

PhD ÉRTEKEZÉS

Dr. Fézer Tamás

MISKOLC
2008

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

Dr. Fézer Tamás

AZ ERKÖLCSI KÁROK MEGTÉRÍTÉSE DE LEGE
LATA ÉS DE LEGE FERENDA
(PhD értekezés)

**Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi
Doktori Iskola**

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Bragyova András

A doktori program címe:

*A magyar állam- és jogrendszer, jogtudomány
továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai fejlődési
tendenciákra*

Tudományos vezető: Prof. Dr. Bíró György

Prof. Dr. Csécsy György

MISKOLC

2008

TARTALOMJEGYZÉK

A TUDOMÁNYOS VEZETŐ AJÁNLÁSA	3
BEVEZETŐ GONDOLATOK.....	4
I. A SZEMÉLYISÉGVÉDELEM FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON ÉS EURÓPÁBAN.....	11
1. A személyiségi jogok jelentéstartalmának változatai a jogbölcseleti gondolkodás története során.....	11
2. A személyiségvédelem európai fejlődéstörténete	20
2.1. Ókori előzmények.....	21
2.2. Középkori jogfejlődés Európában.....	26
2.3. Kodifikációs törekvések az európai államok jogában (XIX-XX. század)	29
3. A személyiségvédelem magyar története.....	35
3.1. Az államiság kezdetei	35
3.2. A feudalizmus kora	36
3.3. A XIX. század vége, XX. század eleje.....	37
3.4. A magyar magánjogi kodifikáció	40
3.5. A nem vagyoni kártérítés „tetszhalála”	42
3.6. Az 1977. évi IV. novella.....	44
3.7. A 16. számú irányelv	46
3.8. A 21. számú irányelv	48
3.9. A 34/1992. (VI. 1.) AB határozat	49
II. A SZEMÉLYISÉGVÉDELEM DOGMATIKAI ALAPJAI	57
1. A védendő jogtárgy: a személyiségi jogok	57
2. A személyiségvédelem funkciói.....	72
III. KÁRPÓTLÁS ERKÖLCSI KÁROKÉRT A FELELŐSSÉGTANI PREMISSZÁK SZEMSZÖGÉBŐL	84
1. A jogellenes magatartás vizsgálata.....	85
1.1. A jogellenesség jelentése a személyhez fűződő jogok megsértése körében	85
1.2. A jogellenességet kizáró okok rendszere	91
1.3. A klasszikus jogsértések vizsgálata	95
1.4. Érdeksérelmek az igényérvényesítés középpontjában.....	100
1.5. A bagatell sérelmek kiszűrésének módszerei – a holland komoly jogsértés klauzula.....	104
1.6. A jogellenesség és a felróhatóság kapcsolata, hatásuk az erkölcsi kárpótlás összegére	107
2. Az erkölcsi kár, személyiségi jogsérelem.....	111
2.1. Az erkölcsi sérelem meghatározása, életörömök elvesztése.....	111
2.2. Sérelemfajták az angol jogban.....	116
2.3. Nem vagyoni sérelmek az Egyesült Államok jogában.....	125
2.4. A francia egységes kármező.....	140
2.5. Erkölcsi károk dolgok károsodása esetén (előszereteti érték)	144
2.6. Szerződésszegéssel okozott nem vagyoni károk.....	147

2.7. A jogellenesség és a kár összefüggései a legújabb magyar bírói gyakorlatban	152
3. A kauzalitás kérdései	156
3.1. <i>Conditio sine qua non</i>	157
3.2. A legközelebbi ok és az előreláthatóság koncepciója az angol jogban	159
3.3. Az adekvát okozatosság teóriája.....	163
3.4. A nyílt és rugalmas oksági elméletek	165
3.5. Az okozatosság kérdései a beavatkozó károsult relációjában.....	166
3.6. A később bekövetkező események problémája.....	168
4. A felróhatóság szerepe	171
1. A felróhatóság vizsgálata, célja.....	171
2. A gondos eljárás követelményének kialakulása az angolszász jogrendszerekben	174
3. A felróhatóság speciális foka a szakemberek felelősségével kapcsolatban	180
IV. A HOZZÁTARTOZÓI IGÉNYEK.....	185
1. A hozzátartozói igények meghatározása.....	185
2. A hozzátartozói igények megítélése a magyar polgári jogban	187
3. Párhuzamos igényérvényesítés	191
4. Külföldi vonatkozások	193
V. AZ ÖSSZEGSZERŰSÉG SZEMPONTJAI.....	201
1. Az összegszerűségnél irányadó körülmények jelentősége	201
2. A tarifális rendszer sajátosságai a dán jogban.....	202
3. A magyar bírói gyakorlatban irányadó szempontok	205
4. A nem vagyoni kár megtérítésének módja.....	210
5. Az esedékesség időpontja	216
6. Az összegszerűség megállapítása a német modell alapján	218
6.1. <i>Immaterialen Schaden</i>	218
6.2. <i>Fájdalomdíj</i>	220
6.3. Az ítélezés jogtechnikai módja vonatkozásában felállított követelmények	224
6.4. Az egy összegben és járadék formájában történő kárpótlás	226
6.5. A jegyesség felbontása miatt követelhető kártérítés	227
VI. A SZEMÉLYHEZ FŰZŐDŐ JOGOK MEGSÉRTÉSÉNEK KÜLÖNLEGES ESETEI.....	230
1. A testi sérülések	230
2. Kómás betegek személyhez fűződő jogának megsértése	234
3. A becsület és a jó hírnév megsértése	237
4. A privátszféra megsértése	240
VII. SÉRELEMDÍJ AZ ÚJ MAGYAR POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVBEN	244
1. A dualista modell	244
2. A monista modell.....	247
2.1. Az elnevezés	247
2.2. A sérelemdíj funkciója	249

2.3. A kártérítési jogra utalás.....	251
ÖSSZEGZÉS	253
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	263
MAGYAR NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	264
IDEGEN NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	266
IRODALOMJEGYZÉK	269

A TUDOMÁNYOS VEZETŐ AJÁNLÁSA

A jelölt a nem vagyoni kártérítés (sérelemdíj) jogi kérdéseinek, problémáinak elemzésére vállalkozik, majd következtetéseket von le a külföldi jogösszehasonlítás eredményeit is figyelembe véve, és ennek alapján fogalmazza meg de lege ferenda javaslatait.

A témaválasztással mindenképpen egyet lehet érteni, hiszen a folyamatban lévő Ptk. kodifikáció munkáiban a nem vagyoni kártérítés (sérelemdíj) problematikája új megvilágításban jelentkezik, rendszertani szempontból új megoldással találkozunk, hiszen a jogintézményt a korábbi kártérítési jog helyett kizárólag a személyhez fűződő jogok megsértésének jogkövetkezményeként tervezi szabályozni.

Egyetértek a feldolgozás módszerével, hiszen a jogintézményt történeti szempontból és - ami külön kiemelendő – összehasonlító jogi szempontból közelíti meg elsősorban. E módszer alkalmazása során eltér a megszokott összehasonlító jogi gyakorlattól, a nem vagyoni kártérítés egyes részeinek vizsgálata során próbálja összefüggésbe hozni az eltérő jogrendszerek szabályozási gyakorlatával, és annak eredményeit a dolgozat végén, az összegzésben de lege ferenda javaslatként is megfogalmazza.

Különösen értékelhető ebben a körben, hogy fokozott mértékben támaszkodik az angolszász jogrendszerek sajátos jogi megoldásaira, amelyek e jogintézmény kapcsán egyre inkább alkalmazásra kerülnek a kontinentális jogrendszerekben is, így mindenképpen indokolt figyelembe vételük a magyar jogi szabályozás reformja során is.

A munkahelyi vitán elhangzott észrevételek és javaslatok a dolgozatba beépítésre kerültek, így azt mind formai, mind tartalmi szempontból alkalmasnak tartom a Ph.D nyilvános vitára.

Prof. Dr. Csécsy György
egyetemi tanár
doktori tudományos témavezető

*Mottó: „Mit ér az embernek, ha az egész világot
megnyeri is, de a lelke kárt szenved?”
(Máté evangéliuma 16:26)*

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az emberi személyiség a modern jogrendszerek egyik alapvető értéke. Az ember nem csupán egyike a polgári jog alanyainak, hanem kétségkívül a legfontosabb jogalany, akinek cselekvései, magatartásai formálják és fejlesztik a jogot. Az emberi személyiség az az érték, amelynek kiteljesedése valamennyi társadalom célja. A személyiség bonyolult fogalom. Bonyolultságát nem csupán meghatározhatatlanságában kereshetjük, hanem abban is, hogy egyénenként más és más tartalommal telítődik meg. A társadalmi együttélés szükségszerű követelménye megkívánja, hogy az egyének személyiségük kiteljesítése során mások személyiségét tiszteletben tartsák. A személyiség védelme így már túlnő azon, hogy egy olyan jogpolitikai cél maradjon, melyben az állam a társadalom érdekében állónak látja az egyén személyiségében rejlő lehetőségek megvalósításának segítségét. A személyiség kiteljesedését nem elég lehetővé tenni, a jogrendszer valamennyi rendelkezésre álló eszközével általános alapelvként védeni is kell azt az állammal, az állam szerveivel és más személyekkel szemben. A személyiségvédelem hatékony kialakításában a büntetőjogra és a polgári jogra is komoly feladatok hárulnak. A két jogág az Alkotmány deklarációinak megfelelően anyajogként védi a személyiséget, azonban ez a védelem valamennyi jogág szabályozási koncepciójából kitűnik. A büntetőjog alapvetően a megsértett társadalmi egyensúly helyreállításával az állam büntetőhatalmát gyakorolja, a generális és speciális prevenció érvényre juttatásával büntet és nevel. A polgári jog ezzel szemben a személyiségi jogok védelmét már azok hordozójának, „tulajdonosának” szemszögéből alkotja meg, és a sérelmet szenvedett fél számára olyan jogvédelmi eszközöket ad, melyek

elégtételt, kompenzációt jelenthetnek az igényérvényesítés során. A modern polgári jog a világ valamennyi államában soha nem látott fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedekben a személyiségi jogok védelmének területén. A személyiségi jogok természetét, a jogvédelem eszközeit tekintve egyre kötetlenebb felfogások hódítanak teret az egyes jogrendszerekben, liberalizálva az e területhez tartozó jogintézményeket, még az írott jog primátusát hangsúlyozó kontinentális jogrendszerekben is.

A személyiségi jogok – akárcsak a személyiség maga – rendkívül sokszínűek. Felsorolásuk, kategorizálásuk legfeljebb példálózó jelleggel lehetséges. A társadalom fejlődésének számos területén (technikai, ipari forradalom, gazdasági fejlődés) végbemenő változások újabb és újabb személyiségi jogok védelmét biztosító igényérvényesítési lehetőségek megkonstruálását igénylik a polgári jogtól. A személyiségi jogok sérelmének eredménye azonban jelentősen különbözik más jogsértések következményeitől. A polgári jog általában a helyreállításra koncentrál, a jogellenes magatartás következtében megbomlott egyensúlyt igyekszik reparálni. Erre való törekvésének kiindulópontja, hogy az okozott sérelmek jellemzően megfoghatók, orvosolhatók, helyreállíthatók. A személyiségi jogok azonban oly mértékben immateriálisak és a jogosult személyéhez köthetők, hogy sérelmük gyakran a külvilágban sem érzékelhető, egy esetleges igényérvényesítési procedura kapcsán sem feltárható. A személyiségi jogokban esett csorbák olyan maradandó sérülések, melyeket kizárólag maga a sérelmet szenvedett fél érzékel teljes valójában. Helyreállításuk a személyiségi jogok sajátos jellegéből következően eleve lehetetlen kísérlet. A magánjog másodlagos jogkövetkezményi kategóriája az *in integrum restitutio*-t (természetbeni kárpótlást) követően a pénzben történő kárpótlás. A vagyoni viszonyok kapcsán a pénzben történő kártérítés könnyen kivitelezhető, és alkalmas a reparációra. A személyiségi jogok vonatkozásában azonban már komoly dilemmákkal találjuk magunkat szembe. A személyiséget sértő jogellenes magatartások pénzfizetési kötelezettség előírásával történő szankcionálása

dogmatikai és gyakorlati problémákat egyaránt felvet. Olyan jogosultságok sérelmét kell ugyanis megbecsülni, melyek pénzzel nem mérhetők, nem helyettesíthetők. A hatályos magyar jogban létező nem vagyoni kártérítés – mint a személyiségvédelem általános, szubjektív alapú szankciója – jelen formájában alkalmatlan a modern polgári joggal szemben támasztott hatékony személyiségvédelem követelményének megvalósítására. Sem a jogintézmény célja, funkciója, sem alkalmazásának pontosan meghatározott köre nem tisztázott. Az ítélkezési gyakorlat hazánkban és számos más külföldi jogrendszerben egyaránt azzal a problémával küzd, hogy milyen elvek mentén építhető be a polgári jogba a személyiségi jogok megsértésének szankciója. Könnyű ugyanis belátni, hogy a reparálhatatlan sérelem esetén alkalmazott pénzbeli kártérítés inkább szolgál büntető célokat, mintsem a polgári jogra jellemző helyreállító funkciót. A külföldi jogok polgári törvénykönyvei és ítélkezési gyakorlata számos modellt állított fel a probléma kezelésére. Talán nincs még egy olyan polgári jogi jogintézmény, melynek szabályai ennyire eltérők lennének az egyes államok jogában, mint a személyiségi jogok megsértésének szankciói. Európán belül is, a kontinentális jogrendszerek körében minden állam más és más megoldást kínál a probléma kezelésére.

A Magyarországon remélhetőleg hamarosan révbe érő polgári jogi rekodifikáció a viszonylag rövid kodifikációs folyamat¹ során alig egy év alatt komoly paradigmaváltást élt meg a személyiségvédelem szubjektív alapú szankciója kapcsán. A kezdetben a dualista modellt (nem vagyoni kártérítés és sérelemdíj kettősségét) hangsúlyozó koncepciót a jelenleg alkalmazott megoldással ellentétes monista megközelítés (a sérelemdíj önállósága) váltotta fel. Az Európai Közösségek magánjog egységesítésére tett törekvései bár az elmúlt évtizedben – főként a szerződések joga területén – látványos

¹ A hosszú előkészületek után születő polgári kódexek között példaként említhetjük a holland Ptk-t. A rekodifikációs folyamat Hollandiában 1947-ben kezdődött a Leiden Egyetemen, Prof. Meijers vezetésével. Az új holland polgári törvénykönyv 1. könyve (Személyek joga és családjog) 1970-ben, a 2. könyv (Jogi személyek) 1976-ban, a 8. könyv (Közlekedési jog) 1991-ben, a 3. könyv (Öröklési jog), az 5. könyv (Dologi jog), a 6. könyv (Kötelmi jog közös szabályai), 7. könyv néhány fejezete (Egyes szerződéstípusok) 1992-ben lépett csak hatályba.

eredményeket értek el, a személyiségvédelem kapcsán megakadtak a tagállami jogalkotás és jogalkalmazás különbségeit feltáró elemzések elkészítésénél.

Az erkölcsi kárpótlás témakörében átfogó mű az Alkotmánybíróság 34/1992-es határozata óta nem született. Az elmúlt 15 év jogalkalmazásában történt változásokról, az új Ptk. tervezett sérelemdíj koncepciójáról kevés számú szakirodalom áll rendelkezésre hazánkban. A nem vagyoni károk megtérítésének módszereit elemző külföldi jogtudomány azonban bővelkedik vitairatokban és tanulmányokban. Az immateriális kártérítés napjaink divatos jogterületeként Európában a kiemelt polgári jogi témák közé tartozik. 2000. óta az ECTIL² gondozásában megjelenő évkönyvekben ország-jelentéseken keresztül követhetjük nyomon a jogintézmény dinamikus fejlődését.

A téma magyar viszonyok közötti aktualitását a polgári jogi rekodifikáció okán felpezsdült szakmai közélet heves vitái indukálják. A sérelemdíj tervezett bevezetése, a nem vagyoni kártérítés jogintézményének megszüntetése az új Ptk. egyik legtöbbet tárgyalt újítása. A jogalkotó 1992. óta először drasztikus változások tervezett bevezetésével nyúl végre ismét az erkölcsi sérelmek megtérítésének problémaköréhez.

A dolgozat célja, hogy a magyar nem vagyoni kártérítés dogmatikai és gyakorlati problémáinak feltárásával és rendszerbe foglalásával az új magyar Polgári Törvénykönyv tervezett sérelemdíj koncepcióját vizsgálja meg konstruktív jelleggel, és a külföldi jogrendszerek megoldásainak, elméleti dilemmáinak felhasználásával következtetéseket és javaslatokat fogalmazzon meg a személyiségvédelem újraszabályozása kapcsán. A dolgozat elsősorban a terjedelmi korlátokból következően nem vállalja fel a személyiségvédelem valamennyi területének bemutatását. Kiemelt és központi témája az eszmei kártérítés teoretikus és gyakorlati megközelítéssel történő vizsgálata. A polgári jogi rekodifikációs folyamat teremtette kettős helyzet – a jelenleg hatályos

² The European Centre of Tort and Insurance Law (A kártérítési és biztosítási jog európai központja).

nem vagyoni kártérítés és a már ismert, ezzel szemben álló sérelemdíj tervezet – megköveteli, hogy a dolgozat már a sérelemdíj új szabályainak tükrében is elemezze a problémát, és ezáltal a sérelemdíj várható hatásainak hipotetikus vizsgálatát is előtérbe helyezze. A célok elérése érdekében a dolgozat a történeti módszer segítségével a személyiségvédelem magyar és európai fejlődéstörténetére való kitekintés során a jogintézmény célját, funkcióját igyekszik feltárni, majd az elemező módszer felhasználásával a jogalkalmazás ítélkezési állandóit és vitás kérdéseit rendezi egybe az új modell megalkotását megelőzően. A kontinentális és angolszász jogrendszerek egy-egy jellemző megoldásának problémakörökként csoportosított vizsgálatával, valamint az összehasonlító módszer alkalmazásával azokat a kiindulópontokat, elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt hasznosítható momentumokat tárja fel ezt követően a dolgozat, amelyek hazánkban is alkalmazhatók lehetnek a polgári jogi személyiségvédelem sérelemdíj formájában történő megvalósítása során. A dolgozat az egységes európai magánjog kialakítására tett kísérletekre és a már jelentkező eredményekre tekintettel fontosnak tartja, hogy megállapításait a sajátosan magyar jogi környezetre vonatkoztatott modellépítés mellett európai viszonylatban is elemezze. Ennek létjogosultságát adja az a tény is, hogy számos európai államban (pl. Hollandia, Belgium, Ausztria) a jogalkalmazók számára nyitva álló és gyakran alkalmazott lehetőség a más államok jogrendszerének hatálya alatt született bírósági döntések vizsgálata és felhasználása a fórum előtt felmerülő hazai problémák megoldása során.³ Bár ez utóbbi módszernek hazánkban még nincs elterjedt gyakorlata a jogalkalmazás berkeiben, azonban pont a magánjog területén is egyre nagyobb szabályozási kompetenciát a tagállamok törvényhozásától elhódító Európai Közösségek egységesítő törekvése indokolja a külföldi – elsősorban európai – jogrendszerek mélyreható vizsgálatát.

³ A holland bíróságok például kifejezett jogot kapnak polgári törvénykönyvükből (*Burgerlijk Woetbok*) és a Legfelsőbb Bíróság döntéséből következően, hogy más államok bíróságainak ítéleteit felhasználhassák saját szentenciáik megalkotása során. Vö. HR 8.7.1992, [1992] NJ, 714 (A Holland Legfelsőbb Bíróság, a *Hoge Raad* 1992-ben született döntése)

A külföldi jogalkotás és jogalkalmazás jellemzőinek elemzését és értékelését a dolgozat nem kívánja elkülönítetten kezelni, és önálló fejezet alá rendezve bemutatni. Az erkölcsi kártérítés egyes problémaköreinek vizsgálatánál pontosan a jogintézmény jogterületeken átívelő természete okán a magyar és külföldi modellek egymás mellett, az azonnali összehasonlítás lehetőségét kínálva kerültek elhelyezésre. Mivel minden állam eszmei kártérítéssel kapcsolatos koncepciójára igaz az a megállapítás, hogy az adott jogrendszer sajátos fejlődésének lenyomata, így a szerteágazó modellek nehéz tipizálhatósága miatt az egyes problémaköröknél tárgyalt külföldi megoldások választása talán önkényesnek tűnhet. A dolgozat tudatosan nem ugyanazokat a jogrendszereket ütközteti minden kérdés kapcsán a jelenleg hatályos magyar nem vagyoni kártérítéssel és a tervezett sérelemdíj szabályaival. Azon modellek kerülnek ugyanis bemutatásra egy adott problémakörhöz rendelt, melyek a szerző véleménye szerint a magyar jogalkotás és jogalkalmazás számára hasznos vagy tanulságos (akár átvehető, akár radikális ellenpéldaként elutasítható) példák lehetnek.

A dolgozat alapvetően tudományos és elméleti alapjai mellett a jogalkalmazás részletes elemzése a nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj kapcsán megkerülhetetlen. Olyan jogintézményekkel állunk ugyanis szemben, amelyek esetében a jogfejlesztő értelmezés többet és mást jelent, mint azt a polgári jog egyéb területein megszokhattuk. A bírói gyakorlatra az esetek tipizálhatatlansága okán jelentős feladat hárul: a konkrét jogeset jogszabályok alá történő szubszumálásán túlmutatva a jogalkalmazás fejleszti és alakítja a személyhez fűződő jogok megsértésének szubjektív alapú szankcióját. A dolgozatban megfogalmazásra kerülő javaslatok egy része éppen ennek okán nem valódi *del lege ferenda* javaslat, mert nem kizárólag a jogalkotó lehet azok címzettje. A jogalkotónak a személyiségi jogsértések pénzben történő szankcionálását lehetővé tevő mozgástere ugyanis mindenképpen behatárolt.⁴

⁴ Ennek alátámasztására lásd: 34/1992. (VI. 1.) AB határozat megállapításai a nem vagyoni károk definiálásának nehézségeiről.

Nem önmagában a kazuisztika modern polgári jogban elvetett gondolata miatt, hanem a személyiségvédelem területének szerteágazó volta okán is. Így a dolgozat javaslatainak jelentős része a judikatúra számára fogalmaz meg fejlesztési irányokat, értelmezési lehetőségeket és elvárásokat.

Tekintettel arra, hogy a magyar polgári jogi rekodifikáció folyamata elfogadott törvény hiányában még nem zárult le, így a dolgozat a kézirat lezárásának időpontjában (2008. október 10.) elérhető törvényjavaslatot veszi alapul, mint a jövőbeni szabályozás mintáját. Megjegyezzük azonban, hogy ahogyan az elmúlt években több alkalommal módosultak, finomodtak a sérelemdíj új Ptk-ban megjelenő szabályai, úgy elképzelhető, hogy az új törvény elfogadásáig illetve hatályba lépéséig még változnak a jogintézmény részletszabályai.

I. A SZEMÉLYISÉGVÉDELEM FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON ÉS EURÓPÁBAN

1. A személyiségi jogok jelentéstartalmának változatai a jogbölcseleti gondolkodás története során

A személyiségi jogok jelentése, elismerése és természete a személyiségvédelem alapját adja. A jogfilozófia történeti koronként változó felfogásban tekintett e jogosultságokra. A korabeli gondolkodók személyiségi jogról alkotott koncepciói meghatározó befolyást gyakoroltak a magánjogi kodifikációkra és a személyiségvédelem teljes eszközrendszerére. Ezek rövid áttekintése nélkül a tisztán szabályozástörténeti elemzés hiányos volna.

Az emberi közösségek kialakulásával, az emberi együttélés társadalmasított formában való megjelenésével egyidős a jogi gondolkodás azon ága, mely arra keresi a választ, vajon milyen indokoltsága és alapja van azoknak a magatartási szabályoknak, melyek a szervezett keretek között működő közösségek, az embert társadalomban élő társas lényként kezelő normáknak az összességét jelentik. Az állam, mint főhatalom, legfőbb jogalkotó, a rend őre, a magatartási szabályok megteremtője valamilyen ráruházott hatalomnál fogva gyakorolja e jogosítványait, alkotja meg a társadalom valamennyi tagjára kötelező jogszabályait. Végigtekintve a jogelméleti gondolkodás történetén és fejlődésének főbb állomásain, a jogbölcsesek által konstruált elméletek más és más nézőpontból közelítették meg az állami főhatalom létrejöttének kérdését, az állami jogosítványok gyakorlásának alapját. Egyesek a nép és az állam közötti szerződéses viszonyként fogták fel, melynek lényege, hogy a hatalom legfőbb letéteményese, a nép saját belátásából döntött úgy, hogy a rend és a békés együttélés biztosítása érdekében hatalmának egy jelentős szeletét az államra ruházza megfelelő korlátok és garanciák beiktatásával.

Mások az emberi felismerés racionalizmusával és a szükségszerűség premisszájának örök törvényével magyarázzák az államokban tradicionálisan kialakult jogkörök eredetét. A szervezett állami rend létrejöttén és az állam rendőri szerepén túlmenően azonban a jogbölcselet képviselőit leginkább foglalkoztató kérdés az állam által alkotott pozitív jog érvényességének és igazságosságának kérdése. Meddig terjed az állam hatalma? Létezik-e olyan örök értékrend, ami korlátozza az államot a magatartási szabályok megalkotása során? A természetjogi elméletek megalkotói egy magasabb rendű normának való megfelelésben látják a pozitív jog érvényességének és ezáltal a jogbiztonságnak a kulcsát. Nem elegendő az érvényesség követelményének való megfeleléshez a jogszabályok megalkotásának folyamatához kapcsolódó formai kritériumokat⁵ teljesíteni, a megfelelő szerv által a megfelelő eljárási rendben megalkotni és kihirdetni a normákat, hanem olyan tartalmi követelményeknek is meg kell felelnie a létrehozott normának, amely követelmények valamely, a jognál magasabb rendű, a társadalom egészét átható és minden ember által feltétel nélkül elfogadott és vallott morális szabályokkal azonosak. A természetjogi elméletek számos esetben metafizikai töltettel vegyültek a jogelméleti gondolkodás kezdeti időszakában, így a felvilágosodás korával életre kelt a jogpozitivizmusként emlegetett bölcselet család is, mely elveti az ember által meg nem ismerhető, objektív mutatókkal nem igazolható örök szabályok létezését és ennek a pozitív jogra gyakorolt bármilyen hatását. A természetjogi elméletek XX. századi újjáéledésének és napjainkban történő virágzásának indoka a történelem során lezajlott társadalmi változásokkal magyarázható. A totalitárius államok formálisan legális jogi köntösbe bújtatott embertelen világa megmutatta annak szükségességét, hogy a jogszabályok keletkezése köré olyan burok kerüljön, melyet a világ valamennyi államában egyformán elfogadott erkölcsi, morális magatartási szabályok, az emberi együttélés legalapvetőbb követelményeit magában foglaló elvek alkotnak. A természetjog lényegét nem spirituális és

⁵ A jogpozitivizmus jogszabályok érvényességéhez kapcsolódó alapgondolata, hogy a norma megalkotásának folyamata előre rögzített szabályok alapján történjen: az arra jogosult szerv a megfelelő eljárási rendben alkosson jogforrást, és azt kihirdesse.

metafizikus rémképek vagy az istenhittel szorosan egybeforrt ismeretlen által rendelt parancsok formájában kereshetjük, hanem az emberiség természetéből következő, valamennyi ember viselkedésében születésétől fogva benne rejlő morális gátlások és veleszületett jó és rossz érzékek sokaságával magyarázhatjuk. Amennyiben az állam által alkotott jogszabályok ellenkeznek ezekkel a társadalom széles köre által elfogadott, belső erkölcsi normákkal, úgy azzal a helyzettel találja magát szembe a jogalkotó, hogy formálisan ugyan érvényes szabályát a társadalom tagjai nem akceptálják, az kiüresedett írott joggá válik. A kérdést leegyszerűsítve az amerikai esküdtszéki rendszer számos példával szolgál a jogszabályok társadalmi elfogadtatásához kapcsolódóan. Több esetben derült ki a bírósági eljárások során, hogy a nyilvánvalóan pozitív jogba ütköző és a jogalkotó által elítélni rendelt magatartások az esküdtszék – mint a jogkövető állampolgárok mintatestülete – nézőpontjából megengedett és erkölcsileg védhető cselekvéseket rejtenek.⁶

A természetjogi elméletek indokának és aktualitásának alátámasztására jó alkalmat teremt az emberi jogok és a személyiségi jogok vizsgálata.⁷ Ezen jogosultságok tartalma és elismertsége napjainkban szinte valamennyi államban azonos, a jogvédelem módjában, a személyében megsértett ember számára rendelkezésre álló jogi eszköztár milyenségében találhatóak csak eltérések. A személyiségi jogok az ember veleszületett jogai, melyek függetlenek az aktuális hatalom akaratától. Egyetlen állam sem teheti meg, hogy ezeket az ember természetében kezdettől fogva benne rejlő jogokat korlátozza, ne ismerje el, vagy aktuális akaratához igazodó tartalommal töltsen meg.

⁶ Példaként szolgálhat az a jogalkotói felismerés az USA-ban, hogy az esküdtszéki tárgyalásokon az enyhén ittas állapotot a tételes joggal ellentétben a laikus esküdtbírák inkább enyhítő körülményként értékelték, mintsem súlyosítóként. Az amerikai esküdtszéki joggyakorlat elméleti kérdéseinek elemzéséről lásd bővebben: LACSÁN István, *Az esküdtbírák jogdogmatikai kérdései az USA-ban*, Bírák Lapja 1994/2. 62-75.

⁷ Az emberi jogok és személyiségi jogok eltérő fogalmak. Emberek jogok alatt jelen tanulmány azokat a jogokat érti, melyek nemzetközi egyezményekben nyertek elismerést, és így a világ szinte valamennyi állama által alapvető értékeként elfogadottak. A személyiségi jogok az emberi jogok egy szeletét képezik, melyek szorosan az emberi természethez köthetőek, így nem foglalják magukban az ún. másod- és harmadgenerációs szabadságjogokat.

A személyiségi jogi elméletekről általánosságban elmondható, hogy a jogbölcseleti gondolkodás korszakaiban mindig is a természetjogi elméletekre támaszkodva kerültek megalkotásra. A természetjogi gondolkodást képviselők az állam létrejöttét, a jog mibenlétét egy íratlanul is kötelező isteni, erkölcsi vagy esetleg a jog természetéből következő magasabb rendű szabályhoz kötötték. Az egyént megillető személyiségi jogok vizsgálata során általános érvénnyel állapítható meg, hogy – bár napjainkra szinte valamennyi állam írott jogában megtalálhatóak ugyanazok a személyiségi jogok – a személyiséget alkotó elemek, melyeket felfoghatunk jogosultságokként, leírhatatlanok, csoportba rendezésük lehetetlen vállalkozás. Mindennapi életünk során azonban számos olyan cselekvést hajtunk végre, mely életmozzanatok íratlan szabályok nélkül is tűrésre kötelezik embertársainkat, mi magunk pedig a legtermészetesebb, ősidőktől létező, velünk született jogosultságoknak gondoljuk ezeket. A személyiségi jogok mai értelmezéséhez elengedhetetlen a természetjogi gondolkodók e jogokról vallott felfogásának ismerete, hiszen a természeti törvény megismerése során a legkézenfekvőbb megoldásnak az ember természetében benne rejlő személyiségi jogok szolgálnak.

A természetjogi elméletek mindegyikének kiindulópontja az az ideális természeti állapot, amelyben valamennyi embert természeténél fogva megilletett az autonómia, a korlátlan szabadság. Elkerülhetetlen volt azonban valamilyen szabályrendszer megalkotása, hiszen az emberek számszerű növekedése, a föld készleteinek szűkös és aránytalanul elosztott volta folyamatos problémákat és önhatalmú megnyilvánulásokat eredményezett a társadalomban. Valamennyi elmélet tehát ebből az állapotból indul ki. A fő kérdés és elméleti distinkció az, hogy a rend biztosítására létrehozott állam milyen terjedelemben gyakorolhatja hatalmát, másképpen fogalmazva, mely jogok maradtak meg az emberek szabad rendelkezési körében.

A személyiségi jogok legtermészetesebbjei az általánosítás legkülönbözőbb fokán állnak. Kiindulópont a hagyományosan alapjogoknak, ősjogoknak,

elidegeníthetetlen emberi jogoknak titulált élethez, testi épséghez, emberi méltósághoz, becsülethez való jogok. E jogokat Zeiller a „személyiség ősjogának”, Wolf pedig „önmagunk tökéletesítésének kötelességéeként” nevezi.⁸ A természetjog antik és keresztényi felfogásában ezen alapjogokból vezettek le számos apróbb jogosultságot. Szinte valamennyi korabeli forrás említi a „tagok szabad használatának jogát”, vagy az „életben maradáshoz szükséges dolgok megszerzésének jogát”, valamint olyan részletkérdéseket, mint a „beszélőszervekhez, halláshoz való jogot”.⁹ Ezek a nyilvánvalóan felesleges részletezések a XVIII-XIX. század során gyakorta könnyű céltáblát kínáltak a természetjog bírálói számára, hiszen bármennyire is azt próbálták hangsúlyozni, hogy az emberi ösztönben és természetben társadalmi tanult magatartások nélkül is természetesen létező törvények összegyűjtésével kerülhetünk közelebb a természetjog szabályainak megismeréséhez, haszontalan és kiüresedett elgondolásoknak bizonyultak.

A XVIII. században indult meg a személyiségi jogok rendszerezésének és eredetének kutatására irányuló folyamat. Érdekes ezt egy olyan korról állítani, amely az ember értékeinek és veleszületett jogainak keresése során a rendi különbségek talaján állt, és valamennyi szabályában ezek az emberek közti egyenlőtlenségek tükröződtek. Az ellentét feloldására általános megkülönböztetés létezett azon jogok között, melyek az embert a természetes állapotában illették meg – ezek az ún. alapjogok -, valamint az ember társadalomban betöltött helyéből következő jogosultságok között. Ez utóbbiak megkülönböztetése a társadalom léte és az együttélés békéjének követelménye miatt szükséges, vallották az e nézeteket képviselő gondolkodók.¹⁰

A XIX. század közepétől fordulat következett be a személyiségi jogokhoz való viszonyulás terén, divat lett e jogok felfedezése, katalógusának

⁸ Bővebben lásd: Erik WOLF, *Grotius, Pufendorf, Thomasius. Drei Kapitel zur Gestaltgeschichte der Rechtswissenschaft*, Tübingen, 1927.

⁹ SÓLYOM László, *A személyiségi jogok elmélete*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1983. 50.

¹⁰ Lásd bővebben UNGER és LEUZE műveiben.

szélesítése.¹¹ A rendi társadalom végnapjaiban a személyiségi jogok jelentették a kulturált formában megvalósuló támadást a fennálló hatalom ellen. A nagy polgári jogi kodifikációk korában a természetjogi alapokon nyugvó törvénykönyvek azonban nem voltak képesek megszabadulni saját alaptételüktől. Absztrakt jogok felállítása helyett a született privilégiumok és az embereket természetük szerint megillető jogok közötti különbségtétellel bajlódva inkább igazolták a rendi különbségeket, mint annak elmozdítására tettek kísérletet. A porosz Allgemeines Landrecht (ALR) megkülönböztetett „természetes szabadságon alapuló általános jogokat”, majd a rendi állástól függő „különös jogokat”.¹² Ennek legkiválóbb példáját a kártérítési rendszer elméleti alapjainak megalkotása során adja, amikor a különböző rendi állású emberek számára más-más összegű kártérítés megítélését ismeri el. Az osztrák Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) a teljes szabadság megvalósítására törekedett, azonban amíg a természetjog az emberi minőséget és autonómiát közvetlen és abszolút jogforrásként határozta meg, addig az osztrák kódex a személyiséget már csak közvetetten jeleníti meg és kínál számára védelmet, méghozzá a polgári jog tulajdonosi pozícióján keresztül. E mögött a félresikerült eredmény mögött az osztrák példa esetében a francia forradalom állhat, hiszen az ott végbement események miatt a kodifikátorok nem merték felvállalni a személyiség önmagára alapított és önmagából következő védelmét és létét, hanem azt írott, pozitív jogi szabályokhoz kötötték, megfosztva azt természetjogi lényegétől. A francia Code Civil elegánsan átlépett a személyiségi jogok kérdéskörén, és a francia jogfejlődésen végigtekintve, a szabadság és egyenlőség deklarációján túl semmilyen apróbb jogot nem foglalva magában teljes mértékben bíróságaira bízta a személyiségi jogi katalógus megalkotását. Ezt a francia bírúk a kártérítés általános tényállásának felhasználásával oldották meg, ugyanis a kár fogalmába az anyagi veszteségeken túl minden személyi sérelmet is beleértettek.¹³

¹¹ SÓLYOM László, *A személyiségi jogok elmélete*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1983. 52.

¹² KISBÁN Tamás, *Természetjogi hatások a nagy magánjogi kodifikációkban*, Collega 6/98. 17.

¹³ A francia jogalkalmazás esetről esetre formálta a személyiségi jogok katalógusát. Ez a megközelítés és törvényhozói bizalom a természetjogi gondolkodás megjelenésének egyik iskolapéldája, hiszen ebben a felfogásban a személyiségi jogok természeti törvények.

A század gondolkodói közül Hobbes és Locke gyakorolta a legnagyobb hatást a személyiségi jogi elméletek fejlődésére. A két filozófus elmélete lényegében a társadalmi szerződéselméletek talaján mindkét lehetséges utat bejárta az alapvető jogok terén.

Hobbes értelmezésében a belátó emberek által létrehozott, korlátlan hatalommal rendelkező szuverén számára valamennyi jogukról lemondtak az emberek, azonban az emberi élet biztosítása végett néhányat fenntartottak maguknak. Ezek a fenntartott jogok az ősi személyiségi jogok, míg valamennyi más szabadságjog az uralkodó hatalom törvényi rendelkezésének függvénye. Az egyén jogai Hobbesnál egyértelműen az államtól független szféra keretét jelölik ki, de az elmélet ellentmondásos volta miatt elválaszthatatlanok a társadalmi együttélés viszonyaitól, hiszen az állam a békés együttélés biztosítására jött létre, így akár ezeket a jogokat is korlátozhatja bizonyos egyénekkel szemben annak érdekében, hogy feladatának eleget tegyen. Problematikus, hogy – mivel Hobbes társadalmi szerződését az emberek egymással és nem a létrehozott állammal kötötték – az uralkodót semmilyen, a társadalmi szerződésből kifolyó kötelezettség nem terheli, részéről semmilyen magatartás nem minősülhet szerződésszegésnek. Ennek megvilágítására mondja Hobbes, hogy „az alattvaló földtulajdona azt jelenti, hogy az összes többi alattvalót kizárhatja a föld használatából, nem így azonban a szuverén hatalmat”¹⁴. A személyiségi jogok tehát csak az emberek egymás közötti viszonyaiban korlátlanok és tiszteletben tartandók, a szuverén akaratával szemben azonban ezekre nem lehet hivatkozni. Ennek megfelelően a magánszeméllyel szemben elkövetett jogtalanságot csak az bocsáthatja meg, akinek a sérelmére azt elkövették, ellenkező esetben a jogsértő elégtételadással tartozik, de az állam speciális helyzete azt jelenti, hogy e szabály érvényesülését garantálja. Az állam csak azon törvénysértések felett hunyhat szemet, amelyek kizárólag őt érintik. Az állam kötelessége, hogy a jogsértésre való szükségszerű reakciót biztosítsa minden esetben, amikor

¹⁴ HOBBS, Thomas, *Leviatán*, Magyar Helikon, Budapest 1970. 215.

magánszemélyek kerülnek egymással összeütközésbe, és csak akkor tekinthet el a főszabály alkalmazásától – ekkor viszont saját belátása szerint és indoklás nélkül – ha a jogsértés ellene irányul.¹⁵ Ez az elmélet erősen épít arra, hogy a hatalom bölcs és belátó. Ez azonban sem az akkori társadalomban, sem napjainkban nem jelenthető ki fenntartások nélkül. Hobbes az állam kezébe adott jogokkal elismerte azt, hogy az állam mindent megtehet azzal szemben, aki létét veszélyezteti. Hobbes személyiségi jogai kétdimenziósra bővültek: korlátlanok és természetjogi eredetűek ember és ember viszonyában, azonban egyoldalúan módosíthatóak ember és állam viszonyában.

Locke elmélete a természetes állapot indulópontjából más irányba ágazott el. Locke fő értéknek a tulajdont tekinti. A tulajdont ő azonban nem pusztán materiális valóként, hanem egyben a személyiség kifejezéseként is érti. A tulajdon magában foglalja az életet, szabadságot és a vagyont egyaránt. Az ember a világból azáltal emelkedik ki, hogy értelmével és munkájával – melyek tulajdonát képezik – új tárgyakat kreál, és azokat szükségszerűen uralma alá hajtja, azon tulajdont szerez.¹⁶ A természeti állapot megzavarása az emberiség megsokasodásával, a rendelkezésre álló javak korlátozott voltával és a pénz megjelenésével magyarázható. Locke szerint a pénz megjelenésével megszűnik a szükséglet jelentkezése és annak megfelelő mértékű kielégítése láncreakció, mert a pénz lehetővé teszi a közvetlen szükséglet nélküli felhalmozást is. A tulajdon tehát szabályozásra szorul, ez vezet el a társadalmi szerződés megkötéséhez. Locke szerződéssel létrehozott államának azonban Hobbes nézeteivel ellentétben a fő célja a tulajdon szentségének biztosítása, megőrzése és a közjó érvényre juttatása. A hatalom nem veheti el az ember tulajdonának még kis részét sem, ő öre és nem kizsákmányolója, önkényes szuverénje a rendnek. A hatalom tehát korlátozott, hiszen köti a tulajdon megőrzésének kötelezettsége és a közjó biztosítása. A személyiségi jogok

¹⁵ „A törvényeket nem arra kell használni, hogy az embereket az akarati cselekvés minden lehetőségétől megfossszák, hanem hogy úgy irányítsák, hogy ... ne okozhassanak kárt maguknak ... mert az uralkodó és a nép érdeke elválaszthatatlan egymástól.” HOBBS i.m. 293.

¹⁶ LOCKE, John, *Értekezés az emberi értelemről*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 28.

abszolútak és korlátozhatatlanok, az állam szerepe pusztán ezek védelmére szorítkozik. Ez a védelem azonban független a jogsértő személyétől. Az állam-egyén és egyén-egyén viszonyában is ugyanúgy kell működnie a jogvédelmi garanciáknak és jogi reakcióknak. Ez a gondolat lényegében a modern alkotmányozás folyamatát vázolja, hiszen az alkotmányok klasszikusan kettős célt szolgálnak: az állam működésének leírását és a hatalom korlátját jelentő állampolgári jogok meghatározását.

A polgári alkotmányozás időszakában az angol, francia és amerikai alkotmányozás bár külön utakon járt, más társadalmi háttérből táplálkozott, azonban a tulajdon és a szabadság eszméinek kodifikálása körül mozgott. Az öreg kontinens megoldásai a szabadság biztosítását helyezték mindenek felé, míg Amerika a tulajdon elsődlegességével érvelt. Azonosság, hogy az állam a közjó szolgálatában áll, és az egyéneket megillető személyiségi jogok azért kerülnek a hatalom látókörébe, mert a közjó biztosításához elengedhetetlen védelemben részesítésük. Rousseau ennek megfelelően az állam által alkotott jog mögött az egyének autonóm cselekedeteinek közjová való összeállását látta. Értelmezésében az emberek többsége által gyakorolt morál – mint veleszületett, természetes érték – függetlenül céljától és egyéni viszonylatban vizsgált minőségétől, a többség akaratát és ezáltal az állam célját adja.

Véleményünk szerint annak magyarázatát, hogy az alapvető értékek honnan ismerhetőek meg, az ember adott személyiségében kell keresni. A jog elsődleges feladata, hogy a társadalmi folyamatokat békés mederbe terelje, az együttélést az emberek gondolatvilágában élő ideális természeti állapothoz közelítse. Annak érdekében, hogy az állam szerepe ne önkényúri szereppé, hanem patrónusivá váljon, az szükségeltetik, hogy a személyiség szabad kibontakozásához szükséges jogokat jogszabályaiban elismerje és védelemben részesítse. Napjainkban talán könnyen megoldható probléma a személyiséget alkotó jogosultságok kérdése, hiszen a nemzetközi kapcsolatok dimenziójában számos egyezmény rögzíti azokat, és ezen egyezményeknek szinte valamennyi

állam aláírója és alkalmazója. A természeti törvényt ezzel mégsem ragadtuk meg, mégsem materializáltuk. Az emberi jogok deklarációjával és kodifikálásával csak egy szeletét találtuk meg a természeti törvény szabályainak. Ha valamennyi értéket, mely társadalmunkat jellemzi és alkotja képesek lennénk konkrét szabályok formájába önteni, akkor bíróságokra és hús-vér ítésekre sem lenne szükségünk. A természetjog mai üzenete és indoka az emberek felett ítélő bíró példájával hozható közelebb. Csak az ember képes megítélni a többi ember cselekedetét. Ez nem jelenti, hogy a bíró lényegileg valamivel más vagy több lenne azoknál, akiken ítélezik, de mindenképpen higgadt kívülálló, aki emberi mivoltából következően és veleszületett természetes erkölcsiségének birtoklásával felvértezve képes az állam patrónusi feladatának megvalósítását előmozdítani. A személyiségvédelem területén – ahogyan az a későbbiekben részletesen kifejtésre kerül – erre a bírói kvalitásra mindenképpen építenie kell a jogalkotónak és a jogkereső közönségnek egyaránt.

2. A személyiségvédelem európai fejlődéstörténete

Bár a személyt ért sérelmek elbírálásának a polgári jog körében történő megjelenése csak a XIX. század társadalmi változásainak köszönhetően következett be, eme sajátos jogintézmény sokszor inkább büntető, mint polgári jogi gyökereket magában hordozó fejlődéstörténete egyenes úton vezet el a nem vagyoni kártérítés napjainkban is gyakran felvetett problémáihoz. A kezdetben tisztán pönális értékelés teszi világossá, hogy miért nehéz az immateriális javak sérelmének polgári jogi eszközökkel való szankcionálását a jogalkotók, a bírák, valamint a jogkereső közönség számára is elfogadható módon megoldani. Napjainkban komoly törekvések folynak az egységes európai magánjog kialakítása körében a nem vagyoni kártérítés körében is egy egységes nem vagyoni kár fogalom kialakítására. Mint a következőkben a történeti áttekintésből is kitűnik, az egységesítés nehézsége nem kizárólag az egyes országok eltérő jogi hagyományainak köszönhető, sokkal inkább a

személyi injúriák esetén járó pénzbeli kompenzáció vagy éppen elégtételadás funkcionális lehetetlenségének. Bár magánjogi értelemben vett valódi személyiségvédelemről a polgári jogi kodifikációk koráig nem beszélhetünk, azonban mégis szükségét érezzük annak, hogy az ókortól indítsuk a jogfejlődés bemutatását. Bár csak vékony határvonal létezett a személyiségi jog megsértése esetén alkalmazható büntetőjogi és magánjogi jogkövetkezmények között, azonban pontosan az új magyar Ptk-ban bevezetni tervezett sérelemdíj részben „magánjogi büntetés” karakteréből kiindulva van jelentősége annak, miként építhetők be pönális elemek a magánjog rendszerébe.

2.1. Ókori előzmények

Az államok kialakulása előtt a személyt ért sérelmeket a sértett a közösség támogatásával vagy önmaga torolta meg. A magánbosszú intézményét a társadalmi együttélés állami kereteinek létrejöttét követően meghatározott tényállások esetén már jogforrásokban megjelenő, szabályozott keretek között alkalmazott szankciók váltották fel.¹⁷ Ezzel azonban a sértett helyzetében változás nem következett be, hiszen a személyiségen esett csorbáknak nem kiküszöbölése, hanem megtorlása maradt továbbra is a fő cél. A termékek cseréjének kialakulásával, a kereskedelem államon belüli és államok közötti fellendülésével született meg a kártérítés jogintézménye, amely a kezdeti időszakban kompenzációs célokat szolgált, vagyis természetbeni elégtételadásra kötelezte a károkozót. A gazdaság fejlődésével, az általános egyenértékes megjelenésével a kártérítés már a kompozíció elve mentén alakult.

¹⁷ A XII. táblás törvények tényállásai bár tisztán büntetőjogi elemet és a bosszú önhatalmú gyakorlására építő mozzanatokot hordoztak magukban, de az állami kontroll már jelentős szerepet játszott a szankciók alkalmazása során.

A személyiség elismerése az ókorban kezdetben kizárólag az élethez és testi épséghez való jog elismerésében jelentkezett. Ennek megfelelően a személyt ért sérelmek – mint emberölés, testi sértés – tisztán büntetőjogi eszközökkel voltak szankcionálva.¹⁸ Az ítéletek megtorláson alapultak, és a sértettnek semmiféle elégtételt, kompenzációt nem nyújtottak. A kártérítés büntető jellegét mutatja, hogy az gyakran a sérelem többszörösére menő keresetek között realizálódott. Az így indult perek eredményeként azonban a károsult/sértett semmiféle közvetlenül neki juttatott elégtételben nem részesült, hacsak nem tekintjük ilyennek azt a morális diadalt, hogy a jogvitát eldöntő személy elismerte a személyt sértő cselekmény jogellenes voltát. Az így megítélt összegek ugyanis kivétel nélkül továbbra is az államot gazdagították.

Görögországban Socrates nyomán született meg egy olyan irányzat, amely – bár magjában továbbra is büntető elemeket hordozva ugyan – a károsultnak nyújtott anyagi juttatásokat a sérelmek fajtájához rendelt átalányösszegekben látta igazságosnak. Socrates szerint a különböző személyt ért támadásokat jól differenciált átalányösszegekkel kell leírni.¹⁹ Platón még ezen az elméleten is túlmutatva a bírói mérlegelés szabadságának jelentőségét hirdette. Meglátása már a modern törvénykönyveknek is alap gondolata, miszerint a sérelmek tipizálhatatlanok, esetközpontúak, így központi, egységes szabályozás nem képzelhető el. A rugalmas jogalkalmazás elősegítése érdekében Platón „tarifa-rendszer”²⁰ kialakítását szorgalmazta, melyben a típusesetekhez rendelt kártérítési összegek egy „től” – „ig” határ közé vannak szorítva, így a bírói jogszolgáltatásnak a plafonösszegek szabnak csupán határt.

¹⁸ SMIED Orsolya, *A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére*, ([www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar\(jf\)pdf](http://www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar(jf)pdf)) 5. [Letöltés ideje: 2007. december 3.]

¹⁹ BAUMAN, R. A., *The Interface of Greek and Roman Law. Contract, delict and crime*, University of New South Wales, www.ulg.ac.be/vinitor/rida/BAUMAN.pdf [Letöltés ideje: 2008. február 13.]

²⁰ ÁCS Tamás: *A nem vagyoni kártérítés*, *Polgári jogi dolgozatok* 1993. 258.

A római jog a XII. táblás törvények korszakában klasszikus személyisértésként szankcionálta a testi sértéseket, emberöléseket, de nem kártérítéssel, hanem morális jellegű büntetésekkel sújtotta azokat. A törvény magát a testi sértést, mint eredményt rendelte szankcionálni, és a kártérítés alapfeltételeit jelentő egyéb mozzanatokot, mindenekelőtt a szándékosságot ekkor még nem vonta értékelési körébe.²¹ A törvény rendelkezéseinek értelmében azonban csak a rabszolgán esett sérelmek esetében lehetett pénzbeli megtérítést követelni. A szabad ember testi épségét sértő delictumok csak közel 600 évvel később képezhettek pénzbeli marasztalásra menő *actio* tárgyát, hiszen ekkor még általános érvényűnek volt tekinthető az a megállapítás, hogy szabad ember testi épsége vagyonbecslés tárgyát nem képezheti.²² Ekkor csak az *actiones vindictam spirantes* keretei között volt lehetőség pénz követelésére, de pusztán a jogsértő megbüntetésének címén.²³ A nem vagyoni sérelem esetén teljesítendő pénzszolgáltatást azonban sűrűn alkalmazták a római polgárok a *poenális actiok* igénybevételével.

A jogfejlődés következő állomását a Kr. e. 286-ból származó *Lex Aquilia* jelentette. Már kártérítési tényállásként értékelte a mai fogalmaink szerint erkölcsi károknak nevezett eseteket. Feltételként írta elő a károkozás jogsértő voltát, a testnek test által okozott sérelmét, valamint a károkozás módjának ölésben, sebesítésben, égetésben, rombolásban, széttörésben való megnyilvánulását. Bár a *Lex Aquilia* még mindig elsődlegesen a testi sérüléseket szankcionálta, de a fenti, erősen kártérítési jellegű tényállási elemek kimunkálásával átmenetet jelentett a büntetés és a kártérítés között.²⁴ A nem testi épség körébe tartozó sérelmek szankcionálását teljes mértékben a bíró szabad belátására bízta.²⁵

²¹ GIGLIO, Francesco, *The Foundations of Restitution for Wrongs*, Hart Publishing, Portland, Oregon, 2007. 128.

²² Digesta si quadrup. 9.,1.

²³ ZLINSZKY János, *Római büntetőjog*, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1991. 148.

²⁴ GIGLIO, Francesco, *The Foundations of Restitution for Wrongs*, Hart Publishing, Portland, Oregon, 2007. 33.

²⁵ SMIED Orsolya, *A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére*

A *praetorok* jogfejlesztő tevékenysége volt az, amely a XII. táblás törvények által igen szűkre szabott, a jog által védelemben részesített nem vagyoni érdekek körét kiszélesítette. Ennek a folyamatnak az eszközét a *praetori edictumok* adták²⁶.

1. Az első *edictum* az általános, generális személyiségsértésre adott megfelelő jogvédelmet, bár kevés újdonsággal szolgált, ugyanis új injúria-tényállás helyett a XII. táblás törvények korábbi deliktumait vonta közös nevező alá.²⁷ Testi és lelki sérelemokozásokat egyaránt büntetni rendelt, de itt már a korábbi, konkrétan meghatározott bírságok helyébe a kártérítési összegek bírói mérlegelése lépett. A kártérítési összeg megállapításának technikai módja az volt, hogy a *praetor* utasította az esküdtbírót, a *rekuperátort*, hogy becsléssel állapítsa meg az elszenvedett sérelemhez társítható pénzösszeget. A rekuperátorok azonban kötött keretek között végezhatték becsülő munkájukat, ugyanis az eset összes körülményeinek mérlegelését előírva bár, de a sérelmet szenvedett fél által javasolt összeg figyelembe vételével kalkulálhatták ki azt az összeget, mely véleményük szerint képes ellensúlyozni a sérelem folytán elszenvedett testi hátrányokat.²⁸ További korlát volt, hogy a sértett bizonyítási kötelezettsége körébe tartozó kártérítési értékbecslés mellett a perbírsághoz volt igazítva a megítélhető pénzösszeg.²⁹ Az így kiszabható összegek – melyek maximuma 100. 000 *sestertius* volt – már a sérelmet szenvedett félnek jártak az állami büntetés összegén felül, behozva ezzel az injúriák jogába a magánjogi elégtételadás, a kártérítés alapelemét.³⁰

([www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar\(jf\)pdf](http://www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar(jf)pdf)) 6. [Letöltés ideje: 2007. december 3]

²⁶ LÁBADY Tamás, *Az eszmei kártérítés antikja*, Jura 1994/1. 4.

²⁷ LÁBADY Tamás, *Az eszmei kártérítés antikja*, Jura 1994/1. 4.

²⁸ PÓLAY Elemér, *A személyiség polgári jogi védelmének történetéhez. Iniuria tényállások a római jogban*, Acta Juridica et Politica, Tomus XXX. Fascilus 4. 99.

²⁹ SÓLYOM László, *A személyiségi jogok elmélete*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1983. 144-145.

³⁰ LÁBADY Tamás, *Az eszmei kártérítés antikja*, Jura 1994/1. 5.

2. A második *edictum* - mint az elsőhöz képest speciális - a mai becsületsértéseknek felelt meg, és a nyilvános megszegyenítést, valamint a lármás közbotrányal együtt járó infámiákat hivatott szankcionálni.³¹
3. A harmadik speciális *edictum* a korra jellemző módon külön nevesítette a szeméremsértés³² esetét.
4. A negyedik *edictum* a jó hírnév megsértésének tényállását dolgozta ki³³. Ez a második, általános becsületsértésnek titulált *edictumtól* abban különbözött, hogy a becsületsértő kifejezésekhez, tettekhez nagy nyilvánosság előtti elkövetést is megkövetelt.³⁴

A fenti *edictumok* nyomán az évek során számos új sérelemfajta kapott elismerést, és társult hozzá a mai fogalmainkhoz nagyon közel álló nem vagyoni kártérítés. A *praetorok* jogvédelmet adtak bizalmas iratok (tipikusan végrendeletek) jogtalan nyilvánosságra hozatala okán, rosszindulatú perbehívásra hivatkozva, közhasznú tárgyak élvezetét korlátozó magatartások, női tisztességet sértő cselekmények esetén is.

A következő állomást, egyben magánjogi szempontból egyértelmű visszalépést a *Sulla* törvényművének tekintett *Lex Cornelia* (Kr. e. 81.) jelentette. A törvény egy olyan zűrzavaros időszak hiteles lenyomata, melyben a köztársaság sötét oldala került felszínre, és amelynek következtében Rómában megnövekedett és mindennapossá vált a bűnözés, valamint az ezzel rendszerint együtt járó súlyos személyi jogsértés. Ilyen körülmények között a törvény az erőszakos tényállásokat kiemelte a *praetori injúriajogból*, és átültette azokat a büntetőjogba. Ennek bizonyítéka, hogy az ilyen sérelmek esetén az igényérvényesítés a sértett magánkeresete alapján indult, de erősen közperre emlékeztető elemekkel átszőtt eljárás során folytatódott, mely per végkimenetele a sértettnek járó pénzösszezen felül főként közbüntetésben

³¹ LÁBADY Tamás: *Az eszmei kártérítés antikja*, Jura 1994/1. 6.

³² *adtemplata pudicitia*

³³ *ne quid infamandi causa fiat*

³⁴ PÓLAY Elemér, *A személyiség polgári jogi védelmének történetéhez. Iniuria tényállások a római jogban*, Acta Juridica et Politica, Tomus XXX. Fascilus 4. 54.

nyilvánult meg.³⁵ Megállapítható tehát, hogy számos személyi jogsértés minősült át közbüntetté, és vesztette el időlegesen magánjogi jellegét, vált a személyiségvédelem általános eszközeként számon tartott nem vagyoni kártérítéstől – mint jogkövetkezménytől - megfosztottá. Ezek után az injúriajogot lényeges változtatások még a justinianusi időkben sem érték, csupán a közbüntett-magán deliktum párharc erőviszonyai alakultak át alkalmanként az aktuális politikai hatalmat kiszolgáló hivatott törvényhozási koncepciók függvényében.³⁶

2.2. Középkori jogfejlődés Európában

A római jog a középkorban jelentős hatást gyakorolt a megszülető nemzeti jogokra, azonban sok olyan új elemmel is kiegészült, mely a nem vagyoni kártérítés modern koncepciójának előrevetítését jelentette. A jogintézmény fennmaradása és továbbfejlődése elsősorban azoknak a jogiskoláknak volt köszönhető, melyek Ravennában és Rómában működtek, és amelyekben a római jog hagyományainak feltárása, rendszerezése, valamint olyan magyarázata folyt, ami gyakorta új jogi összefüggések felismerésére teremtett lehetőséget.

Az immateriális javak sérelmével kapcsolatban az első fontos mérföldkő a *Petri Exceptiones* nevű dokumentum volt, mely feltételként írta elő, hogy a személyt ért jogsértések miatt indított eljárásban esküvel kell bizonyítania a károsultnak, hogy az általa érvényesíteni kívánt összeget szívesebben elveszítette volna, mint hogy elszenvedje az őt ért sérelmet.³⁷ Az *aestimatio* germán jogi hatásról árulkodik, hiszen a római jogban már évszázadok óta idegen volt az eskü ilyen fajtája. Az eskü szövegének – mint kötelező

³⁵ SMIED Orsolya, *A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére* (www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar(jf)pdf) 6. [Letöltés ideje: 2007. december 3.]

³⁶ LÁBÁDY Tamás, *Az eszmei kártérítés antikja*, Jura 1994/1. 7-8.

³⁷ Az eskü ezen fajtája az „aestimatio”.

bizonyítási eszköznek – előírása arra enged következtetni, hogy a középkorban már kialakult a különbségtétel vagyoni és nem vagyoni károk között, bár ez utóbbi kategóriát megfoghatatlansága miatt igyekeztek materializálni.³⁸

A római jogi hagyományokra építkező *Brachylogus*³⁹ a praetori hagyományokon nyugodva a bírót szabad belátásán alapuló döntési jogkörrel ruházta fel, és az eskü csupán a bíró minden körülményt mérlegelő döntésének megszületését volt hivatott elősegíteni.⁴⁰ Ebben a dokumentumban már megjelenik a jogirodalomban sokat vitatott előszereteti érték⁴¹ is, amit a nem vagyoni kártérítés körébe tartozónak ismertek el. A *Brachylogus* megelőző írásos emlékek tanulsága szerint az előszereteti érték sokáig még a vagyoni sérelmek értéknövelő tényezőjeként sem szerepelt, csak kirívó esetekben juthatott jelentőséghez a kárösszeg kalkulálásánál. Ezt a kezdetben pönális kategóriaként kezelt jogintézményt a glosszátorok kapcsolják össze a kárfogalommal, és teszik sok állam jogában a definíció elválaszthatatlan elemévé.⁴²

A *Legis Longobardorum* (Kr. u. 568.) újszerűsége abban állt, hogy az injúriákat két csoportba osztotta elkövetésük módja szerint: verbális és reáljogsértések. A verbális jogsértéseket kártérítéssel szankcionálta, míg a reálsérelmek esetén büntetőjogi eszközökkel sújtotta a sérelemokozót. Az *Legis Longobardorum* érdekessége továbbá, hogy a közjog és magánjog elhatárolására tett erőfeszítései közben olyan méltánytalan rendelkezéseket is felvett szabályai közé, mint a szóban megnyilvánuló sértések elkövetőinek örököseivel szembeni igényérvényesítés megengedhetősége.

³⁸ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni (ideális) kártérítés a középkorban*, Magyar Jog 1993/10. 579.

³⁹ A *Brachylogus* nagymértékben a *Digesta* és az *Institutiók* anyagára támaszkodik.

⁴⁰ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni (ideális) kártérítés a középkorban*, Magyar Jog 1993/10. 578.

⁴¹ A *pretium affectionis* kérdése a magyar jogi irodalmat is a mai napig erősen megosztja.

⁴² GIGLIO, Francesco: *The Foundations of Restitution for Wrongs*, Hart Publishing, Portland, Oregon, 2007. 145.

A *Lex Visigothorum* (Kr. u. 652.) széles körben szabályoz olyan nevesített tényállásokat, mint a gyalázás, szidalmazás, sértegetés.⁴³ A mai fogalmaink szerint a jó hírnév és becsület megsértésének körébe tartozó részcselekmények felsorolásán túl ez az első dokumentum, ami a magánszféra védelme érdekében egy generálisabb jogosultságot kreál „házibéke” elnevezéssel. A „házibéke” nem egyszerűen a magánlakáshoz való jog sérthetlenségét jelentette, hanem számos – az ember lakóhelyével kétségtelenül szoros kapcsolatban lévő – jogosultságnak adott gyűjtőnevet: a magánélet sérthetlensége, a családfőt saját háza népe körében megillető tisztelet mind e jogosultság körében kaptak védelmet.^{44 45} A *Lex Visigothorum* egyben visszalépést is jelentett a római jogi hagyományokhoz képest, hiszen újból határozott összegű pénzbüntetést említ, kizárva ezzel a bíró mérlegelést, valamint – szűk körben ugyan, de – lehetőséget biztosít a magánbosszúra is. A magánbosszú a sértett/károsult választása alapján kerülhetett alkalmazásra, ha a sérelmet elszenvedő fél nem élt az esküvel megerősíthető pénz követelésének jogával. Később számos törvény indult ki ebből a jogforrásból, és szélesítette a tényállások körét. Így például korát jóval megelőzve a *Lex Alamannorum* már a pszichés sérelemokozások esetén is elismert kártérítési igényt, ami - figyelembe véve a korabeli társadalom felfogását - mindenképpen óriási előrelépésként értékelhető.⁴⁶

Accursius (1185-1263) *Glossa Ordinaria*-ja a nem vagyoni kár szempontjából jelentős változásokat vetít előre. Szerzője az előszereteti értéket már az ideális károk immanens fogalmi elemeként definiálja, a korábbi római jogi injúriatant átstrukturálja, és a római jog története során védelemben

⁴³ <http://libro.uca.edu/vcode/visigoths.htm>

⁴⁴ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni (ideális) kártérítés a középkorban*, Magyar Jog 1993/10. 580.

⁴⁵ A házibékéhez való joghoz hasonló jogosultságokat ismert a magánjog és büntetőjog a XX. század elején. A házjog és a nyugalom joga együttesen a privátszféra védelmét voltak hivatottak biztosítani. MESZLÉNYI Artúr, *Magyar Magánjog, Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat, Magánjogi Törvénykönyv szövegével és rendszerében*, I. kötet, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1931. 235.

⁴⁶ LÁBADY A *nem vagyoni (ideális) kártérítés a középkorban*, Magyar Jog 1993/10. 580.

részesített valamennyi jogosultság összegyűjtésével próbál hatékony védelmet konstruálni az ember személyének és személyiségének.⁴⁷

2.3. Kodifikációs törekvések az európai államok jogában (XIX-XX. század)

A nem vagyoni kártérítés ókori megjelenésétől a XIX. századig nem mutatott rohamos és látványos fejlődést. A személyiség egyre szélesebb körű elismerése nyitott igazán szabad utat a jogintézmény gyors formálódása előtt. A polgári jog kis büntetőjogaként is emlegetett kártérítési jog körében került elhelyezésre az immateriális javak sérelme esetére rendelt pénzfizetési kötelezettség szinte valamennyi európai állam jogában. Megfigyelhető továbbá, hogy az akkori, joghézagot nem tűrő felfogásoknak megfelelően a legtöbb születőben lévő törvénykönyv alkotója igyekezett taxatív felsorolást találni a nem vagyoni kártérítés alkalmazhatósági körére.

Franciaországban a jogfejlődés egyedülálló módon oldotta meg az ideális kártérítés jogintézményének problémáját. A francia jogfejlődésre meghatározó befolyást gyakorolt az a körülmény, hogy az ország nyelvi kettéosztottsága az alkalmazandó jog körében is erős differenciálódást eredményezett. Északon a germán eredetű szokásjogok bírtak meghatározó jelentőséggel, míg a déli területek a római jog továbbélésének jegyeit viselték magukon.⁴⁸ A mai napig kiemelkedő törvényhozói munkaként számon tartott Code Civil azonban egyik jogi irányzat vívmányait sem hasznosította a nem vagyoni kártérítésre kidolgozott megoldása során, mivel a jogintézményt egyáltalán nem érintette. A Code Civil következetesen sem személyiségi jogokról, sem azok megsértésére rendelt szankciókról nem rendelkezett. Még az 1789-ben

⁴⁷ SMIED Orsolya, *A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére* (www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar(jf)pdf) 6. [Letöltés ideje: 2007. december 3.]

⁴⁸ GÖNCZI – HORVÁTH – STIPTA – ZLINSZKY, *Egyetemes jogtörténet I.*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 165.

elfogadott deklaráció sem gyakorolt hatást a kódex szövegére.⁴⁹ A törvénykönyv a kártérítést illetően egyetlen generálklauzulát tartalmaz, mely a vétkesen okozott károk megtérítésének kötelezettségét mondja ki minden további magyarázat nélkül.⁵⁰ Ez a rugalmasság a bírákra hagyja annak eldöntését, hogy mit értenek a törvényhelyen említett fogalmakon (vétkesség, kár), valamint milyen jogtechnikai módszerrel kívánják az igényeket elbírálni, a megfelelő kártérítési összegeket kalkulálni. A francia jogalkalmazók érdeme, hogy alig kétszáz év alatt a Code Civil szűkszavú rendelkezéseit „gazdag kazuisztikával”⁵¹ töltötték meg. Meglepő, hogy az oly műgonddal megalkotott törvénykönyv hogyan hallgatható egy ilyen, a francia történelemben kiemelkedő fontossággal bíró jogosultságról és annak védelméről. Az igazsághoz hozzátartozik azonban, hogy maga a Code Civil tartalmaz számos helyen olyan rendelkezést, mely egyértelműen nem vagyoni károk megsértését hivatott szankcionálni.⁵² Ezen kívül a *Code Penal* szakaszai között kerültek elrejtésre olyan esetek, melyek a sértett számára megítélhető pénzbeli elégtétellel sújtják az elkövetőt. Ez a megoldás a büntetőjogtól idegen, kétségtelenül magánjogi jegyeket hordoz magán. A törvénykönyv alkotóinak nem vagyoni károkról való ismeretét támasztja alá az a tény is, hogy a Code Civil megszületésénél tanulmányozott óriási szabályanyag és jogi tanulmány között maguk a törvény szövegezői említik meg azt az 1775-ből származó tanulmányt⁵³, amely egyértelmű határvonalat húz vagyoni és nem vagyoni károk között. Ezen körülmények ismeretében a kódex újabb előremutató megoldásaként értékelhetjük, hogy fel merete vállalni azt a jogalkalmazóknak biztosított szinte jogalkotói hatáskört, amit a törvény ilyen megszővegezése eredményezett. A bíróságok ítéletei a kár fogalmába bármit beleérthettek annak materiális vagy immateriális voltára tekintet nélkül, hiszen nem

⁴⁹ Emberi és polgári jogok nyilatkozata, a francia forradalom egyik alapvető dokumentuma, melyet 1789. augusztus 26-án fogadott el az Alkotmányozó Nemzetgyűlés.

⁵⁰ Code Civil 1382. §

⁵¹ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni érdekek védelmének francia útja: le dommage moral*; Jogtudományi Közöny 1994/1. 3.

⁵² Így teszi lehetővé, hogy a házasság felbontása esetén a házaselet megromlásában vétlen fél házastársától kártérítést követeljen. Art. 301. cc.

⁵³ DEREAU, Francois, *Traité des injures*

cselekedtek *contra legem*. 1833-ban született meg a *Court de Cassation* korszakalkotó ítélete, mely már explicit módon is vállalta, hogy a kár körében a bíróságok összevontan értékelnek vagyoni és nem vagyoni körülményeket, és a kártérítési összegek megállapítása során ezen egységes kárt alkotó mindkét körülményt honorálják, külön bontás nélkül.⁵⁴ Az a helyzet állt elő, hogy a bíróságok egy egységes kárfogalomból kiindulva alkották meg a személyiségi jogok katalógusát, nem pedig a szokásos módon, törvényi előírásokból kiindulva kellett a személyiségi jogokhoz védelmi eszközt rendelniük. Franciaországban tehát generális szabályként minden jogtalanul okozott kárt (vagyont és nem vagyont egyaránt) kártérítési kötelezettséggel sújtottak. Ismerték a hozzátartozók kárigényét, és ezt a Code Civilben nevesítették is. A kontraktuális károkozás területén is lehetőséget engedett a kódex nem vagyoni kártérítés iránti igény érvényesítésére abban az esetben, ha — ha a szerződés eredetileg is nem vagyoni cél érdekében jött létre (pl. utazási szerződés);
— ha a szerződés valamilyen nem vagyoni érdek védelemben részesítését célozta.⁵⁵

A német jog szabályanyaga a glosszátorok által feldolgozott római jogból, valamint a partikuláris hatályú német jogból táplálkozott. Egymás mellett éltek a kánonjogi eredetű szóbeli elégtételadásra, jogsértés abbahagyására irányuló keresetek és a határozott pénzösszeg fizetése iránt indított perek. A kodifikáció során a legnagyobb kérdés az volt, vajon elismerhető-e az immateriális károk esetén a határozott pénzösszeghez való igény. A német természetjogi gondolkodás ugyanis az ideális kárkötelmek terén a károk „*delictum privatum*” jellegéből indult ki, s mint ilyet, nem tekintette kártérítésre érdemesnek. A kártérítési összeg meghatározásának lehetetlenségét jól szemlélteti Samuel Puffendorff példája: ha a király

⁵⁴ SÓLYOM László, *A polgári jogi felelősség hanyatlása*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 80.

⁵⁵ SMIED Orsolya, *A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére* ([www.jogiforum.hu/publikaciok/filephsmied_nem_vagyoni_kar\(jf\)pdf](http://www.jogiforum.hu/publikaciok/filephsmied_nem_vagyoni_kar(jf)pdf)) 8. [Letöltés ideje: 2007. december 3.] 8.

elrendeli valaki karjának levágását, vajon mennyi lenne az az összeg, amit a büntetésre ítélt hajlandó lenne fizetni azért, hogy karját ne egy durva csapással, hanem valami fájdalommentes módszerrel távolítsák el?⁵⁶ Ez a pénzbeli elégtétellel kapcsolatos ellenérzés tükröződött a porosz ALR szövegében is. A magánelégtétel jogát becsületsértések esetére biztosította azzal a megkötéssel, hogy ennek módja nem lehet pénzbeli kártérítés. E büntetőjogi jellegű intézmény mellett fájdalomdíjat is említ, ami már pénz fizetése iránti igényt jelent, de itt megkötés volt, hogy csak azok igényelheték, akik nem tartoztak az ún. felsőbb körökbe.⁵⁷ Egy porosz nemes testi épségét ugyanis hatalmas sértés áruvá silányítani. A BGB már a birodalmi egység gondolata során született, és a rendi különbségtétel ekkorra megszűnt, így lehetetlenné vált a nem vagyoni kártérítés módjának ALR-hez hasonló kettébontása. A kodifikációs folyamat során a második bizottság (1891-96) tárgyalta a nem vagyoni kártérítés problémáját. A szigorú német dogmatika képviselői tartottak a jogintézményben benne rejlő bírói szabadság túlzott elburjánzásától, így az is felmerült, hogy a törvény szövegéből az erkölcsi károkat ki kellene hagyni. Félelmüket számos érv támasztotta alá. A bírák nem voltak felkészülve a német jog perrendje során becsült kárösszegek számítására, hiszen a szabad bírói mérlegelés még igen fiatal intézmény volt.⁵⁸ Az ABGB kodifikációs bizottságából származó érvelés is jó alkalmat jelentett a nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos ellenérzések felszínre juttatásához: „A nemzet dicsőségére válik az az újítás, hogy a becsületsértésért a jövőben nem követelhető pénzösszeg, amellyel a polgár becsületét taxálják vagy megvásárolják”.⁵⁹ Végül a bizottságban bekövetkezett vezetőváltás okán a BGB hatálybalépésekor rögtön három formában találta érvényesíthetőnek az ideális károkat: nem vagyoni kártérítés (*Immaterialer Schaden*), fájdalomdíj (*Schmerzensgeld*), jegyesség felbontása miatt követelhető kártérítés

⁵⁶ SMIED, *i.m.* 84.

⁵⁷ Fájdalomdíjra csak a paraszti és közönséges rendbélieknek lehetett igénye. A felsőbb körökbe tartozók fájdalmát a büntetés kiszabásánál vették figyelembe. Lásd bővebben: SÓLYOM László, *A polgári jogi felelősség hanyatlása*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 82-83.

⁵⁸ A szabad bírói mérlegelést a ZPO 1877-ben tette lehetővé.

⁵⁹ SMIED, *i.m.* 87.

(*Beiwohnung*). A három intézmény közül a személyiségvédelem általános eszközéhez a fájdalomdíj állt a legközelebb, hiszen itt a károsultnak nem kellett hátrányt, pusztán jogsértést bizonyítania. Általános szabály hiányában három esetben volt helye fájdalomdíjnak: testi sértés, szabadságtól megfosztás és nemi erkölcs elleni támadások esetén. Kártérítési jogintézményként kezelték, így a vétkességet minden esetben előfeltételül kívánták meg.

Svájc a XIX. század elején még a Code Civil hatása alatt számos utánzat-törvénykönyvvel, valamint az Optk. szabályait alkalmazó kantonokkal büszkélkedhetett. Már ekkor elindult azonban egy olyan kodifikációs folyamat, mely a francia bírói szabadság vívmányait nagymértékben előtérbe helyezte. Svájc példaértékű, hiszen az első állam, mely a magánjogi kodifikációk történetében törvénybe iktatta az személyiség és a személyiségi jogok általános védelmét a ZGB-ben. A svájci demokrácia győzelmével a *zürichi kanton törvénykönyve* 1854-ben beemelte rendelkezései közé a fájdalomdíj konstrukcióját. Az igazi áttörést a szövetségi *Obligationenrecht* (OR) jelentette 1881-ben, mely már nemcsak a klasszikus élet, testi épség elleni támadások esetén engedett pénzbeli elégtételt, hanem általános szabályt alkotott a jogellenes cselekmények folytán az ember személyi viszonyaiban elszenvedett sérelmek megfelelő kárösszeggel való kompenzálására is.⁶⁰ Az OR az általános szabály mellett külön nevesíti a titokszférát, a becsületet, a jó hírnevet és a kegyeleti jogokat. A törvény újítása, hogy a bíró számára csupán egyetlen megkötést tartalmaz, ez pedig a megfelelő pénzüsszeg megállapítása. Ezzel lényegében a bírói mérlegelés szabad utat kapott e jogintézmény körében. Az 1911-es ZGB még ezen is tovább megy, és az általános személyiségi jog védelmét kifejezve azt teljes mértékben függetleníti a kárfelelősség egyéb feltételeinek fennállásától, vagyis megszünteti az immateriális javak sérelmének felelősségtani premisszáktól⁶¹ való függőségét.

⁶⁰ LÁBADY Tamás, *Az általános személyiségi jog és pénzbeli elégtétellel való oltalmazása a svájci kodifikációban*, Magyar Jog 1994/4. 230.

⁶¹ A felelősségtan körében vagyoni károk esetén Európában elfogadott kártérítési előfeltételek: kár, jogellenesség, okozati összefüggés, vétkesség (felróhatóság).

Az így kialakult szabadságot azonban rögtön korlátozza is azzal, hogy különösen súlyos sérelem bizonyítását kívánja meg. Ez a megszorítás annak köszönhető, hogy a ZGB kodifikációja során a kezdeti uralkodó álláspont a büntetőjog körébe tartozónak ismerte el a személyt ért jogsérelmeket, és azokat száműzni kívánta a polgári jog területéről. Mivel ekkor a büntetőjogi szabályozás nem tartozott szövetségi hatáskörbe, így a legkényelmesebb megoldásnak a kérdés teljes kihagyása kínálkozott a készülő törvénykönyv szövegéből.⁶² A kompromisszumos megoldás lényegében az elégtétel motívumot juttatta érvényre, és a pénzbeli kártérítést megelőzően objektív szankciókat helyezett kilátásba: jogsértéstől való tartózkodás, eltiltás, bocsánatkérés, nyilvános ítélethirdetés, jótékonysági célra történő marasztalás. A pénzbeli kártérítést azonban minőségileg többnek ismeri el, és nem pusztán a károkozó szubjektív tudati állapotához kapcsolja, hanem egy többletfeltétel előírásával (különösen súlyos sérelem) szorítja korlátok közé a jogintézményt. A svájci bírák ítéleteinek nyomán 1928-ban újabb áttörés következett be: a szerződésszegés körében is elismerték a személyiségi jogok sérelmét.⁶³ E körben azonban elsősorban a fent említett elégtétel eszközöket preferálták, és kártérítési pénzüsszeget csak szűk körben ítélték meg. Sajtóügyekben elsődlegesen alkalmazott szankcióvá a jótékonysági célra történő marasztalás vált. E körülmények eredménye az, hogy a ZGB szövegének a bíróságok által is elfogadott értelmezése folytán az eszmei jóvátétel nem értékelhető kártérítésként, tehát a pénzüsszeg megítélése csupán másodlagosan alkalmazható jogkövetkezmény az egyéb szankciókat követően.

⁶² LÁBADY Tamás, *Az általános személyiségi jog és pénzbeli elégtétellel való oltalmazása a svájci kodifikációban*, Magyar Jog 1994/4. 231.

⁶³ BG 21. 11.28, BGE 54. II. 481.

3. A személyiségvédelem magyar története

Magyarország az államiság megszületésének kezdeteiben az európai jogoknak megfelelően kizárólag büntetőjogi eszközökkel szankcionálta a személyt ért sérelmek elkövetőit. A XX. század közepéig jogfejlődésünk e tekintetben mindenben megfelelt a fent bemutatott, minden európai állam jogában megtalálható sajátosságoknak. A XX. században azonban saját utakon járt, és napjaink jogalkalmazására erős hatást gyakorolt az elmúlt évtizedek fordulatoktól nem mentes, néhol kibogozhatatlan törvényalkotói akaratot hordozó szabályváltozásainak sokasága.

3.1. Az államiság kezdetei

A magyar jogtörténet szempontjából az állami keretek megszületése után a legfontosabb írásos joganyagot Szent István király *Dekrétumai* jelentik. A dekrétumok témái között jelentős számban találhatóak olyan előírások, melyek a másik ember személyét, ekkor még elsősorban testi épségét ért sérelmeket hivatottak az akkori felfogásnak megfelelően megtorolni. A Dekrétumok⁶⁴ második könyvében két helyen találkozhatunk azonban a szoros közrendiség elvének áttörésével. A szigorú szankciók között az emberölés és a leányokon esett sérelmek körében már az „államnak járó” büntetésen felül a sértett vagy családja részére juttatott, akár kártérítésnek is titulálható jogkövetkezmények is megjelennek. Az emberölésről szóló 13. fejezet második fordulata a szolgák megölése esetén azok gazdái részére más szolgával való elégtételt, pénzbeli megváltást és böjtölést ír elő. Ha ugyanilyen sérelem szabad emberen esik, szóban sem kerülhet semmiféle, a sértett családjának járó jóvátétel. Ez a rendelkezés még egyértelműen magán viseli annak jegyeit, hogy a szolgákat dolgokként kezelték, és a pénzbeli megtérítést lealacsonyító és enyhe szankciónak találták szabad emberek sérelmére cselekvő károkozókkal szemben.

⁶⁴ Forrás: *Corpus Iuris Hungarici*, CD-ROM, KJK-Kerszöv Complex, 2001.

A lányok elrablásáról rendelkező 25. fejezet már egy minőségileg más szempontból vizsgálja az elrabolt lányon esett erőszakot. Itt – a mai fogalmaink szerinti – természetbeni helyreállításon, a lány visszaadásán és a szülőkkel való megbékélésen túl 10 tinó átadásának kötelezettségét is előírja a gaztettet elkövető számára. A pár évtizeddel korábban uralkodó *talio* elv után jelentős fejlődés a személyt ért sérelmek ilyen formában való, egyértelműen polgári jogi szempontokat előtérbe helyező jóvátétele.

3.2. A feudalizmus kora

Mint általában a rendi különbségeket ismerő jogok, a magyar jog is aszerint ismerte el a személyiséget, hogy ki melyik társadalmi csoporthoz tartozott. A személyiséget alkotó és a jogi védelem kereteit kijelölő jogosultságok nem általános, feltétlen és egyenlő alapokon nyugodtak, hanem kiváltságlevelekbe foglalt, egyoldalúan megállapított dokumentumokhoz kötődtek. Wenczel Gusztáv találóan állapítja meg a korra vonatkoztatva, hogy „egyesekek csak annyiban dicsekedhettek személyi állással, amennyiben azt a testületi élet biztosította számukra”⁶⁵. A rendi kiváltságokkal rendelkezőket ért sérelmek olyan - elsősorban elégtételként jelentkező, de megítélésében kompenzációs célokat is szolgáló - jogkövetkezményekkel kapcsolódtak össze, melyek még mindig inkább voltak büntetések, mint magánjogi szankciók. Annak kifejezése azonban, hogy ezek a sérelmek bizonyos fokú magánjogi védelmet is igényelnek, az elkövető/károkozó megbüntetését célzó eljárások sajátos vonásaiban érhető tetten. Ezek az eljárások ugyanis többnyire a sértett kívánságára indultak, valamint a büntetésen felül a pénzfizetési kötelezettség körében immateriális sérelmeket is a mérlegelés körébe vontak a vagyoni hátrányok megtérítésén felül. Ezeket a cselekményeket „bírságos bántalmak” elnevezéssel illették, és a testi sértéseken kívül a XVII. századtól kezdve már

⁶⁵ WENCZEL Gusztáv, *Egyetemes európai jogtörténet*; Pest, 1873, 530.

olyan cselekmények is megjelennek e körben, mint a hamis vád, becsületsértés, névbitorlás.

A Magyarországon 1852-ben hatályba léptett Osztrák Polgári Törvénykönyvvel a magyar magánjogban is megjelent a fájdalomdíj intézménye, ami erősen vagyoni kártérítéshez hasonlító köntösben, de a nem vagyoni kártérítés előfutárának tekinthető. A bíróságok az igények befogadásához minden esetben megkívánták valamiféle vagyoni hátrány bizonyítását. Az Országbírói Értekezlet 1861-ben a régi magyar jogot visszaállította ugyan, de az osztrák magánjog pár éves alkalmazásának hatása már nem engedte meg, hogy a nem vagyoni sérelmeket továbbra is a rendi társadalomhoz erősen kötődő bírságos bántalmak alapján ítéljék meg. A megoldás az lett, hogy a bántalmak egy része a büntetőjog körében került szabályozásra, másik részük vagyoni kártérítési formát öltött. Ennek indoka, hogy a modernizáció korába lépő magyar magánjog tisztán a vagyoni viszonyok védelmét volt hivatott biztosítani. Meszlényi Artúr némi kritikai éllel ezt a korszakot úgy jellemezte, hogy „pénz beszél, kutya ugat, a vagyonin túl más komoly érdeket nem látunk”.⁶⁶

3.3. A XIX. század vége, XX. század eleje

A század végétől kezdődően külön törvények nevesítették az egyre teljesebbé váló személyiségi jogokat, és minden törvény külön jogvédelmet biztosított az egyes, mai szemmel szokatlannak tűnő sérelmek elszenvedőinek.⁶⁷ Ez a részletesség azonban az ALR példája során gyakorta bizonygatott kazuisztika folytán nem nevezhető sem modernnek, sem előremutatónak.

⁶⁶ MESZLÉNYI Artúr, *A személyiség védelme a Ptk. tervezetében*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1903. 217. füzet 6.

⁶⁷ Az 1890. évi LX. törvény az elvert csösznek biztosította a fájdalomdíj lehetőségét. Az 1921. évi LVI. törvény a szerzői jogok körében foglalkozott ezzel a szankcióval. Az 1923. évi V. tv. a versenyjog keretében az utánzás, hírnév- vagy hitelrontás, üzleti vesztegetés szándékos eseteire rendelt kárpótlást.

Jellemzően a magánjog szempontjából tiltott cselekmények (személyiségi jogot sértő jogellenes magatartások) és a büntetőjogban ismert bűncselekmények azonos tényállás keretében kerültek értékelésre. Az emberölés⁶⁸, testi sértés⁶⁹, hamis vád, rágalmozás⁷⁰, nemi deliktumok körében a büntetőjog írta elő a kártérítés lehetőségét, azonban kizárólag vagyoni károokra korlátozva azt. Érdeemes megemlítenünk, hogy az 1896. évi XXXIII. tc. (bűnvádi perrendtartás) 589. §-ban a hamis váddal, hamis tanúzással kapcsolatban megjelent a sérelemdíj elnevezés. Ha ugyanis a hamis vád vagy hamis tanúzás következtében valaki elítélésre, előzetes letartóztatásba, vizsgálati fogságba került, a törvény alapján őt megillető kárpótlás helyett kétezer pengőig terjedő sérelemdíjat is követelhetett, amelynek összegét a bíróság belátása szerint határozta meg.⁷¹ Az ilyen esetekben követelhető kártérítés ugyanis a bűnvádi perrendtartás rendelkezései szerint kizárólag a jogellenes fogva tartás körében elszenvedett vagyoni károkat vont a megtérítés körébe. A sérelemdíj ezzel szemben az erkölcsi sérelmekért nyújtott kárpótlást. A kártérítés és a sérelemdíj egymás mellett nem volt megítélhető.

A kor magánjogi szemléletére jellemző módon a német dogmatika szigorúan kidolgozott fogalomrendszerének bővületében alkotó magánjogászok véleményét jól példázza Grosschmid Béni megállapítása, aki az amerikai joggyakorlatot látva erősen tiltakozott a pusztán nem vagyoni sérelmek esetén megítélhető kártérítés bevezetése ellen. Híres mondata: „mihelyt a törvény a

⁶⁸ 1878. évi V. tc. a büntetőtörvénykönyvről 292. § „Gyilkosság és emberölés esetében, ha a megölt után oly személyek maradtak, kiknek tartásáról gondoskodni köteles volt: azok részére megfelelő kártérítés is megítélendő, mely a viszonyokhoz képest, egyszer s mindenkorra fizetendő tőke vagy évi járadék lehet.”

⁶⁹ 1878. évi V. tc. a büntetőtörvénykönyvről 311. § „A jelen fejezet eseteiben a sértettnek kívánságára és részére a megfelelő kártérítés is megítélendő, mely tartós betegség vagy munkaképtelenség esetében, a megsértettnek személyi és családi viszonyaihoz képest egyszer s mindenkorra megállapítandó tőke vagy évi járadék lehet.”

⁷⁰ 1896. évi XXXIII. tc. a bűnvádi perrendtartásról 589. § „Az, aki hamis váddal, vagyis hamis tanúzással, úgyszintén az a közhivatalnok, aki az 1878:V. tc. második része X. vagy XLII. fejezetében foglalt bűncselekmények valamelyikével másnak ártatlanul való elítélését vagy előzetes letartóztatását, illetőleg vizsgálati fogságát okozta: teljes kárpótlással tartozik ama vagyoni kárért, mely az elítéltet vagy fogva tartottat ennek folytán érte, amennyiben a kártalanításra való igény meg van állapítva.”

⁷¹ SZLADITS – FÜRST – UJLAKI, *Magyar magánjog mai érvényben. Törvények, rendeletek, joggyakorlat III. rész. Kötelmi jog III. kötet*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1934. 242.

kártérítés kirovására nem értené bele alattomban a vagyonszerűség korlátját, a törvény tételei elveszítenék határukat. [...] Kár minden kellemetlenség és ismét minden bármely kellemetességtől való elesés.”⁷² Ezzel a kijelentésével kívánta Grosschmid elejét venni az alaptalan és parttalan jogvitáknak, melyek tömeges és sok esetben indokolatlan igényérvényesítéseknek adtak volna alapot. Meszlényi Artúr 1903-ban megjelent könyvében bírálja Grosschmid nézetét, és túlzottan közjogias megközelítést lát benne. Véleménye szerint, ha a közrend védelme ennyire fontos szerepet kapna, akkor a magánérdek védtelenné válna, és a polgári jog elveszítené lényegét.⁷³ Két magánjogászunk vitája hűen tükrözi a nem vagyoni kártérítés jogintézményének paradox voltát.

A bírói gyakorlat szigorúan kártérítési intézményként kezelte a nem vagyoni kártérítést, és olyan esetekben részesítette az igényérvényesítőt ilyen formájú jogvédelemben, ha a kárkötelem mind a négy alapfeltételének (jogvédelem érdek, jogellenesség, vétkesség, oksági kapcsolat) fennállását bizonyítottnak látta.⁷⁴ Különlegessége azonban a korabeli ítélkezési gyakorlatnak, hogy a kártérítés összegének megállapítása során kiemelt jelentőséget tulajdonított a károkozó és a károsult vagyoni viszonyait feltáró bizonyítási procedúrának.⁷⁵ Tekintettel a kártérítési felfogás érvényesülésére, számos – mai fogalmaink szerinti – erkölcsi kárt is vagyoni érdeksérelemnek címkéztek a bíróságok. Ennek egyik jellemző példája volt, hogy amennyiben a nőt ért testi sérelem torzító hatású volt, ezt a bíróságok a nő rendszerinti élethivatásának gyakorlását gátló, illetve megnehezítő sérelemként fogták fel.⁷⁶ A vagyoni károk primátusának hangsúlyozása körében a bíróságok még a vélelmezett vagyoni károk fogalmát is elismerték annak érdekében, hogy a kárkötelem lényeges elemét, a hátrányt megtalálják. Egy 1914-es döntés szerint a „bírói gyakorlaton alapuló

⁷² GROSSCHMID Béni, *Fejezetek a kötelmi jogunk köréből*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest 1933. 718.

⁷³ MESZLÉNYI Artúr, *A személyiség védelme a Polgári törvénykönyv tervezetében*, 1903.

⁷⁴ SZLADITS – FÜRST, *A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet*, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1935. 619.

⁷⁵ SZLADITS Károly, *Magyar magánjog, Kötelmi jog különös része*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1942. 890-896.

⁷⁶ G. 86/1913. MD. VII. 122. SZLADITS – FÜRST, *A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet*, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1935. 645.

jogszabály szerint testi sérülést szenvedő fél a sértés okozójától, ha a testi sértésből anyagi kára nem származott is, amennyiben ez az eset körülményei szerint méltányosnak jelentkezik, erkölcsi kára megtérítéséül vagyoni elégtételt követelhet.⁷⁷ A jogalany belső érzelmi világának megsértéséért a bíróságok fokozatosan – elsősorban a külföldi jogrendszerek modelljeinek megismerése nyomán – ismertek el kártérítést.⁷⁸

A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatban a korabeli felfogás a szándékos vagy súlyos gondatlanságból elkövetett tiltott cselekményekből származó erkölcsi károkat értette bele a kártérítés fogalmába.⁷⁹ A jogellenes magatartás kifejtőjének vétkességi foka döntő szerepet játszott abban, hogy a jogosult igényelhetett-e nem vagyoni kártérítést vagy sem. Tekintettel arra, hogy az elégtétel funkció került előtérbe, a nem vagyoni kártérítés összegét illetően a bíró szabad kezét kapott. Az eset körülményeire tekintettel megfelelő pénzbeli kártérítést ítélt meg, ha a „méltányosság megkívánta”.⁸⁰

3.4. A magyar magánjogi kodifikáció

A Polgári Törvénykönyv tervezetének előkészítése volt az, amely felfedezte, hogy a személyiségi jogok ugyanúgy magánjogi oltalomra szorulnak, mint az ember vagyoni jogai. A személyiségi jogok kérdése ettől kezdve „sajátos szimbólumává”⁸¹ is vált a liberalizmus vagyoni érdekek védelmét zászlóra tűző koncepciójával szembeni szociális jellegű magánjog kialakításának. Az első világháborút követő időszak tovább erősítette ezt a felfogást, hiszen az egyre erősödő, az élet minden területére betörő állami beavatkozás a liberalizmus elveinek ellenében hatott. A kodifikációs törekvések az erkölcsi

⁷⁷ 977/1914. P. MD. IX. 7. SZLADITS – FÜRST, *A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet*, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1935. 645-646.

⁷⁸ SZABÓ Alajos, *Elégtétel a nem vagyoni kárért*, Ügyvédek Lapja, 1917. 34. szám

⁷⁹ 1914. évi Javaslat 885. §

⁸⁰ SZLADITS – FÜRST – UJLAKI, *Magyar magánjog mai érvényben. Törvények, rendeletek, joggyakorlat III. rész. Kötelmi jog III. kötet*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1934. 228.

⁸¹ SZEKFÜ Gábor, *A személyiségi jogok elmélete a magyar magánjogban*. Jogtudományi Közlöny, 1991/11. 227.

kárpótlás intézmények fejlődését felgyorsították.⁸² Marton Géza szavaival élve a „törvényhozás és a gyakorlat váratlanul gyorsütemű lépésekben indult meg abban az irányban, hogy a kivételt rendes normává tegye”.⁸³

A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv (Áptk.) tervezete nem generálklauzulát, hanem felsorolást alkalmazott a személyiségi jogok védelmezési formájának megválasztása során. A testi épséghez, szabadsághoz, egészséghez, becsülethez, névhez, képmáshoz és a bizalmas magánokiratokhoz való jogot nevesíti a személyiségi jogok köréből azzal az indokkal, hogy csupán azokat a jogokat kell külön kiemelni, melyek szükségképpen nem járnak együtt vagyoni károsodással is.⁸⁴ A személyiségtől különvált jogosultságok (pl. szabadalmi jog, szerzői jog) továbbra is külön törvényekben nyertek szabályozást.⁸⁵ A személyiségi jogok védelmére objektív szankciók álltak elsősorban rendelkezésre: jogsértés abbahagyására kötelezés, további jogsértéstől való eltiltás, ítélet közzététele. A tervezet azonban rendelkezett a személyiségi jogok megsértésével összefüggésben felmerült minden vagyoni és nem vagyoni kár megtérítésének kötelezettségéről is. Az Áptk. második tervezete gyökeresen eltérő álláspontra helyezkedett, és a német hagyományoktól elfordulva a francia megoldás irányába húzódott egy generálklauzula kialakításának gondolatával. Bár a tervezet nem vált törvénnyé, de kétségkívül nagy jelentősége volt abban, hogy a személyiségi jogok védelmének problémája a politikában és a közvélemény körében egyaránt gyakran előhozott kérdéssé vált.

A Magánjogi Törvényjavaslat 1928-ban – bár alapvetően kártérítési intézményként szabályozta a nem vagyoni kártérítést – a svájci mintát követve 107-108. §§-ban az általános személyiségi jog elismerését deklarálta:

⁸² PETRIK Ferenc, *Kártérítési jog*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. 148.

⁸³ MARTON Géza, *Magyar Magánjog III.*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1934. 396.

⁸⁴ A magyar általános Ptk. tervezete, Budapest 1900. 18.

⁸⁵ Pl. 1921. évi LIV. törvénycikk a szerzői jogról: 18. § „Aki a szerzői jogot szándékosan vagy gondatlanságból bitorolja, vétséget követ el és nyolcvanezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: továbbá tartozik a bitorló a sértettnek vagyoni és nem vagyoni kárért megfelelő pénzbeli kártérítést (elégítelt) adni. A kártérítés összege a bitorló gazdagodásánál kevesebb nem lehet.”

„mindenkinek joga van arra, hogy a törvények és mások jogának korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és ebben őt senki se háborítsa. A személyiségi jogról lemondani, vagy gyakorlását a jó erkölcsbe ütköző módon korlátozni nem lehet”. A Törvényjavaslat önálló kártényállásként nevesítette a hozzátartozói igényeket is, így valódi modern törvénykönyvvé válhatott volna.

A generálklauzula megalkotásával felszínre került az általános probléma, a bírói hatalom és a jogalkotás kettéválasztásának kérdése. Marton Géza a két világháború közti időszakban a személyiséget sértő jogellenes cselekményeket a bírói gyakorlat alapján öt csoportba sorolta:

- halált, testi sértést okozó sérelmek,
- személyes szabadság megsértését eredményező jogtalanságok,
- jó hírnév és köztisztelet megsértése,
- becsületsértés, rágalmazás,
- névjog megsértése.⁸⁶

3.5. A nem vagyoni kártérítés „tetszhalála”

1952-ben az átalakult politikai viszonyok következtében formálódott szemlélet hatására az Elnöki Tanács megszüntette a nem vagyoni kártérítés intézményét. Érvként a személyiség áruvá silányításában megjelenő kapitalista ideológiát, valamint a jogbiztonság örök érvényű és minden fejlett jogrendszerben érvényesülő követelményét hozta fel. Az egy csapásra megszüntetett jogintézmény keltette joghézagot az 1953-ban kiadott *III. számú Polgári Elvi Döntés* volt hivatott betölteni, amely új jogintézményt vezetett be polgári jogunkba, az általános kártérítést. Ennek körében nyílt lehetőség a nem vagyoni károk értékelésére, de - majdnem 100 év visszafejlődéssel - csak vagyoni károkkal együttesen.⁸⁷ Az általános kártérítés eredeti és mai

⁸⁶ MARTON Géza, *A polgári jogi felelősség*, Budapest, Triorg Kft. 1992. 122.

⁸⁷ SZABÓ Emil, *A nem vagyoni kártérítésről és az általános kártérítésről*, 1964. 460-477.

rendelgetése abban áll, hogy a bíróság olyan esetben is jogalapot találjon a kár megtérítésére, amikor annak pontos összege nem, vagy az igényérvényesítés pillanatában nem számolható ki. Ez egyértelműen mutatja, hogy az általános kártérítés a vagyoni kárhoz kapcsolódó felelősségi alakzat, nem személyiségvédelmi eszköz. Elsősorban olyan esetekben alkalmazható, amikor a kárból egy rész vagy annak egésze nem állapítható pontosan meg. Ilyenkor is köteles azonban a bíróság olyan összeget meghatározni, ami a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmas. Ez utóbbi kitétel nyilvánvalóvá teszi, hogy erkölcsi károk ebben a fogalomban nem kaphatnak helyet, hiszen azoknak teljes reparációja lehetetlen. Általános kártérítés esetén a vagyoni kár bekövetkezése teljes bizonyossággal megállapítható, de összege pontosan nem bizonyítható. Ennek ellenére a bíróságok ezen jogintézmény keretében értékelték – erősen szelektálva és a szükségszerűség által kényszerítve – bizonyos immateriális károkat.

A *Polgári Törvénykönyv* 1959-es megjelenését megelőzően határozott elképzelések voltak a nem vagyoni kártérítés újraszabályozására. A korabeli jogászok dogmatikai vitáinak kerettüzeiben nem a sérelemdíj léte, hanem annak jogrendszerbeli elhelyezése állt. Személyiségi jog vagy felelősségtan? Speciális vagy generális szabály? Az élénk viták ellenére a Ptk. nem tartalmazta a nem vagyoni kártérítést, pusztán az általános kártérítést emelte be rendelkezései közé. Így a károsultnak szükséges volt a jogsértés következtében előállt tényleges vagyoni hátrányokat is bizonyítania, ha immateriális sérelmei miatt kívánt igényt érvényesíteni.

A joggyakorlat bizonytalanságát és kuszaságát e téren jól példázza a halált okozó jogsérelmek körében a hozzátartozók igényeinek elbírálása. Egy 1962-es bírói döntés az elhalt özvegyének, felmenőjének, lemenőjének fájdalmára pénzt úgy ítélte meg, hogy gyászruhájuk, alkalmi cipőjük értékét térítette meg a károkozóval (mivel ilyen ruhadarabokkal korábban az érintettek nem rendelkeztek), de azok értékének csak egy részét fizettette ki, hangsúlyozva,

hogy ezek a használati tárgyak nem egyszeri alkalomra szólnak, hanem később is felhasználhatóak.⁸⁸ A káronszerzés tilalma pedig régi polgári jogi alapelv.

3.6. Az 1977. évi IV. novella

A joggyakorlat szétszórtsága és a méltánytalanság felismerése vezetett el odáig, hogy majd 25 év után újra visszakertült jogunkba a nem vagyoni kártérítés. A jogásztársadalom nem vagyoni kár helyett erkölcsi kár elnevezést sürgetett a jogintézmény személyiségi jogi vonásainak kidomborítása végett, de ez végül nem valósult meg. Az 1977. évi IV. törvény a Magánjogi Törvényjavaslathoz hasonlóan a kártérítés szabályai között helyezte el a 354. §-ban a következő szöveggel:

„A károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát, ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, illetőleg a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja.”

A definíció már megszületésekor több elméleti problémát vetett fel. Közelebbről megvizsgálva az idézett Ptk. szakaszt az alábbi kritikák fogalmazhatóak meg vele szemben:

1. A jogalkotó megkülönbözteti a *társadalmi életben* és az *életben* elszenvedett hátrányokat, ennek magyarázatát azonban nem adja meg. Az élet, mint szélesebb színtér magában kell, hogy foglalja a társadalmi életet is, ezért ez a fogalmi kettősség szükségtelen, „jogalkotói bőbeszédűség”⁸⁹. Talán értelme az lehet, hogy a bírákat orientálja, hogy amennyiben nem testi sérülésben nyilvánul meg a hátrány, akkor is jogalapot találjanak a kártérítési összeg megítélésére azért, hogy a károsult társadalmi életben elszenvedett hátrányait értékelhetik. Ez az

⁸⁸ BH 1962. 4.

⁸⁹ ÁCS Tamás, *A nem vagyoni kártérítés*, Polgári Jogi Dolgozatok 273.

értelmezés azonban csak nagy jóindulattal olvasható ki a normaszövegből.

2. Indokolatlan továbbá az a megkülönböztetés, amit két szempontból vizsgálva is helytelenül kodifikált a jogalkotó. Egyrészt a mindenkit megillető személyiségi jogokkal szemben itt természetes személy és jogi személy elválik egymástól. Nem beszélve arról a problémáról, hogy a szintén személynek tekintett jogi személyiséggel nem rendelkező gazdálkodó szervezetek kiesnek ebből a körből. Igaz, hogy a novella hatálybalépése idején még nem volt lehetőség jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok alapítására, tehát az utóbbi diszkrimináció csak az 1988. évi VI. törvény (Gt.) megszületésével vált valóságossá.⁹⁰
3. A jogi személyekkel kapcsolatos fordulat egyértelműen vagyoni károkra vonatkozik. A gazdasági forgalomban elszenvedett károk nem lehetnek személyiségi jogiak. Így ez a tényállás üres tényállás, hiszen – bár a jogi személyeket a természetes személyekhez hasonló személyiségi jogok megilletik a természetszerű kivételek figyelembevételével – a jogi személyeknek személyiségi jogaik sérelméhez minden esetben gazdasági, vagyoni hátrányt is igazolniuk kellett.
4. Probléma továbbá a súlyosság és tartósság kritériumainak definiálatlansága. A nagyon precíz és jól körülhatárolt tényállási elemek érthetetlen módon e két fogalom értelmezését teljes mértékben a bíróságokra bízzák, mindenféle támpont felállítása nélkül. A súlyosság egyik megvalósulását jelentheti a tartósság. A miniszteri indokolás szigorított a Ptk. szövegén, és az eredetileg alternatív feltételeket összekapcsolta, és együttes fennforgásukat kívánta meg. A bíróságok azonban a jogviták elbírálása során eltérően ítélték meg a kérdést, így egyes bíróságok a konjunkció mellett foglaltak állást, míg

⁹⁰ A törvény értelmében két gazdasági társaság, a közkereseti és a betéti társaság nem minősül jogi személynek.

mások alternatív feltételekként kezelték a súlyosságot és a tartósságot. A joggyakorlat nem volt egységes a miniszteri indokolás elfogadása tekintetében.

A bírói gyakorlat a novella hatályba lépése⁹¹ után felmerült esetek kapcsán a következő szempontokat alakította ki:

- bármely személyiségi jogsértés szankciójául megítélte a nem vagyoni kártérítést;
- jogellenes károkozást kívánt meg minden esetben;
- a tartósság és súlyosság kritériumát elkülönítve kezelte;
- különböztetett pszichés és testi károkkal járó sérelmek között;
- elsősorban egy összegben történő marasztalásokra került sor, járadék megítélését csak a károsult fiatal korára való hivatkozással tartották a bíróságok indokoltnak.⁹²

3.7. A 16. számú irányelv

1981-ben a Legfelsőbb Bíróság meglepő és öt jogilag meg nem illető megoldással szigorította a korábbi szabályokat. A parttalan jogérvényesítések megakadályozása céljából a következőket rögzítette az irányelvben:

1. Az addig csak a miniszteri indoklásban szereplő *konjunkciót* kötelezővé tette a bíróságok számára. Így a súlyosság és a tartósság csak együttes megvalósulásuk esetén váltottak ki nem vagyoni kártérítést. Ezzel az immateriális károk köréből a testi sérülések kivételével minden egyéb „kárfajtát” kizárt.
2. Kellő mértéktartásra intett a *kárösszegek* meghatározásánál. A 90-es évek elejéig 500. 000 forintban volt maximálva a megítélhető kárösszeg. Irányadó szempontokként nevesítette a vagyoni sérelem jellegét és mértékét, a társadalmi életben való részvétel vagy az élet tartós és

⁹¹ A novella 1978. III. 1-jén lépett hatályba.

⁹² ÁCS Tamás, *i.m.* 275.

súlyos megnehezülésének módját, a károsult életkorát, életkörülményeit.⁹³

3. Pozitívumként értékelhető, hogy a bírói gyakorlatban kimunkált *hozzátartozói igényeket* írásban is rögzítette azzal a megszorítással, hogy csak a közeli hozzátartozók számára nyitotta meg az utat a jogérvényesítéshez.
4. Az III. számú PED-del bevezetett *általános kártérítés* és a nem vagyoni kártérítés viszonyában rögzítette, hogy általános kártérítés és nem vagyoni kártérítés egyidejűleg is megítélhető. Ezzel erősítette azt, hogy általános kártérítés keretében csak vagyoni igények kerüljenek elbírálásra.
5. Szól az irányelv a *járadék* megítélésének lehetőségéről, amennyiben az eset összes körülménye alapján valószínűsíthető, hogy a nem vagyoni kártérítés járadék formájában tudja leginkább betölteni meg nem határozott szerepét.
6. Figyelmeztet a nem vagyoni kártérítés iránti igény érvényesítése esetén a *személyes* jellegre, hangsúlyozva, hogy a személyiségi jogok is csak személyesen érvényesíthetőek.

A megszigorított feltételek a következő torzulásokat idézték elő a jogalkalmazásban:

- a nem vagyoni kártérítés megítélése a testi sérülésekre korlátozódott, hiszen a súlyosság és tartósság együttese csak itt vált bizonyíthatóvá;
- az értékelhetetlen pszichikai sérülések csak „színező elemként”⁹⁴ jelentek meg az ítéletek indokolásában;
- hozzátartozói igények esetén többlettényállásra volt szükség, hiszen a hozzátartozó elvesztése miatt érzett fájdalom kevés volt a súlyosság és tartósság kritériumának alátámasztására, rendszerint kóros elmeállapot kialakulását is bizonyítani kellett;

⁹³ Az ítéletek azt is mutatják, hogy a bíróság székhelye is befolyásolta a kártérítési összegek alakulását. A fővárosban mindig magasabb összegű ítéletek születtek.

⁹⁴ Ács Tamás, *i.m.* 280.

— kiskorú személy részére nem ítélték meg nem vagyoni kártérítést azzal az indoklással, hogy azt maga a kiskorú nem képes felhasználni, hiszen szülői gondozás alatt áll.⁹⁵

3.8. A 21. számú irányelv

Az átalakult politikai környezetben, 1990-ben a 21. számú irányelv hatálytalanította a kötelmi jog területén született korábbi irányelveket, és felülvizsgálta azokat. A 16. számú irányelv is hatályát veszítette a megváltozott szemléletmód miatt, hiszen a Legfelsőbb Bíróság szerint „az irányelv hatályon kívül helyezésével lehetőséget kell adni – a jogszabály esetleges módosítása előtt is – a személyiség minden oldalú védelmét, az erkölcsi értékeket szem előtt tartó, jogfejlesztő bírói gyakorlat kialakítására.”

A fenti változás a jogalkalmazásban alig érezte hatását. Sokáig még a másodfokú bíróságok is a 16. számú irányelv szabályaira alapozták indoklásukat. Változás csupán a kártérítések összegének emelkedésében mutatkozott. A korábbi 500. 000 forintos határ már nem volt irányadó, és a bíróságok előszeretettel ítélték meg ennél jóval nagyobb összegeket is. A hozzátartozói igények esetében is előrelépést jelentett a 16. sz. irányelv hatályon kívül helyezése, mert így már nem volt szükséges a gyász miatt kialakuló kóros elmeállapot bizonyítása a nem vagyoni kártérítés megítéléséhez. Bár szabad út kínálkozott az igényérvényesítések előtt, többnyire még mindig a testi sérülések esetén találta a bíróság a kereseteket befogadhatónak.⁹⁶

⁹⁵ A beszámítási képességgel nem rendelkező személyek esetén az áttörést a BH 1990. 1-15. jelentette, ahol a Legfelsőbb Bíróság kimondta: „Jogképes személy nem fosztható meg az őt jogszerűen megillető kártérítéstől, kárpótlástól azon az alapon, hogy azt önmaga nem képes felhasználni.”

⁹⁶ A 16. sz. irányelv hatályon kívül helyezésének hatástalanságát Ács Tamás abban látja, hogy más jogterületek lekötötték a gyakorlat jelentős részét. ÁCS Tamás, *i.m.* 281.

3.9. A 34/1992. (VI. 1.) AB határozat

Az Alkotmánybíróság számos határozatában érintette a személyiségi jogok hatékony védelmének megkonstruálása közben a nem vagyoni kártérítés intézményét is.⁹⁷ A korszakalkotó jelentőségű 34/1992-es határozat a Ptk. 354. §-át alkotmányellenesnek találta és megsemmisítette. Ehhez kapcsolódóan több olyan jogszabályhely megsemmisítését rendelte el, amelyek a megsemmisített Ptk. szakasz analógiájára születtek. Az Alkotmánybíróság határozata több szempontból is korszakalkotó megállapításokat hordoz a személyiségvédelem minden dimenziója vonatkozásában. A határozat indokolását áthatja a diszkrimináció tilalmának az elve, a kártérítési rendszer egységéről vallott felfogás, valamint a személyiség Alkotmányban rögzített hatékony védelmének követelménye. A törvényhely megsemmisítését kérő indítványozó elsősorban a vagyoni és nem vagyoni kártérítési rendszer egységéből indult ki, és pusztán a nem vagyoni kártérítésnél alkalmazott szűkítő feltételeket látta alkotmányellenesnek, hiszen azok a személyt ért sérelmek esetén a károsult személytől többletbizonyítást kívánnak meg. Olyan feltételek bizonyításáról van ugyanis szó, melyek a dolgokban esett károk esetén nem tartoznak a perben a fél bizonyítási kötelezettsége körébe⁹⁸. Az Alkotmánybíróság – bár elismerte az indítványozó ez irányú felvetéseinek jogosságát – továbblépett ezen a problémán, és a nem vagyoni kártérítés, mint személyiségvédelmi eszköz szerepét hangsúlyozta, a személyiségi jogi nézet⁹⁹ körébe tartozó alapvetéseket tette saját álláspontjává.

Az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy eljárásának alapját az adja, hogy – bár polgári jogi rendelkezésről van szó – a hivatkozott törvényhelyen szabályozott jogvédelmi forma közvetlenül az Alkotmányból nyeri

⁹⁷ Például: 9/1990. (V. 25.), 21/1990. (X. 4.), 64/1991. (XII. 17.), 12/1991. (IV. 11.)

⁹⁸ A súlyosság és tartósság kritériumát vagyoni károkra vonatkoztatva egyfajta értékhatárként foghatnánk fel, ám a Ptk. sohasem szabott alsó határt a vagyoni károsodások esetére.

⁹⁹ A személyiségi jogi nézet egyértelműen személyiségvédelmi funkciót tulajdonít a nem vagyoni kártérítésnek, és a hátrány bizonyításának mellőzését kívánja meg az igényérvényesítés során. A jogellenes magatartást önmagában teszi a kártérítési kötelezettség alapjává.

létjogosultságát, mivel az alaptörvény által védendő személyiséget ért támadásokra reagál. A testület a törvényhely vizsgálata során úgy találta, hogy a Ptk. ebben a tekintetben kiüresíti az Alkotmány által deklarált és más jogágaktól – így a polgári jogtól is – megkívánt védelmet, mert a törvény tényállásában írtakat szinte kizárólag testi sérülések, egészségkárosodások és halál esetén lehet alkalmazni. A személyiség ennél az Alkotmányban nevesített jogokból kiindulva is többet takar. Az Alkotmánybíróság – tartva magát korábbi határozataiban lefektetett elveihez – nem tekinti a személyiségi jogokat az Alkotmányban és egyéb törvényekben felsorolt jogokkal kimerítettnek.

A határozat az egyenjogúságra, a diszkrimináció tilalmára vonatkozó részében két fontos megállapítást is tesz. A testület elismeri, hogy a jogalkotót nagyfokú szabadság illeti meg a nem vagyoni kártérítés feltételeinek részletes kimunkálása során, de – mint korábban arról már volt szó – a végeredmény semmiképpen sem vezethet személyek közötti megkülönböztetésre. Amennyiben a törvényhely ilyen aggályokat nem vet fel, úgy a jogintézmény jogtechnikai kivitelezése során a célszerűségi-méltányossági megoldások sem eredményezhetnek alkotmányossági kérdéseket. Valójában azonban a magánszemélyek és a polgári jog egyéb alanyai viszonyában, valamint a jogi személyek és jogi személyiséggel nem rendelkező gazdálkodó szervezetek viszonyában is egyértelmű megkülönböztetést rejt magában a Ptk. idézett szakasza. A jogi személyeket ugyanis a „gazdasági forgalomban való részvétel hátrányos befolyásolása” kitéttel kizárja a személyiségi jogok védelméből. Ez a megfogalmazás egyértelműen vagyoni károkra vonatkozik, pedig maga a Ptk. is elismeri, hogy a nem magánszemély jogalanyokat is megilletik személyiségi jogok a természetükből következő kivételekkel. A Ptk. szakasz hatálybalépésekor még nem volt jelentősége, hogy a törvény csak a jogi személyekre vonatkoztatva beszélt a nem vagyoni kártérítésről, de a gazdasági társaságokról szóló törvény megalkotásával¹⁰⁰ bevezetésre került jogunkban a

¹⁰⁰ 1988. évi VI. törvény

jogi személy és nem jogi személy megkülönböztetés, így immateriális sérelmek esetén jogvédelmi eszköz nélkül maradtak a közkereseti és betéti társaságok. Az Alkotmánybíróság hangsúlyozza, hogy a diszkrimináció tilalmát nem csupán a magánszemélyekre vonatkoztatva kell alkotmányos követelményként figyelembe venni, hanem – mivel a jog által szabályozott életviszonyok személyi köre strukturált – a nem magánszemély jogalanyok egymásközi és magánszemélyekkel való viszonyában is releváns alkotmányos alapelvről van szó.

Az Alkotmánybíróság határozatának leginkább újszerű megállapításai azonban kissé paradox módon magának a nem vagyoni kártérítés jogintézményének a természetére vonatkoznak. A taláros testület az indokolás során folyamatosan elemzi, hogy a vagyoni károkkal ellentétben milyen többletfeltételek miatt alkotmányellenesek az erkölcsi kártérítés intézménye esetén, de valójában folyamatosan az általános személyiségvédelem eszközeként kezeli azt. A határozatban megfogalmazott „*azonos személyi méltóság*” fogalmából kiindulva elemzi, hogy a jognak nemcsak az egyes személyekre tekintettel kell egységes szabályozást nyújtania, hanem a személyiségi különböző rétegeit és szintjeit figyelembe véve sem lehetséges, hogy különbséget tegyen a jogalkotó. A nem vagyoni kártérítés ugyanis az Alkotmánybíróság értelmezésében nem kártérítési jogintézmény, hanem a személyiségi jog szerves része. Az alkotmányosságához hozzátartozik, hogy ne csak a deklaráció szintjén maradjanak a jog által biztosított jogosultságok, elismert értékek, hanem olyan eszközök, jogvédelmi biztosítékok is kapcsolódjanak minden elismert alanyi joghoz, mellyel azok védelme és tiszteletben tartása kikényszeríthető. Így tehát a Ptk. személyek jogát taglaló fejezete sem lehet teljes hatékony jogvédelmi eszköz nélkül. Az Alkotmánybíróság egyértelműen leszögezi, hogy „a nem vagyoni kártérítés a kártérítési jogon belül nem értelmezhető”¹⁰¹. Maga a kár fogalom használata önellentmondásra vezet, hiszen a személyiségen esett csorba az esetek jelentős

¹⁰¹ 34/1992. (VI. 1.) AB határozat 4.2. pontja

részében a külvilágban nem jelentkezik. Amennyiben egy személyiségi jogsértés eredményét csak maga a sérelmet szenvedett fél ismerheti igazán, úgy a kártérítési jogot átható alapelvek, a teljes kártérítés, a reparáció nem értelmezhető kitételek. A határozat abban látja a megsemmisített törvényhely legnagyobb hibáját, hogy a jogalkotó külső jelekhez próbálja kapcsolni a személyiségsértéseket, és ezáltal „önkényes határvonalat” húzva „alkalmatlan kritériumokkal és szükségtelen korlátokkal” szab gátat a jogérvényesítésnek. Az Alkotmánybíróság így a kártérítési előfeltételek köréből kiemeli a kár fogalmát, és nem vagyoni kártérítés esetén azt magával a sérelemkozással azonosítja, felmentve ezzel az igényét érvényesítő felet a kár meglétére koncentrált bizonyítási teher alól. Arra kell ugyanis fókuszálni, hogy a cselekmény támadta-e valamely személy személyiségét, és – mivel a jogtárgy itt a személyiség – külön külső jelek igazolása nélkül kell elismerni a jogaiban sértett fél igényét. Az Alkotmánybíróság határozata meghozatala során körültekintően vizsgálta a hatályos szabályok alapján folytatott bírósági joggyakorlatot, és megállapította, hogy a törvényben támasztott korlátok egyértelműen elzárják a sérelmet szenvedőket a nem vagyoni kártérítés – mint jogvédelmi eszköz – igénybevételeitől.

Az Alkotmánybíróság az indokolás végén kitér az állam alapvető jogokkal kapcsolatos kötelezettségeire is. Az államnak nem pusztán a személyiségi jogok elismerése és tiszteletben tartása az elsőrendű kötelezettsége, hanem az alkotmányosság fogalmi elemeiből következően gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről, jogvédelmi eszközök biztosításáról. A nem vagyoni kártérítés funkciója pedig pontosan az, hogy – mivel a személyiségi jogok az Alkotmányban foglalt alapvető szabadságjogok részét képezik – a személyiségi jogok hatékony védelemben részesítésével az alkotmányos alapjogok védelmét is kiteljesítse.

A 34/1992. határozat érdekessége, hogy az Alkotmánybíróság a személyiség védelmének megkonstruálása során egy lényegi fontosságú jogvédelmi eszköz

modern kifejtését adja úgy, hogy közben azt próbálja a kártérítési rendszer keretei közé szorítani. A határozat megállapításai ugyanis kivétel nélkül a jogintézmény személyiségi jogi jellegét erősítik, azonban nem lépnek túl azon a problémán, hogy a nem vagyoni kártérítés iránt indított perek esetén a kártérítés körében kimunkált elveket és jellemzőket, még az igény elbírálásának jogtechnikai módjaként sem szabad figyelembe venni. Nem kizárólag a kár fogalmának definiálhatatlansága, de számos más felelősségi elv¹⁰² értelmezhetetlensége is gátolja annak a megszorító feltételektől mentes személyiségvédelemnek a megvalósítását, melynek keretei a határozatban kifejtésre kerültek.

Az Alkotmánybíróság munkássága során a 34/1992-es határozatot megelőzően is számos, a társadalom körében is nagy érdeklődésre számot tartó ügy került tárgyalásra, és a döntésekkel kapcsolatosan még a laikusok is sokszor adtak hangot véleményüknek. A testület 1992-ig megélt rövid életében azonban egyike volt az első ügyeknek a nem vagyoni kártérítésről rendelkező Ptk. szakasz alkotmányellenességének kérdése, mely a jogászság körében ilyen komoly megosztottságot eredményezett. Olyan – ma már talán könnyen eldönthetőnek tűnő – kérdések foglalkoztatták a közvéleményt, melyek nem pusztán a nem vagyoni kártérítés személyiségi jogi vagy felelősségi jogi felfogásához kapcsolódnak, hanem inkább az Alkotmánybíróság hatáskörével kapcsolatos problémákat feszegetnek. Ennek magyarázata talán az lehet, hogy a határozat megállapításai jóval túlmutatnak egy Ptk. szakasz tényállási elemeinek vizsgálatán, az Alkotmányban foglalt rendelkezések értelmezésén. Az Alkotmánybíróság ugyanis az indítványtól függetlenül is olyan kérdéseket boncolgatott, melyek alapjaiban strukturálták át a jogintézményről kialakult akkori megítélést.

¹⁰² Magából a kár fogalmából következik a károonszerzés tilalmának, a károenyhítés kötelezettségének, kármegelőzésnek, a residuumnak az intézménye is. Ezek azonban személyiségi jogsértések esetén más jelentéstartalommal telítődnek. Ennek vizsgálata a hátrány fogalmát elemző fejezetben történik meg.

A határozat megszületését követően vita alakult ki arról, hogy a megsemmisített törvényhely alkalmazható-e a határozat közzététele előtti jogviszonyokra. A kérdés megválaszolása viszonylag egyszerű, hiszen az Alkotmánybíróságról szóló törvény kimondja, hogy a megsemmisítés külön kikötés nélkül nem hat ki az előtte keletkezett jogviszonyokra.¹⁰³ A Békés Megyei Polgári és Közigazgatási Kollégium érvelése szerint azonban – bár a határozat maga ezzel a kérdéssel nem foglalkozik – a megsemmisítés szó használata önmagában is arra a körülményre utal, hogy a szó nyelvtani jelentéséből következően az Alkotmánybíróság szándéka az alkalmazhatóság kizárása irányul.¹⁰⁴ A közzététel napjától a megsemmisített törvényhely már bírói ítélet megalapozására nem szolgálhat. A bíróság véleménye azt volt, hogy a kárkötelem alapvetően elvállalástól függetlenül keletkezik a károsult szempontjából vizsgálva a körülményeket. A kártérítési rendszer egységét hangsúlyozó kitételek az Alkotmánybíróság határozatában pedig arra engednek következtetni, hogy a kártérítési jog alapvetően károsultat védő szemléletéből kiindulva a nem vagyoni kártérítés megítélésének feltételeit a károsult számára enyhítő, új szabály alkalmazásának megfelelően kell elbírálni. Elfogadhatatlan lenne a kollégium szerint, ha az elévülési időn belül még öt évig alkotmányellenes szabály alapján kellene a károsultak igényét elbírálni pusztán azon az alapon, hogy a károkozó ne kerüljön hátrányosabb helyzetbe egy alkotmánybírósági döntés következtében. Az Alkotmánybíróság döntését köztudomású tényként kell kezelni – hangzik az érvelés. A kifejtettekkel szembe helyezkedő ügyvédség szorosán értelmezte az Alkotmánybíróságról szóló törvény rendelkezéseit, és egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a közzététel előtt létrejött jogviszonyokra még a megsemmisítés előtti szabályok vonatkoznak. Az ellenérvek sora a kollégium véleményében idézettekkel ellentétben a károkozó oldaláról közelítette meg a kérdést, és az új szabályok alkalmazhatóságát a határozat

¹⁰³ 1989. évi XXXII. törvény 43. § (2)-(4)

¹⁰⁴ RAJKI Márton, *A nem vagyoni kárért való felelősségről*, *Ügyvédek Lapja* 4/1993. 27-28.

előtt keletkezett „kárkötelmekben” indokolatlan súlyosbításként értelmezte.¹⁰⁵ A kérdést végül a Legfelsőbb Bíróság rendezte, és úgy foglalt állást, hogy egy AB határozat nem hozhatja kifejezetten megengedő rendelkezés hiányában a károkozót a korábinál hátrányosabb helyzetbe.

A másik érdekes jogalkalmazói kérdés a hozzátartozói igényekre vonatkozott. Mivel a megsemmisítés folytán a törvényszöveg csonkított formában maradt hatályban¹⁰⁶, kérdésessé vált, hogy a hozzátartozói igények iránti keresetnek helyt adó döntéseknek van-e törvényi alapja. A hozzátartozói igények a nem vagyoni kártérítés magyar fejlődéstörténetét tekintve igen nehezen váltak általánosan elfogadottá. Arról van szó, hogy a személyt ért jogsérelem esetén a hozzátartozó igényelhet-e nem vagyoni kártérítést saját személyiségi jogainak sérelme alapján. Több évtizedes fejlődés eredménye, hogy az 1990-es évek elejére a kérdésre igenlő válasz született. A törvényhely megsemmisítése folytán a jogalap vált kérdésessé. A jogtudomány és a joggyakorlat azonban egyetértett abban, hogy magával az alkotmánybírósági határozattal nem lenne összeegyeztethető, ha a korábbi jogi vívmányokhoz képest visszalépést jelentő módon megtagadná az igények érvényesítését.

Az Alkotmánybíróság határozata a magyar polgári jogi személyiségvédelem rendszerének olyan alapelemeit boncolgatta, mint a személyiségi jogok közötti különbségtétel tilalma, a védelem egysége, az igényérvényesítési lehetőségek hatékonyságának, elérhetővé tételének követelménye. A határozat a nem vagyoni kártérítés megítélésével kapcsolatban a személyiségi jogi nézetet hangsúlyozta. A jogintézmény alkalmazásának alapvető előfeltételévé a károkozó jogellenes magatartását léptette elő. Valójában az Alkotmánybíróság egy olyan jogintézmény képét vetítette elő döntésében, mely már eltávolodik a kártérítés rendszerétől, és tisztán személyiségvédelmi eszközként funkcionál. A határozat megállapításai annak a modern személyiségvédelemnek a

¹⁰⁵ GÁTOS György, *Időszerű kártérítési, jogalkalmazási kérdések, elsősorban a nem vagyoni kártérítés iránti ügyekben*, *Ügyvédek Lapja* 3/1993. 31-34.

¹⁰⁶ „A károkozó köteles megtéríteni a károsult vagyoni és nem vagyoni kárát.”

követelményeit fogalmazzák meg, amelyek mentén a jogalkotó az új szabályok megalkotása során elindulhat. Sajnálatos, hogy a jogalkotó a polgári jogi rekodifikáció megindulásáig nem törekedett a jogintézmény újraszabályozására. Annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság határozata – bár kétségtelenül nem szokványos jogforrásként – kellő hivatkozási alapot jelenthetett volna a bíróságok számára, és valódi iránymutatásként funkcionálhatott volna az ítélkezés új alapokra helyezése és egységesítése során, azonban a jogi szabályozás hiánya és ellentmondásos volta mégis megakadályozta, hogy a döntésben előrevetített tartalommal kimunkált személyiségvédelmi eszköz hatékonyan és a modern társadalom kívánalmainak mindenben megfelelő módon kerüljön alkalmazásra. Véleményünk szerint az új Ptk. javaslatban megjelenő sérelemdíj tisztán személyiségvédelmi természete nagymértékben építkezik az AB határozat megállapításaiból. A jogintézmény kártérítési joggal való viszonyának átértelmezése rendszertani és tartalmi szempontból egyaránt az Alkotmánybíróság által felállított kritériumoknak való megfelelés jegyében fogant.

II. A SZEMÉLYISÉGVÉDELEM DOGMATIKAI ALAPJAI

1. A védendő jogtárgy: a személyiségi jogok

Az ember, mint jogalany számára biztosított jogosultságok mindig a közhatalom korlátjaként jelentkeznek. Minél szélesebb körben ismerik el az ember szabad mozgásterét, annál kevesebb területen nyílik lehetősége az államnak a magánszférába való betörésre.¹⁰⁷ A modern államok alkotmányában kivétel nélkül megtalálhatóak azok az elidegeníthetetlen, minden embert általánosan, feltétlenül és egyenlően megillető jogosultságok, melyek a törvényhozó számára olyan korlátokat emelnek, melyeket nem léphet át. Az állam és a privátszféra elválasztására szolgál az ember létéhez szorosan kapcsolódó, tudományterületek által más és más módon definiált személyiség-fogalom.¹⁰⁸ A legáltalánosabb jogi értelemben személyiség alatt egyfajta értéket értünk, méghozzá az emberi személyhez tapadó, emberi nivoltából származó értéket, mely a jogalkotás számára tiszteletben tartandó és védelemben részesítendő jogtárgyat jelent. Nem elég ugyanis pusztán deklarálni és ezzel az állam részéről elismerni az ember személyiségét alkotó jogokat, hanem azokat más személyektől is védeni kell.¹⁰⁹ Ennek a védelemnek a biztosítása pedig az állam feladata kell, hogy legyen.

¹⁰⁷ A természetjogi gondolkodás jelentette a személyiségi jogok elméletének kiindulópontját. A természetjogi gondolkodók az addig isteni eredetű törvényekben lefektetett elveket általános személyiségi joggá transzformálták. A társadalmi szerződés tana alapján a személyiségi jogok azok a jogok, melyekről az emberek nem mondtak le az állami keretek közé lépés idején sem. A személyiségi jogokra vonatkozó elméleteket bővebben elemzi SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*; Budapest 1977.

¹⁰⁸ Egyes nézetek szerint a személyiség fogalma nem határozható meg. Lásd: SÓLYOM László, *A személyiségi jogok elmélete i.m.* 313.

¹⁰⁹ Törő Károly ennek megfelelően nem vagyoni kárként a személyiségi értékek megvalósulásának vagy érvényesítésének közvetlen vagy közvetett akadályozását értékeli. TÖRŐ Károly, *A nem vagyoni kártérítés gyakorlati kérdései*, Magyar Jog, 1992/8. 450.

A személyiségi jogok jellemzően az ember testi és lelki integritását, szabadságát jelentik.¹¹⁰ A személyiségi jogok azonban más jogterületek nyújtotta alanyi jogoknál jóval összetettebbek és sokkal nehezebben tipizálhatóak is egyben. A személyiségi jogok ugyanis – bár általánosságban beszélünk róluk – jelentős mértékben függenek a vizsgált személy szubjektumától, emberi mivoltától.¹¹¹ Személyiségi jogok alatt az ember szellemi értékét, szubjektumát, valamint a személytől függetlenedett, külső világban manifesztálódó alkotásokat is értünk. Ez utóbbiakat nevezzük szellemi alkotásoknak, melyek az ember személyének és személyiségének kifejezését jelentik. A személyiségi jogok más jogterületekkel szemben sajátos jellemzővel bírnak továbbá annyiban is, amennyiben a külső világhoz nem tartozó jogok esetében erősen szubjektív szempontok képezhetik csak megítélésük alapját. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ettől függően bizonyos személyiségi jogok csak bizonyos embereket illethetnek meg, hiszen a polarizált, demokratikus társadalmakban a jog feladata minden ember személyiségének védelme.

A személyiségi jogok szoros kölcsönhatásban vannak a nemzetközi jogban sokszor használt emberi jogok fogalmával is. Emberi jogok alatt részben azokat a személyiségi jogokat értjük, melyeket már nem csupán egyetlen állam jogrendszerének keretei között vizsgálunk, hanem olyan jogokról van szó, melyeket az államok nagyobb csoportja, az egész emberiség elismer és védelemben részesít.¹¹² Az emberi jogok azonban időnként tágabbak is lehetnek a klasszikus értelemben az ember szubjektumához tapadó személyiségi jogoknál. A XIX. század végétől kezdődően a nemzetközi egyezményekben jellemzően megjelennek szociális és kulturális jogok is,

¹¹⁰ Petrik Ferenc megfogalmazásában: A személyiség jogi fogalma egyaránt magában foglalja az ember testi, szellemi és mentális működését. PETRIK Ferenc, *A személyiség jogi védelme, a sajtóhelyreigazítás*, HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2001. 41.

¹¹¹ Bővebben lásd: JOBBÁGYI Gábor, *Az ember és az emberi személyiség az új polgári törvénykönyvben*, Jogtudományi Közlöny, 2000/7-8. 257-263.

¹¹² Az emberi jogok nemzetközi egyezményekben találhatóak meg, melyek közül a legáltalánosabbak és legtöbb szerződő féllel rendelkezők: ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata; Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1976. évi 8. tvr.).

melyek az emberi együttélés során az emberek meghatározott csoportjainak az állam által nyújtott többletjogosultságokat foglalják magukban. A személyiségi jogok fogalma mégis tágabb az emberi jogok meghatározásánál, hiszen – szemben az emberi jogokat megállapító nemzetközi egyezményekkel – majdnem minden európai állam polgári törvénykönyve ismer olyan generálklauzulát, mely általánosságban védi a személyiséget, amelybe a nem nevesített jogok is beletartoznak, természetes személyek, jogi személyek és jogi személyiséggel nem rendelkező jogalanyok vonatkozásában egyaránt.¹¹³

Hatályos Alkotmányunk a XII. fejezetében rendelkezik a személyiségi jogokról. A fejezetben a szorosán polgári jogi értelemben vett személyiségi jogokon túlmenő, emberi jogi egyezményekben lefektetett jogosultságok is szerepelnek. Az Alkotmány általánosságban deklarálja az emberi személyiség védelmét, és más törvényekre bízta a részletszabályok kidolgozását az egyes jogterületekhez kapcsolódóan. A személyiség védelmét alapvetően a különböző irányultsággal az emberi személyt védelemben részesíteni szándékozó polgári és büntető törvénykönyvekben találjuk. A büntetőjog az ember személyét támadó legsúlyosabb jogsértéseket az állam büntetőhatalmának érvényesítése céljából szankcionálja, míg a polgári jog a magánfelek viszonyára koncentrálna a jogsértő és a sérelmet elszenvedő közötti elégtételadásra, esetlegesen kompenzációra törekszik. Az Alkotmány rendelkezései az alaptörvény jellegéből következően a jogrendszer egészét, az állami szervek működését és az állampolgárok viszonyait is szükségképpen át kell, hogy hassák. A polgári jog alaptörvényének rendelkezései a polgári jog alanyaihoz és a polgári jogot alkalmazó szervekhez intéznek iránymutatásokat. Számos jogosultság párhuzamosan jelentkezik a két törvényben, de sem az Alkotmány, sem a Polgári Törvénykönyv nem tartalmazza a személyiségi jogok taxatív megváltozott katalógusát. A személyiségi jogok ugyanis az előbbieken kifejtettek miatt kimerítően nem rendszerezhetőek, és csak az

¹¹³ Bővebben lásd: JOBBÁGYI Gábor, *Személyi és családi jog, Egyetemi tankönyv*, Szent István Társulat, Budapest, 2000. 94.

újabb és újabb jogviták világítanak rá arra, hogy számos, a személyiséget alkotó jogosultság, csak sérelme esetén kerül felszínre.

Az Alkotmánybíróságnak, mint az Alkotmány rendelkezéseinek értelmezésére, a jogszabályok alkotmány-konformitásának vizsgálatára hivatott legautentikusabb szervnek a személyiségi jogok terén kiemelt feladata volt az új Alkotmány megszületését követő időben, és van a mai napig is. Munkájára és határozataiban foglalt megállapításaira két területen is szükség van. Egyrészt a személyiségi jogok katalógusának szélesítése az a kérdés, mely gyakran óvatosságra és túlzott megfontolásra inti a jogalkalmazó bíróságokat, másrészt a jogvédelem polgári jogi eszközeül rendelt nem vagyoni kártérítés meglehetősen paradox voltából kiindulva a jogintézmény lényegének feltárása, annak helyes alkalmazása is számos területen igényelte az Alkotmánybíróság határozatait. Horváth Barna megállapítása ugyanis örökérvényű: „Az írott alkotmány szerkesztőinek ügyelnie kell arra, hogy nem minden lesz alkotmánnyá, amit a papírra írnak, hanem ami a konkrét esetekben bírói úton is érvényesíthető és ténylegesen érvényesül is.”¹¹⁴

Az alapvető jogok újraszabályozásával az Alkotmányban - a korábbi személyiségi jogi szemléletet felváltva - egy olyan elképzelés kerekedett felül a törvényhozás folyamatában, mely a pusztán vagyoni viszonyok mellett egyenrangúként ismeri el az individuumot, az egyes embert és az őt személyére tekintettel megillető jogosultságokat. Kiemelkedő jelentőségű alaptétel, hogy „a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége”.¹¹⁵ A megállapításhoz azonban az alkotmányosság követelményeinek való megfelelés szempontjából lényeges garancia is társul, hiszen az állam elsőrendű kötelezettsége ezeknek a jogoknak a védelemben részesítése. Annak érdekében, hogy a védelem garanciája hatékonyan

¹¹⁴ HORVÁTH Barna, *Demokrácia és jog* In: *Demokrácia*. A Pázmány Egyetem Bölcsészettudományi Karának kiadása, Budapest 1945. 85.

¹¹⁵ 1949. évi XX. törvény 8. § (1)

működhessen, ezeket a jogi kézzelfoghatósággal alig bíró jogosultságokat kellően meg kell határozni. Az Alkotmány ezt a kérdést az általános védelmi klauzula és az egyes jogok védelemben részesítésének kötelezettségén túl nem érinti, és természetéből kifolyólag nem is érintheti. Az emberi méltósághoz való jog, az élethez való jog konkrét tartalmát sem az Alkotmány nem tartalmazza, sem jogrendszerünk más jogszabályaiban nem lelhető fel ilyen értelmezés. Ez az általános definiáltságból következő szabadság azonban semmiképpen nem jelentheti, hogy bármely jogalkotó vagy jogalkalmazó szerv az alapjogok tartalmát önkényesen állapíthatja meg, feloldva ezzel az Alkotmányban foglalt normatív kereteket.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában jelentős irodalma van az alapjogok, így a személyiségi jogok korlátozásának és annak alkotmányos határainak.¹¹⁶ Az Alkotmány kezdetben az alapjogok védelmének garanciájaként azok tartalmának meghatározására minősített többséggel elfogadott törvényeket irányozott elő. Az alkotmányerejű törvény megkötése mellett a nemzetközi egyezmények garantálták és garantálják ma is a törvényhozás túlzott beavatkozásának és egy önkényes határ megállapításának tilalmát.¹¹⁷ Az Alkotmányt módosító 1990. évi XL. törvény szakított a korábbi felfogással, megszüntette az alkotmányerejű törvény kategóriát, és az alapjogok vonatkozásában csupán a törvényi meghatározottság követelményét rögzítette. Ezzel egyidejűleg német mintára egy általános korlátot is felvett a módosítás az Alkotmány alapjogokról szóló rendelkezései közé: alapvető jog lényeges tartalmát még törvényben sem lehet korlátozni¹¹⁸. Ebből következően az alapjogoknak három rétege különböztethető meg az Alkotmányban: léteznek a törvény által megállapított alapjogok, azoknak alapvető tartalma, és végül olyan jogok, melyek csak kétharmados többséggel kerülhetnek megfogalmazásra.

¹¹⁶ PRESSER Zsuzsanna, *A privát autonómia határai*, Polgári jogi dolgozatok, 1993. 348.

¹¹⁷ KISS Éva, *A nemzetközi jogi normák, az alapjogok érvényesülésének kérdései az ember személyiségi jogait érintő ügyekben*, Jogtudományi Közlöny, 1996/11. 451-461.

¹¹⁸ 1949. évi XX. törvény 8. § (2)

Az Alkotmánybíróság számos határozatában került szembe az alapjogok korlátozhatóságának kérdésével. Egyik első ilyen jellegű határozatában elismerte, hogy léteznek olyan jogok, melyek nem abszolút érvényűek, és ebből következően bizonyos keretek között korlátozhatóak.¹¹⁹ A korlátozás megengedhetőségével kapcsolatban azonban nem elegendő, hogy annak indokát egy másik, szintén védelemben részesített alapjog érvényesülése jelentse, hanem szükséges többletelem, hogy ennek a jognak a védelme a korlátozott jog sérelmén kívül más módon nem érhető el.¹²⁰ Ezt a feltételt tovább finomította a testület, amikor a vagyonyilatkozat tételi kötelezettség közfunkciót ellátó személyeken kívüli kiterjesztésével kapcsolatban kellett állást foglalnia. A korlátozáshoz az arányossági szűrőnek való megfelelésen túl az is szükséges, hogy a lehető legkisebb érdeksérelemmel járjon a megszorítás. Mérlegelni kell tehát a korlátozni kívánt jog sérelmének és a korlátozással elérni kívánt cél fontosságának egymáshoz való viszonyát is. Végül a korlátozásnak alkalmasnak kell lennie a cél elérésére, hiszen alkalmatlan korlátozás még az arányosságon és az elérni kívánt cél fontosságának szűrőjén túljutott rendelkezést is elbuktatja az alkotmányos követelményeknek való megfelelés során. A 21/1990. (X. 4.) határozatban az Alkotmánybíróság megállapította, hogy „az alkotmányos jogok mindenfajta korlátozásának megengedhetőségét csak olyan indokok alapján lehet elbírálni, amelyek adott összefüggésben a korlátozás elkerülhetetlenségére vonatkoznak”.

Megállapítható tehát, hogy az Alkotmányban foglalt alapjogi védelem érvényesülésének biztosítója, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatában felállított arányossági szűrőn minden alapjogot korlátozóan érintő jogszabálynak át kell mennie. A törvényhozó tehát az ember személyiségi jogai közül egyet sem korlátozhat pusztán egy másik személyiségi jog védelemben részesítésére való hivatkozással, hanem minden esetben

¹¹⁹ 2/1990. (II. 18.) AB határozat

¹²⁰ Ezt az álláspontot Sólyom László 2/1990. AB határozathoz csatolt különvéleményében fejtette ki először, azonban később az Alkotmánybíróság gyakorlatába szervesen beépült.

figyelemmel kell lennie a várható kihatásokra, vagyis az arányosságra és az alkalmasságra. A polgári jog személyiségvédelmének körében ez a teszt annyit jelent, hogy a Ptk. szabályainak olyan széles körben kell a személyiségi jogokat védelemben részesíteniük, amely kör még nem jár más személy személyiségi jogainak jogellenes megsértésével.¹²¹ Hatályos polgári jogi kódexünk ezen a téren meglehetősen kusza szabályozást tartalmaz. Az általános személyiségvédelmet deklaráló generálklauzulát követően ugyanis csupán felsorolásra kerülnek a személyiség jogok klasszikus esetkörei anélkül, hogy azok pozitív tartalmát hangsúlyozná a jogalkotó. Jellemzően a negatív megközelítés uralkodik, miszerint az egyes személyiségi jogok megsértésének tipikus eseteit tárgyalja a jogszabály. A készülő új Polgári Törvénykönyv már nem csupán egységbe kívánja rendezni a személyiségi jogi fejezetet, de az egyes személyiségi jogok pozitív oldalról történő meghatározására koncentrál. Az első szövegtervezet érdekessége volt, hogy a nevesített személyiségi jogok köréből kivette azokat a jogosultságokat, melyek – a kodifikátorok véleménye szerint – a polgári jog szempontjából nehezen értelmezhetők. Ennek megfelelően került ki az új Ptk. első szövegtervezetéből az emberi méltósághoz való jog.

Az egyik első, egyben legfontosabb személyiségi jogokkal foglalkozó AB határozat, a 8/1990. (IV. 23.) döntés volt. Az *emberi méltósághoz való jog* értelmezése kapcsán az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy általános személyiségi jogról, egyfajta anyajogról van szó, mely általános megfogalmazásában kiindulópontja a személyiséget alkotó egyéb jogosultságoknak. Az ember veleszületett joga ez, melyből levezethetők mindazok a jogok, melyek a személyiség sokszínűségéből következően a soha taxatívvé nem váló személyiségi jogi katalógusban nem szerepelnek. Az emberi méltósághoz való jog egy szubszidiárius szabály, amelyet minden jogalkalmazó – Alkotmánybíróság és rendes bíróság is – bármikor felhívhat az

¹²¹ GADÓ Gábor, *Alapjogok védelme és korlátozása az Alkotmánybíróság döntéseinek tükrében*, Gazdaság és Jog, 1994/9. 6.

egyéni autonómia védelmére, amennyiben a konkrét tényállás elemzése során annak releváns elemei egyetlen nevesített alapjoghoz sem hasonlíthatnak.¹²² Az Alkotmánybíróság e jogot az ember jogi státuszának kifejezéseként értelmezi, és ezzel az alapjogi hierarchia csúcsára állítja.¹²³ A halálbüntetést alkotmányellenesnek nyilvánító 23/1990. (X. 31.) határozat az *életet és emberi méltóságot* egymástól elválaszthatatlan jogokként fogja fel. E páros minden más alapjog forrása, hiszen élő személy hiányában nem beszélhetünk személyiségről és az azt alkotó jogosultságokról. A határozathoz csatolt párhuzamos vélemények között akadt olyan, amely visszanyúlva a természetjogi megközelítéshez, az élethez és emberi méltósághoz való jogot olyan jogon kívüli értéknek határozta meg, amely sérthetetlen, az állami szabályozásnak és beavatkozásnak tárgykörén szükségképpen kívül marad. Az a tétel azonban, hogy jogon kívüli értékekről, erkölcsi alapszabványokról van szó, nem jelenti azt, hogy törvényekben való nevesítésük, belőlük más alapjogok konstruálása ne lenne lehetséges és megengedett. A természetjogot idéző megközelítés lényege, hogy az emberi élethez és méltósághoz való jogot egyfajta *a priori* értéknek kezeli, és jogon kívüliségből vonja le az emberi élet érintetlenségének követelményét a jog számára.¹²⁴ Az emberi méltósághoz való jognak két alapvető funkciója van ugyanis: egyfelől absztrakt határvonalat jelent a törvényhozás hatóköre és a privátautonómia között, fék szerepét töltve be ezáltal a jogalkotásban, másfelől egyéb jogok forrása és az egyenlőség biztosításának garanciájaként is jelentkezik. Ebből a jogból vezethető le a személyiség szabad kibontakozásának joga, az általános cselekvési szabadsághoz való jog¹²⁵, valamint az önazonossághoz, önrendelkezéshez való jog is. A híressé vált abortusz határozatban¹²⁶ az Alkotmánybíróság tovább vitte a kérdést, és megállapította, hogy az emberi élethez és az emberi méltósághoz való jog a jogképességgel együttesen fejezi

¹²² ZOLTÁN Ödön, *Az emberi méltóságról*, Magyar Jog, 1996/9. 535.

¹²³ SÓLYOM László, *Polgári jogi kérdések az Alkotmánybíróság gyakorlatában*, Jogtudományi Közlöny 3/1994. 105.

¹²⁴ SZABÓ Miklós (szerk.), *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*, Miskolci Egyetem Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszékének kiadványa, Prudentia Iuris, 2004.

¹²⁵ 27/1990. (XI. 22.) AB határozat

¹²⁶ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

ki az ember jogban elfoglalt helyét. Az új Ptk. első közreadott szövegtervezete pont ezt az általános személyiségi joggal rokonítható jelentéstartalmat találta nehezen beilleszthetőnek a törvény rendelkezései közé. Döntő indoka az emberi méltóság személyiségi jogi katalógusból való kihagyásának pedig az volt, hogy fogalmilag csak a természetes személyre vonatkoztatható, jogi személyek esetében vizsgálatának értelme nincsen. Bár maga az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot elsődlegesen az állam, a jogalkotó és az állami szervek, a közhatalom gyakorlóitól húzott alapvető korlátként kezeli, így kevésbé a személyek közötti jogviszonyokra fókuszál¹²⁷, nem állítható, hogy a polgári jogi személyiségvédelem szempontjából ne lenne relevanciája ennek a személyiségi jognak. Véleményünk szerint a törvényjavaslat nevesített személyhez fűződő jogokat elemző részében található egyértelmű hivatkozás a személyhez fűződő jogok jogi személyekre és más jogalanyokra való – természetszerű kivételekkel történő – alkalmazhatóságára lehetővé teszi azt, hogy a jogalkotó olyan személyiségi jogokat is nevesítsen a Ptk-ban, melyek természetüknél fogva csak az embert illethetik meg. Az emberi méltósághoz való jog eddig tipikusan olyan hivatkozási alapként funkcionált a bíróságok gyakorlatában, melyet bármikor elővehettek, amikor a konkrét esetben a jogsértés érezhetően támadta az emberi személyiséget, azonban a tényállás nehezen volt megfeleltethető valamely nevesített személyhez fűződő jognak. Főként az alsóbb szintű bíróságok azok, akik nem szívesen „fedeznek fel” új személyhez fűződő jogokat. Az, hogy az új kódex új nevesített jogként a magánszféra tiszteletben tartásához való joggal valóban tágra nyitja a hivatkozható alanyi jogok körét, kétségtelenül a helyébe léphetett volna az emberi méltósághoz fűződő jognak, de semmiképpen sem lett volna rokonítható annak eredeti jelentésével. Az új Ptk. javaslat így visszahelyezte az emberi méltósághoz való jogot a személyhez fűződő jogok katalógusába, méghozzá igazi anyajogként, a személyhez fűződő jogok általános védelme körében szabályozva. Az emberi méltóság ebben a megfogalmazásban a személyiség alapvető értékét jelenti, és

¹²⁷ VÉKÁS Lajos, *Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója*, Magyar Közlöny, 2002/II./15.

a nevesített személyhez fűződő jogok (diszkrimináció tilalma, egyenlő bánásmód követelménye, lelkiismereti szabadság, testi épség és egészséghez való jogok) az emberi méltóságból következő jogosultságok. Véleményünk az emberi méltóság kiemelése a javaslatban összhangban van az Alkotmánybíróság emberi méltóságot érintő határozataival.

A személyiségi jogok vizsgálata során fontos annak eldöntése, hogy az egyes jogalanyokra vonatkoztatva a személyiségi jogok értelmezése milyen differenciálást enged meg. Ez a kérdés kapcsolódik a *diszkrimináció tilalmának* Alkotmányban rögzített alapelvéhez is. A jogegyenlőség biztosítása során a fő probléma akkor jelentkezik, ha a megkülönböztetés indokát egy másik, az előnyben részesítettek köréből kikerülő személy hátrányos helyzetének kiküszöbölése adja.¹²⁸ A diszkrimináció tilalma az Alkotmánybíróság szerint nem azt jelenti, hogy a megkülönböztetés minden élethelyzetben tiltott, hiszen a még nagyobb társadalmi egyenlőség érdekében kifejtett előnyben részesítés - ezáltal mások szemszögéből a megkülönböztetés - megengedett lehet.¹²⁹ A jognak és a jogalanyoknak minden személyt egyenlő méltóságúként kell kezelnie. Valamely népcsoportozás miatt okozott személyiségsértéssel összefüggésben jelentkező hátrányok megalapozzák a nem vagyoni kártérítés iránti igényt.¹³⁰

Mivel az emberi méltósághoz való jog minden embert megillet személyiségének társadalmi megítélésétől függetlenül is, így a személyiségi jogok biztosítása szükségképpen azonos tartalommal kell, hogy részükre megtörténjen. A pozitív diszkrimináció akkor tekinthető megengedettnek és alkotmányos indokokon nyugvónak, ha annak érdekében történik, hogy egy Alkotmánnyal nem ellentétes cél elérése csak oly módon érvényesülhet, hogy a szűkebb dimenzióban vizsgált egyenlőség nem valósulhat meg maradéktalanul. A pozitív diszkriminációnak azonban mindenkor korlátját

¹²⁸ PEKALA Károly, *A diszkrimináció tilalma a személyiségi jogok körében*, Jogvédelem, 1998. 113.

¹²⁹ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat

¹³⁰ BH 2001/8/366

jelentik az Alkotmányban pozitív formában rögzített alapjogok. Tekintettel kell lenni ugyanis arra, hogy a társadalmi egyenlőség bár alkotmányos cél, és elérése érdekében időlegesen a társadalmi érdek megelőzheti az egyéni érdeket, de soha nem kerülhet az egyén alkotmányos jogai elé. Nem lehet alkotmányellenesnek tekinteni továbbá az olyan megkülönböztetést sem, amely valamely alkotmányos jog gyakorlását az alkotmányos rendelkezések sérelme nélkül hivatott elősegíteni.¹³¹ Az egyenlőségnek két vetülete ismeretes: tiltott minden indokolatlan, önkényes megkülönböztetés a törvényhozó által a részére biztosított azon jog keretében, hogy szabadon állapíthatja meg bizonyos jogok tényleges tartalmát, valamint a formális egyenlőség követelményét jelenti az, hogy azonos tényállási elemek megléte esetén azonos jogkövetkezmények álljanak be. Az Alkotmánybíróság 3/1991. (X. 14.) *Teljes Ülési Állásfoglalásában* úgy értelmezte az Alkotmány 70/A §-ban megfogalmazott egyenlőségi klauzulát, hogy a diszkrimináció tilalma nem csupán az alapvető jogok tekintetében, hanem szélesebb értelemben, az állampolgári jogegyenlőség értelmében jelenti a törvény előtti egyenlőség, illetve a jogegyenlőség alkotmányos elvét. Az új Ptk. üdvözlendő megoldása, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalmát jelentéstartalmában a jelenleg hatályos szabályokhoz és más jogágak értelmezéséhez képest is kinyitja. Nem alkalmazza a diszkrimináció lehetséges területei felsorolásának eszközét, sokkal inkább általánosságban a közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetés fogalmára koncentrálna. Ezzel a joggyakorlat kezébe adja annak a lehetőségét, hogy a klasszikus faji, vallási, társadalmi, nemzetiségi, politikai és más klasszikus diszkriminációterületeken túl újabb eseteit szankcionálhassák a hátrányos megkülönböztetésnek. A szabályozásban megnyilvánuló diszkrimináció esetköréhez tartozik a közszereplők személyhez fűződő jogainak megkülönböztetett kezelése vagy annak tagadása.¹³² A rekodifikációnak meg kellett birkóznia azzal a problémával, hogy az Alkotmánybíróság számos határozata, és ezek nyomán a bírósági határozatok

¹³¹ 657/B/1990/6. AB határozat

¹³² 36/1994. (VI. 24.) AB határozat

egyaránt különbséget tettek a közszereplők és más jogalanyok jogi értelemben vett tolerancia küszöbe között. Különösen a becsület és jó hírnév megsértésének eseteiben vált bevett ítélkezési állandóvá az a gyakorlat, hogy a közszereplőnek¹³³ tűréshatára magasabban kerül meghatározásra, mint más személyek esetében.¹³⁴ Mivel a közszereplők személyisége közszereplésük¹³⁵ során az esetek nagy többségében összeforr valamilyen ideológiával, eszmével, életmóddal, karakterrel, nézettel, így a velük kapcsolatos tényállítások már jóval túlmutatnak a személyükre tett megjegyzések kategóriáján¹³⁶, a közszereplő által megtestesített eszmére, nézetre vonatkozó bírálatként is értékelhetők.¹³⁷ Ez utóbbi pedig nem jogellenes, és nem alapozza meg a személyhez fűződő jogok megsértése esetén előírt szankciók alkalmazását.¹³⁸ Az új Ptk. javaslat végül – véleményünk szerint helyesen - nem emeli törvényi szintre a bírói gyakorlat ezen tételét, pontosan azért, mert külön tiltó rendelkezés hiánya és a személyhez fűződő jogok tartalmának egyénekenként különböző volta miatt a jogalkalmazó megkötések nélkül tarthatja fenn e teóriát, és közben a Ptk-nak nem kell bevállalnia nyílt és általánosan meg sem fogalmazható diszkriminációt a közszereplők vonatkozásában. A törvényjavaslat a közszereplők jogvédelmével összefüggésben egy másfajta korlátot állít fel. A tervezett rendelkezés a sajtó útján elkövetett jogsértésekre vonatkozna, és csak akkor rendelné alkalmazni a személyhez fűződő jogok megsértésének szankcióit, ha a jogsértés a sajtó szándékos vagy súlyosan gondatlan eljárásának következménye. Ez a szabályozási megoldás a

¹³³ A közszereplő fogalmának meghatározásának körében számos nézet ismert a magyar jogirodalomban. Törő Károly szerint aki valamilyen közéleti jellegű nyilvános tevékenységet végez, kilép a magánélet köréből. TÖRŐ Károly, *Közéleti szereplés és személyiségvédelem*, Magyar Jog, 1994/4. 218.

¹³⁴ BH 2000. 293.; Fővárosi Bíróság 47 Pt. 26.989/1995/4.sz. ítélete

¹³⁵ Közszereplésnek tekinthető minden olyan megnyilvánulás, amely befolyásolja a szűkebb vagy tágabb társadalom életét, a helyi vagy országos viszonyok kialakulását. Ez azért értelmezhető így, mert a társadalom tagjai igénylik, hogy a közéleti szereplők tevékenységét megismerjék, ezért a közszereplés elválaszthatatlan a nyilvánosságtól. TÖRŐ Károly, *A személyiség jogi védelme*, KJK, Budapest, 1972. 22.

¹³⁶ Bővebben lásd: HALMAI Gábor, *Közszereplők személyiségvédelme kontra közügyek vitathatósága*, Fundamentum 2000/2.

¹³⁷ vö. LP II. 22.081/1999.sz. ítélet

¹³⁸ Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint fokozott alkotmányos védelmet élveznek az olyan értékítéletek, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütközésében kapnak hangot még akkor is, ha túlzottak és felfokozottak. 34/1996. AB határozat indokolása.

sajtószabadság és a közszereplők személyiségvédelme között találja meg az összhangot azzal, hogy indokolatlanul nem korlátozza be a sajtó tájékoztatáshoz való jogának és kötelezettségének körét.

Az új Ptk. javaslata néhány valóban modern – nemzetközi közjogi szóhasználattal élve harmadik generációs – személyhez fűződő jogot is nevesít. A fogyatékos személyek jogvédelméről rendelkezve a róluk szóló külön törvényben¹³⁹ biztosított jogokat a személyhez fűződő jogok szintjére emeli. Így a közintézmények akadály mentesítésének kötelezettsége, melyet a törvény ró az érintett intézményekre, a fogyatékos személyek számára fennálló speciális, csak őket megillető személyiségi jogként funkcionál. E jog megsértése esetén pedig működésbe lép a polgári jogi személyiségvédelem szankciórendszere. Azért is üdvözlendő e jogosultság felvétele a személyiségi jogok közé, mert így a fogyatékosok jogairól szóló törvény már nem pusztán deklaráció lesz, a jogalkotó tervei szerint végre kikényszerítési, igényérvényesítési lehetőségek is társulnak hozzá. Érdekesebb azonban, hogy az új Ptk. javaslatot megelőző normaszöveg tervezete a fogyatékosok jogai kapcsán személyiségi jogi jogsértésnek titulálta azokat a magatartásokat is, melyek a fogyatékosok társadalmi életben való részvételét elősegítő intézkedések meghozatalának elmulasztásában vagy azok érvényesülésének akadályozásában öltenek testet. Ezzel az eredeti elképzelés rendkívül tágra határozta volna meg a fogyatékosok jogait, és szinte önálló személyiségi jogi rendszert kreálva csak példálózó jellegűnek tekintette volna a fogyatékosok jogairól szóló törvényben felsorolt jogosultságokat. Ezeken túlmenően ugyanis számos más olyan magatartás képzelhető el, mely a fogyatékosok megváltozott igényeit nem veszi figyelembe, akár egyszerű mulasztás során, akár tevőleges magatartásként. A törvényjavaslat ennél szűkszavúbb, és a külön törvényben biztosított jogokra utaláson túl nem alkot generálklauzulát. Véleményünk szerint, mivel kiemelt jogpolitikai célról van szó, az új Ptk. korábbi szövegtervezetében szereplő elképzelés hatékonyabb

¹³⁹ 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról

személyiségvédelmet irányzott volna elő a fogyatékosok jogaival kapcsolatban, és a preventív célokat is jobban szolgálta volna.

Az új Ptk. javaslat nevesíti a természet védelméhez és az egészséges környezethez való jogot¹⁴⁰ is. A környezetet veszélyeztető magatartások hatályos jogunkban a veszélyes üzemi felelősség keretei között kerülnek elbírálásra. Azzal, hogy az új kódex a személyhez fűződő jogok sorában szerepelteti az egészséges környezethez való jogot és rendezi a sérelmet szenvedett személyek körét (társadalom, a társadalom csoportjai, az egyén), már nem egyszerűen a társadalom nem vagyoni kárát jelentő sérelmekről beszél, hanem minden személyt külön-külön megillető személyhez fűződő jogról. Elképzelhető tehát, hogy a törvény ilyen tartalommal való hatályba lépése azt eredményezi majd, hogy a környezetet veszélyeztető tevékenységek esetében bármely személy, aki érintettségét igazolni tudja, önállóan igényt érvényesíthet saját személyhez fűződő jogának megsértésére hivatkozással. A rendelkezés jogpolitikai indoka egyértelmű, hiszen a környezetvédelem követelményei a jog szinte valamennyi ágát áthatják, és a jogalkotás során is kiemelt módon figyelembe veendő szempontot képeznek. A környezetvédelmi jogból ismert szennyező fizet elvével¹⁴¹ rokonítva egy komoly preventív hatásra vár a jogalkotó az egészséges környezethez való jog személyhez fűződő jogként való kodifikált elismerésével.

Az Alkotmánybíróság határozataiban nem csupán értelmezett személyiséget alkotó jogosultságokat, hanem maga is kreált ilyeneket. A magántitok és személyes adatok védelméhez fűződő jogok vizsgálata során megállapította, hogy a személyes adatok védelméhez való jog nem pusztán hagyományos védelmi jogot jelent, hanem aktív oldaláról szemlélve az egyént megillető *információs önrendelkezési jogként* is funkcionál¹⁴². Új személyiségi jogok

¹⁴⁰ Bővebben lásd: FODOR László, *A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásai tükrében*, Miskolci Jogi Szemle, 2007/1. 5-19.

¹⁴¹ 1995. évi LIII. törvény 9. §

¹⁴² 15/1991. (IV. 13.) AB határozat

konstruálása terén nehéz helyzetben van a jogalkalmazó és a jogkereső közönség egyaránt. Mivel a személyiségi jogok természetében rejlik viszonylagos meghatározatlanságuk, így el kell fogadnunk, hogy jogszabály módosítás nélkül is befogadhatóvá válnak új igények személyhez fűződő jogok megsértésére való hivatkozással. Azt azonban el kell ismernünk, hogy új személyiségi jogot felfedezni és elnevezni jellemzően a Legfelsőbb Bíróság és az Alkotmánybíróság szokott. Érhető, hogy az első fokon eljáró bíróságok ezt az egyébként őket is megillető jogkört ritkán gyakorolják. Jellemzően új személyiségi jogok felfedezése a sérelmet szenvedett fél személyéhez nagyon szorosan tapadó jogosultságok körében történik (eltekintve persze a társadalom, technika fejlődésétől, ahol pl. egy peres eljárás észszerű időn belül való befejezéséhez vagy akár az információs önrendelkezéshez való jog jelentős súlyú, de társadalmi változás generálta). Ezért is van nagy jelentősége annak, hogy a jogalkotó képes-e olyan valódi gumiklauzula formájában definiált személyiségi jogot kreálni, mely ezeket az „új” személyiségi jogokat összefoglalja. Az új Ptk. javaslata a magánélet tiszteletben tartásához való jogot használja e jogok gyűjtőfogalmaként.¹⁴³ E személyhez fűződő jog nem csupán elnevezésében, de pozitív tartalmában is rugalmasan formálható a konkrét jogesetek kapcsán. A személyek magánéletével és családjával kapcsolatos önkényes, illetéktelen beavatkozások tilalmát kifejező személyiségi jog rendkívül tágra nyitja az igényérvényesítést. Lényegében az Európai Közösségek által finanszírozott Osnabrück Working Team on Torts által készített Tort Law Paper No. 6.¹⁴⁴ dokumentumban megfogalmazott privátszféra sérthetlenségéhez fűződő jogot veszi át tartalmában. Bármennyire is szükséges egy ilyen általánosan megfogalmazott, mégis nevesített személyhez fűződő jog létezése, a jogalkalmazás során könnyen eredményezheti a bagatell sérelmek és az érdeksérelmekre alapított igények

¹⁴³ A *right to privacy* terminológiája angol ítéletekben is megjelent már, pl. Douglas v. Hello! Ltd (2001) 2. WLR 992

¹⁴⁴ Bővebben lásd: FÉZER Tamás, *Eredmények és lehetőségek az egységes európai magánjog kialakításának folyamatában*, Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis V. Debrecen, 2005. 31-52.

számának megnövekedését. Ehelyütt csak jelezzük ennek problémáját, és bővebb kifejtését a jogellenes magatartás vizsgálatánál adjuk meg.

2. A személyiségvédelem funkciói

A személyiséget természetesen nem elegendő az állami beavatkozással, a törvényhozással szemben védeni, és a privátszférába való állami beavatkozást jogi garanciákkal körülbástyázni. A személyiségi jogok természetéből következik, hogy gyakrabban fordul elő más személyek általi megsértésük, mint az állam részéről megalkotott jogsértő intézkedések megjelenése. A személyek közötti jogviták ugyan a rendes bíróságok hatáskörébe tartoznak, de – mivel a rendes bíróságok a jogszabályokra alapítva hozzák döntéseiket – a törvényhozó kötelessége azon jogvédelmi eszközök meghatározása, feltételeik kimunkálása, melyeket a személyek az őket ért jogsérelmek esetén igénybe vehetnek. A polgári jog szempontjából az egyik legfontosabb jogvédelmi forma a jogsértő felróhatóságához kapcsolódó nem vagyoni kártérítés¹⁴⁵, melynek léte napjainkban már nem kérdéses, azonban funkciója, dogmatikai elhelyezése erősen vitatott.

A személyiségvédelem eszközrendszere meglehetősen vegyes képet mutat. A történeti fejlődés során már korán kialakult objektív jogvédelmi eszközök inkább tekinthetők erkölcsi szankciónak, mintsem szokásos marasztalást tartalmazó jogkövetkezményeknek. Ezen erkölcsi-jogi szankciók akkor is működésbe lépnek, ha a személyhez fűződő jogot sértő magatartás nem volt felróható a jogsértőnek. A személyiségi jogsértés már ezen a ponton is különbözik a kártérítés jogintézményétől, melynek klasszikus alakzata megkívánja a felróhatóságot. Az objektív alapú szankciók elsődleges célja a jogsértő helyzet felszámolása, és a sérelmet szenvedett fél erkölcsi

¹⁴⁵ Köles Tibor a nem vagyoni károkat egyenesen úgy definiálja, mint a személyiség értékminőségének csökkenését. Ez a csökkenés – véleménye szerint – akkor állapítható meg, ha a személyiség helyzete kedvezőtlenül a korábbiakhoz képest megváltozik. KÖLES Tibor, *A nem vagyoni kár*, HVG Orac, Budapest, 1997. 48.

támogatása. Az erkölcsi támogatás talán furcsának hat a jogi környezetben, azonban abszolút igazolható jelenléte. Azzal, hogy a jogsértés elszenvetője a bíróságtól megkapja az ellene irányuló magatartás jogellenességének elismerését, erkölcsi diadalt él meg. A bíróság a jogsértés tényének megállapítását jellemzően a nagy nyilvánosság körében nem észlelhető személyiségsértések esetében alkalmazza. Az ezen túl már konkrét cselekvésre kötelező szankció, az elégtételadás tovább erősíti a sérelmet szenvedett fél pozícióját. Azzal, hogy a jogsértőnek nyilvánosan vagy más megfelelő módon (nem pénzben) elégtételt kell nyújtania az okozott sérelemért, gyakorlatilag főként a becsület és jó hírnév megsértéséhez kapcsolható esetekben a sérelmet szenvedett fél társadalmi reputációjának helyreállítása történik meg.¹⁴⁶ Ez a mozzanat pedig az egyébként reparálhatatlan személyiségi jogsértések esetében döntő jelentőségű. Ezért is oly sokszor alkalmazott jogintézmény a sajtó helyreigazítás, mely az elégtételadás speciális formájának tekinthető. A jogsértés abbahagyására és a jogsértéstől való eltiltásra kötelezés folyamatos vagy ismétlődő jogsértések esetén alkalmazandó. A jogsértő tárgy megsemmisítése, valamint a jogsértéssel elért előny kiszolgáltatása már a személyhez fűződő jogok megsértéséhez kapcsolódó vagyoni jellegű hátrányok kompenzálására hivatott. A személyiség teljes körű és abszolút védelméből következik tehát, hogy a polgári jog a jogsértő felróhatóságának hiányában is fellép az objektív alapú szankciókon keresztül.

A jogsértő felróhatósága esetében a kártérítés a jelenleg ismert klasszikus jogkövetkezmény. A hatályos Ptk. nem tesz különbséget e körben vagyoni és nem vagyoni károk között, a nem vagyoni károk definiálatlansága miatt az egységes kártérítési szabályok körébe utalja a sérelem kompenzálását. Az objektív és a szubjektív szankciók együttesen is alkalmazhatók, amennyiben az alkalmazásuk feltételei külön-külön is fennállnak. Az új Ptk. tervezett sérelemdíja a személyhez fűződő jogok megsértésével okozott vagyoni károkon túl egy sajátos jogintézmény keretében – de még mindig

¹⁴⁶ PETRIK Ferenc, *A személyiség jogi védelme*, HVG Orac, Budapest, 2001. 68.

felróhatóságtól függően – igyekszik közvetett módon kompenzálni az elszenvedett sérelmet, vagy éppen elégtételt nyújtani a sérelmet szenvedett félnek.

Röviden szólnunk kell még a hatályos kódexben ismert, azonban a gyakorlatban helyesen mellőzött közérdekű célra fordítandó bírságról is, mely szintén szubjektív (felróhatóságtól függő) szankcióként áll rendelkezésre személyhez fűződő jogok megsértése esetén. A jogintézmény önmagában egy fogalmi zűrzavar, hiszen kártérítés mellett akkor alkalmazható, ha a kártérítésként megítélt összeg nem áll arányban a felróhatóság súlyosságával. Nem véletlen, hogy a bírói gyakorlat mellőzi a közérdekű célra fordítandó bírság alkalmazását. A törvény megfogalmazása ugyanis azt sugallja, mintha a kártérítésként megítélhető összeg nagysága be lenne határolva. Nem is beszélve arról a nyilvánvaló problémáról, hogy a közérdekű célra fordítandó bírság alkalmazásával a bíróság maga ismeri el, hogy a sérelmet szenvedett félnek ítélt kártérítés kevesebb, mint ami megilletné. Ez könnyű hivatkozási alapot nyújt az ítélet jogorvoslati eljárásban történő megtámadása során. További probléma, hogy milyen kapcsolatban áll a személyhez fűződő jog megsértése egy közérdekű célra történő kényszerű „adakozással”. A modern polgári jog nem vállalhat fel ilyen, a szocialista jogfelfogásra jellemző túlzott nevelő – néhol már egyértelműen példastatuálónan büntető – funkciót. A jogsértés a személyhez fűződő jog jogosultja és a jogsértő között relativizálja a jogviszonyt, ahhoz a közérdeknek semmi köze nincsen. Az új Ptk. - helyesen - kiveszi a közérdekű célra fordítandó bírságot az igénybe vehető szankciók köréből. A továbbiakban a nem vagyoni kártérítésre és a sérelemdíjra fókuszálunk.

A kártérítés fő funkciója ma szinte világszerte a károsult helyzetének a károkozás előtti állapotába való visszaállítása, tehát a kár reparálása.¹⁴⁷ Ezt az

¹⁴⁷ Az in integrum restitutio elve a polgári jog egészét áthatja. Ennek fő megnyilvánulási formája a kártérítés esetén a Ptk. 355. § (1) bekezdésében kimondott kártérítési mód, mely az eredeti állapot helyreállítását preferálja.

elvet erősítik olyan kiegészítő szabályok, mint a káron szerzés tilalma, amely kizárja annak lehetőségét, hogy a kártérítési igény elbírálása során pönális elemek kerüljenek értékelésre, és a károsultat az őt ért káron felül bármilyen címen is többlet illesse meg. Ez a megoldás ugyanis teret engedne újból a kártérítés büntetésként történő felfogásának.

A nem vagyoni kártérítés esetében már nem ilyen egyszerű a helyzet. Vagyoni károsodásnál a kár szinte mindig megállapítható, egzakt módon összegszerűsíthető. Így leegyszerűsítve a bíró feladata „csupán” a kár kiszámítása, megítélése. Nem vagyoni károk esetében pontosan a kár, mint fogalmi elem nem definiálható. Emellett a legtöbb esetben semmi esély sincs arra, hogy az immateriális kárt helyre lehessen állítani. Itt tehát pusztán a reparatív funkció kiüresedik, és tarthatatlanná válik.

A kártérítés céljai között szólnunk kell annak preventív hatásáról is. Marton Géza¹⁴⁸ és Eörsi Gyula¹⁴⁹ felelősségi rendszerükben kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a magánjogi felelősség megelőző funkciójának. Marton véleménye szerint az objektív, tárgyi felelősségen nyugvó kártérítési rendszerek nem tudnak hatékonyan részt vállalni a prevenció érvényesítésében. A magánjognak ugyanis nem kizárólagosan az a célja, hogy bekövetkezett jogsértésre reagálva a konkrét károsult és károkozó relációjában rendezze a vagyoni viszonyokat, hanem azzal, hogy a felelősség intézményét fenntartja és érvényesíti, a társadalom tagjait visszatartja a jogsértésektől. Azt azonban Marton és Eörsi is kizárta, hogy a preventív funkció hatékonyabbá tétele érdekében a kártérítés túlterjeszkedjen az okozott kár nagyságán, büntető jelleget tulajdonítva ezzel a jogintézménynek. Eörsi koncepciójában a büntetőjog és a polgári jog pontosan azért kell, hogy eltérő felelősségi rendszert működtessen, mivel céljuk, funkciójuk is eltér egymástól. A kártérítés az autonóm jogalanyok egymással szembeni felelősségét jelenti, míg

¹⁴⁸ MARTON Géza, *A polgári jogi felelősség*, Triorg Kft., 1992. 79.

¹⁴⁹ EÖRSI Gyula, *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 16.

a büntetőjogi felelősség az állam-állampolgár viszonylatában bír relevanciával.¹⁵⁰ Azzal, hogy a polgári jog általánosságban véd minden károkozás ellen, elkülönül a büntetőjog szelektáló rendszerétől. A büntetőjog ugyanis csak azon magatartások esetében lép működésbe és állapít meg büntetőjogi felelősséget, amely magatartások a büntetőtörvénykönyvben kifejezetten megfogalmazásra kerültek. A büntetőjog ily módon csak az állam szemszögéből szankcionálásra érdemes cselekményekkel szemben lép fel, míg a polgári jogi kártérítés a sérelmet szenvedett fél mérlegelésének függvényében bármely jogellenes (vagyonni vagy személyiségi jogot támadó) magatartás esetén igényelhető.

A nem vagyoni kártérítés legfontosabb dogmatikai problémáit így a következő kérdések köré csoportosítva fogalmazhatjuk meg:

- A polgári jog rendszerében hol helyezkedik el a jogintézmény?
- Milyen céllal történik a sérelmet szenvedett fél részére a nem vagyoni (erkölcsi) kárpótlás megítélése? (Funkciókeresés)
- Érvényre juttathatók-e büntető elemek az erkölcsi kárpótlás intézményén keresztül?
- Hogyan egyeztethető össze az alapvetően reparatív célú kártérítés intézménye az erkölcsi károk mérhetetlenségével?

Az eszmei kártérítés funkcióit a Német Szövetségi Felsőbíróság¹⁵¹ alakította ki 1955-ben született döntése¹⁵² nyomán.¹⁵³ Az ügyben a Bíróság azzal a tényállással szembesült, amikor a jogsértés következtében a felperes éber kómás állapotba került, emberi ronccsá vált. Az ítélet kettős célt tulajdonított a fájdalomdíj jogintézményének:

¹⁵⁰ EÖRSI Gyula, *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 29.

¹⁵¹ A Felsőbíróság német rövidítése: BGH

¹⁵² BGHZ 18,149= VersR 1955, S 615 ff.

¹⁵³ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni kárpótlás elégtétel funkciója – A felelősségbiztosító nézőpontjából*, Ünnepi Tanulmányok Novotni Zoltán 60. születésnapja alkalmából, Miskolc, 1991. 209.

1. A sérelem következtében előállt hátrányok megfelelő, méltányos kiegyenlítése. Ez a vagyoni kártérítés köréből ismerős reparációt fogalmazza át oly módon, hogy - mivel itt a teljes kár megtérítése lehetetlen a sérelem objektív számszerűsíthetlensége folytán - a jogalkalmazónak egy jóvátételt megközelítő összeget kell a károsult javára megítélnie. Olyan ez, mintha egy helyettesíthetetlen, egyedi dolog károsodna.¹⁵⁴ Ez a *kompenzációs funkció* kifejeződése.
2. A kompenzáció mellett azonban szükségképpen megjelenik az a motívum is, hogy a károkozó a károsult irányába elégtételadással is tartozik. Vagyoni kártérítés esetén a dolgokban esett kár csupán vagyoni sérelmet jelent, a károsult (a tulajdonos) társadalmi megítélését nem befolyásolja. Immateriális károk elszenvedése viszont a személynek okozott sérelem, ami kihatással van a károsult státuszára. Az ítélet ezen része az *elégtétel funkciót* hangsúlyozza.

A fenti ítélet leszögezi, hogy a jogalkalmazó mindkét szempontot egyenlő súllyal értékelheti döntései megalkotásakor. Így a klasszikus szempontok mellett - mint a sérelem foka, fájdalomokozás mértéke, stb. – a károkozó vétkességét, anyagi helyzetét is az értékelés körébe vonhatja. A funkcionális megközelítés mellett az eset egyediségének figyelembevételével válogathat az ítéletben megfogalmazott „ítélkezési állandók” között. Ez a teória első pillantásra hézag nélkülinek tűnik, de nem sokkal később, egy tragikus eset kapcsán jelentkeztek hiányosságai. Szintén Németországban szembesült a bírósággal azzal az esettel, amikor egy 14 hónapos kislány autóbaleset következtében olyan sérüléseket szenvedett, melynek folytán egy kizárólag a vegetatív életfunkciók elvégzésére képes emberi ronccsá, élő halottá vált.¹⁵⁵ Ebben az esetben könnyen megállapítható, hogy sem a kompenzációs, sem az elégtétel eszme nem funkcionál megfelelően sem együtt, sem külön-külön alkalmazva. A kompenzáció itt teljességgel lehetetlen, hiszen nemcsak, hogy

¹⁵⁴ VÉKÁS Lajos, *Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója*, Magyar Közlöny, 2002/15.II.

¹⁵⁵ BGH NJW 1976, S 1147 = VersR 1976, S 660

megközelítőleg nem képes enyhíteni a sérelem folytán beállt hátrányokat, hanem egyáltalán nem jelent semmilyen jóvátételt. A károk itt Lábady megfogalmazása szerint „szubjektíve és objektíve egyaránt kompenzálhatatlanná váltak”¹⁵⁶. Az elégtétel eszmével történő indokolás pedig azért nem állja meg a helyét, mert az nyilvánvaló büntetést jelentene, ami a fentiekben kifejtettek szerint már a múlté a polgári jog területén. Az elégtétel eszme itt megtorlásként funkcionálna, és a társadalom által már régen „levetkezett” magánbüntetés elismerését jelentené.¹⁵⁷ Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az elégtétel elismerésével kiszabott kártérítés-büntetés nem a károkozóra róna fizetési kötelezettséget, hanem - közúti balesetről lévén szó - a felelősségbiztosítóra.

A funkciókeresés során annak is nagy jelentősége van, hogy az adott felelősségi alakzat, melynek keretei között az erkölcsi károk megtérítésre kerülnek a szubjektív vagy az objektív alapú felelősség szabályain nyugszik. Az objektív felelősség tisztán kompenzációs funkciót tükröz, hiszen a károkozó szubjektív tudatának vizsgálata figyelmen kívül marad, és valamennyi jogellenesen okozott sérelmet meg kell téríteni. A hazánkban is követett szubjektív (felróhatóságon alapuló) felelősségi alakzat már alkalmas preventív célok megvalósítására is, hiszen a jogsértő felróhatóságának vizsgálata központi elem a kárkötelemben.

A nem vagyoni kártérítés, erkölcsi kárpótlás funkciójának meghatározásakor véleményünk szerint az egyik leginkább megfogható és a polgári jog keretei közé illeszthető kategória az ún. elveszett életörömök pótlása. E teória szerint a morális kárpótlás célja, hogy azon életörömök, életbeli lehetőségek kompenzálására fókuszáljon, melyektől a károsult a jogsértés következtében elesett. A teória bővebben a jogellenességről szóló részben kerül kifejtésre.

¹⁵⁶ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata*, ELTE JTI, Oktáv-Press, 1992. 18.

¹⁵⁷ LÁBADY uott.

A nem vagyoni kártérítés funkciójáról szóló nézetek a jogalkalmazás számára csak fogódzót jelenthetnek. A fő kérdés a jogintézmény rendszerbeli elhelyezése. A Polgári Törvénykönyv rendszere és felfogása 1977. óta változatlanul a *felelősségtan* körébe tartozó, alapvetően kártérítési jogintézményként kezeli az immateriális kártérítést. A korai magyar magánjog, valamint a Magánjogi Törvényjavaslat is hasonló szabályozási koncepciót követett. Régóta azonban két álláspont küzd egymással: vajon a nem vagyoni kártérítés a felelősségi jog egyik alakzata, vagy önálló *sui generis* tényállásként a személyiségi jogok megsértésének szankciója. Az új Ptk. egyértelművé teszi a kérdést akkor, amikor a jogintézményt nem csupán átnevezi, hanem sérelemdíj néven áthelyezi azt a személyhez fűződő jogok megsértéséhez kapcsolódó szankciók közé. Ezzel bár rendszertanilag és dogmatikailag elszakítja az erkölcsi sérelmekért járó „kárpótlást” a kártérítéstől, és azt csak az ítélkezés jogtechnikai szempontjából tartja a továbbiakban alkalmazhatónak a sérelemdíjra, azonban a funkciókeresésben új utakat képvisel. A sérelemdíj hátrány bizonyításától való megszabadítása mind az új jogintézmény elégtétel funkcióját domborítja ki, és – egyes jogirodalomban megjelenő vélemények szerint – magánjogi jellegű büntetéssé változtatják a sérelemdíjat. Vizsgáljuk meg, hogy vajon a rendszertani dilemma két oldalán felsorakoztatható álláspontok milyen érvek mentén látják elsődlegesen kártérítési vagy éppen személyiségvédelmi eszközként az erkölcsi kártérítést.

A *személyiségi jogi nézet* képviselői abból az alaptételből indulnak ki, hogy az Alkotmányban lefektetett emberi jogok és a Ptk. személyiségi jogai egy töről fakadnak, egyenlő védelemben kell, hogy részesüljenek. A polgári jog a jogalanyok vagyoni és személyi viszonyait rendezi, és e két területen létező jogosítványait szabályozza¹⁵⁸. A törvény nem tesz és nem is tehet különbséget

¹⁵⁸ Ptk 1. § (1) „Ez a törvény az állampolgárok, valamint az állami, önkormányzati, gazdasági és társadalmi szervezetek, továbbá más személyek vagyoni és egyes személyi viszonyait szabályozza. Az e viszonyokat szabályozó más jogszabályokat - ha eltérően nem rendelkeznek - e törvénnyel összhangban, e törvény rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni.”

a két jogterület között a védelem egyenlőségét illetően. Így amennyiben a vagyoni viszonyok megsértésének általános szankciójául a kártérítést jelöli meg, úgy a személyiségi jogok megsértésének esetén az eszmei kártérítés intézménye kell, hogy működésbe lépjen. A Ptk. egyértelműen kimondja¹⁵⁹, hogy a személyiségi jogok megsértése tilos, ezzel lényegében az Alkotmány által az alapjogok védelmére megkövetelt garancia előírásának tesz eleget. Az ezen rendelkezéssel szembehelyezkedő magatartás kifejtőjét a nem vagyoni kártérítéssel, mint a személyiségvédelem szubjektív eszközével szankcionálja. A nem vagyoni kártérítés – mint általános személyiségvédelmi eszköz – alapvetően a személyiségi jog szerves része, és pusztán szankció jellege kapcsolja a felelősségi joghoz. A vagyoni kártérítés szabályai csak mint a jogalkalmazók munkájának megkönnyítői, a „jogkövetkezmény kilátásba helyezésének jogtechnikai módja”¹⁶⁰ szerepelnek a nem vagyoni kártérítés mögött. A nézet hazai képviselői – köztük számos volt alkotmánybíró¹⁶¹ - elvetik azt a tételt, hogy a nem vagyoni kártérítés egy speciális felelősségi tényállás lenne. A személyhez fűződő jogok megsértése nem jelent új felelősségi tényállást. Fő megkülönböztető tényező a kár fogalmának eltérő értelmezése a vagyoni és nem vagyoni kártérítés körében. A nem vagyoni károk ugyanis pénzben kifejezhetetlenek. Nem találunk olyan egyenértékeket, amellyel mérhetővé válnának. Szemben a vagyoni károkkal, eszmei károk esetében az elszenvedett sérelem nem válik mindig a külvilág számára nyilvánvalóvá. Éppen ezért a kártérítési jog egyik legfontosabb, nélkülözhetetlen eleme, a kár definiálhatatlanná válik. A személyi kár kiváltója csakis az azt előidéző magatartás, a jogsértés lehet. A kár maga a sérelemkötés.¹⁶² Ez az alaptétel azért fontos, mert ennek hiányában a károsultat az általános felelősségi jogi szabályok szerint arra kényszerítenénk, hogy személyiségi jogainak sérelme esetén az eszmei kár bekövetkeztét,

¹⁵⁹ Ptk. 75. § (1) „A személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak.”

¹⁶⁰ DARAGÓ Dénes, *A nem vagyoni kártérítés intézménye a mai magyar civilisztikai irodalomban*, *Collega* 2/2000. 40.

¹⁶¹ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni kártérítés funkcióiról*, *Biztosítási Szemle*, 1994/11-12. 4-16.

¹⁶² LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata*, *ELTE JTI, Oktáv-Press*, 1992 31.

mértékét bizonyítsa. Ez pedig könnyen belátható, hogy lehetetlen vállalkozás lenne, és kiüresítené a személyhez fűződő jogok általános szankciójaként rendelt nem vagyoni kártérítést. Ahhoz, hogy a személyi és vagyoni viszonyok azonos hatásfokkal és intenzitással történő védelme megvalósuljon, a vagyoni és eszmei károkat egy szintre kell emelni. Ez pedig csak a fenti tétel elfogadásával válik kivitelezhetővé. Ez a nézet szoros rokonságban áll az elégtétel eszmével, hiszen a vagyoni kártérítés alapfunkciójaként meghatározott reparációt elveti. A konkrét kártérítési összeg megítélése mellett a hangsúly azon van, hogy a jog reagált a jogsértésre. Bár – mint fentebb már kibontásra került – az elégtétel eszme a kontinentális jogban éppen a büntetőjog és polgári jog szabályozásának különbözősége miatt lett mellőzve, számos esetben mégis látens módon részévé válik az ítéletek indokolásának.

A *felelősségi jogi nézet* képviselői szerint a polgári jog elsődleges szerepe a jogsértés következtében felborult egyensúly helyreállítása, az *in integrum restitutio*. Mint minden jogsértést, a személyhez fűződő jogokban esett csorbát is ellentételezni, kárpótolni kell. Bár e megállapítással mindenki egyetért, a felelősségjogi nézet hazai képviselői (Eörsi Gyula, Petrik Ferenc) a teljes reparáció elvével kombinálva építették fel modelljüket.¹⁶³ Miként a vagyoni viszonyokban esett sérelmet, úgy a személyiségi jogi jogsértéseket is helyre kell állítani az eredeti, jogsértés előtti állapot visszarendezésével. A jogsértések eredményeként előállhatnak vagyoni és nem vagyoni károk egyaránt. A nézet megalkotói elismerik ugyan, hogy a két kárfajta helyreállításában alapvető különbségek mutatkoznak, azonban a nem vagyoni kártérítés esetén is lehetőséget látnak arra, hogy a sérelmeket vagyoni eszközökkel enyhíteni, kompenzálni lehet.¹⁶⁴ Ha ezt az elvet szigorúan értelmezzük, akkor egy hírnévrontás esetén nem vagyoni kártérítés nem lenne

¹⁶³ PETRIK Ferenc (szerk.), *A kártérítési jog*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.; EÖRSI Gyula, *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

¹⁶⁴ MARTON Géza, *A polgári jogi felelősség*, Triorg Kft., Budapest, 1992. 121.

megítélhető, hiszen a sérelem máris kompenzálható nyilvános elégtételadásra kötelezéssel. Ez a modell sem tagadja ugyan, hogy a nem vagyoni károk elsősorban személyiségi jogi jogsértések eredményeként állnak elő, de a nem vagyoni kár ebben az esetben a kárfogalom kiterjesztéseként fogható fel. Ebből kiindulva a nem vagyoni kártérítés esetén is elengedhetetlen a kártérítés négy alapelemének megléte, bizonyítása: kár, jogellenesség, okozati összefüggés, felróhatóság. A személyiségi jogi karaktert hangsúlyozó szerzőkkel szemben egy felelősségi jogi jogintézmény esetén a kár nem helyettesíthető pusztán a jogsértés tényével. Minden esetben igazolni kell valamilyen hátrányt, amely a jogsértés hatására állt elő. Ennek hiányában megnyílna az út a jogalap nélküli, méltánytalan igényérvényesítések előtt. Bárki bizonyítás nélkül hivatkozhatna az őt ért jogsérelem súlyos fokára, és mindegyiküket kártérítésben kellene részesíteni. A felelősségi nézet esetében a vagyoni és nem vagyoni kártérítés között a fő különbséget a károkért megítélt pénzösszeg funkciójában látják. Bár in integrum restitutio, tehát teljes kártérítés eleve elképzelhetetlen, a jogvitát eldöntő bírónak a kár másfajta előnyökkel történő kompenzálásáról kell gondoskodnia a személyiség megsértése esetén.¹⁶⁵ Marton koncepciójában azon kérdés eldöntése során, hogy egy jogsértés következtében előállt hátrány vagyoni vagy nem vagyoni, nem a jogsértéssel érintett jogtárgy minősége (személyhez fűződő jogosultság vagy vagyoni jog) a fő elhatároló szempont, hanem a „sértés által előidézett káros visszahatás természete”.¹⁶⁶ A nem vagyoni kártérítés funkcióját a teljes reparáció lehetetlensége miatt abban látja, hogy az elszenvedett fájdalomért, szenvedésért egy körülbelül egyenértékű, másnemű előnyt nyújt a károsultnak, és ezzel egyidejűleg a bíróság (állam) a károsultat együttérzéséről, szolidaritásáról is biztosítja.¹⁶⁷ Azt azonban Marton is elismeri, hogy a nem vagyoni kártérítés intézménye más, mint a vagyoni kártérítés. Ebből következően a vagyoni kártérítés körében ismert jogintézmények és modellek csak fenntartással, „közelható analógiával” alkalmazhatók.

¹⁶⁵ DARAGÓ, *i.m.* 42.

¹⁶⁶ MARTON Géza, *A polgári jogi felelősség*, Triorg Kft., Budapest, 1992. 122.

¹⁶⁷ MARTON *Uott*.

A magyar bírói gyakorlat a kompenzációs funkció primátusát hangsúlyozza. A nem vagyoni kártérítés célja ennek megfelelően az, hogy segítse a károsult életviszonyainak, általában életvitelének a körülményekhez igazodó kialakításában, és egyidejűleg biztosítsa a nem vagyoni hátrányból eredő nehézségek leküzdését, illetőleg más lehetőségek megteremtésével enyhítse azokat a hátrányokat, amelyek a károkozás folytán a károsultat érték.¹⁶⁸

Álláspontunk szerint a jogintézmény átnevezése és rendszertani áthelyezése a személyiségvédelem részbe mindenképpen indokolt, hiszen fogalmilag is számos, a sérelemdíjjal/nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatba nem hozható kártérítési jogintézmény létezik, melyek alkalmazhatatlanok (pl. residuum, káron szerzés tilalma). A kár, hátrány vizsgálata természetesen a sérelemdíj esetében továbbra is fontos, azonban már nem a jogalap megállapítása során, hanem a sérelemdíj összegének kalkulálása kapcsán. A felelősségtani nézet követőinek félelme a bagatell igények megszorodásától és az érdeksérelemre alapított keresetek pozitív bírósági befogadásától nem alaptalan. Ennek elkerülésére a sérelemdíj szabályai között olyan szűrőt kell beiktatni, amely a bagatell sérelmek likvidálása mellett nem jelent majd önkényes határvonalat, „szükségtelen korlátot” a személyiségvédelem körében, és megfelel az Alkotmánybíróság 34/1992. határozatában kifejtett kritériumoknak. Erre véleményem szerint leginkább alkalmasnak a holland modell komoly jogsértés klauzulája tűnik, melynek részletes elemzését a jogellenes magatartásról szóló részben tesszük meg.

¹⁶⁸ Pf. III.22.811/1998.

III. KÁRPÓTLÁS ERKÖLCSI KÁROKÉRT A FELELŐSSÉGTANI PREMISSZÁK SZEMSZÖGÉBŐL

A továbbiakban a dolgozat témájának szempontjából legfontosabb személyiségvédelmi jogintézményre, az erkölcsi kártérítésre fókuszálunk. Az egyes jogrendszerek modelljeiben élő elnevezések sokszínűsége, a magyar nem vagyoni kártérítés megszüntetésének és a sérelemdíj bevezetésének ténye miatt a dolgozat egységesen erkölcsi károkért való kárpótlás alatt ért minden olyan hazai és külföldi jogban létező jogvédelmi eszközt, mely a személyhez fűződő jogok megsértéséhez pénzfizetési kötelezettséget kapcsol a sérelmet szenvedett fél kompenzálása vagy elégtételadás céljából.

A polgári jogi felelősség megállapítása során a kártérítési tényállások vizsgálata valamennyi európai állam jogában a következő négy tényező köré koncentrálódik: kár, jogellenesség, okozati összefüggés a károkozó magatartás és a kár között, valamint a felróhatóság illetve néhány jogrendszerben a vétkesség.¹⁶⁹ A négy feltétel együttes megléte alapozza meg a kárkötelmet a felróhatóságon alapuló, szubjektív alapú felelősségi forma esetén. E premisszák képezik a kártérítés iránti perek központi motívumát, a bizonyítás esszenciáját. A vagyoni károsodással járó magatartások körében a felelősségtan feltételeinek dogmatikai és gyakorlati kidolgozottsága elérte azt a szintet napjainkban, hogy gördülékeny és gyors bizonyítás keretében lezajló perekről beszélhessünk. A nem vagyoni károsodást kiváltó sérelmek azonban bár jelenleg is és az új polgári törvénykönyv koncepciója szerinti sérelemdíj elképzelése alapján is szorosan kötődnek a vagyoni kártérítés szabályaihoz, mégis számos olyan specialitással rendelkeznek, melyek megkívánják az általánosan elfogadott kártérítési előfeltételek újraértelmezését, más megközelítésből történő vizsgálatát.

¹⁶⁹ A feltételek részletes kifejtését lásd: MARTON Géza, *A polgári jogi felelősség*, Triorg Kft., Budapest, 1992.

A kártérítés előfeltételeinek vizsgálata a jelenlegi nem vagyoni kártérítés jogintézménye kapcsán megkerülhetetlen. Az új Ptk. sérelemdíj koncepciójában pedig mögöttes joganyagként és az ítékezés jogtechnikai módjaként hivatkozott feltételekről van szó. A nem vagyoni kártérítés most élő gyakorlata is azt mutatja, hogy a vagyoni kártérítés körében ismert és alkalmazott előfeltételek és szabályok csak megszorításokkal és jelentősen átalakított jelentéstartalommal alkalmazhatók. Kérdésként merül így fel, hogy vajon a sérelemdíj kapcsán elegendő-e a kártérítési jogra való visszautalás, vagy célszerűbb megoldásnak látszana önálló szabályokat kreálni az új jogintézménynek. A feltételek vizsgálatát megelőzően le kell azonban szögeznünk, hogy az erkölcsi kárpótlás bármilyen formája, a személyhez fűződő jogok megsértését pénzbeli kompenzációval ellensúlyozó jogintézmények mindig szoros kapcsolatot fognak mutatni a kártérítési joggal, a polgári jog elsődleges szankciójával. Egy olyan koherens és általánosan elismert rendszer kidolgozása, mint a kártérítési jog keretében létező szabályok összessége véleményem szerint – egyetértve az új Ptk. koncepciójával – felesleges és egyben lehetetlen vállalkozás lenne. Arra azonban a jogalkotásnak és még nyomatékosabban a jogalkalmazásnak kiemelten figyelnie kell, hogy a nem vagyoni kártérítés vagy sérelemdíj iránti igények elbírálásánál a kártérítési feltételek egy más megközelítésből kerüljenek megvizsgálásra.

1. A jogellenes magatartás vizsgálata

1.1. A jogellenesség jelentése a személyhez fűződő jogok megsértése körében

A felelősségtani premisszák vizsgálatát a jogellenesség elemzésével kezdjük. Ennek az az indoka, hogy bár a magyar jogrendszerben jelenleg nem vagyoni kártérítésként ismert jogintézmény egyértelműen kártérítési jegyeket visel magán, így az elszenvedett sérelem, a kár kellene, hogy a meghatározó elem

legyen a bizonyítás során, azonban az Alkotmánybíróság határozatában és a bírósági döntések nagy részében, valamint az új Ptk. sérelemdíj elképzelésében egyértelműen a jogellenes magatartás vizsgálata kerül a középpontba. A jogellenesség azt jelenti, hogy valakinek a magatartása a jogi előírásokkal szembe helyezkedik. A polgári jog – szemben a büntetőjoggal – pozitív oldalról közelíti meg a tiltott magatartások körét. Jellemzően – és ez különösen igaz a személyhez fűződő jogok területére – alanyi jogokat rögzít és biztosít a jogalanyok számára, és ezek általános megsértését szankcionálja. Az egyes jogsértés típusokat azonban nem nevesíti külön tényállásokon keresztül kimerítő jelleggel, legfeljebb tipikus sérelemköröket határoz meg. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amíg a büntetőjogban az minősül tiltott magatartásnak, amit a Büntető Törvénykönyv annak minősít nevesített tényállásain keresztül, addig a személyiségi jogok megsértése a polgári jogban általában tilos magatartás. Minden személyhez fűződő jogot sértő magatartás jogellenes, kivéve, ha a jogsértésre a jog engedélye alapján kerül sor. Amíg tehát a jogsértő nem bizonyít valamilyen jogellenességet kizáró okot, addig magatartása jogellenesnek tekinthető.

Önmagában a sérelem vizsgálata nem ad megfelelő támpontot a jogalkalmazás számára, hiszen a személyhez fűződő jogok esetében szinte mindig visszautal a jogsértésre. A személyiségi jogi elméletnek is pontosan ez a mozgatórugója. Az erkölcsi kárpótlás iránti igény elbírálása során a nem vagyoni kártérítés vagy a sérelemdíj jogalapjának megállapításánál a jogalkalmazó egyetlen megfogható, bizonyítható elemet tud hivatkozási alapként felhozni, a jogellenes magatartást. Ezért válik a nem vagyoni kártérítés központi elemévé a jogellenes magatartás vizsgálata. Egy kárt okozó magatartás jogellenes voltát az dönti el, hogy jogszabály kifejezetten megengedte-e a károkozást. Mivel a személyiségi jogok az írott alkotmányok és polgári törvénykönyvek védelme alatt állnak, megsértésük csak nevesített esetben, a közösség érdekében vagy egy személy jogsértésére való

reagálásként történhet.¹⁷⁰ Megállapítható, hogy egy bizonyítottan személyiségi jogot sértő cselekmény mindig meg kell, hogy alapozza a nem vagyoni kártérítés iránti igényt. A jogellenesség lényege a jogrenddel való szemben állás. Vagyoni kártérítés esetén jogellenességet kizáró ok¹⁷¹ hiányában a kár bekövetkezte önmagában kártérítési kötelezettséget keletkeztet. Nem vagyoni károk esetében a védendő jogtárgyat a személyiségi jogok alkotják. A személyiségi jogok katalógusa pedig kimeríthetetlen, hiszen az alapvető keretek meghatározása bármennyire is egységes valamennyi európai állam jogában, a konkrét élethelyzetek figyelembe vételével a bírói gyakorlat sok esetben bővíti azt újabb jogosultságok nevesítésével.¹⁷²

A jogellenesség ilyen tartalmú felfogása azt a dilemmát hordozza magában, hogy a személyhez fűződő jogok kimeríthetlensége, felsorolhatatlansága és így nem teljes nevesítése a polgári jogi kódexekben hogyan alapoz meg tiltott magatartásokat. A jogsértő ugyanis ebben a koncepcióban könnyen szembesülhet azzal, hogy a sérelmet szenvedett fél olyan személyiségi jog sérelmére hivatkozik majd, melyet a Polgári Törvénykönyv kifejezetten nem nevesít.

Az erkölcsi kárpótlás jogellenes magatartás tényére alapított megítélése legtisztább formájában az Amerikai Egyesült Államok jogában jelenik meg egy speciális kárforma, a *nominal damages*, jelképes kártérítés körében. A jogintézmény alkalmazása nem függ egyértelmű hátrány vagy sérelem bizonyításától. A bíróságok ebben a körben csupán azt kívánják meg, hogy a sértett igazolja, valamely személyhez fűződő jogát támadó jogellenes magatartás áldozatává vált.¹⁷³ Nem a sérelem, hanem a jogsértés ténye alapítja

¹⁷⁰ Bűncselekmény elkövetése esetén valamennyi európai állam jogában főbüntetésként nevesített a szabadságvesztés.

¹⁷¹ A Ptk. alapján ilyen jogellenességet kizáró okok: szükséghelyzet, károsult beleegyezése, jogos védelem, rendeltetésszerű joggyakorlás.

¹⁷² Magyarországon az Alkotmánybíróság jogfejlesztő tevékenysége nyomán honosodott meg például az információs önrendelkezési jog. Lásd: 15/1991. (IV. 13.) AB határozat. A magánszféra, privátszféra is több bírósági határozatban szerepel (BH 2001. 61.; 2002. 89.)

¹⁷³ Taylor v. Barwick eset 1997 WL 527970 (Del. Super. Ct. 1997)

meg tehát a kártérítés iránti igényt. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a jelképes kártérítés körében megítélt összegek nagysága jóval alatta marad a sérelemmel járó jogsértések esetén kiszabott kártérítési értékeknek. Szintén ehhez kapcsolódik, hogy – mivel az USA a személyhez fűződő jogok mellett az érdekek széles körét is védelemben részesíti – sérelem hiányában viszont a más érdekét jelentéktelen mértékben sértő magatartás még jelképes kártérítési igényt sem keletkeztet. Ez a *de minimis non curat lex* alapelve, mely a *White v. Muniz* esetben¹⁷⁴ került megfogalmazásra. Természetesen ilyen szabály előírására, határvonal meghúzására csak azon jogrendszerekben van szükség, melyek az érdeksérelemre alapított kártérítést széles körben ismerik.

A személyiséget általában védelemben részesítő generálklauzula okán minden, a személyiség alkotóelemeként bizonyított vagy felismert jogosultság megalapozza a jogvédelem igénylését. Jogtechnikai szempontból így kérdéses, hogy a jogbiztonság követelményének érvényre juttatása érdekében vajon minden olyan esetben, amikor a bírói gyakorlat „új” személyiségi jogot talál vagy ismer el egy konkrét eljárás során, szükséges-e kiegészíteni a személyiségi jogi katalógust a jogszabályban. Léteznek olyan felfogások a külföldi jogrendszerekben, melyek konkrétan az erkölcsi kártérítés kapcsán csak meghatározott személyiségi jogokat nevesítenek, és csak ezek sérelme keletkeztet alapot az erkölcsi kárpótlás igénylésére. A német BGB a fájdalomdíjként ismert jogintézmény csak a taxatív felsorolt hátrányok körében teszi alkalmazhatóvá: testi sértés, egészség megkárosítása, személyes szabadsághoz való jog sérelme, szexuális önrendelkezési jog megsértése¹⁷⁵, utazási szerződésekkel kapcsolatos szerződésszegések¹⁷⁶ következtében előállt immateriális hátrányok. A BGB rendelkezésein túlmenően külön törvények tágítják ezt a kört, és újabb sérelemfajták esetére ismernek el fájdalomdíjat. Jellemző, hogy ezekben az esetekben nem klasszikus személyhez fűződő jogokról van szó. Olyan jogok vagy akár törvényes érdekeként

¹⁷⁴ 999 P.2d 814 (Colo. 2000)

¹⁷⁵ BGB 611. § (2)

¹⁷⁶ BGB 651. § f. pont

apoztrofálható diszfunkciók szerepelnek itt, melyek speciális körülmények során kialakuló személyiségi jogsértésként jelentkeznek. Ezeknek a rendelkezéseknek is az adja a jogalapját, hogy valamikor a bírói gyakorlat felfigyelt rájuk, és befogadható igényekként ismerte el őket.

A másik lehetséges megoldási lehetőség a fentiekben meghatározott „új” személyhez fűződő jogok kapcsán, hogy amennyiben a sérelmet szenvedett fél nem egy nevesített személyiségi jog megsértésére hivatkozik, úgy a sérelem bizonyíthatóságától teszik függővé a bíróságok azt, hogy helyt adnak-e a kereseti kérelemnek vagy sem. Ezzel a felfogással találkozunk Görögországban, ahol az erkölcsi kártérítés igényléséhez konkrét, jogszabályban nevesített jogalapot követelnek meg, ennek hiányában pedig valamilyen, a külvilág számára is nyilvánvaló nem vagyoni sérelem igazolását.¹⁷⁷ Véleményünk szerint azonban ez utóbbi érvelés jelentősen beszűkíti az erkölcsi kártérítés intézményének alkalmazását, és a személyiségvédelmet személyhez fűződő jogonként más és más formában biztosítja. Nem tartható az a teória sem, mely megköveteli a jogalkotótól a személyhez fűződő jogok katalógusának állandó frissítését. A német jog nevesített, különleges esetkörei azonban indokoltak lehetnek, hiszen nem egyértelmű sérelmekről van szó, így a joggyakorlat vívmányát a jogalkotó azzal a könnyítéssel tudja honorálni, hogy törvénybe foglalja azt. Ezért is értünk egyet az új magyar Ptk. azon elképzelésével, mely a sérelemdíj megítélésének feltételeként általánosságban jelöli meg a személyhez fűződő jogok sérelmét, és nem szűkíti le az alkalmazás körét azzal, hogy speciális személyiségi jogokat konkretizál ebben a körben. Arra természetesen van lehetőség és helyes jogalkotói módszer, ha más jogterületeken (pl. környezetvédelmi jog, munkajog) felmerül a sérelemdíj igénybevételének lehetősége, és a jogterületet szabályozó külön törvény az erre való utalást kifejezetten tartalmazza. A jogellenesség általános megállapítása személyhez

¹⁷⁷ ROGERS, W. V. Horton, *Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective*, Springer, New York, 2001. 129.

fűződő jogok megsértése esetén csak akkor maradhat fenn jelen, tág értelmezésre lehetőséget nyújtó formájában, ha a jelenlegi gyakorlatnak megfelelően mellőzzük a személyhez fűződő jogok taxatív felsorolását.

A személyiségi jogok meghatározásának sajátos módszerével szembesülünk a *vietnámi polgári törvénykönyvben*.¹⁷⁸ Szemben az európai kódexekben megszokott, viszonylag rövid, példálózó jellegű személyiségi jogi katalógussal, Vietnámban a törvény tizenkilenc személyhez fűződő jogot nevesít és definiál.¹⁷⁹ A személyiségvédelem sajátos rendszeréből következően ugyanis a jogalkotó a bírói gyakorlat által kimunkált és felismert valamennyi személyiségi jog lefektetésére törekedett. E jogok megsértése esetén materiális és „lelki” károk (*spiritual damages*) egyaránt megtérítésre kerülnek.¹⁸⁰ A vietnámi személyiségi jogi katalógus a következő jogokat foglalja magában:

- névjog
- nemzetiségi önazonossághoz való jog
- képmás védelme
- élet, egészség, testi épség védelme
- becsület, jó hírnév és társadalmi megbecsülés védelme
- magántitok védelme
- házassághoz való jog
- a férj és feleség egyenjogúsága a családban
- kölcsönös gondoskodáshoz való jog a családtagok vonatkozásában
- váláshoz való jog
- anya, apa és gyermek elismeréséhez és visszautasításához való jog
- örökbefogadáshoz való jog
- állampolgársághoz való jog
- a magánlakás sérthetlenségéhez való jog
- lelkiismereti és vallásszabadság

¹⁷⁸ 33/2005. törvény (a továbbiakban: Vietnámi Polgári Törvénykönyv) Forrás: *Sheffield: Civil Codes on the Web*, <http://www.worldlii.org/vn/legis/cc73/index.html> [Letöltés ideje: 2007. november 21.]

¹⁷⁹ Vietnámi Polgári Törvénykönyv 28-47. §§

¹⁸⁰ Vietnámi Polgári Törvénykönyv 27. §

- szabad mozgás, lakóhely szabad megválasztása
- munkához való jog
- vállalkozás szabadsága
- alkotás szabadsága.

Látható, hogy a felsorolt jogosultságok már jóval túllépnek a klasszikus személyhez fűződő jogok körén, és olyan állampolgári jogokat is tartalmaznak, melyek Európában kívül esnek a polgári jogi személyiségvédelem eszközrendszerén.

1.2. A jogellenességet kizáró okok rendszere

A jogellenességet kizáró okok a fent megállapított általános, a személyhez fűződő jogok megsértését előíró törvényi tilalom miatt minden esetben a jog engedélyén alapulnak. A Ptk. nem vállalhatja fel azt, hogy ezeket minden körülményre kiterjedően rendszerezi, így csak utalhat arra, hogy a jogrendszerhez tartozó bármely jogforrás felmentést adhat az általános tilalom alól. Az, hogy maga az állam a jogalkotáson keresztül milyen esetekben látja indokoltnak a felmentés megadását, már az alkotmányjog tárgykörébe tartozik, és a korábban tárgyalt alkalmassági teszt segítségével dönthető el. A Ptk-nak – mint az alapvetően magánjogi jogviszonyokat szabályozó alaptörvénynek – nem feladata e kérdés rendezése. Nagyon helyes így az új Ptk. koncepció felfogása, mely általánosan a jog nevesített engedélye esetében látja a jogellenességet kizáró okokat megállapíthatónak.

A jogellenességet kizáró egyéb okokat a kártérítési jogból ismerjük. Jelenleg a nem vagyoni kártérítés és a később alkalmazásra kerülő sérelemdíj jogintézménye is erre utal vissza. A személyhez fűződő jogok megsértése nem jogellenes akkor, ha a sértett a jogsértésbe beleegyezett, jogos védelem vagy sükséghelyzet esete forog fenn, valamint ha a sérelemkötés a

rendeltetésszerű joggyakorlás következménye. Ez utóbbi esetkör lényegében a jog engedélyével azonos.

A *sértett beleegyezése* kapcsán hatályos Polgári Törvénykönyvünk két megszorítást is tartalmaz. Az egyiket rögtön a személyhez fűződő jogok általános védelménél. Ezek szerint a sértett hozzájárulása társadalmi érdeket nem sérthet és nem veszélyeztet.¹⁸¹ A jelenlegi rendelkezéssel kapcsolatban megfogalmazott kritika, hogy a személyhez fűződő jogok személyes jellegéhez a társadalmi érdek figyelembevételének nincsen köze. Méltánytalan a jogosultat a társadalmi érdekre hivatkozással korlátozni saját személyiségi jogairól való rendelkezését illetően, szól az új Ptk. koncepciója. Az új Ptk. ennek megfelelően ezt a feltételt a sértett beleegyezésénél elhagyja. Helyette arra koncentrál, hogy a személyhez fűződő jogokról rendelkező jogosulti nyilatkozat ne jelentsen egyben teljes joglemondást a jogvédelemről. A jogosult így csak abban az esetben egyezhet bele valamely személyhez fűződő jogának megsértésébe, ha az önrendelkezési szabadság körében nem véglegesen mond le valamely őt megillető személyiségi jogról úgy, hogy a korlátozás jövőbeni tartalmát, természetét még nem ismeri. Ha a joglemondás egyben egy jövőben bekövetkező, bizonytalan tartalmú jogsértés kapcsán történik, mivel a jogvédelem teljes kiüresítéséhez vezetne, így az semmis.

A sértett beleegyezéséhez másik oldalról közel áll a szándékos, súlyos gondatlanságból eredő, valamint az életben, testi épségben, egészségben okozott károsodásért való felelősséget kizáró szerződési kikötés semmisségét kimondó szabály.¹⁸² A két korlát együttes értelmezése lehet csak segítségünkre abban a tekintetben, hogy az élet, testi épségben, egészségben történő károkozásba beleegyezhet-e a károsult. Ha a két törvényhelyet együtt értelmezzük, akkor Petrik Ferenc álláspontjával értünk egyet.¹⁸³ Ennek

¹⁸¹ Ptk. 75. § (3)

¹⁸² Ptk. 342. § (1)

¹⁸³ PETRIK Ferenc, *Kártérítési jog: Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2002. 36.

megfelelően érvényes csak az olyan előzetesen kötött megállapodás lehet, amelyben a károkozó más testi épségében később okozandó károkozásokért zárja ki a felelősségét. Ezzel egyidejűleg a megállapodásban a károsult abba egyezik bele, hogy neki kárt okozzanak, ennek következményeit maga viselje. Ha ez a megállapodás társadalmi érdeket nem sért vagy veszélyeztet a hatályos szabályok alapján, akkor érvényesnek tekinthető. Ez az értelmezés biztosíthatja csak azt, hogy az orvosi beavatkozások körében jogszerű legyen a testi épség megsértése. Természetesen ez a jogellenességet kizáró ok nem terjed ki azokra az esetekre, amikor az orvosi beavatkozás alkalmazása nincs arányban az elérendő céllal. Hasonlóképpen a sporttevékenységek körében is szükség van e szabály alkalmazására, amikor is a résztvevő játékos előre elfogadja a sporttevékenység során őt érő esetleges személyi károk bekövetkezésének a lehetőségét. A Legfelsőbb Bíróság ennek kapcsán még a veszélyes üzemnek minősülő sporteszköz igénybevételével végzett sporttevékenység keretében bekövetkezett személyis sérülések kockázatát is a sportolóra – magára a sérelmet szenvedett félre – hárítja.¹⁸⁴

Ha e két korlátot a sértett beleegyezésénél összefüggésében vizsgáljuk, láthatjuk, hogy van értelme a társadalmi érdek vizsgálatának. Ez a kitétel biztosítja ugyanis, hogy a sértett ne rendelkezzen korlátlanul személyiségi jogaival, így legalapvetőbb jogáról, az élethez való jogról ne mondhasson le. Az új Ptk. társadalmi élet vizsgálatát likvidáló elképzelése dogmatikailag azért lehet problémás, mert nem elegendő, hogy más jogág szabályai bűncselekménnyé nyilvánítják példaként az emberölést vagy az öngyilkosságban közreműködést. A polgári jog jogintézményeit saját rendszerükben kell vizsgálni. Mivel a jogellenesség koncepciója és a jogellenességet kizáró okok meghatározása is különbözik a polgári jogban és a büntetőjogban, véleményem szerint nem képzelhető el, hogy a büntetőjog tényállásai legyenek a sértett önrendelkezési jogának korlátai.

¹⁸⁴ P. törv. III.21.041/1988.

A *jogos védelemre* – mint jogellenességet kizáró okra – való hivatkozás gyakori elsősorban az élet, testi épség, egészség megsértésével okozott sérelmek körében. A jogos védelem megállapításának feltétele, hogy jogtalan támadás vagy a jogtalan és közvetlen támadásra utaló fenyegetés elhárítása érdekében eszközölt arányos cselekvésről legyen szó.¹⁸⁵ E körben a támadásnak vagy fenyegetésnek a fennállását, annak jogellenes voltát, valamint a védekező magatartás arányosságát kell kiemelten vizsgálni. Az időbeliség kulcskérdés, így jogos védelemre való hivatkozásnak csak a jogtalan támadást megelőzően vagy az alatt van helye. Utólagosan a jogos védelem alkalmazása már nem állja meg a helyét. A jog egy olyan azonnali, sok esetben beszűkült tudati állapotban kifejtett reakciót ismer el jogellenességet kizáró okként, amely az önvédelem alkalmazásán alapul. Szemben azonban a büntetőjog felfogásával, itt ennek a beszűkült tudatállapotnak (ha valaki az elhárításhoz szükséges mértéket ijedségből vagy menthető felindulásból lépi túl) a jogos védelem megállapításán túl nincsen jelentősége. Az arányosság felülírhatatlan követelmény, így a bírói gyakorlat minden esetben vizsgálja azt, hogy a jogos védelmi helyzetben lévő fél számára más, esetlegesen kisebb sérelmet okozó elhárítási mód rendelkezésre állt-e.¹⁸⁶ A vélt jogos védelem jogellenes magatartást eredményez, így nem alapozza meg a felelősség alóli mentesülést. Ilyen esetben csak a felróhatóság megállapítása során lehet figyelembe venni a vélt jogos védelmi helyzetet.

Sajátos probléma, amikor a jogos védelmi helyzetben a jogtalan támadást a védekező nem a támadónak, hanem más személynek okozott jogsértéssel hárítja el.¹⁸⁷ A jogirodalom ezzel szemben két felfogást különít el e körben. Zoltán Ödön véleménye szerint ebben az esetben a harmadik személynek okozott kár megtérítése a szükséghelyzet szabályai alapján történik.¹⁸⁸ Eörsi Gyula és Gellért György azonban a Ptk-hoz fűzött magyarázatában a harmadik

¹⁸⁵ Ptk. 343. §

¹⁸⁶ BDT 1980/4/128.

¹⁸⁷ Pfv. III.21.648/1999.

¹⁸⁸ ZOLTÁN Ödön, *Felelősség szerződésen kívül okozott károkért*, KJK, Budapest, 1961. 21.

személy káráért a jogellenes támadás kifejtőjét teszi felelőssé.¹⁸⁹ Véleményünk szerint a jogos védelem körében a harmadik személynek okozott kár a szükséghelyzet fogalmába beletartozik, így annak szabályai alkalmazhatók, tehát a jogos védelmi helyzetben lévő személy, a védekező tartozik kártalanítással a sérelmet szenvedett fél irányába.

Végül a jogellenességet kizáró okok közé sorolhatjuk a *szükséghelyzetet* is. A másnak életét, testi épségét vagy vagyonát közvetlenül fenyegető és más módon el nem hárítható veszély esetében a tulajdonos köteles túrni, hogy dolgát az elhárításhoz, a szükséghelyzet megszüntetéséhez a szükséges mértékben igénybe vegyék, felhasználják, abban kárt okozzanak.¹⁹⁰ A szükséghelyzetben okozott kárt az a személy köteles megtéríteni, aki szükséghelyzetbe került. A jogos védelemtől a szükséghelyzetet tehát úgy különíthetjük el, hogy szükséghelyzet esetében az okozott kárt meg kell téríteni, igaz, hogy nem a károsodást előidéző magatartás kifejtőjének, hanem a szükséghelyzetbe került személynek. Az erkölcsi károk tekintetében a szükséghelyzet szabályai ritkán kerülnek alkalmazásra, hiszen klasszikusan az élet, testi épség, egészség megsértése fordulhatna e körben elő. Ezek feláldozásával azonban szükséghelyzet – főként magánszemélyek viszonylatában – nem hárítható el.

1.3. A klasszikus jogsértések vizsgálata

A *testi épséghez és egészséghez való jog* sérelmét tekintik a bíróságok a nem vagyoni kártérítés tényállásának megállapításánál a legegyszerűbbnek, hiszen mindig valamiféle kézzelfogható „eredményt”, kárt produkál az ezt sértő magatartás. A büntetőjog és polgári jog egyaránt védi e jogtárgyat, de a polgári jog nem különböztet a sérelem nagyságát illetően könnyű és súlyos testi sértés között. Bármelyik sérelem megvalósulása megalapozza a nem

¹⁸⁹ EÖRSI Gyula – GELLÉRT György (szerk.), *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*, KJK, Budapest, 1981. 1565.

¹⁹⁰ Ptk. 107. §

vagyoni kártérítést, a sérelem foka az összegszerűségben nyer értékelést.¹⁹¹ A bírói gyakorlatból megállapítható, hogy kétséget kizáróan ez az a sérelemfajta, amely a legnagyobb összegű kártérítéseket vonja maga után, azonban az egy összegű vagy járadék formájában való megítélés eldöntését is jelentősen megnehezíti, hiszen sok esetben az igazi hátrányok csak évek múltán jelentkeznek.

A *személyi szabadsághoz való jog* alkotmányos korlátja a szabadságvesztés büntetés törvényes keretek között történő alkalmazása. Abban az esetben viszont, amikor valakinek jogtalanul korlátozzák személyes szabadságát, a nem vagyoni kártérítési igény a bírói gyakorlat szerint minden esetben megalapozott. Ennek a gyakorlatnak az az indoka, hogy a szabadságelvonás hosszabb tartama, a börtönviszonyok pszichikai és fizikai vonatkozásai egyaránt megterhelők és károsak.¹⁹² A börtönben elszenvedett lelki sérülések így a szabadulás utáni életvitelt, a társadalomba való visszailleszkedést jelentősen megnehezítik. A nem vagyoni kártérítés célja pedig e hátrányok enyhítése. A bíróságok az ilyen jellegű igények esetén külön hátrány bizonyítása nélkül is helyt adnak a keresetnek. Az új Ptk. javaslat a nevesített személyhez fűződő jogok köréből kiveszi a személyi szabadsághoz való jogot, így azt az emberi méltósághoz való jog egyik részjogosítványaként foghatjuk a továbbiakban fel. Különös tekintettel a közelmúltban született, igen magas összegű nem vagyoni kártérítést megállapító ítéletekre¹⁹³, a személyi szabadsághoz való jog Ptk-ban történő szerepeltetése véleményünk szerint mindenképpen indokolt. A büntetőjog ugyan számos kártalanítási rendelkezést iktatott be a jogellenes fogva tartás eseteire¹⁹⁴, azonban a polgári bíróságok gyakorlatában mind számukat tekintve, mind a megítélt nem vagyoni

¹⁹¹ BH 1992. 461: Egy közlekedési balesetben lebénult 12 éves fiúnak a bíróság 1,4 millió forintos nem vagyoni kártérítést ítélt meg a hátrány nagyságára hivatkozva.

¹⁹² BH 1998. 82. és BH 2002. 186

¹⁹³ Ilyen például a Burka ügyben megítélt 45 millió Ft-os nem vagyoni kártérítés.

¹⁹⁴ Lásd: 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 580-584. §§

kártérítés összegeire tekintettel élen jár a személyi szabadsághoz való jog megsértésére való hivatkozás.¹⁹⁵

A *becsülethez, emberi méltósághoz való jog* elleni sérelem valójában az emberi személyiség téves értékelése ellen véd.¹⁹⁶ Olyan kijelentések tiltását fejezi ki, amelyek a sértett személyre nézve lealacsonyítóak, megalázóak, bántóak. Kényes terület ez, mert egy másik fontos alapjoggal, a véleménynyilvánítás szabadságával gyakorta kerül összeütközésbe. A véleménynyilvánítás jogának gyakorlása más személy valós társadalmi értékelését nem torzíthatja. Amennyiben közszereplő egy másik közszereplő tevékenységére vonatkozóan elmarasztaló véleményt tesz közzé, a személyiségvédelem a becsület elleni sérelem hiányában nem indokolt.¹⁹⁷ Nem vagyoni kártérítésre a gyakorlatban tipikusan előforduló példa a valótlan adósság nyilvánosságra hozatala egy sajtótermékben.¹⁹⁸

A *jó hírnévhez való jog* szoros kapcsolatban áll a becsülethez való joggal. Elhatároló ismérv lehet, hogy itt a jogsértő cselekmény valamely személyről a társadalomban kialakult pozitív képet objektíve valótlan tényállítással ront le. A valótlan önmagában nem elegendő kritérium a jogtárgy megsértéséhez, a valótlan tényállításnak az érintett személy jó hírnevét is sértenie kell. Ennek alapján a bíróság nem adott jogvédelmet annak a felperesnek, akinek telekszomszédja egy építési hatóság előtt folyó eljárásban a kerítésre vonatkozóan valótlan tényállítást tett.¹⁹⁹ A sértett személyt, mint a társadalom tagját éri tehát a jogsértés. Az, ha valaki mást bűncselekmény elkövetésével gyanúsít, ellene feljelentést tesz, nem alapoz meg kártérítési felelősséget, amennyiben a feljelentő gyanúját általa objektíven előadott, valós tényekre alapozza, függetlenül attól, hogy a feljelentett személyről később bebizonyosodik ártatlansága.

¹⁹⁵ BH 1998. 82.; BH 1999. 301.; BH 2007. 187.

¹⁹⁶ JOBBÁGYI Gábor, *Személyek joga*, Novotni Kiadó, Miskolc, 1999. 67.

¹⁹⁷ BH 2001. 522.

¹⁹⁸ Néhány újság „Gázzámla” rovatcím alatt szerepelteti az adósságlistát.

¹⁹⁹ BH 2001. 522.

A lelkiismereti szabadság biztosításának célja, hogy az ember világnézetét, személyes meggyőződését maga választhatja meg szabadon. Minden olyan magatartás sérti a lelkiismereti szabadságot, amely annak önkéntességét, anonimitását kizárja.²⁰⁰ A jogegyenlőség, *diszkrimináció tilalma* szintén alkotmányos alapelv. Egy esetben az alperesi pozícióban szereplő iskola az intézményben tanuló roma származású diákoknak tanulói jogviszonyuk teljes fennállása alatt megtiltotta a tornaterem használatát, valamint a ballagási ünnepség többi tanulóval való közös megtartását. A bíróság annak ellenére ítélte meg a felpereseknek fejenként 100 ezer forint nem vagyoni kártérítést, hogy az iskola közegészségügyi előírásokkal magyarázta jogsértő magatartását. A romagyerekek körében időnként tömegesen fellépő tetvesség azonban nem szolgált elegendő indokul a diszkrimináció tilalmának megsértéséhez.²⁰¹

A *magánélethez való jog* több jogosultság megtestesítője. Magában hordozza a magántitokhoz, magánlakás sérthetlenségéhez fűződő jogokat. A titokfajták a Ptk-ban és egyéb jogszabályokban találhatóak.²⁰² A jogalkalmazás során tekintettel kell lenni arra, hogy a titkok kezelésére olyan előírások vonatkoznak, amelyek bizonyos esetekben felmentést adhatnak a titoktartási kötelezettség alól. Ilyen felhatalmazás hiányában azonban e személyiségi jog sérelme valósul meg, amely tipikusan az orvosi tevékenység körében fordul elő. Az új Ptk. a magánélet tiszteletben tartásához való jogot generális jogként szabályozza. E személyhez fűződő jogba a személyek magánéletével és családjával kapcsolatos privát jogosultságok tartoznak. Mivel azonban az új Ptk. javaslat ezt a fogalom meghatározást nevesített sérelemként tartalmazza, így feltehetően a magánszféra ennél többet is jelenthet. Várhatóan ez lesz az a személyiségi jog, amely az emberi méltóság mellett a nehezen kategorizálható személyhez fűződő jogok sérelmének hivatkozási alapjává válhat majd.

²⁰⁰ 74/1991. (XII. 28.) AB határozat

²⁰¹ BH 2002. 90.

²⁰² Például: 2001. évi CXX. törvény 368. § üzleti titok; 1996. évi CXII. törvény 50. § banktitok

A *kegyeleti jogok* megsértése miatt indult eljárások sok problémát vetnek fel, hiszen az e körben jelentkező nem vagyoni hátrányok kizárólag a hozzátartozók belső lelki világában jelentkeznek.²⁰³ A bíróság egy esetben nem vagyoni kártérítésként 50 ezer forintot ítélt meg jogerősen annak a felperesnek, akinek néhai fiát a temetésén a temetkezési vállalkozó az előre megrendelt sírhely helyett egy kedvezőtlenebb helyen található sírban helyezte el. A szomszédos sír az ásás közben beszakadt, és azt a temetkezési vállalkozó csak a búcsúszertartást követően hozta rendbe. A felperes keresetében előadta, hogy őt és a gyászoló hozzátartozókat egyaránt megdöbbsentette az eset, és kegyeleti jogukat megsértette a vállalkozó magatartása. A felperes bizonyította továbbá, hogy a történet hatására orvosi kezelésre szorult.²⁰⁴ Egy másik esetben a bíróság 100 ezer forintot ítélt meg nem vagyoni kártérítés jogcímén annak a felperesnek, akinek feleségét a temetkezési vállalkozó narancssárga furgonnal szállította a sírhelyre, mert a kifejezetten erre a célra használt fekete furgonok mind foglaltak voltak. A temetkezési vállalkozók ilyen esetben gyakran hivatkoznak arra, hogy a temetés lebonyolítására irányuló szerződés hibás teljesítéseként értékelendők ezek a körülmények, így a szerződésben meghatározott díj visszafizetése, mérséklése mentesíti őket a nem vagyoni károk megtérítésének kötelezettség alól.²⁰⁵ A bíróságok azonban – álláspontunk szerint helyesen – ilyen esetekben a kegyeleti jogok megsértésének tényét is vizsgálják, és annak megtalálásakor személyiségi jogvédelemben részesítik a sérelmet szenvedett hozzátartozót.

Az említett példálózó jelleggel felsorolt jogok a hazai joggyakorlatban legtipikusabban előforduló személyiségi jogok, melyek megsértésével kapcsolatosan számos bírósági határozat ítélt meg nem vagyoni kártérítést.

²⁰³ TÖRÖ Károly, *Ellentmondások a kegyeleti jog szabályozásában és megítélésében*, Jogtudományi Közlöny, 1991/11-12. 278.

²⁰⁴ BH 1997. 525.

²⁰⁵ BH 2001. 471.

1.4. Érdeksérelmek az igényérvényesítés középpontjában

Az erkölcsi kártérítés gondolata és a személyhez fűződő jogok kategorizálhatatlansága magában hordozza annak a lehetőségét, hogy érdeksérelmek is a hivatkozások középpontjába kerüljenek. Az érdekek körében megkülönböztetünk törvényes és egyéb érdekeket. A törvényes érdekeket jogszabály nevesíti, azonban erkölcsi kártérítés véleményünk szerint csak akkor járhat megsértésükért, amennyiben az érdeket nevesítő jogszabály külön ezt a jogkövetkezményt tartalmazza. Jó példák erre a hazai eljárásjogi törvény peres eljárás elhúzódásának megakadályozása céljából bevezetett kárpótlási rendelkezései.²⁰⁶

Nehezebb kérdés azonban annak eldöntése, hogy jogon kívüli érdek sérelmére alapítva helyt lehet-e adni nem vagyoni kártérítés iránti igénynek. A jogon kívüli érdekek köre teljességgel kategorizálhatatlan. Tipikus érdeksérelmeként jelentkeznek a külföldi államok gyakorlatában a valamilyen negatív érzelmet kiváltó jogsértések. A problémát hűen szemlélteti az az angol eset, melyben a felperes egy telefonos ügyfélszolgálati rendszerben eltöltött várakozási idő miatti időkieséssel kívánta keresetét megalapozni.²⁰⁷ Az érdeksérelmek távol állnak a személyiségi jogok megsértésétől. Az indokolatlan várakozás, időkiesés nem férnek bele egyetlen személyiségi jog megsértésébe sem, így egyéni érdekekre alapított igények nem részesülhetnek szigorú jogi védelemben. Azon érdekek megsértéséhez fűződhet csupán jogvédelem - akár kártérítés formájában is -, melyek törvényen alapulnak. A fenti esettel szembe kerülő angol bíróság az emberi méltósághoz való jog sérelmét vélte felfedezni az ügyben, és erre alapítva találta befogadhatónak a keresetet. Ítélete indokolásában egyetértett a felperes azon hivatkozásával is, mely szerint az időkiesés olyan negatív érzelmeket vált ki az emberből, mint a

²⁰⁶ 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról 2. § (3)

²⁰⁷ GILIKER, Paula – BECKWITH, Silas, *Tort*, Sweet & Maxwell, London, 2004. 282.

harag, idegesség, kellemetlenségérzet. Ezeket az érzelmeket pedig az eljáró bíróság személyi sérelmekként értékelte.

Az Amerikai Egyesült Államok kártérítési jogában az emocionális sérelmek a *common law* eredeti kártényállásaiban²⁰⁸ nem kerültek értékelésre. Az egyetlen kivételt a fuvarozók²⁰⁹ és vendéglátóiparban dolgozók – mindenekelőtt a szállásokat üzemeltetők (*inkeepers*)²¹⁰ – utassal/vendéggel szembeni udvariassági kötelezettségének megsértése jelentette. A régi jog szerint a bíróságok emocionális sérelmek miatt ismertek el kártérítési igényt akkor is, ha a posta gyászjelentést vagy hasonlóan komoly érzelmi reakciókat kiváltó más közleményeket, táviratokat nem kézbesített.²¹¹ Később a vendéglátók felelőssége a vendéggel szembeni profán nyelvhasználatért is megállapítást nyert.²¹² Dobbs ezeket a különleges eseteket tartja az emocionális sérelmekért és érdeksérelmekért követelhető kártérítés előfutárának.²¹³ Az 1960-as években a Restatement of the Law - Torts második, átdolgozott kiadásában már a szándékos károkozások (*intentional torts*) új nevesített eseteként jelenik meg az emocionális sérelemokozás (*intentional infliction of emotional harm*). A teljességgel bizonyíthatatlan érzelmi károk (idegesség, harag, kellemetlenségérzet) pusztán a jogsértő felháborító (*outrageous*) és szándékos magatartására alapítva kártérítési igényt keletkeztetnek. A teljesen szubjektív bírói mérlegelésen nyugvó felháborítóan szándékos magatartás megállapítása esetén bármilyen érdeksérelemért, pillanatnyi vagy tartósabb negatív érzelem előidézéséért felel a jogsértő.²¹⁴

²⁰⁸ Battery, Assault, False Imprisonment

²⁰⁹ Cole v. Atlanta & W.P.R.R., 102. Ga. 474, 31 S.E. 107 (1897)

²¹⁰ DeWolf v. Ford, 193 N.Y. 397, 86 N.E. 527 (1908)

²¹¹ Stuart v. Western Union Tel. Co. 66 Tex. 580, 18 S.W. 351 (1885)

²¹² Adams v. New York City Transit Authority, 88 N.Y.2d 116, 666 N.E.2d 216, 643 N.Y.S.2d 511 (1996)

²¹³ DOBBS, Dan B., *The Law of Torts, Practitioner Treatise Series Vol. 2.*, West Group Publishing, St. Paul, 2001. 825.

²¹⁴ *Restatement of the Law (Second) – Torts* § 46.

A jogellenesség körében szintén az angolszász jogrendszerek megoldása, hogy a széles körű bírói mérlegelést lehetővé téve valamennyi olyan jogsértés esetében elismerik a nem vagyoni kártérítés szankcióját, mely magatartások a jó erkölcsbe ütközőek. A magyar polgári jog is ismeri e kategóriát a szerződések semmissége körében, de erre alapított kártérítési igénnyel még nem találkozhattunk hazánkban. A *contra bonos mores* szabálya lehetővé teszi, hogy olyan jogsértések ellen is fellephessen a felperes, melyek nem férnek bele egyetlen konkrétan nevesített személyiségi jogi kategóriába sem.²¹⁵ Ez a módszer megkönnyíti az ítélkező bírák helyzetét, hiszen újonnan felfedezett személyiségi jogok körülírása helyett elegendő a jogsértő magatartás társadalmi normákba való beleütközését bizonyítani. Látni kell azonban, hogy az erkölcs és a jog bár kétségtelenül hasonló gyökerekkel rendelkeznek, mégsem fedik teljes mértékben egymást. Tisztán az erkölcsi követelményeknek való megfelelést vizsgáló igazságszolgáltatás könnyen eshet a kiszámíthatatlanság és szubjektivitás hibájába, mely végső soron bagatell érdeksérelmek vagyoni szankcionálása előtt is megnyithatja az utat.

Az érdeksérelmek az angolszász bíróságok gyakorlatában szoros kapcsolatban állnak a privátszféra védelmével, ami az új magyar Ptk. törvényjavaslatban is nevesített jogosultságként szerepel. A privátszféra integritásának biztosítása azonban véleményünk szerint nem jelentheti olyan megfoghatatlan és egyértelműen ideiglenes negatív érzelmek elleni védelem biztosítását, mint a harag, idegesség, kellemetlenségérzet. Ezek ugyanis túl szubjektívek ahhoz, hogy a polgári jog rendszerébe beilleszthetők legyenek. Megjegyezzük azonban, hogy a kellemetlenségérzet bizonyos fokozatai (pl. hányingert előidéző jogellenes magatartás) már nem érdeksérelmeknek minősülnek, hanem testi épséget, egészséges támadó magatartásoknak az angol és az amerikai jogban.²¹⁶ Ezek a típusú kellemetlenségérzetek ugyanis

²¹⁵ ROGERS, *i.m.* 66.

²¹⁶ WANAT, Daniel E., *Infliction of Emotional Injury: The General Negligence Claim Within Serious or Severe Injury Limit as Proven by Medical or Scientific Evidence – The Tennessee Common Law Approach*, The University of Memphis Law Review, 2003-2004. Vol. 36. 265.

már a külvilágban is érzékelhető, gyakran könnyen bizonyítható negatív elváltozásokat hoznak létre, így megítélésük nem eshet az egyszerű érdeksérelem kategóriájába.²¹⁷

Hazánkban az érdeksérelemre alapított nem vagyoni kártérítés megfizetése iránt indított pereknek van gyakorlata. Egy esetben a felperes azon az alapon követelt nem vagyoni kártérítést az egészségügyi intézménytől, hogy az nem megfelelő módon végezte el a terhesség megszakítást, így a felperesnek akarata ellenére gyermeke született.²¹⁸ Bár a jogeset kétségtelenül komolyabb érdekek sérelmével foglalkozik, mint a fent elemzett időkiesés és kellemetlenségérzet, azonban a Legfelsőbb Bíróság a kereseti kérelmet nem találta megalapozottnak. A bíróság véleménye szerint ugyanis a felperes nem tudott igazolni olyan elismerhető személyiségi jogot, mely azáltal sérült volna, hogy a terhesség megszakítás szakszerűtlensége miatt gyermeke született. Nem minősítette a bíróság személyiségi jogsértésnek azt a tényt sem, hogy az anya életvitele gyermek nélkül kétségkívül más lenne, mint a gyermek felnevelésének kötelezettségével. A szakszerűtlen orvosi beavatkozás (műhiba) miatti születés (*wrongful birth*) az amerikai bíróságok gyakorlatában kompenzációra érdemes „kár”.²¹⁹ Az első ezzel kapcsolatos esetben, 1934-ben Minnesota Állam Legfelsőbb Bírósága precedens jelleggel kimondta, hogy egy gyermek születése minden esetben „áldott esemény” (*blessed event*).²²⁰ Három évtizeddel később az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága már azon az alapon ismerte el a kártérítési igény jogosságát, hogy a szakszerűtlen sterilizációs műtét, terhesség megszakítás az anya (és az apa) privátszféra védelméhez való jogát sérti, hiszen a privátszféra körébe tartozó jogosultság annak eldöntése, hogy kívánnak-e valamilyen fogamzásgátló lehetőséget

²¹⁷ Az USA joga a hányingert előidéző magatartásokat a személyiségsértések alapvető tényállása, a *battery* fogalma alatt értékeli.

²¹⁸ BH 2004. 143

²¹⁹ MURTAUGH, Michael T., *Wrongful Birth – The Courts’ Dilemma in Determining a Remedy for a „Blessed Event”*, Pace Law Review, 2006-2007. Vol. 27. 245.

²²⁰ Christensen v. Thornby, 255 N.W. 620 (Minn. 1934)

alkalmazni vagy – a törvényi feltételek fennállása esetén – abortuszt végrehajtani.²²¹

1.5. A bagatell sérelmek kiszűrésének módszerei – a holland komoly jogsértés klauzula

Az erkölcsi kárpótlás során kulcskérdés, hogy ha teret engedünk a jogintézményt liberalizáló személyiségi jogi felfogásnak, akkor a sérelem vizsgálatának hiányában mely tényező lesz az, amely kiszűri az úgynevezett bagatell sérelmeket. Ezek a sérelmek jellemzően olyan személyiségi jogok megsértésekor kerülnek elő, melyek sérelme a külvilágban nem manifesztálódik, orvosilag sem igazolható vagy éppen a magánszféra körébe tartozó bármilyen apró jog – esetleg érdek – sérelmét jelentik.²²²

A jogellenes magatartás alapos elemzése jelentheti ebben az esetben is a megoldást a probléma leküzdésében. A sérelmet szenvedett fél hivatkozásai a kellemetlenségérzetre egy becsületsértés kapcsán nehezen megfoghatók és főként nem bizonyíthatók. A jogellenes magatartás rekonstruálásával azonban megállapítható, hogy vajon indokolt-e a kárpótlás, a sérelemdíj megítélése vagy sem. Erre a problémára az új holland polgári törvénykönyv (*Burgerlijk Wetboek*, a továbbiakban: *BW*) frappáns megoldást kínál. A komoly jogsértés klauzulája²²³ a bagatell sérelmek kiszűrésére lett megalkotva.

A magyar sérelemdíj tervezett szabályai nagyrészt egybecsengenek a holland fájdalomdíj jogintézményének szabályozásával. A holland fájdalomdíj fogalma azonban tartalmazza, hogy fájdalomdíj csak a személyhez fűződő jogokat támadó komoly jogsértés esetén jár. A komolyság követelménye kapcsán rögtön a súlyosság és tartósság alkotmányellenes szűkítő feltételei jutnak eszünkbe a magyar Ptk. 1992. előtti szövegéből. A holland *BW*

²²¹ *Griswold v. Connecticut*, 381 U.S. 479 (1965)

²²² MAGNUS, Ulrich, *Unification of Tort Law - Damages*, Kluwer Law, New York/Wien, 2001. 89.

²²³ art. 6:106 *BW*

azonban ebben az esetben a komolyságot (súlyosságot) nem a sérelemmel kapcsolja össze, hanem a jogellenes magatartással. Mivel a személyiségi jogsértés a jogellenes magatartáson keresztül fogható leginkább meg, így a bírónak azt kell vizsgálnia, hogy vajon a személyhez fűződő jogot sértő magatartás kellően súlyos volt-e ahhoz, hogy valamely sérelmet okozzon az igényérvényesítő fél pszichéjében.²²⁴ Olyan sérelmek esetén van tehát helye alkalmazásának, ahol a jogsértés eredménye a külvilág számára nem nyilvánvaló, így az élet, testi, épség, egészség megsértésével okozott károk esetében eleve szóba sem kerülhet, hiszen ott a komolyság mindig tetten érhető.²²⁵

A komoly jogsértés klauzula alapján a bíró minden pszichés sérelemre való hivatkozás esetében két szűrőn keresztül vizsgálja meg a jogellenes, személyhez fűződő jogot támadó magatartást. Az első, objektív szűrő arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon a jogsértő magatartása általában, a tapasztalati tények, a bíró ismeretei alapján alkalmas volt-e valamely személyiségi jog megsértésére. Amennyiben az objektív szűrőn fennakad a jogellenes magatartás, úgy az komolynak minősíthető, a fájdalomdíj jogalapját megtaláltuk. Ha azonban a bíró úgy ítéli meg, hogy a jogellenes magatartás az objektív szűrő kritériumainál rögzítetteknek nem felel meg, vizsgálnia kell a szubjektív szűrőt is. A szubjektív szűrő már specializál. A sérelemre hivatkozó „károsult” személyiségét, pszichéjét vizsgálja mélyrehatóan, és azt igyekszik feltárni, hogy az egyébként, az objektív szűrő által komolynak nem minősíthető magatartás okozhatott-e a konkrét sértett vonatkozásában valamilyen sérelmet, torzulást.²²⁶

²²⁴ BARENDRECHT, J. M., *Pure economic loss in the Netherlands* (www.library.uu.nl/publarchief/jb/congres/01809180/15/b7.pdf) 116. [Letöltés ideje: 2007. November 3.]

²²⁵ FÉZER Tamás, *Damages for non-pecuniary loss in Dutch legislation and jurisdiction*, *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* IV., 54.

²²⁶ HR 13.1.1995., HR 21.2.1997.

Konkrét példával szemléltetve a komoly jogsértés klauzulájának működését, a becsület és jó hírnév megsértését lehet felhozni. Ha valakire vonatkozóan nagyobb közönség előtt lealacsonyító megjegyzést tesznek, akkor elképzelhető, hogy a kijelentés mindennapos volta a társadalmi szóhasználatban nem alapozná meg a személyiségi jog megsértését, így fájdalomdíj iránti igényt sem keletkeztetne. Ha azonban a közlés címzettje, a sértett személyisége olyan, hogy ő egyébként is önértékelési zavarokkal küzd, kisebbségi komplexusban szenved, a szubjektív szűrőn már fennakadhat a jogsértés, így a bíró megtalálhatja a fájdalomdíj megítélésének jogalapját.

A magyar sérelemdíj elképzelés kapcsán a jogirodalomban pont a bagatell sérelmekről való reális félelem jelenti a sérelemdíj ellen érvelők hivatkozási alapját. Mivel a jogintézmény céljával lenne ellentétes, ha a választóvonalat a nem vagyoni sérelem súlyához, meglétéhez kötnénk, így célszerűnek látszik a jogellenes magatartást a vizsgálat középpontjába helyezni. Itt a bírói szabad mérlegelés maximális meghagyása mellett a „komoly jogsértés” holland jogból ismert klauzuláját lenne célszerű beépíteni a törvénybe. Ennek megfelelően csak az olyan személyhez fűződő jogot sértő magatartások alapoznák meg a sérelemdíj iránti igényt, melyek objektív vagy szubjektív szempontból potenciálisan alkalmasak a személyiség valamely alkotórészének megsértésére. Az objektív szűrő azt jelenti, hogy az általános tapasztalati tények alapján alkalmas lehetett-e a jogsértés valamely személyiségi jog megsértésére. Amennyiben ezen a szűrőn nem akad fenn a jogsértés, a szubjektív szűrőt is meg kell vizsgálni, miszerint az adott sérelmet szenvedett fél sajátosságait (pszichés állapotát, személyiségét) vizsgálva alkalmas volt-e nem vagyoni sérelem okozására.

1.6. A jogellenesség és a felróhatóság kapcsolata, hatásuk az erkölcsi kárpótlás összegére

A magyar jogirodalomban Eörsi Gyula a jogellenességet a kár bekövetkezésében látta.²²⁷ Véleménye szerint egy cselekvést az avat jogellenessé, hogy kárt okoz. Petrik álláspontja szerint pont ezért a kártalanítás és kártérítés megkülönböztetése viszonylagos. Mindkettő kárt okoz, kártalanítás esetén is károkozás történik.²²⁸ A felróhatóság kérdése hazánkban és külföldön is szoros kapcsolatban áll a jogellenességgel. Általánosságban elmondható, hogy minden felróható magatartás jogellenes, de nem minden jogellenes magatartás felróható. Ez a distinkció teremti meg a lehetőségét a személyiségvédelem objektív alapú jogkövetkezményei alkalmazásának.

A jogellenesség objektív kategória. Egy magatartást az tesz jogellenessé, hogy a kár bekövetkezett, és a jog erre engedélyt nem adott (nem állnak fenn jogellenességet kizáró okok). A felróhatóság azonban már ennél szubjektívebb követelmény, hiszen a jogsértő, károkozó magatartása dönti el annak felróhatóságát. A felróhatóság objektívizált kategóriájához hasonlóan számos más jogrendszer alkalmaz a vétkességtől eltérő formulákat. Az angol jog a *duty of care* (gondos eljárás követelménye) doktrína megalkotásával olyan általános társadalmi mércét állít fel, melyhez minden károkozó magatartást viszonyít. A gondos eljárás követelménye azonban az angoloknál sokkal szorosabb kapcsolatban áll a jogsértő személyes képességeivel, mint hazánkban. Így a vétkesség fokozataink (szándékosság, gondatlanság) megkülönböztetése a *duty of care* koncepció ellenére is szembetűnő.²²⁹

²²⁷ EÖRSI Gyula, *A jogi felelősség alapproblémái*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1961. 294.

²²⁸ PETRIK Ferenc, *Kártérítési jog...* i.m. 284.

²²⁹ KOZIOL, Helmut (ed.), *Unification of Tort Law: Wrongfulness*, Kluwer Law International, London, 1998. 40.

Az amerikai kártérítési jog éles határvonalat húz szándékos (*intentional*) és gondatlan (*negligent*) tort között. A szándékos kártérítési tényállások nevesítve a testi sérülés (*battery*) okozása, a zaklatás (*assault*), a jogellenes fogva tartás (*false imprisonment*) és – az 1960-as évek óta – az érzelmi sérelemokozás (*intentional infliction of emotional harm*). A szándékos cselekménnyel vagy mulasztással okozott sérelmek alaptípusa, a battery esetén a jogsértő szándékosan ér hozzá a sértetthez, testi kontaktust létesít a sérelmet szenvedett személlyel, annak beleegyezése vagy jogszabály felhatalmazása nélkül, és ez az érintés (*touching*) sérelmes a másik fél számára, akarata ellenére történik.²³⁰ A szándékos károkozások azt sem követelik meg, hogy tényleges fizikai sérelem következzen be, elegendő az erőszakos, agresszív érintés, lökés. Véletlenszerű érintés legfeljebb gondatlan károkozásnak számít, szándékosnak semmiképpen sem.²³¹ Még az orvosi kezelés körében történt indokolatlan érintések is kártérítési igényt keletkeztetnek, amennyiben az orvosnak nem volt észszerű indoka annak kifejtésére.²³² A szándékosság a kártérítési jogban erősen „büntetendő” magatartást jelent. A büntetés szót itt azért is érdemes hangsúlyozni, mert akár fizikai sérelem hiányában is a hangsúly, a kártérítési igény keletkezésének alapja nem a károsult sérelmének tényén, hanem a károkozó magatartásának szándékosságán van. Az amerikai kártérítési jog ebben az esetben elsődlegesen nem a bekövetkezett sérelemre reagál, hanem egy meg nem engedett, szándékos magatartásra. A gondatlanság ezzel szemben valamely kockázat ésszerűtlen felvállalása. Még ha a károkozó fel is ismerte a cselekvésében rejlő kockázatot, azonban felelőtlenül mégis úgy döntött, véghez viszi cselekvését minden ártó, sérelem okozására irányuló szándék nélkül, a szándékosság megállapításának nincs helye, csak gondatlan cselekvésről beszélhetünk. A gondatlan károkozások esetei nincsenek nevesítve úgy, mint a szándékos tort-ok. A szándékosság-gondatlanság éles elkülönítése az egész amerikai kártérítési jogot áthatja. A gondatlan

²³⁰ DOBBS, Dan B., *The Law of Torts – Practitioner Treatise Series Vol. 1.*, West Group Publishing, St. Paul, 2001. 53.

²³¹ A *Janelins v. Button* ügyben [102 Md.App. 30, 6448 A.2d 1039 (1994)] A bíróság egyértelműen kimondta, hogy gondatlanság esetén battery-ről nem beszélhetünk.

²³² *Mims v. Boland*, 110 Ga.App. 477, 138 S.E.2d 902 (1964)

cselekmények esetén ugyanis a kártérítés igény keletkezéséhez tényleges sérelem okozása is szükséges.²³³ Ezért nem lehet kártérítést igényelni emocionális sérelem gondatlan okozása esetén. Bizonyítható sérelem hiányában szándékos jogsértést kell igazolnia a felperesnek igénye megalapozásához. A belátási képességgel nem rendelkező személyek károkozása szintén a szándékosság-gondatlanság páros mentén ítélendő meg az USA-ban. Szándékosan okozott kárért még a belátási képességgel nem rendelkező személy is felel, míg gondatlanság esetén felelősség az ilyen személyt nem terheli.²³⁴ A szándékosságnak különös formája a kegyetlen, abszolút felelőtlen szándék (*wanton conduct*). A *wanton conduct* gyakorlatilag harmadik vétkességi formává nőtte ki magát. Megállapításához két tényező bizonyítása szükséges:

- a jogsértő cselekménye rendkívül magas fokú kockázattal járjon, vagy nagyon súlyos sérelem szándékos előidézésre irányuljon, és
- a jogsértő tudatában kell, hogy legyen ennek a kockázatnak, valamint cselekményét mások biztonságával abszolút nem törődve hajtsa végre.²³⁵

A könnyörtelen szándék jelentősége abban áll, hogy ennek megállapítása büntető kártérítésre való igényt keletkeztet.

Az európai jogrendszeret a jogellenesség (*wrongfulness*) és a felróhatóság/vétkesség (*fault*) kérdése kapcsán három lépcsős döntési mechanizmus alapján kategorizálhatjuk. Az első lépcső arról hivatott dönteni, hogy létezik-e olyan kötelező szabály, amelyik megtiltja a jogsértő számára a magatartás kifejtését. Ezzel komolyabb problémák nincsenek, hiszen a fentiekben tárgyaltak alapján a személyhez fűződő jogok megsértése általánosságban tilos magatartás. A vétkességtől/felróhatóságtól független, objektív felelősségi alakzatok esetén a vizsgálódás meg is áll ezen a ponton. A

²³³ GJERDINGEN, Donald H., *The Common Law Mind – Torts*, Indiana University Press, Bloomington, 2005. 50.

²³⁴ Vosburg v. Putney 80 Wis. 523, 50 N.W. 403 (1891)

²³⁵ DOBBS, Dan B., *The Law of Torts – Practitioner Treatise Series Vol. I.*, West Group Publishing, St. Paul, 2001. 51.

második lépcsőben a vétkességen/felróhatóságon alapuló felelősség kapcsán azt vizsgálják, hogy az általános társadalmi elvárás valamely szabályát megsértette-e a károkozó. Ez a lépcső hasonlatos a magyar felróhatóság fogalomhoz, az adott helyzetben általában elvárható magatartás tanúsításának hiányához. A harmadik lépcső továbbmegy a társadalmi elvárásokon, és azt vizsgálja, hogy a jogsértő magatartása személy szerint az ő szubjektív hibájából következett-e be. Ez a vétkesség, a tőle elvárhatóság kifejeződése.

A jogellenesség és a vétkesség/felróhatóság kettőse sok esetben egybemosódik néhány jogrendszer szabályainál. A francia jog például a vétkességből vezeti le a jogellenesség fogalmát. Ha vétkesnek találja a magatartás kifejtőjét, a cselekvés jogellenessége is megáll. Ezzel szemben a német vagy akár a holland jog is éles különbséget tesz – a magyar joghoz hasonlóképpen – a két fogalom között.²³⁶

A felróhatóság/vétkesség nem pusztán a felelősség megállapítása során, hanem a fájdalomdíjként vagy sérelemdíjként megítélhető összeg nagyságára is kihatással lehet. Az új magyar Ptk. javaslata is külön nevesíti a minden körülmény mérlegelésén túlmenően, hogy a bíró a sérelemdíj összegének meghatározása során a felróhatóság fokát értékelheti. Az angolszász jogrendszer a későbbiekben tárgyalásra kerülő kiegészítő kárfajták kapcsán az erkölcsi kártérítés összegét nagymértékben függővé teszi a felróhatóság fokától. Az angol jog odáig megy ebben a kérdésben, hogy a jogellenességnek is felállítja fokozatait aszerint, hogy ki a jogsértő. Állam vagy állami szerv személyiségi jogsértése esetén a megítélhető kártérítési összeg az állam elnyomó, zsarnoki hatalomgyakorlására tekintettel az egyébként szokásos kártérítési összeg akár többszöröse is lehet.

²³⁶ KOZIOL, *i.m.* 130.

2. Az erkölcsi kár, személyiségi jogsérelem

2.1. Az erkölcsi sérelem meghatározása, életörömök elvesztése

Az erkölcsi kárpótlás, fájdalomdíj, sérelemdíj mind magukban hordozzák a kár, sérelem megjelölést. A kár általános értelemben hátrány, amely valakit egy károsító esemény hatására vagyonában vagy személyében ér. A kárfogalom vagyoni és személyi károkat egyaránt ismer, azonban a két kárforma szinten minden jellemzőjében különbözik egymástól. A vagyoni károk egzaktak, mérhetők, helyreállíthatók, míg a személyi sérelmek kategorizálhatatlanok, pénzben nem kifejezhetők, mérhetetlenek, és gyakran nem is bizonyíthatók. A Legfelsőbb Bíróság egyik döntésében a nem vagyoni károsodást a személyiség értékminőségének a csökkenéseként definiálja.²³⁷ A jogi személyek esetében a nem vagyoni kár az a hátrány, amely szabad akarat-elhatározásban, tevékenysége kifejtésében akadályozza, vagy hátrányosan megváltoztatja a jogi személy társadalmi megítélését.²³⁸ A két kárformát összekötő közös kapocs a hátrány léte és elismerése, amely attól függetlenül, hogy a személy vagyonában vagy személyében jelentkezik, mindenképpen negatívan hat rá.

A felelősségtani nézet nem lát különbséget a vagyoni és nem vagyoni károkozások szankcionálásában, így immateriális javak sérelme esetén is változatlanul felelősségtani megközelítést alkalmaz. A személyiségi jogi nézet a nem vagyoni kártérítés és sérelemdíj által védendő jogtárgyakból kiindulva a személyiségi jogsértés megtörténtének bizonyítását helyezi a vizsgálat középpontjába, és eltekint a konkrét, nyilvánvaló hátrány igazolásának kötelezettségétől. Véleményünk szerint a nem vagyoni károk objektív mércével való mérhetetlensége miatt nem kívánható meg a kár bizonyítása a károsulttól, hiszen számos jogsértés olyan személyiségi jogokat céloz, melyek sérelme kizárólag az érintett személy belső világában jelentkezik sérelemként,

²³⁷ Pfv. III.21.785/1995.

²³⁸ Pfv. III.21.385/1996.

ott generál számára egyértelmű hátrányokat. Klasszikus civiljogi értelemben a kár a vagyonban bekövetkezett értékcsökkenés, a vagyonnak vagy egy részének jogellenes elvonása. A nem vagyoni kártérítés létét Európában a személyiségi jogok elismerése alapozza meg, amely megkívánja, hogy a védelem mellé konkrét, kikényszeríthető jogvédelmi eszköz is társuljon.²³⁹ Az erkölcsi kár maga a jogsértés, az a magatartás, ami a személyiség sértésére irányul. Az esetek többségében a sérelem folytán bekövetkezett testi vagy pszichés hátrány is kimutatható, de a nem vagyoni kártérítésnek nem szükségszerű előfeltétele. A kizárólag a külvilágban is megjelenő hátrányokat generáló jogsértések szankcionálása önkényes szelekciót jelentene a polgári törvénykönyvek többségének általános személyiségi jogot elismerő szabályával szemben.

A személyiségi jogi nézet ezek alapján elveti a kár vizsgálatának relevanciáját, és kizárólag a jogsértésre koncentrál. Ha tartani kívánjuk a négyes premissza egységét, úgy egységes kárfogalommal kell operálnunk, amely vagyoni és személyi viszonyok megsértését egyaránt tartalmazza. Az európai joggyakorlat alapján a nem vagyoni károk három csoportja különíthető el:

- A *fizikai sérülések* mindig a testi épséget, emberi életet támadó magatartások eredményeként jelennek meg. Az ilyen hátránnyal párosuló jogsértések az európai államokban minden esetben a jogszabályok írott rendelkezései és a joggyakorlat példái alapján is könnyen befogadható igényeket jelentenek.
- Kényesebb kérdés a valamilyen *pszichés sérülést* is kiváltó, de fizikai hátránnyal párosuló jogsértések megítélése. Az angolszász jogrendszerek ebben az esetben egyfajta polgári jogi „súlyosító körülményként” értékelik a mentális sérelmeket, és a kártérítés összegét növelő tényezőkként fogják fel azokat. A legtöbb állam azonban különböztet nyilvánvaló mentális torzulások és csak a sérelmet szenvedett fel számára érzékelhető

²³⁹ Ptk. 75. § (1)

megrázkódtatások között. Előbbi esetben önálló hátrányként kezelik azt, és a testi sérülések mintájára bírálják el, utóbbi esetben azonban számos variáció létezik az abszolút elutasítástól a feltételekkel való megengedésig.²⁴⁰

- *Tisztán pszichés sérülések*, melyek orvosilag igazolható elméleti változást nem indukálnak. Ezek azok a sérelmek, amelyek a legnehezebben megítélhető eseteket adják.²⁴¹

A nem vagyoni hátrány Petrik Ferenc felfogásában – osztva a magyar bírói gyakorlatban kialakult általános megítélést – a társadalmi életben bekövetkezett károsulti ellehetetlenülés, az emberi személyiség testi vagy lelki életminőségének hátrányos megváltozása.²⁴² Havasi Péter véleménye szerint a nem vagyoni kár megítélésének központi kérdése, hogy a jogellenes magatartás hátrányosan csökkentette-e a személy életminőségét, és e csökkenés milyen mértékű. Véleménye szerint amennyiben a magatartás jogellenes és sért valamely személyiségi jogot, azonban a magatartás negatív hatása elenyésző, a környezetben nem észlelhető, illetőleg ha észlelhető is, de a környezetben nem vált ki hátrányos, negatív hatást, akkor nem vagyoni kártérítés megállapításának nincs helye. Ebben az esetben csak az objektív személyiségvédelmi eszközök alkalmazását lehet előírni.²⁴³ Nem értünk azonban egyet ezzel az állásponttal, még akkor sem, ha a magyar bírói gyakorlat valójában ezt a felfogást követi. A nem vagyoni kár, sérelemdíj, fájdalomdíj, erkölcsi kárpótlás kapcsán ugyanis – bár a jelenleg hatályos magyar rendelkezésekből egyértelműen a kártérítési rendszerhez való tartozás következne – a hátrány vizsgálata köré épülő kárpótlási rend nem szolgálja megfelelően a személyiségvédelem polgári jogban megfogalmazott céljait. Nem annak van ugyanis döntő jelentősége, hogy a személy a társadalom

²⁴⁰ A német jog az elutasítás álláspontjára helyezkedik, míg az angolszász jogrendszerek különleges feltételek fennállása esetén (pl. preventív célzat érvényre juttatása, széles körben megbotránkozást keltő jogsértések) befogadja az ilyen jellegű kereseteket.

²⁴¹ Hazánkban a joggyakorlat inkább az elutasítás álláspontjára helyezkedik.

²⁴² PETRIK Ferenc, *Kártérítési jog*, HVG Orac, Budapest, 2002. 74.

²⁴³ HAVASI Péter, *A nem vagyoni kár bírósági gyakorlata*, Gazdaság és Jog, 2002/1. 11-14.

szemében szenvedett-e el valamilyen hátrányt, a társadalom róla kialakult képe változott meg negatív irányba, hanem azokat az eseteket is jogvédelemben kell részesíteni, amikor a jogsértés a sérelmet szenvedett fél pszichéjében, belső világában okoz torzulásokat, önértékelési problémákat. Az ilyen sérelmek pedig a külvilág számára ritkán érzékelhetők, így egy peres eljárás során is gyakorta bizonyíthatatlanok.

Ha egy konkrét esetben nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy egy adott magatartás okozott-e valamilyen sérelmet, a jogalkalmazónak döntenie kell, hogy milyen elvek mentén állapítja meg az erkölcsi kártérítés jogalapját. Ebben a megközelítésben a jogrendszereknek állást kell foglalniuk abban, hogy az örök kérdésre milyen választ adnak: ragaszkodnak a „mindent vagy semmit” (teljes kártérítést követő) elvhez, vagy részleges kompenzációban részesítik az igényérvényesítőt. Németország, Olaszország és Svájc klasszikusan valamennyi okozott sérelem kompenzálására törekszik, így az igényérvényesítés során az eljárás célja a sérelem felderítése, megtalálása, igazolása. Ausztria, Belgium, Franciaország, Hollandia és Spanyolország – bár eltérő jogi érvelésből táplálkozva – a lehetséges jogsértőt olyan esetben is felelőssé teszik a másik fél sérelméért, ha az egyértelmű hátrányt nem eredményez.²⁴⁴ Ez utóbbi felfogás az *elveszett életörömök* fogalma alá rendezi az erkölcsi sérelmeket. Nem arra koncentrálnak elsődlegesen, hogy mindenképpen materializálható hátrányt igazoljon a károsult, sokkal inkább azt vizsgálja, hogy a jogsértés következtében milyen lehetőségektől esett el vagy esik el a jövőben a sérelmet szenvedett fél. Az elveszett életörömök, elveszett lehetőségek pótlása egyfajta funkcionális megoldás is az erkölcsi sérelmek vagyoni szankcióját tartalmazó jogintézmények esetében. Egy példával megvilágítva, ha a paciens rákban hal meg annak köszönhetően, hogy a rákot nem diagnosztizálták nála időben (orvosi műhiba), úgy az elveszett életörömök, lehetőségek kategóriájában azt a lehetőséget tartjuk számon, hogy a rákos betegeknek 20% esélyük van a megfelelő kezelés mellett a teljes

²⁴⁴ ROGERS, *i.m.* 260.

gyógyulásra. Ilyenkor az eljárás során a bíró nem a paciens halálát tekinti sérelemnek, amelynek bekövetkezésében a késői diagnózis elég távoli okozatosság alapján hatott csak közre, hanem a kezelés lehetőségének az elvesztését, és a további életre való 20%-os esély rendelkezésre állásától való megfosztását. Ez utóbbi sérelem már arányaiban sokkal nagyobb kártérítési vagy sérelemdíj összegeket is eredményezhet, mint a halálra alapított igények esetében. Ebben a felfogásban már nem az a szinte bizonyíthatatlan kérdés a fontos, hogy az orvosnak milyen közrehatása van a paciens halálában.

Az osztrák jogirodalom az elveszett életörömök kapcsán megosztott abban a kérdésben, hogy vajon az olyan sérelmek tekintetében, melyeknél nem volt egyértelműen bizonyítható, hogy a lehetséges jogsértő magatartásának a következménye, ki viseli a kárt. Az osztrák joggyakorlat²⁴⁵ Karner álláspontját osztja, mi szerint az alapján történik a kártelepítés ezen sérelmek körében, hogy az adott sérelem az alperes érdekkörében jelentkezett, vagy a sérelmet szenvedett fél saját kockázatának körébe esett.²⁴⁶

A magyar sérelemdíj kapcsán a funkcionális viták keresztüzében áll a jogintézmény „magánjogi büntetést” sugalló jellege. Az elveszett életörömök pótlása egy olyan iránytű lehet az ítélkezésben, mely a polgári jog céljával összeegyeztethető kompenzációt őriz meg elsődlegesen a jogintézmény keretében, és nem burkolt represszióként hat. Az elveszett életörömök teóriája továbbá nagy segítséget jelent akkor is, amikor a sérelemdíj megállapításánál az egyébként feltételként nem szükséges jogsérelem távoli kapcsolatban áll a jogellenes magatartással, azonban a lehetséges jogsértőnek ráhatása volt az események folyására. E koncepció alkalmazásával a személyiségvédelem hatékonyabbá válhat, még kevésbé hagyva lehetőséget a szankcionálatlanul maradó jogsértések számára.

²⁴⁵ 40016/98. számú osztrák Legfelsőbb Bírósági döntés

²⁴⁶ KARNER-KOZIOL, *i.m.* 18.

2.2. Sérelemfajták az angol jogban

Kevés jogrendszer ismert Európában, amelyik megkísérli definiálni az immateriális sérelmek körét. Ez ugyanis gyakorta lehetetlen feladatnak bizonyul a védendő jogtárgy meglehetősen szerteágazó természete okán. Az angol jog egy sajátos, negatív megközelítéssel igyekszik rendezni a nem vagyoni károk problémakörét.

Az angolok - belátva a nem vagyoni károk „szükségtelen korlátok és alkalmatlan kritériumok”²⁴⁷ nélküli definiálásának lehetetlenségét – a vagyoni károk meghatározásából indulnak ki. Vagyoni kárként a következő tényezőket értékelhetjük az angol jog szerint:

- minden olyan hátrány, mely egy személyt vagyonában ér;
- minden pénzben kifejezhető hátrány;
- immateriális javakban (értékpapírok, szerzői jog) okozott pénzben kifejezhető kár;
- ingó és ingatlan dolgokban okozott károk.

A fenti meghatározás kontinentális jogász számára újdonságnak ható eleme az immateriális javak közé sorolt szerzői jogok és értékpapírok kérdése. A szerzői jogok ebben a megközelítésben vagyoni oldalról kerülnek értékelésre, és a szerzői művek jogosulatlan hasznosításából eredő károkat jelentik. Az értékpapírok – mint az alanyi jogot inkorporáló kvázi dolgok – a bennük megtestesített követelés szemszögéből képeznek immateriális javakat. Az angol jog szerint ezek nem minősülnek ingóknak²⁴⁸, és – lévén nem deklaratív papírok – a követelés manifesztálódásaként foghatók fel. A fenti körön kívül eső valamennyi hátrány nem vagyoni kárnak minősül az angol koncepció alapján. A nem vagyoni károk kategóriája taxációval nem írható körül, így a joggyakorlat folyamatosan szélesíti azt. A bíró szabad mérlegelésének nyílik

²⁴⁷ 34/1992. (VI. 1.) AB határozat

²⁴⁸ A magyar polgári jog a dolog fogalmát kiterjeszti az értékpapírokra is. (Ptk. 94. § (2) bek.)

út ezzel, hiszen bármilyen a közfelfogás szerinti hátrányként jelentkező „kellemetlenség” megalapozza az erkölcsi kártérítést.

Az angol jogban jellemzően nem vagyoni kárként értékelhető minden fájdalom és szenvedés, kellemességérzet elvesztése, személyiségi jogok megsértésének ténye, társadalmi intézményekbe vetett bizalom megrendülése, rosszhiszemű perbefogás, igazságtalan eljárás alá vonás, vagy mentális, pszichés sérelmek.²⁴⁹ A közel sem kimerítő felsorolás jól példázza, hogy a magyar felfogással szemben nem az a döntő tényező az erkölcsi károk meghatározása során, hogy létezzen valamilyen elismert személyiségi jog, aminek megsértése a törvény értelmében felróhatósággal párosulva nem vagyoni kártérítést von maga után. A fő motívum a vagyoni károkon kívül rekedt hátrány bizonyítása, amely a társadalmi értékítélet – és annak közhatalmi szerepkörben megjelenő leképezése, az ítélkező bíró szubjektuma – alapján negatív hatást gyakorol a sérelmet szenvedett fél életére, belső világára, testi és lelki integritására.

Az angol bírói gyakorlat azonban még ezt a modellt is rugalmatlannak találja, így *kiegészítő kárfajtákkal* bástyázza körül a nem vagyoni sérelmek fogalmát. Ezek a kárfajták valójában finom előírások a jogalkalmazók számára, melyek biztosítják, hogy e kényes jogintézmény során minden esetben értékelésre kerüljenek – a bíró szubjektív értékítéletétől függetlenül – olyan motivációk is a jogsértésben, melyeket az angol jog – vélhetően a társadalom felfogásából átmentve – feltétlenül elítélendőnek és szükségképpen szankcionálandónak tart. Ennek megfelelően az erkölcsi károk kiegészítő eleme az a többlethátrány, amelyet a jogsértő fél véttségének²⁵⁰ magas foka generál a sérelmes jogalany személyében. A gyakorlatban ez tipikusan hamis vád vagy nagy nyilvánosság előtt – esetleg sajtótermékben megjelenő – becsületsértés esetén

²⁴⁹ ROGERS, W. V. Horton (ed.), *Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective*, Springer, New York, 2001. 54.

²⁵⁰ Az angolszász jogrendszerek nem a felróhatóság – mint objektivizált kategória – mentén vizsgálják a jogsértő magatartását, hanem a sokkal inkább töle elvárhatósághoz közelítő véttség kerül előtérbe.

bír relevanciával. Ezek a jogsértések azért speciálisak, mert természetüknél fogva kizárják az eshetőleges jogsértés lehetőségét, és kifejtésükhöz mindig társul a jogsértő súlyosan vétkes szubjektuma. Az angol jog így látszólag a sérelmes fél szempontjából értékeli hátrányként ezt a többletelemet, valójában azonban így éri el, hogy enyhe pönális színezet is beférkőzhessen a jogintézmény keretei közé, hiszen könnyen belátható a kiegészítő kárfajta jogsértő személyéhez szorosan kötődő természete.

A kiegészítő kárfajta másik megnyilvánulása a kontinentális jogász számára elrettentőnek tűnő *exemplary damages* kategória angol létezése. A példastatuáló vagy büntető kárfajta szintén azzal a szándékkal létezik az Egyesült Királyság jogában, hogy bizonyos súlyosan elítélendő, nem vagyoni károkhoz kapcsolódó jogsértések motívumát értékelje a kártérítési összeg kalkulálása, nem egyszer a kártérítés jogalapjának megállapítása során. E kárfajta három célt szolgál:

- Olyan jogsértések hátrányos következményeinek ellentételezése, melyek elnyomó, alkotmányellenes, zsarnoki magatartások eredményei, és kifejtőjük az állam valamely szerve vagy annak képviselőjében eljáró személyek. A büntető kártérítés ebben a megközelítésben a hatalommal és hivattal való visszaéléshez társít a sérelmet szenvedett fél pszichéjében megjelenő többletsérelmet, mely tartósan – vagy átmenetileg mindenképpen – az állam működésébe vetett bizalom megrendüléséhez vezet.

- Azokban az esetekben, amikor a jogsértő fél olyan célzattal követte el a jogellenes magatartást, hogy abból vagyoni haszna származzon. Az angol jogtudomány indoklása szerint a büntető kártérítés ilyenkor arra szolgál, hogy megtanítsa a jogsértővel: a személyiségi jogsértés nem kifizetődő.²⁵¹ Ez a koncepció már kétségtelenül és egyértelműen

²⁵¹ Teach the defendant that tort must not pay – Megtanítani a jogsértővel, hogy a személyiségi jogsértés nem kifizetődő. ROGERS, *i.m.* 57.

büntetést jelent, hiszen az esetleg a károsultnak okozott vagyoni hátrány megtérítésén túl a nem vagyoni kártérítés összegében egy büntetést kalkulál, amit a károsultnak juttat. Példa erre, amikor egy sajtószerv azzal a cézzel közöl szenzációnak tűnő hamis tényeket, hogy a lap eladási mutatóit és bevételeit növelje.

- Végül olyan jogsértések esetében, amelyek nem generálnak nem vagyoni hátrányokat, mégis társadalmilag elítélendő magatartásoknak minősülnek. Itt tágan értelmezve az *exemplary damages* kategóriáját, a *statute law* jogszabályaiban külön nevesített esetekről lehet szó. Ennek a körnek klasszikus példája valamely vagyontárgy jogellenes lefoglalása.

A büntető kártérítés láthatóan kényes területe az angol kártérítési jognak. Alkalmazásának utóbbi két esete kifejezetten pönális szankció jellegűt ad a jogintézménynek, és kizárólag a károkozó megbüntetésére, ezzel pedig a károsult gazdagítására helyezi a hangsúlyt. A teljes kártérítés elvének gátat szabó káron szerzés tilalmába ütközönek is vélhetjük ezt a megközelítést, hiszen valószínűleg a károsult pszichéjében, személyében a jogsértő fenti motivációi nem jelentkeznek súlyosabb hátrányként. Az első esetkör tekintetében azonban létezik olyan „személyiségi jog” – az állam működésébe vetett bizalom -, amely akár a társadalmi együttélést biztosító alapvető érdekként, akár a károsult személyében benne rejlő jogként fogjuk fel, de mindenképpen elnehezítheti azt a hátrányt, amit a jogsértés elsődlegesen okoz.

Az angol kártérítési jog másik specialitását az adja, ahogyan az erkölcsi károk kategóriáit megalkotják. A valamennyi jogrendszerben – legalább a jogalkalmazás szintjén – megnyilvánuló három nem vagyoni kártípus tartalma sajátos jelentéstartalommal töltődik.

A test elleni fizikai sérelmek minden állam jogában egyértelmű kategóriának minősülnek. Az élethez, testi épséghez, egészséghez való jog sérelme esetében közömbös, hogy milyen cselekmény váltotta azt ki, az eredmény minden esetben nem vagyoni hátrányként értékelhető. Akár szerződésszegő magatartás is magalapozhatja ilyen eredménnyel a kártérítési igényt. Az angol jog ismer néhány olyan jogosultságot, amelyek megsértése eleve nem járhat fizikai hátránnyal, mint például a szerzői jogok megsértésének esetei.

Az orvosilag igazolható pszichés sérelmek kérdésében két kategóriát különítenek el az angol jogászok:

- Amennyiben a pszichében bekövetkező hátrány fizikai sérelemmel is párosul, úgy a felismerhető fájdalom, gyötrelem minden esetben összegnövelő tényező a kártérítés meghatározása során. Egy esetben a jogsértés által előidézett derékbántalmak következtében a károsult nem tudott huzamosabb ideig gondoskodni rákos beteg férjéről. Az angol bíróság a fizikai sérelem és fájdalom mellett a kártérítési összeget jelentősen növelő tényezőként vette figyelembe, hogy a hölgy orvosilag igazolható szorongást érzett gondozási kötelezettségének kényszerű elhanyagolása miatt.²⁵²
- Azokban az esetekben, amikor a *pszichés sérelmek önmagukban*, fizikai hátrány nélkül jelentkeznek, az angolok három követelményt támasztanak a kártérítés jogalapjának megállapításához. A pszichés sérelemnek felismerhetőnek kell lennie, aggodás, idegesség önmagában nem elegendő. Alternatív feltételként akkor is megítélhető a nem vagyoni kártérítés, ha a pszichés traumák olyan helyzetből fakadnak, ahol fizikai sérelem bekövetkezésének reális veszélye állt fenn, és az ettől való félelem indukálta a káros eredményt a károsult pszichéjében. Az angol bíróságok a fizikai sérelem reális veszélyének vizsgálata során nem az általános felfogást, hanem a károsult konkrét körülményeit, félelmeit,

²⁵² Rourke v. Barton case (The Times, 23 June 1982.)

személyiségét vizsgálják, és a fenyegető jogsértés súlyát ez alapján döntenek el. Külön kategóriát képez a pszichés sérelmek vizsgálata során az úgynevezett *másodlagos áldozat* koncepció. Ilyenkor a károsult azért szenved el lelki megrázkódtatást, mert egy más – az elsődleges áldozat – ellen irányuló jogsértést él meg szemtanúi minőségben. A kártérítés jogalapjához három konjunktív feltétel bizonyítása szükséges. Az első, hogy az elsődleges áldozathoz közeli kapcsolat fűzze az igényérvényesítőt. Nem a rokon vagy más jogi kapocs fennállása a döntő elem, sokkal inkább az érzelmi kötődés, amelynek bizonyítását természetesen olyan külvilágban is érzékelhető motívumok adják, mint a rendszeres kapcsolattartás a felek között. Második feltétel, hogy a jogsértés az igényérvényesítő közvetlen közelében történjen, és harmadikként a jogsértést saját maga érzékelje. A személyes érintettség azért fontos, mert a kártérítés megállapításához megkövetelt okozati összefüggés során az oksági láncolat döntő elemévé válik. Mások elmondása alapján bekövetkező trauma vagy idegsokk túl távoli okságot keletkeztet a jogsértő más ellen irányuló magatartása és – az így már nyilvánvalóan nem szemtanú – másodlagos áldozat relációjában.²⁵³ Az angol bíróságok ma már kiterjesztően értelmezik az elsődleges áldozathoz fűződő emocionális kapcsolat fogalmát. Ez alapján már nem szükséges, hogy rokonok, barátok legyenek az érintettek. A személyes érzelmi kötődést, mint a jogsértés által a másodlagos áldozat pszichéjében kiváltott negatív hatás alapját akkor is megállapíthatónak tartják, ha valamilyen társadalmi indíttatásból érzett empátiát igazol a másodlagos áldozat az elsődleges áldozat irányába.²⁵⁴ A konkrét esetekben ez például egy gyermek bántalmazásának vagy megölésének tanúkénti megélését is jelentheti annak ellenére, hogy a másodlagos áldozat a gyermeket korábban nem ismerte. A gyermek, mozgássérült, magatehetetlen, védekezésre képtelen személyek ellen elkövetett

²⁵³ SPIER, Jan (ed.), *Unification of tort law: Causation*, Kluwer Law International, Wien, 2000. 41.

²⁵⁴ *Hambrook v. Stokes Brothers case* In. KIDNER, Richard, *Casebook on Torts*, Oxford University Press, Suffolk, 2004. 127.

jogsértés végignézése ugyanis a társadalmi empátia alapján önmagában kialakítja az érzelmi kapcsolatot a másodlagos és az elsődleges áldozat között.

- A nem vagyoni károk utolsó típusa a kontinentális jogrendszerek számára mindig ingoványos és ebből következően inkább a kizárt kategóriába kerülő olyan fizikai sérelem nélküli jogsértések, amelyek eredményeképpen *aggódás, idegesség, kényelmetlenségérzet* vagy emocionális zavar alakul ki. Ezek a sérelmek jellemzően átmenetiek és a külvilágban a legnehezebben bizonyíthatók, valamint az is kétségtelen, hogy a „károsult” személyiségétől, vérmérsékletétől a leginkább függenek. Az angol jog két esetben mégis befogadja az erre alapított igényeket. A szabadság, jó hírnév és becsület megsértését jelentő magatartások következtében kialakult ilyen érzetek elbírálása során a megengedő jogalkalmazás elve érvényesül, és – mivel ezek a jogsértések sokszor kizárólag ilyen káros eredményt okoznak a károsult pszichéjében – így külön bizonyítás nélkül, pusztán a károsult elmondása alapján is megítélik a nem vagyoni kártérítést. Ha más nem vagyoni károk létezését bizonyítja az igényérvényesítő, akkor az idegesség, aggódás a kártérítés összegét növelő tényezővé válik, bármilyen jogsértésről legyen is szó. Abban viszont konzekvens az angol gyakorlat, hogy szerződésszegő magatartások sosem keletkeztethetnek ilyen nem vagyoni károkat.²⁵⁵ Az Amerikai Egyesült Államokban ez a felfogás változik, mert a szavatossági igényekkel összefüggésben álló, a kötelezett nem a szavatossági szabályoknak megfelelő teljesítéséhez fűződő jogsérelmek esetén vélelmezik az idegesség, kellemetlenség bekövetkeztét, és azt szinte az automatizmus szintjét jelentően mindig nem vagyoni kártérítéssel kompenzálják.

²⁵⁵ ELLIOTT, Catherine – QUINN, Frances, *Tort Law*, Pearson Longman, Dorchester, 2005. 263.

Az angol jog alapvetően esetjogi szemléletű. Ez azt jelenti, hogy – hasonlóan az ősi római joghoz – ahhoz van a magánszemélynek a *common law* alapján joga, amelynek kikényszerítéséhez keresetet kap. A bírói gyakorlat így perfajták (*actions*) segítségével tágítja az alanyi jogok körét. Igaz ez a nem vagyoni károk kategóriáira is. Az általánosan, negatív megközelítésből definiált nem vagyoni sérelmek fogalmon belül létezik két olyan kárfajta, melyet külön néven is ismer az angol jog.

A *torts actionable per se* sajátosan a perjog és az anyagi jog határán elhelyezkedő jogintézmény. Abban az esetben alkalmazható, amikor a bíróság a precedensjogra támaszkodva már külön bizonyítás nélkül is elfogad sérelmeket, amelyek tipikusan meghatározott jogsértések eredményeként keletkeznek. A jó hírnév és becsület megsértése klasszikusan ebbe a körbe tartozik. Ha megállapítható egy másik személyre vonatkozó tényállítás valótlanúsága, annak jó hírnevet támadó jellege, külön sérelem bizonyítása nélkül is megítéli a kártérítést az angol bíró. Ezt akár az ideális kártérítés tiszta megnyilvánulási formájaként is számon tarthatjuk. Lényegileg annak a kifejeződése, hogy a károkozó megengedhetetlen jogsértést követett el.²⁵⁶

A *contemptuous damages* kárfajta különlegessége, hogy a bíróság akár konkrét arra irányuló kereseti kérelem hiányában is kártérítésre kötelezi az alaptalanul pereskedő felet.²⁵⁷ A magyar perjog is szabályoz a rosszhiszemű perlekedés kapcsán hátrányos jogkövetkezményeket, azonban azok jellemzően a perköltség viselésével állnak összefüggésben.²⁵⁸ Az angol jogban a bíróságnak megvan az a lehetősége, hogy ha elutasítja egy felperes keresetét, és úgy ítéli meg, hogy a kereset nem csupán alaptalan, de joggal való visszaélésnek minősülő perlekedést célzott, a felperest kártérítésre kötelezi. A kártérítés összegét – ezt a nyilvánvaló pénzbírságot – pedig az alperes kapja

²⁵⁶ LÁBADY Tamás, *Az eszmei és büntető kártérítés a common law-ban*, Állam és Jogtudomány 1994/1-2. 72.

²⁵⁷ HODGE, Sue, *Tort Law*, Willan Publishing, London, 2004. 192.

²⁵⁸ Pp. 8. § (3); 378. §.

meg. A kártérítés ebben a szituációban tagadhatatlanul büntető jelleget ölt, hiszen elsődlegesen a preventív célkitűzéseket juttatja érvényre.

Az angolszász joggyakorlat berkeiből érkező jogesetek sokszor bírói túlkapásokként kerülnek értékelésre a kontinentális országokban, de a fenti – írott jog hiányában vagy minimális támogatása mellett született – rendszer számos eleme *megfontolandó és beépíthető akár a magyar személyiségvédelem körébe is*. A nem vagyoni károk vagyoni károkon kívül rekesztése megszabadíthatja a bírót attól a kényszertől, hogy személyiségi jogot keressen vagy konstruáljon kényszerűen olyan esetekben, ahol nyilvánvaló hátrány éri a károsultat egy jogellenes magatartás következtében, mely társadalmilag és morálisan is mindenképpen elítélendő, azonban a jogszabályokban megjelenő vagy bírósági határozatokban kifejtett személyiségi jogok egyikébe sem fér bele. A kiegészítő kárfajták közül a példastatuáló kártérítés nehezen igazolható a civilisztika dogmatikájának talaján, azonban az állami szervek visszaélései és jogsértései – nem feltétlenül külön kodifikált sérelmekként – véleményünk szerint alapot jelenthetnének a sérelemdíj megállapításához. Ezek a jogsértések ugyanis támadások a társadalmi együttélés szabályai ellen, hiszen bármelyik állam keletkeztetését hangoztató (természetjogi vagy jogpozitivist) elmélettel is értünk egyet, de az állam közhatalmi és igazgatási szerepkörének gyakorlásához elengedhetetlen a személyek állami szervekbe vetett bizalma, mely az ő oldalukról akár személyiségi jogként, de megsértésük mindenképpen erkölcsi hátrányként értékelhető.

A másodlagos áldozatok koncepció a hazánkban hozzátartozói igényeknek keresztelt jogintézmény továbbfejlesztéséhez kínál alternatívát. A hozzátartozói minőség – mint jogi kategória – nem feltétlenül elegendő, az angolok által alkalmazott érzelmi kapocs azonban lehetőséget ad a korrekcióra. Vannak ugyanis olyan hozzátartozók, akik jogi értelemben közelinek tekinthetők, a valóságban azonban semmilyen viszony nem fűzi őket a

tényleges károsulthoz, az elsődleges áldozathoz. Az eltartó vagy akár a jó barát azonban kívül reked a hozzátartozói kategórián, mégis esetében a *sui generis* kártérítési igény mindenképpen megalapozott lehet. Az angol megoldás így a másodlagos áldozatok tekintetében mind terminológiai szempontból, mind az ott meghatározott feltételrendszer alkalmazásának szempontjából alternatívát jelenthet a hozzátartozói igények területén, ahol a kodifikációra nagy szükség van hazánkban a joggyakorlat kívánatos és egységes irányba terelése érdekében.

2.3. Nem vagyoni sérelmek az Egyesült Államok jogában

Bár az Amerikai Egyesült Államok kártipizálási módszerei inkább jelentenek meglepő, sok esetben elrettentő példát a kontinentális jogászság számára, azonban e helyütt mégis szót kell ejtenünk róluk. Tesszük ezt azért, hogy bizonyítsuk, a felperesek hivatkozása az elszenvedett sérelmekre, valamint a bíróságok által elismert sérelmek köre valóban tipizálhatatlan. Az írott jog ezek kimerítő felsorolását vagy definiálását nem vállalhatja fel. Az USA kártérítési joga számos olyan megoldást kínál, melyek véleményünk szerint segítséget jelenthetnek az új magyar Ptk. sérelemdíj intézményének értelmezésében.

Az Amerikai Egyesült Államok kártérítési joga az angol jog alapvetéseiből építkezik, azonban a bírói gyakorlat számos ponton eltérő irányba vitte el a nem vagyoni károk megítélésének problémáját. Az USA jogában a kártérítésnek három nagy csoportja különíthető el²⁵⁹:

- A *compensatory damages* kategória a károkozó által okozott sérelmek értékével azonos. Ebben a körben a bíróságok *general damages*-t (személyhez fűződő jogok megsértéséhez kapcsolódó nem vagyoni

²⁵⁹ BEST, Arthur – BARNES, David W., *Basic Tort Law – Cases, Statutes and Problems*, Aspen Publishers, New York, 2003. 573.

károkat) és *special damages*-t (vagyonban beálló károsodásokat, ún. gazdasági eredetű – *economic* – károkat) különböztetnek meg.

- A *punitive damages* (büntető kártérítés) az angol példastatuáló kártérítés nyilvánvalóbbá tett büntető jellegét domborítja ki. Célja a károkozó elrettentése a jövőbeni jogsértésektől.
- A *nominal damages* (jelképes kártérítés) annak kifejezésére szolgál, hogy a károkozó jogsértést követett el.²⁶⁰

Az USA joga tehát nem húz egyértelmű határvonalat a vagyoni és nem vagyoni károk között. A kár fajtáját nem annak jellege, hanem az azt előidéző károkozó magatartás által sértett jog vagy érdek dönti el.²⁶¹ A személyhez fűződő jogok és nem vagyoni érdekek megsértése következtében előállt erkölcsi és vagyoni károk egységet alkotnak. Ennek azért lesz a későbbiekben nagy jelentősége, mert az ítélkező bírónak így nincs meg az a kényszere, hogy tételesen felsorolja az egységes kártérítési összegben belül, pontosan mely kárért mekkora kártérítést ismert el.²⁶²

A *general damages* olyan károkat foglal magában, melyek a fájdalom és szenvedés (*pain and suffering*) következményeiként jelentkeznek, és pénzben történő kifejezésük, megmérésük nem lehetséges.²⁶³ A *special damages* a személyhez fűződő jogok megsértése terén az orvosi kezelés költségeit, temetési költségeket, keresetkiesést jelentik. Lehetőség van arra is, hogy a kártérítési per során a keresetlevél beadását megelőzően már felmerült károkat, valamint az ítélet megszületése után esetlegesen bekövetkező jövőbeli károkat is kompenzálja a bíróság a kártérítés megítélésével. Ez utóbbihoz azonban

²⁶⁰ Bővebb kifejtését lásd a jogellenesség jelentéstartalmát vizsgáló fejezetben.

²⁶¹ DOBBS, Dan B., *The Law of Torts – Practitioner Treatise Series Vol. 1.*, West Group Publishing, St. Louis, 2001. 9.

²⁶² Ezzel a megoldással találkozunk a francia egységes kármező kapcsán is.

²⁶³ STATSKY, William P., *Torts – Personal Injury Litigation*, West Group Publishing, St. Louis, 1982. 132.

kétséget kizáró bizonyítékot kell bemutatni (pl. orvos szakértő véleménye szerint a testi sérülés szövődményeket okozhat a későbbiekben).²⁶⁴

Amennyiben a jogsértő magatartás következtében meghal a sérelmet szenvedett fél, úgy az igényérvényesítésre két mód kínálkozik. Az örökösök (túlélők – *survivors* - az amerikai jogi terminológia szerint) az elhunyt károsult nevében perelhetnek arra való hivatkozással, hogy ha a károsult életben maradt volna, a behajtásra kerülő fájdalomdíj összege a hagyaték értékét növelte volna.²⁶⁵ A másik hivatkozási alap már a hozzátartozói igényekkel mutat rokonságot. Azok, akik valamilyen anyagi vagy erkölcsi veszteséget igazolnak, mely az elsődleges károsult elvesztése okán merült fel, szintén kártérítést követelhetnek a jogsértőtől. A leszármazók és a házastárs például annak az anyagi és erkölcsi támogatásnak az elvesztését peresítheti, amelyre a meghalt károsulttól igényt tarthatott volna életben maradása esetén. Ez a rendelkezés azért érdemel említést, mert nem a bírói precedenseken nyugvó jogosultságról, hanem jogszabályi előírásról van szó.

A kártérítés összegének megállapítása során a diszkréció igen széles körű. Ennek illusztrálására a *Gunn v. Robertson* esetet²⁶⁶ vesszük alapul. A jogeset tényállása szerint a kiskorú gyermeket autóbaleset érte. Az apa a gyermek törvényes képviselőjeként, valamint saját és felesége nevében kérte bekövetkezett és jövőbeli káruknak a megtérítését a balesetben résztvevő gépjármű vezetőjétől és annak biztosítójától. Az apa hivatkozási alapja saját és felesége kárigénye vonatkozásában az volt, hogy a gyermek ápolása és gondozása során mindketten keresetkiesést realizáltak. Az ügyben esküdtszéki eljárást folytattak le. Az esküdtszék megállapította, hogy az alperes 70%-ban tehető felelőssé a balesetért, így a felperesek javára döntött, azonban néhány ponton kártérítési igényüket nem ismerte el. Nem találta igazolhatónak például

²⁶⁴ SCHREIBER, Sol, *Damages in Personal Injury and Wrongful Death Cases*, Practising Law Institute, New York, 1965. 216.

²⁶⁵ Európában az osztrák jog ismer ehhez hasonló jogintézményt.

²⁶⁶ 801 So. 2d 555 (La. Ct. App. 2001.)

azt a tényt, hogy az apa – aki a baleset időpontjában munkanélküli volt – a gondozás ideje alatt nem tudott munkát keresni, és emiatt nem kaphatta meg a hasonló képzettségűek körében szokásos munkabért. A felperesek fellebbeztek a döntéssel szemben, és számos okra hivatkozva igyekeztek bizonyítani, hogy az esküdtszék tévedett mind a kárviselés arányának, mind a kártérítés mértékének megállapítása során. Az amerikai jogban a kártérítés összegének meghatározása során az esküdtszéknek minden más perfajtánál szélesebb körű diszkréció biztosított.²⁶⁷ Ebből következik, hogy egy jogorvoslati eljárásban a másodfok csak azon az alapon változtathatja meg az elsőfokú eljárás esküdtszékének döntését, ha a szabad mérlegelés jogában korlátozta őket a bíró vagy valamelyik peres fél. Ha ugyanis bebizonyosodik, hogy a bizonyítási eljárás során feltárt tényekből nyilvánvalóan rossz következtetésre jutottak az esküdtek, akkor ezt az eljárást levezénylő bíró félrevezető magatartásának titulálják.²⁶⁸ A bíró kötelezettsége az esküdtszék kioktatni arról, hogy bizonyos tények valóban történő elfogadása milyen jogi konzekvenciákkal jár egy adott perfajtán belül. A másodfok az eljárás során elsődlegesen a gyermek személyi körülményeit vizsgálta meg. A hasonló ügyekben korábban megítélt kártérítési összegek nem rendelkeznek kötelező erővel, nem precedens jellegűek, így a hangsúly azon volt, hogy a konkrét esetben az esküdtszék helyes következtetést vont-e le a bizonyítékokból. Az amerikai jog általános szabályként ismeri, hogy a károkozónak a károsult valamennyi kárát meg kell térítenie, így ha a jogsértés előtt meglévő valamilyen negatív körülménye a károsultnak a jogsértés hatására felerősödik, az ebből eredő károkat is köteles a károkozó megtéríteni.²⁶⁹ Az, hogy az apa a baleset előtt munkanélküli volt, ilyen előzetes már meglévő negatív tényezőnek tekinthető. Az azonban nem tekinthető a per tárgyává tett jogellenes magatartás következményének, hogy

²⁶⁷ Megjegyezzük ehhez kapcsolódóan, hogy az Amerikai Egyesült Államok perjogában az esküdtszéki tárgyalás alapvető jogosultság minden olyan ügyben, ahol részben vagy egészben pénzbeli marasztalást kér a bíróságtól a felperes. Az esküdtszék nem csupán a felelősség fennállásának kérdésében határoz, hanem a kártérítés összegét is ő dönti el. HOLLADAY, Don G., *U.S. Litigation*, Kézirat az azonos nevű kurzus oktatásához, Oklahoma City, 2008.

²⁶⁸ MOGIN, Paul, *Why Judges, Not Juries, Should Set Punitive Damages*, *The University of Chicago Law Review*, 1998. 181.

²⁶⁹ Theriot v. Allstate Ins. Co., 625 So. 2d 1337, 1340 (La. 1993)

az apa a gyermek gondozásának időtartama alatt továbbra sem talált munkát, így keresetkiesést realizált. A jövőben bekövetkező károk megtérítésére ugyanis csak akkor van lehetőség, ha azok kétséget kizáróan nem jelentkeznének a jogsértés hiányában. A megítélt kártérítési összegek tekintetében a másodfok megalapozottnak találta az első fokon született határozatot, amelyben az esküdtszék csak az anya ápolás ideje alatt igazolható keresetkiesését, a gyermek fájdalomdíját és orvosi kezelésének költségeit kalkulálta kárként. A másodfok megállapította, hogy mivel más károk nem nyertek bizonyítást a perben, a kártérítési összegek kalkulálása során az esküdtszék döntését nem írhatja felül még akkor sem, ha a felperesek hasonló esetek magasabb kártérítési összegeit hozták példaként. A jogeset kétségtelenül az amerikai jog sajátos jellemzőjét juttatja érvényre, ahol a mérlegelési jogkörben hozott bírói és esküdtszéki döntések tisztán a másodfok szubjektív értékítélete okán nem bírálhatók felül.

A jogsértés azon következményei, melyek valóságosak, azonban értékelésük és megmérésük nem lehetséges, olyan nem pénzbeli veszteségeket takarnak, mint a fájdalom és szenvedés, az elszenvedett kellemetlenségek, szorongás, félelem, munkaképtelenség, esztétikai sérülések, érzelmi megrázkódtatás, társadalom más tagjaival való kapcsolat elvesztése, életheletőségek beszűkülése, jó hírnév, becsület megsértése, vagy akár a szülő-gyermek kapcsolat megromlása.²⁷⁰ A jogsértés következtében beállott fájdalom és szenvedés bizonyítására két tényező szolgálhat. Az *objektív sérelmek* olyanok, melyek mindenkinek fájdalmat és szenvedést okoznak bekövetkezésükkor. Ugyanolyan szituációban tehát mindenki más is hasonló sérüléseket szenvedne el. Ezek a külvilágban érzékelhető sérelmek, melyek különösebb bizonyítást nem igényelnek, hiszen nyilvánvalóak. A *szubjektív sérelmek* tipikusan azok, melyek a konkrét károsult vonatkozásában egyedileg jelentkeznek, a károsult

²⁷⁰ O'CONNELL, Jeffrey & SIMON, Rita James, *Payment for Pain and Suffering – Who Wants What, When and Why?*, Insurors Press Inc., Chicago, 1972. 26.

sajátos testi vagy lelki állapotára, társadalomban elfoglalt egyéni helyzetére vezethetők vissza.²⁷¹

A Rael v. F & S Co. ügyben²⁷² állította fel az amerikai bíróság az objektív és szubjektív sérelmek megkülönböztetését. A tizenkét éves kisfiú könnyebben sérült, amikor kezében felrobbant egy hibás tűzijáték. A gyermek testi sérülései elhanyagolhatók voltak, azonban a perben a felperes képviselője arra hivatkozott, hogy a gyermek hosszan tartóan az eset hatása alá került, ennek következtében gyakori fejfájások gyötrik. A bíróság megállapította, hogy a visszatérő fejfájás szubjektív sérelemnek minősül, így annak a károkozó eseménnyel való okozati összefüggése bizonyításra szorul, csakúgy, mint a fejfájások valódisága. Az objektív sérelmek esetén ugyanis a bíróság nem követel meg további bizonyítást a felperestől, míg a szubjektív sérelmek kapcsán tanúk, szakértők vagy más igénybe vehető bizonyítási eszközök és eljárások segítségével köteles meggyőződni a hivatkozott sérelem valódiságáról és az okozati összefüggés fennállásáról. A sérelmek ilyen formában történő tipizálása a bizonyítási kötelezettség tekintetében különböztet az igények között. Nem jelenti azonban a megkülönböztetés azt, hogy a kártérítési összegek tekintetében indokolt lenne pusztán az objektív vagy szubjektív jelleg alapján történő különbségtétel.

Az amerikai kártérítési jog a *general damages* speciális formájaként ismeri a *hedonic damages* kategóriát, amely lényegében az életörömök elvesztésével azonos.²⁷³ A joggyakorlat az USA államaiban különböző ebben a tekintetben: egyes államokban (pl. Ohio, Idaho) a bíróságok az elveszett életörömöket a fájdalom és szenvedéssel egy kategóriaként kezelik, és nem látják indokoltnak erre hivatkozással a kártérítési összeg növelését. Más államok (pl. California, New York) azonban külön kárként kezelik e speciális sérelmeket, és

²⁷¹ MERVINE, Leah R., *Bridging the „Philosophical Void” in Punitive Damages: Empowering Plaintiffs and Society Through Curative Damages*, Buffalo Law Review 54, 2006. 1589

²⁷² 612 P.2d 1318 (N.M. Ct. App. 1979)

²⁷³ SCHWARTZ, Victor E. & SILVERMAN, Cary, *Hedonic Damages – The Rapidly Bubbling Cauldron*, Brooklyn Law Review, 2003-2004. 1037.

amennyiben a felperes ezek létét igazolni tudja, a fájdalomdíj összegének kalkulálása során ezek a körülmények is jelentős szerepet játszanak.²⁷⁴ Az elveszett életörömök bizonyítására és kiszámítására egy meglepő kísérletet tett California egyik kerületi bírósága. A *Loth v. Truck-A-Way Corp.* ügyben²⁷⁵ California állam bírósága három gazdasági modell alapján találta megállapíthatónak ezeket a speciális sérelmeket. A felperes a tényállás szerint éppen üzleti úton volt, amikor gépjárművének előzésébe kezdett az alperes cég kamionja. A kamion azonban túl közel került a felperes gépjárművének oldalához, azzal súrlódott. A felperes elvesztette uralmát a jármű felett, megpördült, és egy sziklafalnak ütközött. A felperes kereseti kérelmében vagyoni kára mellett nem vagyoni kártérítést kért az elszenvedett sérülésekért és fájdalomért, valamint hivatkozott arra, hogy súlyos sérülései miatt életvitelén változtatni kényszerült. Az utóbbi károk tekintetében az eljáró bíróság szakértőt kért fel annak kiszámolására, hogy a felperes várható élettartama milyen gazdasági értékkel bír. Talán meglepőnek tűnik egy kontinentális jogász számára, de az ügyben a bíróság az emberi élet pénzben kifejezett értékét kutatta. A szakértő három tényező alapján találta megállapíthatónak a felperes hátralévő életét:

- az az összeg, amelyet a társadalom egy főre eső lebontásban hajlandó biztonsági eszközök beszerzésére fordítani (pl. biztonsági övek, légzsák, emberi élet védelmét szolgáló más technikai berendezések) egy év alatt;
- az az összeg, amelyet a munkáltatók fizetnek a munkahelyi kockázatok (balesetek) megelőzése érdekében (munkavédelmi intézkedések) egy évben;
- az az összeg, melyet az állam költ biztonsági intézkedésekre az emberi élet védelmében egy év során.²⁷⁶

²⁷⁴ Megfigyelhető, hogy a *hedonic damages*-t külön kezelő államok jellemzően az USA gazdagabb államai, ahol az életörömök nagyobb értékkel bírnak. Bővebben lásd: WHITE, Edward G., *Tort Law in America – An Intellectual History*, Oxford University Press, New York, 1985. 225-230.

²⁷⁵ 70 Cal. Rptr. 2d 571 (Cal. Ct. App. 1998)

²⁷⁶ ABELE, Jon R., *Emotional Distress: Proving Damages*, Lawyers and Judges Publishing, 2003. 177.

A szakértő így a felperes átlagéletkorhoz viszonyítottan még fennmaradó 44 évét 2.3 millió dollárra taksálta (1998-ban). A bíróság ebből kiindulva állapította meg az elveszett életörömök értékét. Figyelembe vette ennek során a felperes képzettségét, hobbiját, családi életének rendezett voltát. Összességében megállapította, hogy a felperes életének értéke 33%-ban csökkent. A jogorvoslati eljárásban a másodfok elvi éllel rögzítette, hogy bár az amerikai társadalom és a bírói gyakorlat egyaránt széles körben ismeri el a személyhez fűződő jogok megsértése kapcsán az életörömök elvesztésére való hivatkozást, azonban ezek ilyen formában történő mérése méltánytalan és nem igazolható sem jogi, sem erkölcsi szempontból. Az elveszett életörömök nem kell, hogy feltétlenül külön kerüljenek értékelésre a *general damages* kapcsán, azok a kártérítési összeg megállapítása során bírnak jelentőséggel. Objektív indokokon nyugvó tételes igazolásukra azonban nincsen szükség.²⁷⁷

Az elveszett életörömök bizonyítása kapcsán bevált és elfogadott formula, hogy az amerikai ügyvédek a bíróság előtt az életörömök elvesztésének tényét egy úgynevezett „életem egy napja” videó-felvétellel érzékeltetik. A *Jones v. City of Los Angeles* ügyben²⁷⁸ a bíróság nem egyszerűen bizonyítékként fogadta el a felvételt, de kifejezetten példaértékű bizonyítási eszköznek titulálta. A felvétel az ügyben azt mutatta be, hogy a testi sérülést követően milyen problémákkal kell megküzdenie a felperesnek. Nem meglepő ez a fajta bizonyítás, hiszen - figyelembe véve az esküdtszék meghatározó szerepét – a meggyőzés hatásos módja lehet a mozgóképfelvétel alkalmazása.

A büntető kártérítés (*punitive damages*) nemcsak elnevezésében, de tartalmában is jelentősen különbözik angol megfelelőjétől. Míg az angol jog csak előre rögzített esetekben vagy a *statute law* előírásai alapján lát lehetőséget megítélésére, addig az amerikai jog sokkal szélesebb körben vonja meg a jogintézmény alkalmazhatóságának határvonalait. Minden olyan

²⁷⁷ RAYMOND, Richard, *The Use or Abuse of Hedonic Value-of-Life Estimates in Personal Injury and Death Cases*, *Journal of Legal Economics*, Winter 1999-2000. 70.

²⁷⁸ 24 Cal. Rptr. 2d 528, 534 (Cal. App. 1993)

esetben kérhet a felperes büntető kártérítést, amikor a jogsértő alattomos, gonosz, elnyomó, bűnös szándékkal, súlyos gondatlansággal, felelőtlenességgel vagy az alapvető erkölcsi gondosság követelményeivel súlyosan szembe helyezkedve, tudatosan fejtette ki a jogellenes magatartást.²⁷⁹ Szintén ebbe a körbe vonható, külön nevesítve ismert eset, amikor a jogsértő mások biztonságát tette kockára nyilvánvalóan felelőtlenül.²⁸⁰ A *punitive damages* azonban nem automatikusan járó kártérítés, így még akár a fenti feltételek valamelyikének fennállása esetén is elképzelhető, hogy a bíróság a körülmények sajátos volta alapján felmenti a jogsértőt a büntető kártérítés fizetésének kötelezettsége alól.

A Peete v. Blackwell eset²⁸¹ a magatartás szándékos és társadalmilag elítélhető volta ellenére a körülmények különleges fennállására hivatkozva nem tartalmaz büntető kártérítésre okot adó elemeket. A tényállás szerint Dr. Peete éppen éjszakai ügyeletben volt, amikor a nővér azzal keltette fel, hogy egyik paciensenek állapota kritikussá vált, keringése összeomlott. A doktor a paciens állapotának stabilizálása közben újabb és újabb nehézségekkel nézett szembe. A garatban szükségessé vált beavatkozás elvégzéséhez az ott felgyülemlt vért el kellett távolítani. Az orvos idegesen, agresszíven lesöpörte a mellette fekvő eszközök tálcáját, majd ráordított az ellátásban neki segédkező nővérre, megengedhetetlen szavakat használva. A nővérben az eset félelmet keltett, és a cselekvéssel egybekötött ordibálás hatására elsírta magát. Később a nővér kártérítésre kérte kötelezni az orvost azon az alapon, hogy magatartása kifejezetten gonosz, a társadalmi együttélés követelményeit súlyosan sértő, agresszív és megfélemlítő, elnyomó jellegű volt. Kereseti kérelmében 1 USD *compensatory damages* mellett 100.000 USD büntető kártérítés megfizetésére kérte az orvost kötelezni. Az első fokon eljáró bíróság végül a büntető kártérítés összegét 10.000 dollárban állapította meg, ugyanis

²⁷⁹ CASTILLO, Anthony H., *Liability Insurance and Punitive Damages*, St. Mary's Law Journal 38, 2007. 817.

²⁸⁰ DOBBS, Dan B., *Law of Remedies*, West Group Publishing, New York, 1993. 319.

²⁸¹ 504 So. 2d 222 (Ala. 1986)

bizonyítottak látták a *punitive damages* megítéléséhez szükséges feltételek fennállását. A másodfokon eljáró bíróság azonban az ítéletet megváltoztatta. Annak ellenére, hogy az eljárás során bizonyítást nyert, hogy az alperes nem először tanúsított ilyen agresszív viselkedést, a bíróság az eljárás tárgyává tett magatartás kifejtésének körülményeivel magyarázta döntését.²⁸² Abban ugyanis alperes és felperes egyetértett, hogy az orvos magatartását egy beteg életének megmentése közben fejtette ki. Ezt a helyzetet a másodfokú bíróság olyan speciális körülményként értékelte, amely a felsőbb érdek (a beteg megmentése) okán megengedi a durva szavakkal kísért kiabálást. A bíróság rögzítette döntésében azt is, hogy az alperes korábbi agresszív megnyilvánulásai nem tartoznak a per tárgyához, ugyanis büntető kártérítést nem általában valaki vérmérsékletére, általános hangulatára, jellemére tekintettel ítél meg a bíróság, hanem a konkrét esetben tanúsított kirívóan súlyos magatartásra tekintettel. Ennek megfelelően az első fokon eljáró bíróság ítéletét akként változtatta meg, hogy *nominal damages* címén 1 USD kártérítés megfizetésére kötelezte az orvost.

A büntető kártérítés csak akkor ítélhető meg, ha mellette akár *compensatory damages*, akár *nominal damages* körében a bíróság kártérítést ítél meg. Nem arról van tehát szó, hogy tisztán büntető jellegű lenne a jogintézmény. A sértett kapja meg ugyan a büntető kártérítés összegét, azonban csak abban az esetben, ha más jogcímen egyébként is realizált valamilyen kárt, sérelmet. A *Shugar v. Guill* ügyben²⁸³ a bíróság egyértelművé tette, hogy a büntető kártérítés nem a jogsértő magatartás külön megtorlására szolgál, hanem a sértett számára nyújt úgy sajátos kompenzációt, hogy abban érvényre juttatja a társadalom rosszallását is.

²⁸² POZGAR, George D., *Long-Term Care and the Law: A Legal Guide for Health Care Professionals*, Jones & Bartlett Publishers, Gaithersburg, Maryland, 1992. 48.

²⁸³ 283 S.E.2d 507 (N.C. 1981)

A büntető kártérítés összege azonban az USA legtöbb tagállamában behatárolt. Az 1990-es évek közepére ugyanis a jogirodalom felszólalt a túlzott mértékű és gyakran az irrealitás határait súroló büntető kártérítések ellen. Ennek hatására több tagállam jogszabályi előírásokkal igyekezett határt szabni a megítélhető büntető kártérítés mértékének.²⁸⁴ Ezek a maximumok azonban nem fix összegben kerültek megállapításra, hanem a büntető kártérítés mellett megítélt *compensatory damages* többszörösében.²⁸⁵

A U.S. Supreme Court 2003. óta szisztematikusan korlátokat állít a megítélhető büntető kártérítés összegével szemben. A folyamatot elindító, híres *State Farm v. Campbell* ügyben²⁸⁶ az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága úgy döntött, hogy a bírácoknak lényegesen több instrukcióval kell az esküdtszéknek ellátni büntető kártérítési ügyekben annak érdekében, hogy az 1990-es években oly gyakran megítélt horribilis *punitive damages* összegek arányban álljanak a kompenzációs kártérítéssel. A Bíróság pontos arányt is felállított a *compensatory és a punitive damages* mértékére vonatkozóan. Az Alkotmány jogbiztonsági követelményére hivatkozva – akkor még óvatosan fogalmazva - kimondta, hogy „különösen extrém esetnek kell lennie ahhoz, hogy a büntető kártérítés összege alkotmányosan is igazolható módon több mint kilencszerese legyen a kompenzációs célú kártérítésnek. Ha a kompenzációs célú kártérítés jelentős összegű az adott ügyben, úgy a 9:1 szabálynál alacsonyabb – talán a kompenzációs célú kártérítéssel megegyező – büntető kártérítés az, amely még megfelel az Alkotmány jogbiztonságot és törvényes eljárást rögzítő tételének.” 2003-ban a Bíróság lehetőséget látott az újonnan felállított 9:1 (jelentős *compensatory damages* esetén 1:1) szabály alóli kivételre. Erre utal az indirekt megfogalmazás.²⁸⁷

²⁸⁴ Chief Justice Rehnquist és Justice Ginsburg az *Owens-Corning Fiberglas v. Malone* ügyben maguk is hangot adtak a jogintézmény mértékével kapcsolatos ellenérzéseiknek.

²⁸⁵ Pl. Delaware államban a büntető kártérítés 1995. május 17. óta maximum az egyébként megítélt kártérítés háromszorosa lehet.

²⁸⁶ 538 U.S. 408 (2003)

²⁸⁷ „...it would be an extremely rare case in which punitive damages could constitutionally exceed compensatory damages by a more than 9:1 ratio” *State Farm v. Campbell*

Néhány szót szólnunk kell a korlátozás indokát jelentő jogbiztonság amerikai felfogásáról. A jogbiztonság (*due process of law*) az Egyesült Államok Alkotmányának 14. jegyzőkönyve (*Amendment*) alapján azt jelenti, hogy az államnak tiszteletben kell tartania az állampolgárok valamennyi törvényes jogát, amikor bármilyen módon korlátozó intézkedést vezet be egy személy életével, személyi szabadságával vagy vagyonával kapcsolatban. A büntető kártérítés megfizetésére kötelezés egy jogilag szabályozott peres eljárásban ebbe a körbe tartozik.

A State Farm ügyben hozott döntés az 50 állam bíróságain más és más formában került értelmezésre. Voltak bíróságok, amelyek egyszerűen úgy értelmezték a döntést, hogy a büntető kártérítés legfeljebb egyszámjegyű többszöröse lehet a kompenzációs célú kártérítésnek, függetlenül attól, milyen mértékű a *compensatory damages*. Akadt azonban számos olyan döntés is, amely a „különösen extrém” körébe tartozónak tekintette az előtte fekvő ügyet, így a 9:1 szabályt felülírva ítelt meg büntető kártérítést.²⁸⁸

A BMW of North America Inc v. Gore ügyben²⁸⁹ a U.S. Supreme Court már korábban részletezte a bíró esküdtszék irányába fennálló kioktatási kötelezettségének pontos tartalmát. A döntés meghozatalában a bíró az esküdtszéknek három iránymutatással köteles segíteni annak érdekében, hogy az ne állapítson meg „alkotmányellenesen magas” (*unconstitutionally excessive*) büntető kártérítést:

- Az esküdtszék vegye figyelembe, milyen mértékben elítélendő az alperes magatartása;
- A büntető kártérítés és a felperest ért sérelem nagysága között vonjon párhuzamot;
- Vegye figyelembe az egyéb (legtöbbször büntetőjogban létező), az alperes magatartására reagáló jogi szankciókat, és a büntető kártérítést

²⁸⁸ TAGER, Evan M., The Impact of State Farm v. Campbell – A Two Year Retrospective, Coverage, Bar Association Newsletter, 2005. Vol. 13. 6.

²⁸⁹ 517 U.S. 559. (1996)

olyan mértékben állapítsa meg, amennyiben az egyéb szankciók nem elegendők az alperes magatartásának szankcionálására.

2008. június 25-i döntésében a U.S. Supreme Court drasztikusan csökkentette a megítélhető büntető kártérítés összegét. Az elmúlt évtizedek egyik legsúlyosabb környezeti károsodásával kapcsolatos ügyben, az Exxon Shipping Co. v. Baker²⁹⁰ ügyben a Legfelsőbb Bíróság radikális lépésre szánta el magát. Az eset tényállása szerint 1989-ben az Exxon Valdez nevű tanker korallzátonyra futott, és a baleset következtében 11 millió gallon olaj ömlött Alaska Prince William Sound nevű tengersizorosába. A baleset azért következett be, mert a hajó elmulasztotta az engedélyezett útvonal szerinti egyik fordulót, köszönhetően az erősen ittas kapitány parancsának. A kapitánynak korábban is komoly alkoholfüggőségi problémái voltak, és az ügy Legfelsőbb Bíróságra kerülését megelőző 13 évig húzódó pertörténet dokumentumai alapján erről az Exxon Shipping vállaltnak tudomása volt. A környezeti katasztrófa következtében több helyi halász megélhetése is veszélybe került, akik kártérítést követeltek a vállalattól. Az Exxon önként 2.1 milliárd dollárt költött a szennyezés eltávolítására, a tengersizoros megtisztítására, az USA és Alaska állam ellene indított polgári perében 900 millió dollár kártérítést fizetett, valamint peren kívüli egyezség keretében további 303 millió dollárt fizetett magánszemélyeknek és környezetvédő civil szervezeteknek. Az esküdtszék az elsőfokú eljárásban 287 millió dollár *compensatory damages* megfizetésére kötelezte az Exxont, valamint néhány felperessel történt sikeres egyezség keretében további 22,6 millió dollár került kifizetésre. A kompenzációs célú kártérítés mellett az esküdtek 5 milliárd dollár büntető kártérítést ítélték meg a felpereseknek, amit a fellebbviteli bíróság a másodfokú eljárásban 2,5 milliárdra mérsékelte. A felülvizsgálati eljárásban az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága megállapította, hogy figyelembe véve a tengerhajózási jog szabályait (bírságok), a megítélt büntető kártérítés összege túlzó, csökkentésre szorul. A Bíróság rögzítette, „hogy az

²⁹⁰ 554 U.S. (2008)

Angliából a 19. században Amerikába „átvándorolt” büntető kártérítés koncepció olyan esetekben alkalmazható, amikor a károkozó felháborító, súlyosan gondatlan, szándékos, mások jogait felelőtlenül megsértő, semmibe vevő és könyörtelen magatartása okozta a kárt. A *punitive damages* modell az USA-ban és számos külföldi államban egyaránt a kritikák célpontja, annak ellenére, hogy az esetek többségében a megítélt büntető kártérítés összege alatta marad a kompenzációs célú kártérítés összegének. A büntető kártérítés alkalmazása azonban évről évre növekszik. A kompenzációs kártérítéshez viszonyítottan túlzottan magas összegű büntető kártérítés az Alkotmány jogbiztonsági klauzulájának és jelen esetben a tengerhajózási jognak a szabályaiba, elveibe ütközik. A kiszámíthatatlan összegű és kizárólag retorzív célokat szolgáló *punitive damages* alkotmányellenes. Minden büntetésnek – ahogyan az a közigazgatási és büntetőjogban is igaz – kiszámíthatónak és észszerűen előre kalkulálhatónak kell lennie, hogy még az Oliver Holmes által kreált „rossz ember” is tudja, milyen következményei lesznek cselekedetének.” Ennek megfelelően a Bíróság három lehetséges módszert vizsgált meg a büntető kártérítés összegének korlátozására:

- A BMW ügyben meghatározott, esküdszék kioktatására vonatkozó kritériumok további pontosítása.
- Konkrét dollárösszegben megjelenő limit alkotása, mely minden ügyben vagy ügycsoportokra külön-külön alkalmazandó.
- A büntető kártérítés összegének kompenzációs kártérítéshez való igazítása.

A State Farm és BMW ügyek utáni joggyakorlat relatíve változatlansága miatt a Bíróság tovább szigorította a 9:1 szabályt, és az Exxon ügyben 1:1 mércét vezetett be, aminek következtében a 2,5 milliárd dolláros büntető kártérítést, az elsőfok által megítélt és a perben kötött egyezségek után kalkulált kompenzációs kártérítéssel azonos összegre, 507,5 millió dollárra mérsékelte.

Az USA-ban megítélt kártérítési összegek nem csupán a büntető kártérítés léte miatt magasabbak reálértéken az európai összegekhez viszonyítva. A kártérítést ugyanis együtt kell vizsgálnunk a szociális ellátórendszerrel. Míg Európában a *welfare state* (jóléti állam) koncepció okán a társadalombiztosítás elterjedt, addig az Egyesült Államokban az egyéni biztosítás (*individual insurance*) alapján nincs kiterjedt és általános TB rendszer. Európában így a balesetek, károkozások következtében elszenvedett károk egy jelentős része a szociális ellátórendszeren keresztül megtérül (egészségbiztosítás, rokkant ellátások, nyugdíj, stb.), az USA-ban azonban ezek a „költségek” is hozzáadódnak a kártérítés összegéhez. A kártérítés egyes szerzők szerint emiatt egyenesen a hiányzó társadalombiztosítás pótléka Amerikában.²⁹¹

Ehelyütt említjük a büntető funkció megnyilvánulásának másik lehetséges módszerét, amely jelenleg a német jogirodalomban lelhető fel, de konkrét jogszabályi formát és alkalmazást még nem nyert.²⁹² Ebben a koncepcióban a felróhatóság (vétkesség) fokához vagy a jogsértő magatartás társadalmilag súlyosan elítélhető voltához kapcsolódóan a bíróság a sértett kárpótlása mellett egy, az általa megjelölt jótékonyági célra fordítandó összeget is kiró a jogsértővel szemben.²⁹³ Ez hasonló a hatályos magyar jog közérdekű célra fordítandó bírság intézményéhez. Véleményünk szerint azonban a nevelő funkció ilyen formában való érvényesítése a polgári jogban már túlzottá válik. Helyesebbnek tartjuk, ha a felróhatóság foka a sértettet megillető kártérítési összeg körében kerül értékelésre.

Az USA kártérítési joga a magyar jogalkalmazás számára véleményünk szerint annyiban szolgálhat mintaként, ahogyan megadja és másodfokon is tiszteletben tartja a kártérítés összege tekintetében az elsőfokú bíróság szabad

²⁹¹ GOTANDA, John Y., *Punitive Damages – A Comparative Analysis*, Columbia Journal of Transnational Law, 2003-2004. Vol. 42. 425.

²⁹² VÉKÁS Lajos, *Sérelemdíj – fájdalomdíj: gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében*, Magyar Jog, 2005/4. 198.

²⁹³ Bővebben lásd: SUNSTEIN, Cass R., *Punitive Damages: How Juries Decide*, University of Chicago Press, Chicago, 2003.

mérlegelési jogát. Nyilvánvaló tévedés, téves jogi konzekvencia, ellentmondás esetét kivéve ugyanis az összegek nem bírálhatók felül. A másik figyelemre méltó elem az amerikai kártérítési jogban, hogy a jogsértő pszichéjéből, a jogellenes magatartás körülményeiből a sértett sérelmének nagyságára nézve von le következtetéseket. Ezt nem kell feltétlenül büntető szemszögből vizsgálnunk. Abban az esetben ugyanis, ha a jogsértés durva körülményei, a jogsértő szubjektumának negatív megnyilvánulásai igazolást nyernek, még a külvilág számára nem egyértelmű ún. belső sérelmek²⁹⁴ kapcsán is következtethetünk a magatartás sértettre gyakorolt negatív hatására. Ez pedig ismét támpontot adhat a jogalkalmazó számára a kártérítési összegek kalkulálása során.

2.4. A francia egységes kármező

Az erkölcsi sérelmek meghatározásának másik sajátos módszerét a francia jog szolgáltatja. Bármennyire is kontinentális jogrendszerbe tartozónak titulálhatók a franciák, a jogalkalmazás számára egy kodifikációs – tudatos vagy éppen véletlen – hiányosság kiváló lehetőséget kínált a bírói szabad mérlegelés és értelmezés előtt ajtót nyitva.

Franciaország különleges példáját szolgáltatja a nem vagyoni kártérítést ismerő és gördülékenyen alkalmazó államoknak. A sajátos jogfejlődés okán a jogalkalmazás nem kezeli nehézkesen, problematikusan a jogintézményt, annak ellenére, hogy a törvényhozó nem bátyázza körül a nem vagyoni kártérítést merev szabályokkal.

A Code Civil megalkotásakor nem került a figyelem középpontjába az erkölcsi kártérítés intézménye, ezért a kódex minden felelősségre nézve egyetlen generálklauzulát fogalmazott meg. Ennek alapján a vétkes károkozót

²⁹⁴ A belső károk meghatározás *Canaris* szóhasználatában ismert. In. VÉKÁS Lajos, *Sérelemdíj – fájdalomdíj* i.m. 199.

terheli kártérítési felelősséggel, anélkül, hogy a törvény definiálná a jogellenesség, vétkesség, valamint a kár fogalmát.²⁹⁵ A kár meghatározásának mellőzése azonban nem jelentette, hogy csupán a vagyoni sérelmeket foglalná magában. A Code Civil ugyanis számos helyen szabályozott nem vagyoni jellegű jóvátételt, például annak lehetővé tételével, hogy válás esetén a vétlen házastárs volt házastársával szemben nem vagyoni kártérítést érvényesítsen.²⁹⁶ A törvénykönyv megszületése előtti régi jog (*ancien droit*) idejéből is maradtak fenn nem vagyoni, erkölcsi károkkal foglalkozó ítéletek.²⁹⁷ A XVIII. századi jogirodalom ismerte a vagyoni és nem vagyoni károk közötti különbségtételt, és valószínűleg a morális kártérítés büntetőjogi karaktere miatt nem került bele a polgári törvénykönyvbe.²⁹⁸

A Court de Cassation 1833-as ítélete²⁹⁹ a két kárfajtát egyesítette, és azt egy bontás nélküli formában kiszabott kárösszegben fejezte ki. Az ügyben két ügyész nyújtott be keresetet egy olyan személy ellen, akit illegális gyógyszerterjesztéssel vádoltak a büntetőeljárásban. A bíróság első fokon elutasította a kereseti kérelmet, mert nem látott olyan kárt, melyet kompenzálni kellene. A Court de Cassation azonban indokolásában kifejtette, hogy hiba lenne azt gondolni, a károk megtérítése a Code Civil-ben csak a vagyoni károkra koncentrálódik. Véleménye szerint a felperesek keresetének komoly morális alapja van, és az alsóbíróság elutasító döntése kétségbe vonta azt, hogy a jognak erkölcsi megalapozottsága van. A történet korabeli és kissé kitekert jogi érvelést bemutató jellege ellenére komoly eredmény, hogy az ítélet egyértelműen rögzítette: a Polgári Törvénykönyv kár fogalma a definiálatlanság következtében egyaránt kell, hogy vonatkozzon vagyoni és nem vagyoni károkra. Amennyiben a Code Civil a különbségnek kártérítési szempontból nem tulajdonít jelentőséget, úgy a két kártípus egy összegben

²⁹⁵ Code Civil 1382. §

²⁹⁶ VAN GERVEN, Walter, *Tort Law*, Hart Publishing, Portland, Oregon, 2001. 153.

²⁹⁷ VON BAR, Christian – DROBNIG, Ulrich, *The Interaction of Contract Law and Tort and Property Law in Europe: A Comparative Study*, European Law Publishers, 2004. 90.

²⁹⁸ VON BAR, Christian – DROBNIG, Ulrich, *i.m. Uott* 91.

²⁹⁹ Cour de cassation, Chambres réunies 15.06.1833

elbíráható. Az ítéletet követően a jogirodalomban sokan hivatkoztak az ideális károk megmérhetetlenségére, valamint számos jogász hangot adott azon félelmének, hogy a kártérítés büntetőjogi színezetet kap. A bíróságok viszont továbbra is tartották magukat ahhoz az állásponthoz, hogy a kárt a felelős személy köteles megtéríteni, és a kár immateriális volta a felelősség tényén semmit nem változtat. Az évek során az ítéleteken keresztül elfogadottá vált a nem vagyoni károk ilyen formában történő megítélése.

A francia jog nem tartalmazott kifejezett személyiségi jogi katalógust. Annak eldöntése, hogy milyen jogsérelmek szolgáltatnak alapot a kártérítés megállapításához, kizárólag a bíróságok jogköre.³⁰⁰ A bírák arra hivatkoztak, hogy őket csak a teljes kártérítés kötelezettsége terheli, az, hogy mit értenek bele a „kármezőbe³⁰¹”, saját mérlegelésüktől függ. Az immateriális károk körébe a joggyakorlat különösen a következő elemeket vonta:

- a testi integritáshoz, egészséghez való jog megsértése;
- a fizikai fájdalmak mellett jelentkező pszichés fájdalmak, lelki szenvedés;
- az ember emocionális világában való sérelemkeltés fizikai behatás nélkül;
- a szeretett lény elvesztésével járó fájdalom;
- hozzátartozó elvesztése generálta pszichés sérelem.³⁰²

A felsorolt tényállások olyan újdonsággal szolgálnak, mint az előszereteti érték elismerése, az ún. „sokk-károk³⁰³” kártérítéssel való honorálása. Ezek alapján a bíróságok kártérítést ítélnek meg valamely kedves tárgy megrongálása, háziállat megkínzása, megölése esetén is. Ezt pedig tehetik mindenféle dogmatikai probléma nélkül, hiszen nem kizárólagosan nem vagyoni kár címén történik a kártérítési összeg megállapítása. Az elvesztett tárgynak magának is van értéke, az ahhoz kapcsolódó különleges vonzalom, előszeretet a kártérítés összegét növelő tényező.

³⁰⁰ KOZIOL, Helmut – STEININGER, Barbara C., *European Tort Law*, Springer, New York, 2004. 172.

³⁰¹ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni érdekek védelmének francia útja*, Jogtudományi Közlöny, 1/1994 4.

³⁰² VAN GERVEN, *i.m.* 154.

³⁰³ A szeretett lény szenvedésének átélése, balesete, fájdalma által kiváltott megrázkódtatás.

A Code Civil nem sorolja fel a személyiségi jogokat. A bírói gyakorlatra bízta ezek kimunkálását. Az a furcsa helyzet állt tehát elő, hogy a bíróságok a deliktuális tényállás generálklauzuláján keresztül esetről esetre munkálták ki a védelemben részesíthető személyiségi jogok körét. Lábady megfogalmazása szerint *„nem kell mást tenni, mint a személyiséget a generálklauzula alá szubszumálni, s a személy anyagilag megmérhetetlen, ideális értékeit kárrá, pénzértékké transzformálni.”*³⁰⁴

A bíróságok a kártérítés körében született ítéleteikben szélesítették a személyiséget megillető jogok körét. Így nem a klasszikus úton jutottak el a nem vagyoni kártérítés alkalmazásáig, hanem először volt a kárfelelősségi tényállás, és csak ebből származott az általa védett érték, a személyiség.

A kártérítés a mai napig magán visel egy sajátságos, büntető jelleget. Mivel a károkozói pozícióban a vétkesség a generálklauzulából következően előfeltétele a kártérítési igény érvényesíthetőségének, ezért az elégtétel eszméje mindig megjelenik az ítéletekben. A kompenzáció marad azonban elsődleges, hiszen a károk összevontan történő értékelése során a bíró feladata annak meghatározása, hogy a jogsérelem következtében előállt összes vagyoni és nem vagyoni hátrányt mekkora összeg tudja kiegyenlíteni, orvosolni. Az elégtétel eszme kifejeződésre jut ott is, hogy a francia bíróságok akkor is megítélnék egy szimbolikus összegű, igen kis mértékű kártérítést, ha – bár a károkozó vétkessége bizonyítást nyer – a sérelem nem bizonyítható. Ez a szimbolikus kártérítés egyfajta rosszallást fejez ki a bírón keresztül a társadalom részéről. Annak ellenére, hogy a büntető kártérítés intézményét határozottan tagadják a francia bíróságok, a 2005-ben elkészült reformtervezet szerint a Code Civil 1371. §-a tartalmazná ennek lehetőségét akkor, ha a jogsértő szándékosan vagy haszonszerzés céljából cselekedett.³⁰⁵

³⁰⁴ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni érdekek védelmének francia útja i.m.* 5.

³⁰⁵ GOTANDA, John Y., *Charting Developments Concerning Punitive Damages: Is the Tide Changing?*, Columbia Journal on Transnational Law 45, 2007. 517.

A fájdalomdíj összegének megállapítása során táblázatba foglalt kárfaktorokat³⁰⁶ használ a bíró, amelyek egy legkisebb és legnagyobb határt rögzítenek³⁰⁷. A táblázat orvosi klasszifikáción alapul, így kizárólag testi sérülések esetén használható eredménnyel. Kötelező ereje azonban a táblázatnak nincs, csak orientálja a jogalkalmazót és a jogkereső közönséget egyaránt. A módszer lényege, hogy a jogsértés után kialakult mozgáskorlátozottság, munkaképesség csökkenés mértékét viszonyítja a jogsértést megelőző állapothoz, és így pontoz. Egy pont értéke két tényezőtől függ: növekszik a mozgáskorlátozottság mértékével, és csökken a sérelmet szenvedett fél életkorával. Például, ha egy 70 éves károsult 5%-os mozgáskorlátozottsága alakul ki a jogsértés következtében, ez 3000 pontnak felel meg, míg egy 10 éves, hasonló sérelmet elszenvedett károsult esetében a pont értéke 5000. A 70 éves 90%-os mozgáskorlátozottságát már 1.350.000 pontra taksálják, míg ugyanezt a 10 éves károsultnál 1.800.000 pontra.³⁰⁸

2.5. Erkölcsi károk dolgok károsodása esetén (előszereteti érték)

A nem vagyoni károk sajátos csoportját alkotják azok a sérelmek, melyek valamely vagyontárgy károsodásához kapcsolódó immateriális hátrányokkal párosulnak. Hazánkban az ilyen ún. előszereteti érték jogon kívüli kategória, így sem a nem vagyoni kártérítés, sem a sérelemdíj körében nem tarthat igényt elismerésre. A dolgokban esett károk a magyar Ptk. szerint minden esetben vagyoni károkként jelentkeznek, függetlenül a károsult által ezeknek tulajdonított szentimentális értéktől.³⁰⁹ Mégis érdemesnek tartjuk, hogy szót

³⁰⁶ le calcul au point

³⁰⁷ Nagyon kicsi fájdalom esetén pl. 500-1500 frankig terjedhet a fájdalomdíj mértéke, míg a szokatlanul intenzív fájdalom akár 50 000 frank feletti összeg megítélésére is alapot adhat.

³⁰⁸ ROGERS, *i.m.* 90.

³⁰⁹ Jól példázza a szentimentális érték jogi relevanciájának tagadását a bírói gyakorlat kutya találásával kapcsolatos találói díj körében kialakított álláspontja. Ennek megfelelően csak akkor tarthat igényt a találó találói díjra, ha a kutya nagyobb értékű volt. A nagyobb értéknél azonban kizárólag az eb forgalmi értékét veszik a magyar bíróságok figyelembe. Vö. BH 1988. 1.

ejtsünk az előszereteti érték témájáról, ugyanis a logikusnak látszó tagadás ellenére számos európai állam joga ismeri és elismeri ezeket a károkat.

Az előszereteti értéket ismerő államok sorában a skála egyik szélén a morális károkat egyébként széles körben elismerő és liberálisan értelmező Belgium áll. A belga bíróságok csak kivételes esetben, ritkán tartják megállapíthatónak a nem vagyoni károkat vagyontárgyak károsodása vagy háziállatok elvesztése esetén. Jellemzően olyan helyzetekben ítélnek meg nem vagyoni kártérítést, ha a vagyontárgy károsodása egyben valamilyen kellemességérzetet adó esemény elmaradását is eredményezi.³¹⁰ Például, ha valakinek az autóját pont a családi nyaralás előtti napon rongálják meg, és emiatt elmarad a vakáció, a bíróság a gépjárműben esett vagyoni károk megtérítésén túl a nyaralás elmaradása miatti morális sérelmeket is kompenzálja. Abban az esetben is létezik az előszereteti érték a belga esetjogban, ha valaki kisajátítás folytán szenved kárt.³¹¹ Ilyenkor a kártalanítás összegébe belekalkulálják azt is, hogy a kisajátított ingatlanhoz az előző tulajdonost érzelmi kötelék fűzte. Ez a megállapítás azonban csak akkor igaz, ha az ingatlant lakás céljára használta annak előző tulajdonosa. Ezen speciális esetkörökön kívül a belga jog nem találja értékelhetőnek a sokk-károkat, és a belga jogirodalom is a jogalkalmazók szentimentalizmusát és túlkapását látja az ilyen ítéletekben.³¹²

Érdekes megoldást találunk a német jogban az előszereteti értékkel kapcsolatban. Általánosságban a BGB sem engedi a vagyontárgyakhoz fűződő szentimentális érték figyelembe vételét a kártérítés során³¹³, azonban létezik egy burkolt kivétel. A BGB az állat tulajdonosának biztosítja azt a jogot, hogy akkor is igényelhesse az állatorvosi kezelés és gyógyszerek költségét, ha sérült jószágának forgalmi értékét a gyógyítás költségei jóval meghaladják. Ez a lehetőség megbontja az állatok dologként való kezelésének teóriáját, hiszen ha

³¹⁰ VON BAR, Christian, *The Common European Law of Torts*, Oxford University Press, 2000. 3.

³¹¹ ROGERS, *i.m.* 50.

³¹² ROGERS, *i.m.* 51.

³¹³ BGB 253. §

egy dolog kijavítása meghaladja annak forgalmi értékét, és a dolog pótolható, akkor a kártérítés jellemzően a dolog forgalmi értékében merül ki.³¹⁴

Általában az jellemző az előszereteti értéket ismerő jogrendszerekre, hogy megszorításokkal engedik annak megtérítését. Az osztrák jog abban az esetben látja egy kártérítési per során értékelhetőnek a dolog szentimentális értékét, amennyiben a vagyontárgyban kárt okozó személy magatartása szándékos, és egyben bűncselekményt is megvalósít, vagy indokolatlanul nagy kárt okozott a jogsértő, illetve, ha alattomos módon okozta a kárt.³¹⁵

Az angol jog az előszereteti értéket főszabály szerint nem ismeri el. Különleges helyzet azonban az, amikor valakinek a vagyontárgya (jellemzően ingatlan) azért szenved el értékcsökkenést, mert a jogsértő valamilyen zavaró, kellemetlenséget okozó tevékenységet fejt ki ezzel kapcsolatban. A birtokháborítás során jelentkező stressz, kellemetlenségérzet, düh gyakran kerül értékelésre az angol bíróságok gyakorlatában, ideértve a dolog birtokától való jogellenes megfosztás esetét is. Az ilyen károkat az angol jog *aggravated damages*-nek (bosszantó károknak) nevezi.³¹⁶

Az Amerikai Egyesült Államok kártérítési jogában az előszereteti érték különös jelentőséggel bír. Minden olyan esetben, amikor az igényét érvényesítő károsult bizonyítani tudja a jogsértő magatartás következtében károsodott vagyontárgyhoz fűződő különleges emocionális kapcsolatát, a bíróság értékeli azt a kártérítési összeg megállapítása során.³¹⁷ Az USA kártérítési jogában már arra is volt precedens, hogy a háziállat gondatlan

³¹⁴ Ezen a helyen jegyezzük meg, hogy az előszereteti érték indirekt elismerésére a magyar polgári jogban is találunk példát. A Ptk. a vagyónbiztosítás szabályai körében rögzíti a túlbiztosítás tilalmát. Kivételként azonban megengedi, hogy valaki úgy kössön vagyónbiztosítási szerződést, hogy a biztosítási összeg a károsodott dolog helyreállítási értéke, még akkor is, ha az meghaladja a vagyontárgy tényleges forgalmi értékét. Vö. Ptk. 549. § (2)

³¹⁵ ABGB 1331. §

³¹⁶ MARKESINIS, Basil, *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law: A Comparative Outline*, Cambridge University Press, 2005. 45.

³¹⁷ Ennek leggyakoribb példája az amerikai jogban a házi kedvencekkel (kutya, macska) kapcsolatos jogellenes magatartások szankcionálása. FRANCIONE, Gary L., *Animals, Property and the Law*, Temple University Press, Philadelphia, 1995. 58.

elpusztítása miatt indult kártérítési perben a bíróság a kár megállapítása során annak ellenére figyelembe vette az állathoz fűződő szentimentális értéket, hogy a károkozó a vétkesség enyhe fokát tanúsította csak.³¹⁸ Az előszereteti értékkel szoros összefüggésben áll a fentebb az angol jog kapcsán már részletezett büntető kártérítés jogintézménye. Ha bizonyítást nyer, hogy a jogsértő tudott a károsult dologhoz fűződő speciális érzelmeiről, ennek tudatában követte el a jogsértést, a dologban esett tényleges kár és az elmaradt haszon megtérítésén túlmenően büntető kártérítésre is igényt tarthat a károsult. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a megállapítás csak abban az esetben igaz, ha a bíróság a jogsértő magatartást a büntető kártérítés alkalmazására előírt más feltételek fennállása miatt egyébként is indokoltnak tartja. Ennek gyakori példája, ha a vagyontárgy károsodását tőkeerős cég vagy jó hírnevű vállalat okozta.

A fentiek ellenére véleményünk szerint nem indokolt az előszereteti érték általános elismerése a magyar jogban. Nehezen bizonyítható vagy éppen bizonyíthatatlan hivatkozások előtt nyitná meg ugyanis az utat, például egy vagyontárgyhoz fűződő speciális érzelmi kapocs igazolása során. Abban az esetben lehet értelme az előszereteti érték alkalmazásának, ha a vagyontárgyhoz kapcsolható szentimentális érték léte egyértelműen bizonyított, és maga a jogsértő ennek tudatában okozta a kárt.

2.6. Szerződésszegéssel okozott nem vagyoni károk

A kontraktuális és deliktuális felelősség közötti kapcsolat a magyar jogban és általában az európai államok jogában igen szoros. Általánosan igaz az a megállapítás, hogy a jogrendszerek többsége nem alkot elkülönült felelősségi rendszert a szerződésszegés körében. Ebből az következne, hogy – figyelembe véve a nem vagyoni kártérítés magyar felfogását – a szerződésszegéssel

³¹⁸ A Hawaii-i Legfelsőbb Bíróság 1981-es döntése. Idézi: FRANCIONE, *i.m.* 59.

okozott károk körében is értékelésre kerülhetnének nem vagyoni sérelmek.³¹⁹ Hazánkban azonban ez a gyakorlatban még sincsen így. Ennek oka lehet egyrészt a nem vagyoni kártérítés egyébként is nehézkes joggyakorlata, mely személyiségi jogok megsértése esetén is alapos sérelemigazolást követel meg az igényérvényesítőtől, másrészt az is, hogy a szerződések jogában ritkán fordulnak elő olyan szerződéstípusok, melyeknél az egyik fél kötelezettségzegése erkölcsi károkat keletkeztetne a másik szerződő fél oldalán.

Más európai jogrendszerekben azonban nem pusztán a jogirodalom, de a bírói gyakorlat szintjén is felmerülnek a szerződésszegéssel okozott nem vagyoni károk. Spanyolországban a szerződésszegés következtében vagyoni és nem vagyoni károk megtérítését egyaránt lehet kérni. Itt vált híressé az az eset, amikor egy ügyvéd azért kapott nem vagyoni kártérítést, mert a telefontársaság kihagyta őt a telefonkönyvből.³²⁰

Az angol és az osztrák jog ezzel szemben főszabály szerint tagadja, hogy nem vagyoni károkat igényelni lehetne szerződésszegés esetén. Amennyiben azonban a szerződés természete olyan, hogy valamilyen immateriális igényt (kényelem, kikapcsolódás, pihenés) kielégítő szolgáltatásra irányul, úgy hibás teljesítés vagy a teljesítés elmaradása, késedelme esetén lehetséges nem vagyoni kártérítést követelni. Mindkét ország egyetlen szerződést nevesít ebben a körben, az utazási szerződést.³²¹

Az olasz Codice Civile a szerződésszegésből eredő nem vagyoni károkat széles körben elismeri. Maga a törvény indokolása a bűncselekményt is megvalósító szerződésszegő magatartások esetében a károsult pszichéjére

³¹⁹ Bővebben lásd: KECSKÉS László, *Nem vagyoni sérelmek szerződésszegési jogalapon*, Polgári jogi tanulmányok, 1995. 37-56.

³²⁰ STS 26.1.1999 RJ No. 323

³²¹ ROGERS, *i.m.* 286.

gyakorolt negatív hatással igazolja az ilyen sérelmek megállapítását.³²² Az újabb bírói gyakorlat azonban számos olyan esetben is befogadhatónak találja az igényeket, amikor bármilyen pszichés vagy lelki megrázkódtatásra hivatkozik a felperes igénye megalapozása érdekében. Ennek megvilágítására szolgál az a példa, melyben az olasz bíróság egy fiatal házaspárnak adott nem vagyoni kártérítést, mert az esküvőjükéről készült videofelvétel nem készült el határidőre.³²³

Franciaországban a korábban bemutatott széles kárértelmezés következtében a szerződésszegéssel okozott erkölcsi sérelmek megtérítésének elterjedt gyakorlata van. Hibás teljesítés, teljesítési késedelem esetén, ha a bíróság igazolhatónak lát valamilyen erkölcsi sérelmet, az igény megalapozott. Ami igazán sajátos, hogy a versenyjog területén is ismer a francia jog morális károkat. Egy esetben például a cég egyik tagja alapított egy versenytársat, ahová korábbi cégének néhány alkalmazottját átcsábította. A munkavállalóit elvesztő cég vagyoni kárain felül kérte morális kárának megtérítését is, melyet a Cour de Cassation meg is ítelt.³²⁴ Galand-Carval véleménye szerint azonban a jogi közvélemény is erősen vitatja az ilyen tartalmú ítéleteket, és nem látja a tisztán gazdasági viszonyok esetében megállapíthatónak a *dommage moral*-t.

A görög jog általánosságban tiltja meg a szerződésszegéssel kapcsolatos kártérítési perekben nem vagyoni károk követelését.³²⁵ A görög jogban például a termékfelelősség körében a nem vagyoni károk megtérítését csak a fogyasztói érdekképviseleti szervek kérhetik a gyártótól, de nem kompenzációs jelleggel, sokkal inkább büntetésképpen.³²⁶ Az így megítélt összeget nem az érdekképviseleti szerv, hanem annak tagjai között osztják fel, részben pedig közcélokra fordítják.³²⁷

³²² WHINCUP, Michael H., *Contract Law and Practice: The English System with Scottish, Commonwealth and Continental Comparisons*, Kluwer Law International, London, 2006. 380.

³²³ ROGERS, *i.m.* 151.

³²⁴ Cour de Cassation, chambre commerciale, 6.01.1987.

³²⁵ ROGERS, *i.m.* 286.

³²⁶ 2251/1994. Act on consumer protection art. 6.

³²⁷ Athéni Fellebbviteli Bíróság, 3285/1009, 1998.

Az Európai Szerződési Jog Alapelvei kifejezetten tartalmazza a szerződésszegés jogkövetkezményei között, hogy a nem vagyoni hátrányokat és veszteségeket is köteles a szerződésszegő fél megtéríteni.³²⁸ Az Európai Közösség jogalkotásának a szerződésszegés körében a nem vagyoni érdekeket védelmező államok által is a legtöbbet hivatkozott utazási szerződésekre vonatkozó irányelvben³²⁹ a fogyasztó számára biztosított kártérítésbe a nem vagyoni kártérítést is bele kell érteni.

Az Amerikai Egyesült Államokban a szerződésszegéssel okozott nem vagyoni sérelmekért járó kártérítésnek a XIX. századig visszanyúló történelme van. Tekintettel arra a tényre, hogy a *compensatory damages* kategória egyaránt tartalmaz vagyoni és nem vagyoni károkat (*general and special damages*), a szerződésszegés következtében elszenvedett nem vagyoni sérelmek kompenzációra érdemesek. Klasszikusan azonban az amerikai jog nem engedte, hogy a szerződésszegő fél büntető kártérítés fizetésére legyen kötelezhető, kivéve, ha a szerződésszegés egyben olyan károkozásnak is minősül, amely miatt a jog büntető kártérítés követelését teszi lehetővé.³³⁰ Ennek magyarázata, hogy az előreláthatósági klauzula alkalmazása a kontraktuális felelősség körében megkívánja, hogy a károk kalkulálhatók, ismertek legyenek a szerződésszegő fél számára.³³¹ Az általános tilalmat azonban már 1904-ben áthágta South Carolina Legfelsőbb Bírósága³³², majd 1940-ben New Mexico is csatlakozott³³³ a büntető kártérítést megengedő felfogáshoz. Mindkét állam azt a követelményt támasztotta a *punitive damages* feltételeként, hogy a szerződésszegés ne csupán szándékos, hanem bizonyítottan csalárd (*fraudulent*) módon történjen. Az 1970-es évektől szinte minden tagállamban találunk olyan döntéseket, melyek szerződésszegés esetén

³²⁸ Principles of European Contract Law (PECL), 9:501. cikk (2).

³²⁹ 90/314/EGK irányelv 5. cikk

³³⁰ Restatement (Second) of Contracts § 355.

³³¹ DODGE, William S., *The Case for Punitive Damages in Contracts*, Duke Law Journal, 1999. Vol. 48. 631.

³³² Welborn v. Dixon, 49 S.E. 232, 234 (S.C. 1904)

³³³ Stewart v. Potter, 104 P.2d 736, 740 (N.M. 1940)

is elismerték a büntető kártérítéshez való igényt.³³⁴ A szemléletváltás indokát egy Indiana államban született ítélet indokolása adja: „A szerződések teljesítéséhez fűződő jogosulti érdek megkívánja, hogy a szerződés teljesítése érdekében a kötelezett a jóhiszeműség, tisztesség követelményeinek megtartásával járjon el, eleget tegyen a jogosult felé fennálló tájékoztatási és akadályközlési kötelezettségének. Amennyiben a nem-teljesítés vagy hibás teljesítés a kötelezett (a jogesetben egy biztosítótársaság) csalárd, rosszhiszemű, súlyosan gondatlan vagy zsarnoki magatartásának következménye, a másik fél büntető kártérítést követelhet.”³³⁵

Az új magyar Ptk. korábbi szövegtervezete a sérelemdíj szabályainál külön nevesítette, hogy sérelemdíj szerződésszegés esetén is követelhető. A törvényjavaslat már nem tartalmazza ezt a rendelkezést, csupán a javaslat miniszteri indokolása az, amely evidenciaként kezeli a sérelemdíj alkalmazhatóságát szerződésszegés esetén. Bár nem vagyoni kártérítés követelésére elméletileg a jelenleg hatályos Ptk. alapján is lehetőség van a deliktuális és kontraktuális felelősségi rendszer azonossága okán, azonban a bírói gyakorlat eddig nem értékelt ilyen sérelmeket a kártérítés összegének megállapítása során. Ennek az a magyarázata, hogy a szerződésszegés körében ritkán találjuk magunkat szembe valamely nevesített személyhez fűződő jog megsértésével. A magyar bíróságok érdeksérelemnek titulálják a szerződésszegés miatt keletkezett erkölcsi sérelmeket, és azokat nem értékelik a kártérítési összeg megállapítása során. Az utazási szerződés klasszikusan olyan szerződéstípus, melynek hibás teljesítése megalapozhatja a sérelemdíj iránti igényt. Követve az osztrák és angol jog mintáját érdemes lenne megfontolni, hogy - a joggyakorlat számára konkrét kiindulópontot biztosítva - az utazási szerződést külön is nevesítse az új Ptk. a sérelemdíjra jogosító szerződésszegések körében. Természetesen maga a szerződésszegés ténye még utazási szerződés esetében sem elegendő a sérelemdíj megállapításához. Nem

³³⁴ DODGE, William S., *The Case for Punitive Damages in Contracts*, Duke Law Journal, 1999. Vol. 48. 635.

³³⁵ *Vernon Fire & Casualty Insurance Co. v. Sharp*, 349 N.E.2d 173 (Ind. 1976)

konkrét sérelmet, inkább olyan speciális körülményt kell az igényérvényesítő félnek bizonyítania, melyből az erkölcsi sérelemre következtetni lehet.³³⁶

2.7. A jogellenesség és a kár összefüggései a legújabb magyar bírói gyakorlatban

A fentiekben igyekeztünk annak bizonyítására, hogy a sérelem igazolását megkövetelő rendszerek számos személyiségi jogsértést és pszichés torzulást rekesztenek ki a személyiségvédelem köréből. Érdekes azonban megvizsgálnunk, hogy a változatlanul lakonikus tömörségű magyar törvényi szabályok mellett a bírói gyakorlat milyen új irányait találta meg a nem vagyoni kártérítés jogalapját kereső viták kereszttüzében a jogintézmény alkalmazásának. A XXI. századi magyar bírói gyakorlat ebben a körben számos újdonsággal szolgál. Annak ellenére, hogy a Ptk. nem vagyoni kártérítést erősen kártérítési röghöz kötött volta a bírakat az általunk kívánatosnak tartott, jogellenes magatartás vizsgálatát preferáló felfogás térnyerésében nem segítette, a gyakorlat a társadalmi igények hatására mégis elmozdult ennek irányába.

A kiindulópont az 1990-es évek eleje, amikor a Legfelsőbb Bíróság számos határozatában nyilvánvalóvá tette, hogy a kártérítési rendszer hazánkban megbonthatatlan egységet képez, így a nem vagyoni kártérítés vagyoni jogi természetén nem változtat az a tény, hogy érvényesítéséhez személyhez fűződő jog megsértését kell bizonyítani.³³⁷ A nem vagyoni kártérítés így nem kezelhető a kártérítési előfeltételek vizsgálata szempontjából sajátos jogintézményként, a négy premissza bizonyítása e körben is feltétel.³³⁸ 1993-ban kategorikus megállapítást nyert, hogy a személyhez fűződő jogot sértő

³³⁶ Hipotetikus példánkban a felperes évekig gyűjt, hogy nyugdíjas korában elutazhasson álmai országába. Ha az utazási iroda a szerződés ellenére nem teljesíti a szerződésben foglaltakat (például jogellenesen áll el a szerződés teljesítésétől), a jogszabályban jelenleg rendelkezésre álló jogkövetkezmények azt az erkölcsi sérelmet megnyugtató módon nem orvosolják, hogy felperesünk életének egy fontos eseménye maradt el az utazási irodának felróható okból.

³³⁷ BH 1991. 476.

³³⁸ EBH 2000. 300

magatartás igazolása önmagában nem elegendő a nem vagyoni kártérítés jogalapjának megállapításához.³³⁹ A bírósági döntések jelentős része annak bizonyítását kívánja meg, hogy a jogsértés következtében olyan hátrány érte a károsultat, melynek csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez a nem vagyoni kártérítés megítélése indokolt.³⁴⁰ A hátrány természetére és mértékére vonatkozóan a bíróságnak minden körülmény gondos vizsgálatára kiterjedő bizonyítást kell lefolytatnia.³⁴¹

Nem állíthatjuk, hogy a fenti érvelés ellentétben állna a Ptk. szabályozásával. Azt azonban a bírói gyakorlat is belátta, hogy a megváltozott társadalmi környezet a XXI. században az egész Európában megfigyelhető személyiségvédelem iránti fokozott igényt fogalmazta meg. Ragaszkodva a sérelem meglétéhez, egyetlen út kínálkozott a joggyakorlat előtt: meg kellett teremtenie azt a hivatkozási alapot, mely az egyébként nyilvánvalóan jogsértő magatartások nehezen bizonyítható sérelmei kapcsán is befogadja a nem vagyoni kártérítés iránti igényeket. Sajátos megoldás lett, hogy végül az anyagi jog szabályai helyett az eljárásjog dogmatikailag nehezen elfogadható, de mégis üdvözlendő lépésként értékelhető jogintézményéhez, a köztudomású tény felfogásának kiszélesítéséhez nyúltak.

A Polgári perrendtartás a köztudomású tény kapcsán a bizonyítás mellőzését teszi lehetővé. A bíróság ugyanis az általa köztudomásúnak elismert tényeket külön bizonyítás nélkül is valóban fogadhatja el.³⁴² A köztudomású tényekre alapított bizonyítás mellőzése kellően rugalmas klauzulának minősült ahhoz, hogy a Legfelsőbb Bíróság a nehezen bizonyítható személyiségi jogsértéseket védelemben részesítse rajta keresztül. Óvatos megfogalmazásban már a '90-es években megjelent az ítéletekben a köztudomású tény nem vagyoni kártérítéssel összekapcsolt alkalmazásának lehetősége.³⁴³ Később azonban

³³⁹ BH 1993. 356.

³⁴⁰ Pl. BH 2000. 302.; BH 2001. 12.

³⁴¹ Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.21.341/2001/5.

³⁴² Pp. 163. § (3)

³⁴³ BH 1996. 304.

számos ítélet alapult ezen a koncepción, és tisztán a jogsértő magatartásra és a személyhez fűződő jog jellegére alapozva, a konkrét sérelem tényének és mértékének külön bizonyítása nélkül ítelt meg nem vagyoni kártérítést a felperesnek. A szerzői művek jogosulatlan felhasználása körében például nem kell nem vagyoni sérelmet bizonyítani, mert annak megléte köztudomású.³⁴⁴ A jogosult személyhez fűződő jogának nagy nyilvánossághoz eljuttatott szórólappal történő megsértése szintén külön bizonyítás nélkül köztudomású nem vagyoni sérelmet keletkeztet.³⁴⁵ A titokvédelem és a képmáshoz való jog megsértése esetében a jogosulatlan nyilvánosságra hozatal ugyancsak köztudomású sérelmet keletkeztet a bírói gyakorlatban.³⁴⁶ A Legfelsőbb Bíróság általános jelleggel kimondta, hogy köztudomású hátránynak tekinthető az életminőség kedvezőtlen alakulása, így az a körülmény is, ha a sérelmet szenvedett személy ismertségi körében kellemetlen magyarázkodásra kényszerül.³⁴⁷ Ezzel a Legfelsőbb Bíróság megnyitotta az utat az alsóbb bíróságok számára is, hogy igazolható nem vagyoni sérelmek hiányában, pusztán a jogsértő magatartás tényéből következtetve a sérelemre megítéljenek nem vagyoni kártérítést.

A jogirodalomban találunk olyan véleményeket, melyek a köztudomású tény eljárásjogi koncepciójának alkalmazhatóságát aggályosnak vélik a nem vagyoni kártérítés kapcsán. Egyrészt a kártérítés dogmatikai rendszerével összeegyeztethetetlennek találják azt, hogy fikció alapján kreált sérelmek szolgáltatassanak hivatkozási alapot a kártérítéshez való jog megállapításához.³⁴⁸ Másrészt köztudomású tény csak tény lehet, körülmény nem. A tények pedig a bírói gyakorlat szerint valaminek a megtörténtét, valamely cselekedetnek a megtételét, elkövetését jelentik.³⁴⁹ Tényként tehát csak azokat lehet kezelni, amelynek megtörténtéről objektíve tudomással

³⁴⁴ Bírósági Döntések Tára 2004/10. 12-15.

³⁴⁵ HORECZKY Károly, *A nem vagyoni kártérítés jogintézménye*, Gazdaság és Jog, 1996/2. 15.

³⁴⁶ Fővárosi Ítéletábla 2.Pf.21.136/2004/4.

³⁴⁷ Legfelsőbb Bíróság Pfv.E.20.522/2005/3.

³⁴⁸ KISS Tibor, *Nem vagyoni kár vagy sérelemdíj*, Jogtudományi Közlöny, 2007. április, 170.

³⁴⁹ Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.177/2004.6.

bírnak. A személyhez fűződő jogot sértő jogellenes magatartás megtörténte a sérelmet ilyen köztudomású tényként nem azonosítja.

További kritika a köztudomású tények fenti jelentéstartalommal való megtöltése kapcsán, hogy a Pp. még a köztudomásúnak elfogadott és így bizonyítani mellőzött tények esetében is kötelezővé teszi a bíróság számára a fél kioktatását arról, hogy mindezek ellenére ellenbizonyításnak helye van.³⁵⁰ A bíróságok azonban a gyakorlatban nem tulajdonítanak ennek jelentőséget, és sem valamely tény köztudomásúként való elfogadásáról, sem az ellenbizonyítás lehetőségéről nem adnak tájékoztatást az eljárás során. Ez Tóth Endre véleménye szerint lényeges eljárási szabálysértés, hiszen olyan tényekről van szó, melyre a bíróságok döntésüket alapozzák.³⁵¹ Anélkül, hogy elvitatnánk ennek az álláspontnak a helyességét, meg kell állapítanunk, hogy önmagában a kioktatás elmulasztásának ténye nem jelenti, hogy maga az alapkoncepció (a köztudomású tényekre alapított „sérelemtalálás”) ne lenne pozitív elmozdulás az ítélkezésben. Véleményünk szerint a problémát eljárásjogi szempontból kell rendezni valamennyi per vonatkozásában.

Megjelent a joggyakorlatban – jelenleg még csak eseti döntés formájában – az a felfogás is, amely burkolt módon a holland komoly jogsértés klauzula objektív és szubjektív szűrőjét használva látja a nem vagyoni sérelmet megállapíthatónak.³⁵² Kárként, hátrányként értékeli ugyanis a kár bekövetkezésének objektív lehetőségét is, ahol azt kell vizsgálni – szól a döntés -, hogy a jogsértő magatartás a felperes személyét illetően objektíve milyen hatás kiváltására alkalmas. A magunk részéről korszakalkotónak és az új Ptk-val bevezetni tervezett sérelemdíj intézményének alkalmazásakor mindenképpen fenntartandónak találjuk az ítélet fenti megállapításait. Annak ellenére, hogy a hatályos Ptk. szövegezése és a Pp. köztudomású tényekkel

³⁵⁰ Pp. 163. § (3) bekezdés második mondata.

³⁵¹ TÓTH Endre, *Miből lesz a „köztudomású”? a bizonyítás egy sajátos kérdése a nem vagyoni kártérítési perekben*, Kontroll, 2005/1. 113.

³⁵² Fővárosi Bíróság 19.P.27.826/2004/11.

kapcsolatos szabályai dogmatikailag mindenképpen problémákat vetnek fel a köztudomású tény és a nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos ítélkezés összekapcsolásával, a fejlődést és egy hatékonyabb, európaibb személyiségvédelmet irányozhatnak elő. Mivel maga az erkölcsi kárpótlás valamennyi jogrendszerben más polgári jogi jogintézményekhez képest jobban épít a bírói gyakorlat jogfejlesztő értelmezésére és szabad döntésére, így nem tagadhatjuk meg bíróságainktól annak az eszköznek az alkalmazását, amely – még ha jelenleg valóban problémás is a hatályos joganyag tükrében – a társadalmi elvárásokkal összhangban áll.

3. A kauzalitás kérdései

A négy kártérítési előfeltétel kapcsán a bizonyítás jellemzően a kárt, a jogellenességet és a felróhatóságot helyezi a középpontba, míg az okozati összefüggés vizsgálata az esetek jelentős részében csupán az alperes és a károkozó személyének azonosságára szorítkozik.³⁵³ A magánjogi dogmatika talán a legkevesebb figyelmet szenteli az okozati összefüggés problémakörének, és számos esetben az egyes államok joggyakorlata maga is hajlamos azt a büntetőjogi kauzalitással egybeesően kezelni. Az okozati összefüggés polgári jogi jelentéstartalma azonban a közvetett károkozások, valamint a köznyelvben gyakran nem szándékolt következményeknek titulált jogesetek kapcsán nem kizárólag a bizonyítás, hanem a teljes kártényállás központi elemévé lép elő. Az okozati összefüggés polgári jogi szemszögből releváns mozzanatainak feltárására vonatkozó elméletek gyakran csak a feltételek egyenértékűségének tanából (*conditio sine qua non*) kiindulva – mint jogtörténeti érdekességet – tárgyalják a magánjog fejlődési tendenciáinak egy-egy lépcsőfokát jelentő teóriákat. Pedig számos esetben a régmúlt kezdetleges oksági tanáivá degradált alaptételek még ma is élnek számos európai állam kártérítési jogában.

³⁵³ Bővebben lásd: FÉZER Tamás, *A felelősségtani premisszák értelmezése az erkölcsi károk megtérítésének szemszögéből*, Doktorandusz Fórum utókiadványa, Miskolc, 2004. 92-100.

3.1. *Conditio sine qua non*

Az okozati összefüggés vizsgálata során el kell különítenünk a ténybeli és jogi okozatosság kérdéskörét. A jogtudomány történeti fejlődését vizsgálva a ténybeli okozatosság jelent meg először. Az ezen hipotézist követő elméletek abból az elvből táplálkoznak, hogy a kár bekövetkezéséhez vezető láncolat valamennyi tevésben vagy mulasztásban megnyilvánuló elemét a vizsgálat középpontjába vonják, és ezek szerepét – mint ténybeli okokat – vizsgálják a káros eredmény bekövetkezése körében.³⁵⁴ A feltételek egyenértékűségének tana (*conditio sine qua non*) szinte valamennyi hatályos európai jogrendszerben megtalálható, azonban legtöbbször csupán a jogalkalmazás számára releváns okok számbevételét segítő, első lépcsős szabályként. Belgium az egyetlen olyan európai állam, ahol a *conditio sine qua non* szintjén megreked a jogalkalmazás, és nem vizsgálja a jogi okozatosság kérdését, azt, hogy milyen okok azok, melyekre a jog eszközeivel hatni lehet. A *conditio sine qua non* pontos alkalmazása során az okfolyamat valamennyi elemét felsorakoztatva meg kell vizsgálni, hogy egy adott elem elhagyása esetén is bekövetkezett volna-e a káros eredmény. Amennyiben az akár több cselekményt is magában foglaló láncolat bármelyik elemének elhagyása egyben kizárja a kár bekövetkeztét is, úgy ezt a cselekvést vagy mulasztást a ténybeli okozatosság tana alapján releváns okként kell figyelembe venni.³⁵⁵ Az olasz jog ezt a tételt úgy fejezi ki, hogy „minden olyan cselekvés vagy mulasztás ténybeli okként jelenik meg, amely a jogalkalmazó legjobb tudása, ismerete és tapasztalata szerint a kár előidézőjének tekinthető”.³⁵⁶ Az olasz doktrína már sokat finomít az okok egyenértékűségének klasszikus értelmezésén, hiszen nem objektív és tisztán ténybeli kritériumok közé szorítva vizsgálja az egyes cselekvéseket, hanem azokat a bíró által gyakorolt észszerűség szűrőjén átengedve ítéli meg.

³⁵⁴ Az egyenértékű előfeltételek doktrínája Buri német jogtudós nevéhez köthető, aki elsődlegesen a büntetőjog területén való alkalmazásra fejlesztette ki.

³⁵⁵ Cass. 11 June 1956 *Pasicrisie* I, 1094 (A Belga Felsőbíróság 1956-os döntése)

³⁵⁶ BUSNELLI – COMANDÉ, *Causation under Italian Law In Unification of Tort Law* (Ed.: SPIER), Kluwer Law International, London, 2000. 79.

Az egyszerű észszerűségi teszten alapuló *conditio sine qua non* azonban önmagában könnyen méltánytalan megoldások alapja lehet. Az elmélet hiányosságainak feltárására szolgál a következő hipotetikus példa. X folyamatosan mérget adagol egy istállóban álló lónak. A mérge tulajdonsága, hogy lassan, de fokozatosan a ló halálát okozza. Mielőtt azonban a már legyengült jószág végleg kimúlna, Y a ló tulajdonosa iránt érzett haragból felgyújtja az istállót. A ló a tűzben elpusztul. Az eset fő kérdése, hogy a tulajdonos vajon X vagy Y ellen léphet-e fel sikeresen kártérítési igényével. Az okozatosság a mérge adagolója vagy a gyújtogató relációjában mutatható ki? A feltételek egyenértékűségének tanát kizárólagosan alkalmazó jogrendszerek a mérge adagolóját nem teszik felelőssé a ló halála miatt. A káros eredmény a ló istállótűzben való elpusztulása, ami a mérge adagolójának cselekményét elhagyva is bekövetkezett volna. A *conditio sine qua non* így kártérítési jogi szempontból felmenti a mérgezőt a felelősség alól. Ez a felfogás nyilvánvalóan civiljogi szankció nélkül hagy egy jogilag – és a közérkölcsekből következően is - mindenképpen szankcionálásra érdemes cselekményt, a mérge adagolójának magatartását.

Érdekes, hogy a belga jog a mai napig kitartott az okok egyenértékűségének tana mellett. Kétségtelen azonban, hogy ez a legkevesebb megkötést tartalmazó okozatosság-értelmezés is egyben. Belgiumban ez a talán ősinek tekinthető teória nem jelent sem dogmatikai sem gyakorlati nehézségeket. Ennek egyik oka, hogy a felperesek jellemzően nem perelnek távoli károkozók, akik vonatkozásában az oksági kapocs már az egyszerű észszerűséget meghaladó bizonyítást igényelne. A gyújtogató közvetlen szerepe a ló halálában könnyebben bizonyítható, mint egy orvosi vizsgálatot is igénylő, a ló várható élettartamára és a szer erre gyakorolt negatív hatására vonatkozó hipotetikus feltevés. Az eljárás gyorsítására és a károsultak teljes jogvédelmének biztosítására így a belga megközelítés kiválóan alkalmas. Amennyiben a civiljogi kártérítést valódi kompenzációként fogjuk fel, és

abból mellőzünk minden – még az esetleg a nem vagyoni kártérítés körébe tartozó – pönális vagy elégtétel elemet, akkor a kiegyenlítést és *in integrum restitutiot* zászlajára tűző kártérítési jogot a *conditio sine qua non* kizárólagos alkalmazása szolgálhatná leginkább.³⁵⁷ Ez azonban nem véletlen, hogy mégsem terjedt el minden európai államban. és a *conditio sine qua non* csupán kezdő lépcsőfok maradt az oksági folyamat releváns okainak felderítésében.

3.2. A legközelebbi ok és az előreláthatóság koncepciója az angol jogban

A *conditio sine qua non* csupán a károsodás bekövetkezését megelőző cselekmények feltárását és sorba rendezését szolgálja. A következő logikai lépcsőfok elsőként az angolszász jogban jelent meg és maradt általános gyakorlat a mai napig. A „legközelebbi ok” tana időben és térben vizsgálja egy cselekmény összefüggését a káros eredmény bekövetkeztével. Okkiválasztó elméletként azt a cselekményt próbálja megtalálni, amely a leginkább közvetlen viszonyban van a károsodással. Az időbeli és térbeli közelség vagy távolság megállapítására gyakran alkalmazott és segítségül hívott kiegészítő szabály az előreláthatóság jogintézménye. Az előreláthatóság azonban már nem kizárólag a károsult érdekeit tartja szem előtt, és a kártérítési jognak valamilyen szinten egy pönális színezetet is ad. Az előreláthatóság ugyanis bármennyire is objektivizált kategória, azonban mindenképpen a károkozó tudatával van szoros kapcsolatban. Kártérítésre csak olyan összeg vonatkozásában kötelezhető a károkozó, amely összeg tekintetében előre látta vagy kellő körültekintés mellett előre láthatta a kár bekövetkezését.

Az előreláthatóság és az okok közelségének tanát³⁵⁸ olyan esetekben alkalmazzák az angol bíróságok, amikor valamilyen extrém összegű kár következik be a károkozó amúgy ehhez viszonyítottan aránytalanul szokásos károkozó magatartása eredményeként. Ennek szemléltetésére szolgál az a

³⁵⁷ HARPWOOD, Vivienne, *Modern Tort Law*, Routledge Cavendish, London, 2005. 158.

³⁵⁸ Foreseeability and proximity of cause

jog eset, amelyben az alperes egy kisbusszal ütközik, melynek utasai egy ügyvédi iroda alkalmazottai. Az ügyvédek foglalkoztató ügyvédi iroda országosan jó hírnévnek örvend, és bevétele rendkívül magas. Az ügyvédek súlyos sérülései következtében az iroda a gyógyulás időtartama alatt 250 millió angol font bevételtől esik el. Elmaradt haszonként ezt az összeget kívánják érvényesíteni a balesetért felelős alperessel szemben.³⁵⁹ Az eset kulcskérdése, hogy az oksági láncolatban vajon még mindig olyan szorosra vonható-e a kapocs a jogsértő cselekmény és a bevételkiesés között, mint az ügyvédek sérülései és a baleset között. A *conditio sine qua non* szempontjából a kérdés könnyen eldönthető lenne, hiszen amennyiben az ügyvédek továbbra is munkaképesek lennének, úgy ez az összeg befolyyna az iroda kasszájába, és az ügyvédek munkaképtelensége egyértelműen az alperes jogellenes cselekményének következménye. Az okok közelségének tana azonban már megkérdőjelezi azt, hogy az ügyvédi iroda vajon jogosult-e a fenti összeg kártérítés formájában történő érvényesítésére. Az angol jog azon az elven áll, hogy az előreláthatóság csak arra vonatkozik, hogy a jogellenes magatartás általában ismert vagy a károkozó által speciálisan ismert potenciális következmények tekintetében fennálljon. Ebben a tekintetben az ügyvédek személyi sérülései és az ő jövedelem kiesésük mindenképpen beletartozik az előreláthatóság fogalmába. Az azonban, hogy a jogsértéssel érintett gépjármű utasainak munkáltatója egy nagy bevétellel kalkuláló ügyvédi iroda, már kívül esik a szoros térbeli és időbeli összefüggés körén. A okok közelségét valló angol felfogás tehát – már kétségtelenül károkozó irányába gyakorolt méltányossági szempontokat is figyelembe véve – limitálja a kártérítés címén megítélhető összeget. A fent tárgyalt eset ellentételezéseként azonban megállapítható, hogy az angol jog nem az extrém kártérítési összeg miatt méltányossági alapon, hanem az okozatosság tanának felhasználásával szabhatárt a kártérítésnek. Abban az esetben ugyanis, ha a kárért felelőssé tehető gépjárművezetőnk egy másik kocsit utánfutójába rohan bele, mely egy nagy értékű versenylovat szállít, attól függetlenül felel a ló akár extrém értéke

³⁵⁹ SPIER, Jaap, *Unification of Tort Law: Causation*, Kluwer Law International, London, 2000. 4.

vonatkozásában is, hogy tudata átfogta-e a ló különleges értékét. Ekkor ugyanis az időbeli és térbeli közelség kétségtelen a kár bekövetkezése vonatkozásában. Az okozatosság lényege ugyanis továbbra is az, hogy a károkozó esemény vagy dolog olyan legyen, melyért a károkozó felelősséggel tartozik.

A új magyar Ptk. törvényjavaslat a felelősség általános alakzata vonatkozásában speciális (részbeni) mentesülési okot szabályoz a károkozó oldalán. Az előreláthatóság klauzuláját ugyanis alkalmazhatóvá kívánja tenni a deliktuális felelősség körében is. Ennek megfelelően, ha a károkozó bizonyítja, hogy a kár (elmaradt vagyoni előny, közvetett kár) bekövetkezését észszerűen nem lehetett előre látni, e kár tekintetében az okozati összefüggés fennállását megállapítani nem lehet. A szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség esetén az előreláthatóság felelősséget megalapozó jogintézményként funkcionál. Az előreláthatóság hiányában a felelősség kérdése nem kerülhet szóba.³⁶⁰ A deliktuális felelősség körében a kártérítés előfeltételei nem változnak, az előreláthatóság a kártérítést csupán úgy korlátozza, hogy a megtérítésre kerülő károk körét határolja le azon károkra, melyeket a károkozó a károkozás idején előreláthatott. Mivel kérdésként elsődlegesen az elmaradt haszon és az ennél jóval tágabb kört felölelő közvetett károk problémája jelentkezik, így az új Ptk. elképzelése szerint a károkozó ezek tekintetében bizonyíthatja az előreláthatóság hiányát. A magyar jogirodalomban több álláspont is ismeretes a kártérítés mértékének korlátozásával kapcsolatban. Marton Géza kétirányú méltányossági alapú felelősségkorlátozást integrált rendszerébe.³⁶¹ Lábady Tamás az előreláthatóságot szigorúan objektív alapon látja alkalmazhatónak úgy, hogy a szándékos vagy súlyosan gondatlan károkozás esetén ez a felelősségcsökkentő tényező nem lenne hivatkozható.³⁶² Annak ellenére, hogy a kártérítés

³⁶⁰ Bővebben lásd: VÉKÁS Lajos, *Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél*, Magyar Jog, 2002/9. 513-527.

³⁶¹ MARTON Géza, *A polgári jogi felelősség*, Triorg Kft., Budapest 1992. 216.

³⁶² LÁBADY Tamás, *A kártérítés mértéke és módja*, IN VÉKÁS Lajos (szerk.), *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex, Budapest, 2008. 1121-1122.

mértékének korlátozása minden társadalomban megjelenő igény, véleményünk szerint az előreláthatóság integrálása a deliktuális felelősség körébe számos problémát vet fel. Az előreláthatóság korlátja a kontraktuális felelősség körében sikerrel alkalmazható jogintézmény, hiszen a károsult és károkozó a szerződés megkötésekor jogviszonyt létesítenek egymással, így feltehetően ismert előttük a szerződés szerű teljesítéshez fűződő érdeke a másik félnek. A kárkötelmek jelentős része azonban a szerződésen kívüli károkozások köré csoportosul. A deliktuális felelősség körében a jogalanyok véletlenül, eseti jelleggel kapcsolódnak össze, így – főként a károsult személyi körülményei – a károkozás előtt egyértelmű, hogy rejtve maradnak a károkozó előtt. Az előreláthatóság korlátjának általános szabállyá emelése a deliktuális felelősség esetében véleményünk szerint könnyen méltánytalan helyzetet eredményezhet. A személyhez fűződő jogsértések kapcsán különös jelentősége van e kérdésnek, hiszen az élet, testi épséghez fűződő jogában sértett „károsult” személyi körülményei (pl. eltartott gyermekeinek nagy száma, kimagaslóan jól jövedelmező foglalkozása, stb.) a vagyoni és az erkölcsi kár mértékét következményi, közvetett kárként jelentősen emelhetik. Ha figyelembe vesszük azt a körülményt is, hogy a kötelező és önkéntes felelősségbiztosítások igen elterjedtek napjainkban, úgy különösen problémás, hogy a biztosítót sem fogja terhelni az ilyen következményi károk megtérítésének kötelezettsége pusztán azon az alapon, hogy a károkozó ezeket a sajátos személyi körülményeket a károkozás előtt nem láthatta előre. Az új Ptk. korábbi normaszöveg tervezetéből hiányzott az a kitétel, amely a szándékosan vagy súlyosan gondatlanul okozott károk esetében nem tartja alkalmazhatónak az előreláthatóság szabályát. Az ilyen súlyos tudattartammal okozott károknál végképp kaotikus helyzetet eredményezett volna az előreláthatóságra való hivatkozás. A törvényjavaslatban ez korrigálásra került. Véleményünk szerint az előreláthatóság korlátja az okozatosság körében csak úgy alkalmazható, ahogyan a fent bemutatott angol elképzelés azt az okok közelségének tanáival rokonítja. A két elv együtt tudja megfelelően szolgálni az okozatosság megállapítását. Külön-külön téves döntéseket

eredményezhetnek. Elmondható azonban, hogy a jelenlegi magyar bírói gyakorlat az okozatosság problémáját gördülékenyen és megfelelően kezeli³⁶³, és nem éri kritika a joggyakorlatot a túlzottan kiterjesztő vagy éppen túlzottan megszorító jellegű okozatossági felfogások miatt. Ebben a helyzetben pedig az előreláthatóság általános követelményé tétele a deliktuális felelősség körében nem indokolt.

3.3. Az adekvát okozatosság teóriája

A legelterjedtebb okozatossági elmélet Európában az adekvát kauzalitás tana, mely már teljes egészében túllép a ténybeli okok mérlegelésén, és a jogi okozatosság primátusát hangsúlyozza. Franciaország, Németország, Görögország vagy akár Ausztria is az okfolyamat olyan elemeit igyekszik megtalálni, mely cselekvésekre a jog eszközeivel, a preventív és kompenzációs funkció egyidejű érvényre juttatásával leginkább hatni lehet.

A német jog az adekvát kauzalitás elméletét második lépcsőként fogja fel: okozati összefüggés egy jogellenes magatartás és egy káros eredmény között ugyanis csak akkor képzelhető el, ha a jogellenes magatartás általánosságban és nem abnormális, teljesen lehetetlen vagy elhanyagolható körülmények között is valószínűleg kiváltotta volna ezt az eredményt, a károsodást.³⁶⁴ A hangsúly a valószínűleg kifejezésen van. Az okozatosság hiányzik tehát minden olyan esetben, amikor a jogellenes cselekmény egy abszolút nem várt, előre nem látható következménnyel jár, amire senki nem számít. A klasszikus példában a károkozó eltöri a károsult alsó végtagját. A mentő a kórházba szállítás közben egy másik gépjárművezető hibájából karambolozik, és a károsultunk a mentőautóban életét veszíti. A belga jog ebben az esetben a *conditio sine qua non* talaján állva a végtagot eltörő személyt felelőssé tenné a károsult haláláért, hiszen a mentőben bizonyosan nem tartózkodott volna a

³⁶³ Lásd: BH 2007. 124.; BH 2006. 360.; BH 2004. 409.; BH 1997. 275.; BH 1996. 530.; BH 1993. 355

³⁶⁴ Bővebben lásd a Német Szövetségi Felsőbíróság következő ítéleteit: BGHZ 58, 48 (53); BGHZ 93, 351 (354) In H. LANGE, *Schadensersatz*, 1990²

karambol pillanatában, ha nem törött volna el a lába. Az adekvát kauzalitás azonban a cselekmények vonatkozásában a felelősséget megosztja, és ebben a tekintetben két különböző kárkötelmet keletkeztet. Külön kezeli a láb eltörését, mint káros eredményt, valamint a károsult karambolban bekövetkezett halálát. A két felelős fél a saját cselekménye vonatkozásában kötelezhető kártérítésre, aminek mértéke természetesen semmiképpen sem azonos, valamint az igényérvényesítés tekintetében sem állnak fenn a többes károkozás szabályai (egyetemlegesség). Az adekvát kauzalitás kiindulópontja tehát egy objektív standard, ami a tapasztalati tényeket figyelembe véve jellemzően következményként jelentkezik egy ilyen sérülés esetében.

Ha visszatérünk a gyújtogatás következtében elpusztult, korábban méreggel a halálba segíteni szándékozott ló példájára, akkor az adekvát kauzalitás tana alapján már megállapíthatjuk a mérge adagolójának felelősségét is saját cselekménye vonatkozásában. Mivel azonban a káronszerzés tilalma miatt a két jogsértő nem felelhet külön-külön az elpusztult állat teljes értékével, így a mérge adagolója a német okozatossági terminológiának megfelelően azt az értékcsökkenést köteles megtéríteni, ami a gyújtogatás időpontjáig a ló egészségének megromlása miatt bekövetkezett. Az istállót felgyújtó károkozó pedig a ló gyújtogatás pillanatában fennálló – megromlott egészségi állapotára tekintettel kalkulált – értékét téríti meg. Ezzel máris meghatározható a végső káros eredményért – a korábban egészséges és használható ló elvesztéséért – a károsult tulajdonosnak járó összeg károkozók közötti megoszlásának aránya is.

Az adekvát kauzalitás frappáns megfogalmazását találjuk a Svájci Szövetségi Bíróság megszövegezésében: „egy ok akkor minősül adekvátnak, amennyiben az általános élettapasztalatokra is tekintettel elegendő ahhoz, hogy előidézzon a ténylegesen okozott kárhoz hasonló hátrányt. Ennek megítélésénél az általános felfogásra, a méltányosság követelményeire és

jogpolitikai indokokra egyaránt tekintettel kell lenni”.³⁶⁵ Ez a megközelítés már az előbb tárgyalt három fő okozatossági teória vívmányait egyesítő, az esetek diverzitásához rugalmasan illeszkedő új doktrína megszületéséhez vezet.

3.4. A nyílt és rugalmas oksági elméletek

Talán meglepő, hogy az európai jogrendszerek által kialakított és napjainkban is megtartott *conditio sine qua non*, okok közelsége, előreláthatóság vagy éppen az adekvát kauzalitás tanát egy angolszász jogrendszerből kiinduló dél-afrikai jog gyúrta iskolapéldaként rugalmas egésszé. A fentiekben bemutatott elméletek ugyanis kizárólagosan kerültek alkalmazásra, míg Dél-Afrikában valamennyi tényezőt (előreláthatóság, adekvát kauzalitás, okok közelsége, szándékolt eredmények) számításba vesznek az ítélkező bírák attól függően, hogy milyen esettel találják magukat szembe.³⁶⁶ Az okozott sérelem kirívó nagysága esetében fokozott figyelem hárul az előreláthatósági klauzula érvényre juttatására, míg a több személy általi károkozások tekintetében az adekvát kauzalitás eredményei jutnak érvényre. Azonban egy-egy eseten belül is csupán dominanciája figyelhető meg az elkülöníthető elméleteknek, de jellemző a minden körülmény egyszerre történő mérlegelése.

Európában ezt a mindent magába olvasztó perspektívát az olasz és a holland jog tette magáévá. Olaszországban az adekvát okozatosság, előreláthatóság, közvetlen és közeli okok a maguk útját járják, és a bíróságok jóval túllépve ezen az ok és annak következménye (okozata) közötti kapcsolat megtalálása során a *megfelelő okozatosság* teóriáját követik. Ennek lényege, hogy a bíró szabad mérlegelési jogkörébe tartozik, hogy a Codice Civile által tartalmazott jellemző okozatossági kritériumok közül az adott esetben melyiket vagy melyeket alkalmaz. Az egyetlen követelmény csupán az, hogy

³⁶⁵ DFC 123 [1997] III 110 (Svájci Szövetségi Felsőbíróság 1997-es döntése)

³⁶⁶ SPIER, *i.m.* 133.

számot adjon a vezérfonálnak választott teória konkrét esetre vonatkoztatott megfeleléségét illetően.³⁶⁷

A holland polgári törvénykönyv (Burgerlijk Wetboek, BW) arra az álláspontra helyezkedik, hogy csak azon károkért jár kártérítés, melyek tekintetében a károkozó cselekménye vagy mulasztása és a kár olyan viszonyban áll egymással, hogy a károkozó felróhatósága – figyelembe véve a kár természetét és a felelősség más tényezőit is – megállapítható a káros eredmény tekintetében.³⁶⁸ Ez a klauzula lényegében összekapcsolja az okozatosság és a felróhatóság premisszáit, és ezzel az oksági kapcsolat közelségének megállapítása során feltételként szabja a felróhatóság vizsgálatát.

A valamennyi tényező komplex, de szabad mérlegelésen alapuló vizsgálatát előíró jogrendszerek véleményünk szerint igazán modern és a társadalmi folyamatokra könnyen reagáló, erkölcsi normákat is leképező kártérítési jog megteremtésének irányába hatnak. Az oksági elméletek merev és elkülönült kezelése helyett lehetőséget biztosítanak az egyediesítésre, és végső soron egy rugalmas és tartalmilag is jogszerű jogalkalmazást eredményezhetnek.

3.5. Az okozatosság kérdései a beavatkozó károsult relációjában

Az okozatosság addig általában nem jelent kérdéses premisszát, amíg egy közvetlen károsult kíván igényt érvényesíteni a károkozóval szemben. A térbeli és időbeli közelség az ilyen esetekben mindig megvalósul a károkozó cselekmény és a káros eredmény vonatkozásában. A helyzet bonyolultságát az adja, ha valaki közvetett módon szenved kárt egy jogellenes magatartás következtében. Az oksági kapcsolat ilyenkor általában távoli, és első ránézésre

³⁶⁷ POMAR - GARCIA, *The Plural and Misleading Notion of Economic Loss in Tort: A Law and Economics Perspective*, (<http://www.indret.com/eng/artdet.php?ed=53&Idioma=eng&IdArticulo=401>) [Letöltés ideje: 2008. március 2.]

³⁶⁸ BW VI. Könyv, art. 98.

csak a *conditio sine qua non* alapján vonható egyértelműen az értékelés körébe. Ezt a problémát kell áthidalnia a jognak az úgynevezett beavatkozó károsultakat ért sérelmek esetén is. A probléma megvilágítására álljon itt a következő két hipotetikus jogeset:

- *1. eset:* A károkozó felróható magatartása következtében az elsődleges károsultunk veséje megsérül, túlélése csak új vese esetén biztosított. A felperes megfelelő donornak bizonyul a veseátültetés tekintetében. A sebészeti beavatkozás során felperes egyik veséjét eltávolítják. A felperes beperli a károkozót mindazon fájdalomért és szenvedésért, ami a vese-transzplantáció miatt érte.
- *2. eset:* Egy vonatbalesetben – melyet A okozott – B súlyosan megsérül. B sérülései miatt képtelen elvonszolni magát a vasúti sínekről. C az éppen érkező újabb vonat elől igyekszik megmenteni a sérült B-t, ám a sínekről való elhúzása során maga is megsérül. Később C kártérítést követel A-tól sérülései okán.

A fenti esetek mindegyikében a jellemzően vizsgált három európai jogrendszer (angol, francia és német) megítéli felperesek részére a kártérítést, azonban az okozati összefüggést más-más szempontok alapján látja megállapíthatónak. Az angol precedensjog töretlen abban, hogy minden esetben, ha valaki mást veszélybe sodor, akkor felelősséggel tartozik a sérült személy segítségére siető beavatkozó káráért is. Az oksági láncolatot csak az a tény törheti meg ebben a relációban meg, ha a beavatkozó nyilvánvalóan meggondolatlanul, egyenesen vakmerően cselekedett.³⁶⁹ A német jog a nyilvánvalóan ésszerűtlen és irreális beavatkozások kivételével azon az alapon ítéli meg a kártérítést a beavatkozó félnek, hogy a beavatkozó felperes a károkozó által teremtett körülmények hatása alatt morális és néhány esetben akár jogszabályi követelményeknek eleget téve cselekedett és szenvedte el

³⁶⁹ HART - HONORÉ, *Causation in the Law*, 1985², reprint: 1994. 93.

kárát. A francia jog a vese-transzplantáció esetében érdekes megoldással az okozati összefüggést jogpolitikai indokok nyomán látja igazoltnak. Jogpolitikai célként fogalmazza ugyanis meg a donorra válásra való hajlandóság növekedését a lakosság körében, így minden lehetséges és nem túl irreális eszközzel támogatja a donorokat. A kártérítés ebben a felfogásban a jogpolitikai célt szolgáló civiljogi eszköz, és az okozati összefüggés ennek a jogalkotói elvárásnak a hatására keletkezik.

A közvetett okozatosság esetén tehát a fenti példából levonható következtetés, hogy lennie kell valamilyen akár kodifikált, akár jogalkalmazói szinten elismert rendező elvnek, amely ha nem is minden esetben menti fel, de jelentősen könnyíti az igényérvényesítő közvetett károsultat az okozati összefüggés valamennyi momentumának bizonyítása alól.

3.6. A később bekövetkező események problémája

Bonyolult okozatossági problémát idézhetnek elő az ún. később bekövetkező események, melyek a jogsértést követően, a károkozó akaratán kívül, tőle függetlenül megváltoztatják az okozott sérelem jellegét, mértékét. A problémát nem is az jelenti, hogy milyen magatartásért tehető felelőssé a károkozó, sokkal inkább az, hogy melyik káros eredmény, sérelem vonatkozásában tartozik felelősséggel. Előfordulhat ugyanis az az eset, amikor az okozott sérelem önmagában is előidézhetné nagy valószínűséggel a később bekövetkező ok kapcsán jelentkező még súlyosabb eredményt. Például, ha a jogsértő hasba szúrja a károsultat, fennáll annak a lehetősége, hogy a károsult életét veszti. Ha azonban életét próbálják megmenti, és a kórházba szállítása közben közúti balesetet szenved a mentő, és ebben a károsult meghal, már nincs lehetőség arra, hogy a szúrt seb valódi következményeit megállapítsuk. Felmerül a kérdés, hogy a károkozó a károsult haláláért tartozik felelősséggel, vagy azért a testi sérülésért, amit a károsultnak okozott. A felelősség tényén a végeredmény nem változtat, azonban polgári jogi szempontból a kártérítés

összege kapcsán és az esetleges hozzátartozói igények érvényesítése miatt nagy jelentősége van, hogy milyen sérelmet is okozott a jogsértő.

A károkozás után bekövetkező eseményeket különféleképpen tipizálhatjuk³⁷⁰:

- A felperes körülményei, amelyek mindentől függetlenül alakulnak úgy, hogy végül ugyanazt a sérülést produkálhatják. Például a felperes megsérül egy balesetben, amit az alperes okozott, emellett azonban egy betegségben is szenved, ami később ugyanazon állapothoz vezetett volna, mint maga a sérülés.
- Harmadik fél beavatkozása a fenti kórházba szállítás közben történt karambol kapcsán.
- Természeti események, melyek erőhatalomként szakítják meg az oksági láncolatot.

A bírói gyakorlat általában egyetért abban Európában, hogy a később bekövetkező események nem esnek a károkozó terhére. Abban az esetben lehet csak jelentőségük a jogsértő felelősségének megállapítása során, ha hozzájárulnak a károsult helyzetének súlyosbodásához. Nyilvánvaló, hogy az ide vezető események csak akkor érhetik el a súlyosbodás hatását, ha a károkozó magatartása következtében már beáll egy alapvető sérelem. A nehézség elsősorban akkor jelenik meg, amikor bizonyos idő eltelik a károkozó cselekménye és a később bekövetkező esemény között. Általánosságban elmondható, hogy csak olyan sérülésekért lehet felelőssé tenni a károkozót, mely sérüléseket ő okozott, az ő magatartásának egyenes következményei.³⁷¹ Az előreláthatóság és a legközelebbi okok koncepciójának együttes alkalmazásával ezek a károk elhatárolhatók a nem szándékolt, távoli okozati összefüggésben álló következményi károktól.

³⁷⁰ COOKE, Philip John, *Law of Tort*, Longman, London, 2001. 146.

³⁷¹ GERVEN-LAROUCHE-LEVER-VINEY-VON BAR, *Ius Commune Casebooks – Tort Law*, Hart Publishing, Oxford, 1999. 430.

Az angol jogból kölcsönzött *Baker v. Willoughby*³⁷² esettel szemléltetjük az időbeli közelség jelentőségét a közbejövő események (*novus actus interveniens*) kapcsán. Miközben a felperes átkelt az úton, az alperes elgázolta őt. A felperes bal lábán súlyos sérüléseket szenvedett, lábát többé nem tudta terhelni, így a helyváltoztatáshoz orvosi segédeszköz igénybevételére kényszerült. A felperes kártérítést követelt az alperestől. Mielőtt azonban az első tárgyalásra került volna sor, a felperes már korábban sérült lábát meglótták egy fegyveres rablás során, melynek következtében azt amputálni kellett. A felperes kártérítési követelését ezt követően felemelte, és bal lába elvesztését jelölte meg elszenvedett sérelemként. Indokolásában előadta, hogy a banki lövöldözés színhelyéről azért nem tudott elmenekülni, mert bal lába az alperes jogellenes magatartásának következtében megsérült. Az alperes ellenkérelmében előadta, hogy őt nem terheli felelősség a felperes lábának elvesztéséért. Az okozati összefüggést az alperes magatartása és a bal láb amputálása között megállapíthatónak találta a bíróság. Véleménye szerint nincs annak jelentősége, hogy a láb fizikailag még létezik, de neurológiai és fizikai szempontból sem használható, vagy azt amputálták. A bíróság annak tulajdonított jelentőséget, hogy a felperes a sérülés következtében képtelen egészséges életet élni, helyváltoztatása erősen korlátozottá vált.

A *Jobling v. Associated Dairies Ltd.*³⁷³ ügyben a felperes háta egy munkahelyi baleset során megsérült. Munkáltatóját perelte az elszenvedett károkért. Még mielőtt az ügyben ítélet született volna, a felperesnél olyan betegséget diagnosztizáltak, ami mindenképpen munkaképtelenné tette volna őt néhány hónapon belül. A bíróság azzal a kérdéssel találta szembe magát, hogy megállapítható-e a munkáltató felelőssége azon időponton túli jövedelem kiesésért és orvosi kezelés költségeiért, melyek a betegség okozta munkaképtelenséget követően keletkeztek. Az egymással konkuráló okok elve került megfogalmazásra ebben az ügyben: ha a korábbi jogsértő magatartás

³⁷² [1970] AC 467

³⁷³ [1982] AC 794.

ugyanúgy alkalmas azon sérülés illetve fogyatékoság előidézésére, mint a későbbi esemény, akkor nem csökken a korábbi magatartás kifejtőjének felelőssége.

4. A felróhatóság szerepe

1. A felróhatóság vizsgálata, célja

A felróhatóságnak jelentős szerepe van a polgári jogi felelősség megalapozásában. A kártérítés általános alakzata ugyanis nem objektív jogkövetkezmény károkozás esetére. Bármennyire is magában hordozza a jogellenességet a jog engedélyének hiányában történő károkozás, azonban a jogsértő, károkozó tudati állapotának kiemelt jelentősége van a szankciók alkalmazása során. A személyhez fűződő jogok megsértésének körében ez a kijelentés még inkább igaz. A személyhez fűződő jogokkal előidézett hátrány minőségileg más, mint a vagyoni károsodás, így a felróhatóság hiányában történő jogsértés is jogkövetkezmény alkalmazását vonja maga után, igaz, csak a jóval enyhébb, erkölcsi-jogi jellegű objektív alapú szankciók alkalmazását.

A felróhatóság egy speciális tudati kategória, a jogsértő viszonya jogellenes magatartásához. A magyar polgári jog megfogalmazásában a felróhatóság az adott helyzetben általában elvárható magatartást jelenti.³⁷⁴ Ez a megfogalmazás a hazai bírói gyakorlatban erősen közelít az objektív mércéhez.³⁷⁵ A bíróságok elsődlegesen akkor állapítják meg a felróhatóság hiányát, és engedik meg erre alapozva a károkozó mentesülését a kár megtérítésének kötelezettsége alól, ha a károkozás elkerülhetetlen volt. Pontosan emiatt a bírói gyakorlatban kialakult szigorú jelentéstartalom miatt az új Ptk. koncepciója két megoldást irányzott elő a kártérítés általános

³⁷⁴ Ptk. 4. § (1)

³⁷⁵ PETRIK Ferenc, *Kártérítési jog*, HVG Orac, Budapest 2002. 48.

alakzatának újraszabályozásánál. Az egyik megoldás megtartja a jelenleg ismert felróhatóság fogalmát, mint a károkozó cselekvésének mércéjét. A másik változat – mely jelenleg úgy tűnik, nem nyert támogatást a rekodifikációs vitában – egyértelműen objektív alapokra helyezi a felelősséget, és a kár bekövetkeztének esetén csak a károkozás elkerülhetetlenségének bizonyításával enged mentesülést a károkozónak. A bíróságok álláspontjával kell egyetértünk, mely szerint bár a felróhatóság gyakorlati jelentéstartalma valóban egy objektív mércéhez közelít, de a konkrét esetek kapcsán lehetőséget kell adni az egyéniesítésre, a különleges körülmények vizsgálatára.³⁷⁶ A károkozó tudatának vizsgálata az általános kárfelelősség kapcsán elengedhetetlen ahhoz, hogy a polgári jogi kártérítés ne egy elszemélytelenedett szankcióvá váljon.

Abban az esetben ugyanis, amikor a felelősséget objektív alapon állónak tekintjük, tisztán magánjogi célt szolgáló felelősséget kreálunk, és a károsult kárára koncentrálna a reparáció/kompenzáció eszméjét juttatjuk maradéktalanul érvényre. Ha azonban egyetértünk Eörsi Gyula megállapításával, akkor a kártérítés funkciója még a vagyoni viszonyok meg bomlása kapcsán is magán kell, hogy viseljen preventív elemeket is.³⁷⁷ Célul kell tűzni a károkozó jövőbeni károkozástól való visszatartását. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha a felelősséget szubjektívizáljuk, a károkozó tudatállapotának vizsgálatára lehetőséget biztosítunk.

Az erkölcsi károk körében a kérdésnek döntő jelentősége van, különösen a sérelemdíj bevezetésének küszöbén állva. Az új jogintézmény elnevezésében és rendszertani hovatartozásában is szakít a kártérítési joggal, azonban a még mindig élő utaló szabály okán szoros összefüggésben áll a kártérítéssel. Az eredeti tervek szerint objektív alapon elképzelt sérelemdíj kétségtelenül hatékonyan szolgálta volna személyiségvédelem eszméjét, azonban teljesen új

³⁷⁶ BÁRDOS Péter, *Az új Ptk. kárfelelősségi fejezete (Változat egy témára)*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/5-6. 7.

³⁷⁷ EÖRSI Gyula, *Tézisek a polgári jogi felelősségről*, Biztosítási Szemle, 1977/11-12. 194.

felelősségi rendszert keletkeztetve pontosan a leginkább tiszteletben tartandó jogtárgyak, a személyhez fűződő jogok területén negligálta volna a prevenció eszméjét. Álláspontunk szerint helyesen döntött a kodifikációs bizottság akkor, amikor a sérelemdíjjal kapcsolatban nem alakított ki új, a kártérítési jogtól eltérő felelősségi rezsimet, nem kreált új felelősségi alakzatokat, hanem a sérelemdíj kapcsán is visszautal a kártérítési jogban már ismert általános és speciális felelősségi alakzatokra. Az egyes jogviszonyokban keletkező nem vagyoni sérelmek esetében így az adott jogviszonyra irányadó (szubjektív vagy objektív) felelősség szabályai kerülnek alkalmazásra.

A felróhatóság szerepe a személyhez fűződő jogok megsértésénél is döntő fontosságú. A sérelemdíj, nem vagyoni kártérítés összegének kalkulálása során ugyanis véleményünk szerint fontos szempont lehet a felróhatóság foka. A felróhatóság objektivizált felfogásán túllépve az összegyszerűség kérdéseinél már különböztetnünk kell szándékosság, súlyos gondatlanság, enyhe gondatlanság között. Ez azért is fontos lehet, mert – amint azt az angol exemplary damages példáján keresztül láttuk – a sértett személyiségében okozott ún. belső sérelmek nagyságára következtethetünk a jogsértő felróhatóságának fokából. Nyilvánvaló, hogy egy ugyanazt a személyhez fűződő jogot támadó jogellenes magatartás sértettre gyakorolt hatása eltérő lesz szándékos és enyhe gondatlansággal történő megvalósítás esetén. Ha az angol jog büntető kártérítésének alapkonceptiójával nem is értünk egyet, azt a tételét viszont mindenképpen alkalmazhatónak tartjuk a bírói gyakorlatban, mely például a jogsértésből hasznot húzni szándékozó jogsértőt magasabb összegű kártérítéssel (sérelemdíjjal) sújtja.³⁷⁸

A felróhatóságnak a személyhez fűződő jogok megsértésének tekintetében különösen az orvosi műhiba perek vonatkozásában van kiemelt jelentősége. Hatályos jogunk és az új Ptk. is meg kívánja tartani a felróhatóság kritériumát

³⁷⁸ Vö. „Torts must not pay” doktrína az angol kiegészítő kárfajták körében

az orvosi műhiba témakörében, és nem helyezi az orvos felelősségét objektív alapokra.

Az objektív felelősségi alakzatoknak természetesen más a céljuk. Megalkotásukkal a jogalkotó a tevékenység önmagában veszélyes jellegét, és a veszélyes üzem által okozható károk extrém méreteit igyekszik kompenzálni. A felróhatóság ebben a koncepcióban legfeljebb a károsult (sértett) oldalán játszhat szerepet, amikor is a sértett felróható közrehatása a sérelem bekövetkezésében csökkenti a nem vagyoni kártérítés, sérelemdíj összegét.

2. *A gondos eljárás követelményének kialakulása az angolszász jogrendszerekben*

A felróhatóság követelménye a magyar jogi felfogásban rokonságot mutat az angolszász jogrendszerek gondos eljárás mércéjét felállító felelősségi rendszerével. A gondos eljárás koncepciója az egyén társadalom többi tagja iránti felelősségét juttatja kifejezésre. A legszembeűnőbb különbség a felróhatóság és a gondos eljárás (*duty of care*) között, hogy – amint azt a korábbiakban megvizsgáltuk – a felróhatóság sokkal közelebb áll az objektív viselkedési formula követelményéhez, csak ritkán történik meg a bírói gyakorlatban szubjektív vizsgálása. A gondos eljárás azonban már minőségileg más, hiszen nem egy abszolút, minden helyzetben a társadalom részéről általában elvárható cselekvési minimumot keletkeztet, hanem jelentős teret enged a konkrét személy szubjektumát, személyi körülményeit vizsgáló bizonyítási eljárásoknak.³⁷⁹

A *tort law* a magánjogi jogsérelmek pénzbeli ellentételezésének joga. Első megjelenését a XII. századi Angliában találjuk, ahol a *King's Court* elsősorban a földműveseket ért – többnyire vagyoni – sérelmek kompenzáálására alkalmazta. Az ennek nyomán kialakult *writ of trespass* valamennyi

³⁷⁹ MARKESINIS, Basil – DEAKIN, Simon, *Tort Law*, Clarendon Press, Oxford, 2003. 85.

törvényszegés esetén alkalmazott jóvátételi forma volt. Megítéléséhez a felperest ért sérelmet (vagyoni és nem vagyoni egyaránt), a sérelem közvetlenségét (következményi károk kizárva), valamint annak az okozati összefüggését kellett bizonyítani, hogy a jogellenes cselekvés eredménye a sérelem.³⁸⁰ A feltételek egyértelműen az objektív felelősség jegyeit hordozták magukon. Nem a jogsértő szándéka, tudata, hanem a kivitelezés módszere és a magatartás eredménye voltak döntőek. Az így megítélt pénzüsszegek azt célozták, hogy újra teljessé tegyék a felperes életét (*make him whole*). A kártérítés objektív felfogásán az első rést az urbanizáció ütötte, amikor a korábbi elszeparált farmer rendszerben csak ritkán összetalálkozó jogalanyok a nagyvárosban már napi kapcsolatba kerültek egymással. Az objektív felelősség ennek okán tarthatatlanná vált, hiszen a vétkes károkozásokat is szankcionálta. A vidéki ember birtokát, vagyonát és személyét védő *writ* a továbbiakban alkalmatlanná vált a megváltozott társadalmi igények kiszolgálására.

A jogalkalmazás első válasza a Scott v. Shepherd eset³⁸¹ szentenciájában fogható meg. A bíróságok itt még a vagyon és személy abszolút sérthetlensége mellett foglaltak állást, így nem voltak hajlandók változtatni a kártérítés objektív megközelítésén. Az ítéletben a bíróság egyértelműen kinyilvánította, hogy a kártérítés megítélésénél a jogsértés közvetlen voltának és a sérelem bekövetkezésének van hangsúlyos szerepe.³⁸² Az igazi áttörésre azonban 1852-ig várni kellett. A *Common Law Procedure Act* ugyanis ekkor számolta fel a *writ*-ek rendszerét, és ettől kezdve az igényét érvényesítő félnek nem kellett többé egy meghatározott, és már korábban is nevesített perajtára hivatkoznia.³⁸³ A *tortok* joga komoly szemléletváltáson ment keresztül, hiszen

³⁸⁰ HOLMES, Oliver Wendell Jr., *Torts: The Common Law Remedy for Injuries*, http://iped.utep.edu/IPED%20Reports/2001_11PDF/Chapter2.pdf [Letöltés ideje: 2008. július 12.]

³⁸¹ 96. Eng. Rep. 525 Scott v. Shepherd, Court of Common Pleas, 1773

³⁸² SEDGWICK, Theodore, *A Treatise on the Measure of Damages: Or an Inquiry Into the Principles Which Govern the Amount of Pecuniary Compensation Awarded by Courts of Justice*, Beard Books, Frederick, Maryland, 2000. 203.

³⁸³ MAITLAND, F. W., *The Forms of Action at Common Law 1909*, <http://www.fordham.edu/halsall/basis/maitland-formsofaction.html> [Letöltés ideje: 2008. július 3.]

az újabb és újabb bíróság elé kerülő ügyekben méltánytalanná és tarthatatlanná vált az objektív felelősség alkalmazása. A XIX. század ipari forradalma bonyolította meg igazán a helyzetet, amikor olyan technikai újítások jelentek meg, melyeknek gyártása és forgalmazása a modern kereskedelem kialakulását hozta magával. A kereskedelem fellendülésének útjában állt az objektív felelősség, hiszen a szárnyait bontogató iparosodás gátját jelentette az, hogy a tevékenységet folytató vállalkozónak bármikor számolnia kellett, akár véletlen károkozása esetén is egy hatalmas kártérítési összeg megfizetésével, ami ellen védekezni nem tudott.³⁸⁴

Az angol jog ekkor integrálta a hanyagság (*negligence*) teóriáját a kártérítési jogba. A hanyagságot lényegileg az észszerűen elvárható gondosság hiányával definiálta. A hanyag cselekvés mércéje először a körültekintő és elővigyázatos ember hasonló körülmények között tanúsított magatartása lett. *Brown v. Kendall* ügyben (1850)³⁸⁵ az alperes egy bottal véletlenül ütötte ki egy arra sétáló nő szemét, miközben épp két kutya támadását akarta megakadályozni. A régi jog a kártérítés megállapítását indokolta, hiszen kár és okozati összefüggés megállapítható volt. A bíróság azonban elvi élel rögzítette, hogy méltánytalan lenne kártérítésre kötelezni az alperest, hiszen sem gondatlanság, sem károkozó szándék nem volt részéről kimutatható.³⁸⁶

A gondatlanság vizsgálatához segítségül hívott eszköz az előreláthatóság (*foreseeability*) lett, melyet az okozati összefüggés körében már részletesen elemeztünk. Az előreláthatóság azt biztosította, hogy mindenki csak olyan károkért tartozzon felelősséggel, amelyet észszerűen előre látott vagy láthatott. Az előreláthatóság gondossággal való összekapcsolása azonban ismét torzulásokat eredményezett a gyakorlatban, hiszen a veszélyes üzemek (mindenek előtt a vasúti közlekedés) megjelenésével akár a veszélyes üzem

³⁸⁴ SEDGWICK, *i.m.* 214.

³⁸⁵ *Brown v. Kendall* 60 Mass. 292 (1850)

³⁸⁶ BURDICK, Francis M., *The Law of Torts: A Concise Treatise on the Civil Liability at Common Law and Under Modern Statutes for Actionable Wrongs to Person and Property*, Beard Books, Frederick, Maryland, 2000. 58-59.

üzembentartója is kimenthette magát a károk megtérítése alól. A Wood esetben (1896)³⁸⁷ a peronon álló felperes sérülést szenvedett, amikor a szerelvény felcsapta egy elgázolt nő testét. A bíróság a vasúttársaságot nem marasztalta el, mert nem talált gondatlanságot a mozdonyvezető oldalán, hiszen ő nem láthatta előre, hogy valaki a vonat elé ugrik, és a holttest a peronon állóknak sérüléseket okozhat. A helyzet tarthatatlanná vált, így a felelősségi rendszer a XX század elejére két részre szakadt az angol jogban: a korábbi objektív felelősség a veszélyes üzemek körében továbbra is alkalmazható maradt, míg más jogviszonyokban a gondos eljárás követelménye és az előreláthatóság alapján ítélték meg kártérítést.

A gondos eljárás követelménye ettől kezdve részletes kifejtést nyert a bírósági döntésekben. A felelős ember koncepciójában a gondosság fennállását kezdték el a bíróságok vizsgálni. Az eljárás központi kérdései a következők voltak:

- Létezett-e olyan kapcsolat a károkozó és a károsult között, amely megalapozza a gondosság követelményét?
- Megszegte-e a károkozó a gondosságból folyó kötelezettségét?
- Előre láthatta-e a sérülést és annak mértékét?³⁸⁸

A gondos eljárás kapcsán téves felfogást eredményezett a gondosság követelményének minden károkozó-károsult relációjában történő vizsgálata. Általános gondossági követelményt ugyanis nem állítottak fel a társadalom tagjai vonatkozásában, így azt mindig esetenként vizsgálták. Az USA-ban a Palsgraf eset (1928)³⁸⁹ volt az, amely ezt a problémát a leginkább megvilágítja. Az ügy tényállása szerint a mozgássérült személy vonatra felsegítése közben a kerekesszék legurulása sérülést okozott a peronon álló felperesnek. Az eljárás központi kérdése az volt, hogy vajon az egyik személlyel szemben fennálló

³⁸⁷ HOLMES, Oliver Wendell Jr., *Torts: The Common Law Remedy for Injuries*, http://iped.utep.edu/IPED%20Reports/2001_11PDF/Chapter2.pdf [Letöltés ideje: 2008. július 12.]

³⁸⁸ GILIKER, Paula – BECKWITH, Silas, *Tort*, Thomson Sweet & Maxwell, London, 2004. 25-26.

³⁸⁹ Palsgraf v. Long Island Railroad Co. 162 N.E. 99 (N.Y. 1928)

(jelen esetben morális) kötelezettség teljesítése közben másnak okozott kárért felelőssé tehető-e a károkozó. A bíróság megállapította, hogy a közvetett károsult felé nem állapítható meg a gondos eljárás követelménye, hiszen nem kerültek kapcsolatba sem jogi, sem morális alapon.

A gondosság teóriája tehát a XX. század elején Angliában és az Egyesült Államokban is egyaránt azzal a problémával küszködött, hogy a gondosságot csak a közvetlen károsult irányában követelte meg. Károsult csak olyan személy lehetett, akivel szemben fennállt az aktuális cselekmény alapjául szolgáló jogi vagy morális kötelezettség. Az objektív felelősség szigorú tagadása odáig jutott, hogy az USA-ban akár a munkáltató is kizárhatta előre a munkaszerződésben a veszélyes munkakörben foglalkoztatottak kárainak megtérítéséért való felelősségét (*Mad Hatter* teória).³⁹⁰ Angliában a *privity* doktrína honosodott meg ennek nyomán. A gyártók ugyanis csak olyan személyekkel szemben tartoztak felelősséggel a hibás termék által okozott károk vonatkozásában, akikkel közvetlenül szerződéses kapcsolatba kerültek, tehát akinek eladták a terméket.³⁹¹ Az előreláthatóság alapján ugyanis ők csak az ilyen személy oldalán bekövetkező esetleges károkat láthatták előre.

Az egyensúly megtalálása a McPherson esethez (1932)³⁹² köthető. A gondos eljárás követelménye az angolszász rendszerek felfogásában már nem konkrét személlyel, hanem a társadalom valamennyi tagjával szemben fennáll. Az előreláthatóság nem a felelősség megalapozásához szükséges feltétel, csupán az okozati összefüggés eredményeként jelentkező sérelem közeli vagy távoli voltát hivatott eldönteni. A modern angol esetjogban a gondos eljárás bár általános társadalmi mércék szerint, azonban a jogsértő életkorát, képzettségét, személyi körülményeit alaposan figyelembe vevő bizonyítás során állapítja meg, hogy a károkozó megsértette-e ennek követelményét vagy sem.

³⁹⁰ HOLMES, Oliver Wendell Jr., *Torts: The Common Law Remedy for Injuries*, http://iped.utep.edu/IPED%20Reports/2001_11PDF/Chapter2.pdf [Letöltés ideje: 2008. július 12.]

³⁹¹ GERVEN – LEVER – LAROCHE, *Tort Law i.m.* 222.

³⁹² *McPherson v. Buick Motors Company*, 1916, 217 N.Y. 382, 11 1. N.E. 1050.

A gondos eljárásnak a károkozó azon körülményei szempontjából is nagy jelentősége van, hogy milyen körben fejti ki tevékenységét. Az amerikai jogban iskolapéldává vált McDonald's esetben³⁹³ a gyorsétterem autós kiszolgáló részébe behajtó felperes többek között kávéét vásárolt. A kávéét műanyag pohárban kapta, fedéllel ellátva. A felperes – miközben inni próbált a kávéból – kilötytyintette azt, és combján másodfokú égési sérüléseket szenvedett nagy kiterjedésben a forró kávé hatására. A perben az alperes gyorsétterem azzal védekezett, hogy nem láthatta előre, hogy valaki a forró kávéét ügyetlensége folytán a lábára önti. A bíróság azonban a gondos eljárás követelményének megsértését azon az alapon állapította meg, hogy a kávé alapvetően az ember szájával, nyelvével kerül közelségbe. Az a folyadék, amely a combon ilyen égési sérüléseket eredményez, nyilvánvalóan alkalmatlan hőmérsékletű emberi fogyasztásra. Mivel a McDonald's egy világviszonylatban is jó hírnévvel rendelkező, ismert nagyvállalat, és a kávé hőmérséklete nem az adott esetben volt irreálisan magas, így az alperesnek nagy összegű büntető kártérítést is fizetnie kellett.³⁹⁴ Neki ugyanis fokozottan érvényre kell juttatni a gondos eljárás követelményét, mivel számos ügyféllel kerül kapcsolatba naponta.

A gondos eljárás követelményének azért van kiemelt jelentősége az angolszász jogrendszerekben, mert ennek segítségével külön törvényi rendelkezések hiányában is különbséget lehet tenni egy orvos és egy közönséges ember felelősségének mércéje között. Az orvosok körében is különböztethet a bíróság a rezidens, a gyakorló orvos és a nagy szakmai tapasztalattal rendelkező főorvos gondossági követelménye között. Az egyéniesítés lehetősége tehát bármikor fennáll, azonban mégsem csap át a büntetőjogi töle elvárhatóság kategóriájába.

³⁹³ Liebeck v. McDonald's Restaurants, Bernalillo County, N.M. Dist. Ct. Aug. 18, 1994

³⁹⁴ Az esküdtszék 200.000.- USD *compensatory damages*-t ítélt meg a felperesnek, valamint ezen felül 2.9 millió USD *punitive damages*-t. Másodfokon a büntető kártérítés összegét 740.000.- USD-re mérsékelte a bíróság.

3. A felróhatóság speciális foka a szakemberek felelősségével kapcsolatban

A felróhatóság és a gondos eljárás követelményének kizárólag objektív kategóriaként való kezelése nem lehetséges. Ennek igazolására az egyes szakmákkal kapcsolatos felelősségi szabályokat kell megvizsgálnunk. Nem újdonság a magyar jogrendszerben sem, hogy például az orvosi felelősség körében maga a jogszabály támaszt magasabb felelősségi mércét az általános értelemben vett elvárhatóságtól eltérően. Ez volt a helyzet 2003. előtt, amikor az egészségügyi törvény a legnagyobb gondosság követelményét írta elő az egészségügyi dolgozók eljárása során.³⁹⁵ A bírói gyakorlat a legnagyobb gondosság fogalmát valóban szó szerint értelmezte, így számos esetben valójában objektív alapú felelősséget teremtett azáltal, hogy felróhatóság vizsgálatát teljesen mellőzte az orvosi műhiba perek során.³⁹⁶ 2003. óta a jogszabály ismét általánosságban fogalmazza meg a felelősséget, és az orvosok esetében is az egyszerű gondosság fogalmával operál. Hozzáteszi azonban, hogy a gondosságot egyrészt az egészségügyi ellátásban résztvevőktől elvárható szempontból kell értékelni, másrészt a szakmai, etikai szabályok és irányelvek betartását is az elvárható magatartás elemeivé teszi.

Európában és az Egyesült Államokban sem jellemző, hogy a felróhatóság, vétkesség, gondos eljárás követelményeinek való megfelelés során az elvárhatóságnak különleges mércéjét állítanak fel a jogszabályok vagy a bírói gyakorlat az orvos felelősségével kapcsolatosan. Az elvárhatóság mindenkire irányadó kritériumának az indoka nem csupán a diszkrimináció tilalmával magyarázható, de azzal a megállapítással is, miszerint egy szakmai (orvosi) kérdés vagy probléma megközelítése jellemzően kívül esik az általános, mindenki által tudott ismeretek körén. Éppen ezért egy perben nem lehet kitenni egy szakember eljárását a szakma szempontjából laikus bíróság vagy

³⁹⁵ 1997. évi CLIV. törvény 77. § (3)

³⁹⁶ DÓSA Ágnes, *Az orvos kártérítési felelőssége*, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2004. 91., valamint Legfelsőbb Bíróság Pfv. III. 24. 330/1998.

esküdtszék által megkívánt speciális követelményeknek még akkor sem, ha ezekben az ügyekben a szakmabeli szakértő alkalmazása nem csupán jellemző, de gyakran kötelező is.³⁹⁷ A gondos eljárás és elvárható magatartása mércéjét tehát nem szabad az orvosi felelősség kapcsán sem túlzottan egyéniesíteni vagy éppen maximálisan objektivizálni. Általánosan bevett gyakorlat, hogy az adott ágazat szakembereinek közös bölcsessége, tudása, jellemző eljárása szolgáltatja a gondos eljárás és elvárható magatartás alapját.

A fentiek illusztrálására szolgál az USA gyakorlatából a California államban született ítélet az *Osborn v. Irwin Memorial Blood Bank* ügyben³⁹⁸. A tényállás szerint egy alig háromhetes csecsemőn életmentő beavatkozást kellett végrehajtani, miközben vérátömlesztés is szükségessé vált. A felhasznált vérkészítmény azonban AIDS vírussal fertőzött volt, így a gyermek HIV pozitívvá vált. A felperesek (a gyermek törvényes képviselői) pert indítottak a vérellátó központ és az egészségügyi beavatkozást végző intézmény ellen. Az eljárás központi kérdése az volt, hogy vajon 1983-ban elvárható volt-e az alperesektől, hogy a felhasznált vért AIDS tesztnek is (anti HBc teszt) alávéssék. A felperes jogi képviselőjének érvelése szerint az egészségügyi ellátásban résztvevők gondossági mércéje magasabb, mint a más személyekkel szemben támasztott követelmények, így annak ellenére, hogy abban az időben még az USA egyetlen vérellátó központjában sem volt szokásban ennek a tesztnek az elvégzése, az alpereseknek fokozottabb gondosságot kellett volna tanúsítaniuk. A teszt ugyanis már akkor is ismert volt, tehát megvolt annak a lehetősége, hogy a HIV fertőzés elkerülhető legyen. A bíróság azonban nem osztotta a felperesek álláspontját, pontosan az előbb hivatkozott általános szakmai gyakorlat követésére alapozva döntését. Az a tény, hogy az alperesek az országban található más intézmények szokásos eljárásának megfelelően tesztelték a vérkészítményeket, elegendő ok volt arra nézve, hogy a gondatlan eljárás követelményének megsértése ne

³⁹⁷ *Landeros v. Flood*, 17 Cal. 3d 399 (1976)

³⁹⁸ 7 Cal. Rptr. 2d 101 (Ct. App. Cal. 1992)

legyen megállapítható. Az általánosan követett szakmai gyakorlat és felfogás ugyanis a gondos eljárás követelményének szakmákra specializált alakzata.

A felelősség vizsgálata során az orvosi műhiba perekben gyakran felmerül annak a kérdése, hogy az orvos felelősségét a kontraktuális vagy a deliktuális felelősségi alakzat szabályai szerint kell-e megítélni. Hazánkban egyértelműen a deliktuális alapon fennálló szemlélet az uralkodó, azonban például az Amerikai Egyesült Államokban a kontraktuális jogviszonynak is döntő jelentősége lehet. Az amerikai orvos ellátási kötelezettsége ugyanis főszabály szerint elvállaláson alapszik, tehát csak akkor terheli a beteg ellátásának kötelezettsége, ha arra az orvos kifejezetten vállalkozott, az ellátást megkezdte.³⁹⁹ Éppen ezért a kontraktuális felelősség érvényesítéséhez a szerződés létrejöttének igazolását megköveteli az amerikai joggyakorlat. Ezzel addig nincsen semmi probléma, amíg írásbeli szerződést kötnek a felek, és az egyértelműen rögzíti a megállapodás alapvető pontjait. A szerződésszegésre alapított felelősség alkalmazása a betegnek kedvez, hiszen ebben az esetben a szakmai szabályoknak és elvárásoknak való megfelelést az orvosnak kell bizonyítania. A bíróság csak akkor engedi meg a kontraktuális felelősség alkalmazását, ha az orvos kifejezetten az eredmény szolgáltatására vállalkozott, vagy ha kifejezetten személyes teljesítést vállalt, s a kár azért keletkezett, mert a személyes teljesítés elmaradt.⁴⁰⁰ Vita van azonban az amerikai jogirodalomban arról, hogy ez a felfogás mennyiben szolgálja a beteg érdekeit. A beteg ugyanis még szerződéskötés során sincs alkupozícióban, nincs lehetősége a szerződési feltételek olyan részletekbe menő meghatározására, mint ahogyan azt más szerződések körében a felek részéről megszokhattuk.⁴⁰¹ Ezért tartja az amerikai jogirodalom is célszerűbbnek – álláspontunk szerint helyesen –, ha az orvosi műhibával kapcsolatosan a deliktuális felelősség szabályait juttatjuk érvényre.

³⁹⁹ BEST-BARNES, *i.m.* 415.

⁴⁰⁰ DÓSA, *i.m.* 64.

⁴⁰¹ BEST-BARNES, *i.m.* 419.

Önmagában annak a jelentősége, hogy az orvosokkal és más szakemberekkel szemben támasztott gondossági mércéje azonos a nem szakemberek elvárható magatartásának követelményével, nem jelenti azt, hogy az összecszerűség tekintetében ne lehetne differenciálni. Németországban egy 2003-ban laikusok körében végzett kutatás⁴⁰² egyértelművé tette, hogy a társadalom a szakemberekkel szemben szinte valamennyi tevékenységi körben egy fokozottabb elvárhatósági mércét állít fel. A laikusok hasonló testi sérülést eredményező esetekben nagy jelentőséget tulajdonítottak az összecszerűség meghatározásánál annak a ténynek, hogy a jogsértő foglalkozása körében fejtette-e ki a jogsértő magatartást vagy sem. Az egyik hipotetikus esetben a járókelő egy utca közepén lévő aszfaltjavítás kordonját távolította el a sötétben, aminek következtében egy mély gödör maradt a járdán, mindenféle figyelmeztető jelzés nélkül. A felperes ebbe a gödörbe esett bele, és testi sérüléseket szenvedett, melynek következtében két hónapig kórházi kezelésre szorult. A másik példában az alperes iparos helytelenül szerelt fel egy falra tervezett, igen súlyos szekrényt, ami később a szakszerűtlen felszerelésből következően ráesett a felperesre, aki ugyanolyan sérüléseket ugyanolyan gyógytartammal szenvedett el, mint az előző eset igényérvényesítője. A laikusok majdnem dupla akkora fájdalomdíjat ítéltek volna meg az iparos károkozásának következtében sérülést szenvedett felperesnek, mint a gödörbe esett másik személynek. Még annak sem tulajdonítottak jelentőséget, hogy a kordont eltávolító alperes oldalán tudatos gondatlanság, míg az iparos oldalán csupán csak hanyagság volt megállapítható. A felróhatóság fokába így nem kizárólag különböző gondatlansági kategóriák értékelését vonták a megkérdozettek. Annak tulajdonítottak ugyanis kiemelt jelentőséget, hogy a valamilyen foglalkozást folytató szakemberekbe vetett bizalom magasabb elvárhatósági mércét is eredményez egyben. A szakember esetében akár a gondatlanság legalacsonyabb foka is nagyobb súllyal esik latba, mint általában.

⁴⁰² SCHIPS, Peter, *Schmerzensgeld für die Erben?*, Ravensburg, 2003. 135. (http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=96976376x&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=96976376x.pdf) [Letöltés ideje: 2007. április 6.]

Az új Ptk. nem tervezi az elvárhatóság mércéjét megbontani az egyes felelősségi formák körében, vagy a szakemberekkel, orvosokkal kapcsolatosan eltérő gondossági követelményt felállítani. Ez a fenti példák tükrében mindenképpen helyeselhető. A sérelemdíj összegének megállapítása során a szakember általi károkozásnak véleményünk szerint csak akkor lehet összegnövelő szerepe, ha a sérelemdíjat ténylegesen magánjogi büntetésnek fogjuk fel. Egyébként legfeljebb a károsult laikus helyzetéből következő kiszolgáltatottság indokolhatja a sérelemdíj összegének növelését.

IV. A HOZZÁTARTOZÓI IGÉNYEK

1. A hozzátartozói igények meghatározása

Az erkölcsi károk jellemzően a konkrét károkozó és károsult relációjában keletkeznek. A jogsértő a sérelmet szenvedett fél személyhez fűződő jogait sérti meg, aminek következtében a károsult valamilyen nem vagyoni hátrányt realizál. A kárkötelem elemeinek körében az okozati összefüggés elsődlegesen a jogsértő magatartás és a személyiségi jogi sérelem között kell, hogy fennálljon. Vannak azonban olyan helyzetek, amikor a jogsértő magatartás következtében kívülálló személyek is nem vagyoni sérelmet szenvednek. Ilyen esetekben a károkozó közvetlenül nem kerül a jogsértés során kapcsolatba az igényérvényesítő féllel, gyakran tudata nem is fogja át, hogy a közvetlen károsulton kívül másnak is kárt okoz. Az okozati összefüggés megtalálása érdekében olyan hivatkozási alapot kell tehát találni, amely képes megalapozni az ok és okozat kapcsolatát a jogsértő más ellen irányuló magatartása és a kívülálló nem vagyoni sérelme között.

Hozzátartozói igényeken a jogtudomány azokat a felperesi igényhelyzeteket érti, amikor olyan személy kíván nem vagyoni kártérítés iránti igényt érvényesíteni, aki nem közvetlen áldozata a személyiségi jogot ért támadásnak. A jogtárgyat vizsgálva megállapítható, hogy a személyiségi jogok személyhez tapadnak, így a magyar polgári törvénykönyv rendelkezései alapján ezek nem örökölhettek, és – a kegyeleti jogok és a cselekvőképtelen személyekkel szembeni jogsértések áldozatainak speciális helyzetétől eltekintve⁴⁰³ – kizárólag a sérelmet szenvedett személy érvényesíthet igényt a jogsértővel szemben. A magyar Ptk. csak szűk körben enged eltérést ettől a szabálytól, és ezek az eltérések is jellemzően szükségszerűségből történnek. A személyhez

⁴⁰³ Ptk. 85. §

fűződő jogok személyes jellegét támasztja alá az a tény is, hogy még a korlátozottan cselekvőképes személyt is felruhazza a kódex az igényérvényesítés jogával jogainak megsértése esetén. A cselekvőképtelen személyek esetében természetszerű, hogy személyhez fűződő jogaik megsértése esetén törvényes képviselőjük érvényesíthet igényt, valamint az ismeretlen helyen vagy távollévő esetében a hozzátartozó vagy gondnok felruházása az igényérvényesítés jogával szintén magától értetődő. A kegyeleti jogok körében a jogok természete indokolja, hogy a meghalt személy becsületét, jó hírnevét sértő kijelentések kapcsán a Ptk. kijelölje a védelem igénylésére jogosultak körét. Bár véleményünk szerint a kegyeleti jogok nem az elhunyt személy személyhez fűződő jogait védik, hiszen az ember jogképessége halálának pillanatában megszűnik. Itt sokkal inkább az elhunyt közel álló személyek érzése sérülnek. Nem véletlen, hogy a Ptk. a hozzátartozókat és a végrendeleti juttatásban részesített személyeket teszi meg jogosultakként.

Amennyiben azonban elfogadjuk azt az alapvetést, hogy a polgári jog valamennyi, felróható személyiségi jogi jogsértésre reagálni kíván a nem vagyoni kártérítés, sérelemdíj szankciójával⁴⁰⁴, akkor az élethez való jogot sértő magatartásokra a civiljognak is válaszolnia kell függetlenül attól, hogy a megsértett jogosultság birtokosa e magatartás következtében már nem képes a bíróság előtt személyesen fellépni.

⁴⁰⁴ Ezt az alaptételt az Alkotmány rendelkezéseiből vezetjük le, mely az alapvető jogok meghatározása során a deklarációt követően az egyes jogágak feladatává teszi a tényleges garanciák kidolgozását.

2. A hozzátartozói igények megítélése a magyar polgári jogban

A hozzátartozói igények sem eredetileg sem most nincsenek szabályozva a Ptk-ban. Ezt a *sui generis*, nem vagyoni kártérítéshez kapcsolódó tényállást a bírói gyakorlat alakította ki. Az 1977-es törvénymódosítás⁴⁰⁵ után a kérdés eldöntésére a következő Legfelsőbb Bíróság által hozott ítélet indoklása adott választ:

*„Olyan esetekben, amikor a baleset folytán életét veszített személy hozzátartozójának az élete és a társadalmi életben való részvétele tartósan vagy súlyosan megnehezül, a változott körülményekre tekintettel részére nem vagyoni hátrányok csökkentése, illetőleg kiküszöbölése végett kárpótlás megítélése is indokolt lehet.”*⁴⁰⁶

Ez a megközelítés – igazodva a nem vagyoni kártérítés tényállásához – a halál tényére, a halál folytán fellépő gyászra, fájdalomra való hivatkozással nem ismerte el a kártérítési igényt.

A 16. számú irányelv már kifejezetten említi a hozzátartozói igényeket, ám csak a közeli hozzátartozók⁴⁰⁷ számára ismeri el ezt a jogot, megkövetelve azt a szükségtelen többlettényállási elemet, hogy a halál következtében a hozzátartozónál valamilyen kóros elmeállapotnak kell kialakulnia. Az esetek döntő többségében a bíróság indokolásában mindig valamilyen, az átlagos gyászon túlmutató fájdalmat, nehézséget kívánt felmutatni. Egy esetben a 32 évesen özvegyen maradt felperes, aki három kisgyermeket nevelt, azért kapott nem vagyoni kártérítést, mert a bíróság szerint házasságkötési esélyei három gyermekkel szinte kilátástalanok, valamint a halál hatására gyakori

⁴⁰⁵ 1977. évi IV. törvény

⁴⁰⁶ BH 1980. 243.

⁴⁰⁷ Ptk. 685. §

idegösszeroppanások gyötrik.⁴⁰⁸ Ez a felfogás persze azért nem meglepő, mert a korabeli rendelkezések a nem vagyoni kártérítés „rendes” eseteiben is megkívánták a kézzelfogható sérelem egyértelmű bizonyítását.

A 21. számú irányelv az igény megítélésénél elegendő oknak találta annak igazolását, hogy a hozzátartozó elvesztése negatív társadalmi hatást váltott ki. Közvetlenül a nem vagyoni kártérítést szabályozó Ptk. szakasz megsemmisítése előtt született ítélet a szülőjét elvesztő kiskorú gyermek javára már modern szellemben ítélte meg kártérítést. A bíróság indokolásában kifejtette, hogy a hozzátartozói igények megállapításának nem előfeltétele a kóros elmeállapot. Azt kell vizsgálni, hogy a káresemény milyen negatív hatást gyakorolt a hozzátartozóra, hogyan befolyásolta annak életét. Kiskorú gyermek esetén a szülők elvesztése pótolhatatlan veszteség, mely minden további hátrány igazolása nélkül kártérítési kötelezettséget keletkeztet a jogsértő oldalán.⁴⁰⁹ Kicsit hasonló ez az érvelés a legújabb bírói gyakorlatban megismert köztudomású tény koncepciójához.

A jelenlegi helyzet a 34/1992-es AB határozat nyomán alakult ki, amely kimondta, hogy a hozzátartozói igények a nem vagyoni kártérítés *sui generis* tényállását képezik, és a hozzátartozó személyiségi joga közvetlenül és közvetve is sérülhet azáltal, hogy hozzátartozóját elvesztette. Napjaink jogalkalmazása azonban még mindig elsősorban azokban az esetekben ítél meg gördülékenyebben nem vagyoni kártérítést a hozzátartozó javára, ha valamilyen külvilágban is érzékelhető hátrány igazolható az eljárás során.⁴¹⁰ Ezt a felfogást példázza, hogy még 2001-ben is született ítélet, mely

⁴⁰⁸ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban*, ELTE JTI, Budapest, 1986. 126.

⁴⁰⁹ BH 1992. 318.

⁴¹⁰ BH 1994. 131. I. A házastárs elvesztése következtében kialakult rokkantságot eredményező kóros elmeállapot esetében megállapított nem vagyoni kártérítés.

Szekszárdi Városi Bíróság 14P. 20.130/1995. sz. ítélete: 21 éves fiú gyermek közlekedési balesetben történő elhalálása miatt az édesapa számára 400.000, az édesanya számára 300.000 Ft, a testvér számára 200.000 Ft nem vagyoni kártérítést ítélte meg.

Fővárosi Bíróság 41 Pt. 25.312/1968. sz. ítélete: Egy éves leánygyermek mindkét szülőjét elvesztette, egyúttal a 60 éves nagymama gyermekét. 1998-ban az egy éves leánygyermeknek 1.000.000 Ft, a gyermekét elvesztő hölgynek 600.000 Ft nem vagyoni kártérítést ítéltek meg

indoklásában a következőket hangsúlyozza: „A közeli hozzátartozó elvesztése miatt a nem vagyoni kár megítélése nem kizárt, szükséges azonban a hátrány bizonyítása.”⁴¹¹

A hozzátartozói igények elbírálásánál figyelembe kell venni, hogy valamennyi személyiségi jog azonos értékű, köztük jogcím szempontjából nem lehet különbséget tenni. Ma már nem csak a testi sérülések adnak alapot a nem vagyoni kártérítés megítélésére, hanem minden személyiségi jogsértés következtében előállt pszichés károsodás is megfelelő jogcímet jelent. A hozzátartozói igények hazai bírói gyakorlata jellemzően a következő személyiségi jogok csorbulása során fogadta be a keresetet:

- családban való nevelkedéshez, családi együttéléshez való jog
- harmonikus, kiegyensúlyozott családi élethez való jog
- egészséges személyiségfejlődéshez való jog.⁴¹²

Az ítéletek között találunk olyanokat, melyek súlyos károsodást elszenvedett gyermek szüleinek adják meg a kártérítés lehetőségét, olyanokat, melyek gyermekek szülei elvesztése folytán előállt pszichés zavarát látják kellő indoknak a nem vagyoni kártérítés megítéléséhez.⁴¹³ Az egységesítés azonban várat magára. A törvényhozó egyelőre nem kívánja Magyarországon kodifikálni a hozzátartozói igényeket. Az új Ptk. tervezetében sem szerepel erre vonatkozóan semmilyen rendelkezés. A szabályozás azonban szükséges, mert a bírói gyakorlat még mindig nem egységes a kérdés tekintetében. Az elmúlt tizenöt évben találkozhattunk olyan ítélettel, amelyik az egyetemi tanulmányainak abbahagyására kényszerült, terhesen özvegyé lett asszony számára nem biztosította a nem vagyoni kártérítés lehetőségét⁴¹⁴, vagy olyanal, amely arra hivatkozással utasította el a hozzátartozó igényét, hogy a társadalmi életben hátrányt nem szenvedett el, mivel korábban nem élt

⁴¹¹ BH 2001. 14.

⁴¹² Fővárosi Bíróság 41 Pt. 25.312/1968. sz. ítélete

⁴¹³ Legfelsőbb Bíróság P.törv.III.20.597/1989.

⁴¹⁴ Szolnok Megyei Bíróság 2.Pf.20.984/1988.

társadalmi életet⁴¹⁵.⁴¹⁶ Ezek a példák is alátámasztják, hogy a törvényi szabályozásra, valamint a Legfelsőbb Bíróság jogalkalmazást orientáló állásfoglalásaira nagy szükség lenne ezen a téren is.

A magyar bíróságok gyakorlatából megállapítható, hogy a hozzátartozói igényeket akkor tekinti a jogalkalmazó befogadhatónak, ha a hozzátartozó elvesztésével rendszerint együtt járó hátrányokat meghaladó sérelmek igazolhatók. Ennek megfelelően a lelki fájdalom, gyász (akár hosszantartó gyászreakció formájában is) önmagában elégtelen ahhoz, hogy nem vagyoni kártérítési iránti igényt keletkeztessen. Különleges feltételként azt kívánja meg a bírói gyakorlat, hogy a gyászreakció hatására a személyiség hátrányosan megváltozzon.⁴¹⁷ Azt kell tehát vizsgálni egy konkrét jogeset kapcsán, hogy kialakult-e valamely hátrányos változás a hozzátartozó elvesztése miatt a felperes személyiségében, életmódjában. Számos olyan esettel is találkozunk ezek mellett, ahol a bíróságok külön hátrány bizonyítása nélkül is vélelmezik a hozzátartozó elvesztésével bekövetkezett személyiségi jogsértést. Ilyennek tekinthető az az eset, amikor a kiskorú gyermek mindkét szülőt elveszti a jogsértés következtében. Ilyenkor ugyanis a gyermeket a szülők halála eleve megfosztotta attól a jogától, hogy családi környezetben nőjön fel, a család által nyújtott örömeket élvezze.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Megjegyezzük, hogy a társadalmi élet kitétel a Ptk. 354. § szövegében a bírói gyakorlat szerint elsősorban a pártrendezvényeken való részvételt, pártfunkciók ellátását jelentette.

⁴¹⁶ Nyírbátori Városi Bíróság P.20.944/1990.

⁴¹⁷ Pf. IV.22.305/1995.

⁴¹⁸ Pf. III.21.354/1991.

3. Párhuzamos igényérvényesítés

A hozzátartozói igények tehát semmiképpen nem jelentenek klasszikus értelemben vett jogutódlást, sem anyagi jogi, sem perjogi szempontból. Az igényt érvényesítő hozzátartozók nem azon az alapon követelhetnek kártérítést, hogy hozzátartozójukat valamilyen kár érte, hanem saját személyiségi jogaik sérelmére hivatkozva. Ennek megfelelően a bírói gyakorlat kezdetben csak a hozzátartozó halála esetén látta a kártérítés megítélését indokoltnak.

Az áttörést a Legfelsőbb Bíróság 1986-ból származó korszakalkotó ítélete jelentette, mely a sérelem elszenvedőjének halála hiányában is megítélt a hozzátartozó részére kártérítést.⁴¹⁹ A tényállásban a férjet baleset miatt ért súlyos sérülés következtében nyújtott be a feleség kártérítési igényt a házastársi kapcsolat elnehezédésére hivatkozással. A bíróság ítéletében a házasság örömszerző funkciójának csorbulását állapította meg, mivel a baleset következtében a férj nemi szerve károsodott. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a közvetlen és a közvetett károsodás megkülönböztetésének nincsen elvi jelentősége, és az egyetlen vizsgálandó szempont az, hogy a házastársak közötti nemi kapcsolat lényegesen hátrányos megváltozása a házasságot tartósan és súlyosan megnehezíti e. Az ítélet már jóval az 1992-es AB határozat előtt általános személyiségvédelmi funkciót adott a nem vagyoni kártérítésnek, leszámítva természetesen azt a tényt, hogy a korabeli jogszabályi előírásokkal nem helyezkedhetett szembe, így a tartósság és súlyosság szükségtelen kritériumait már a jogalap megállapításánál is az értékelés körébe vonta.

Sajátos problémaként jelentkezik az a kérdés, hogy amennyiben a közvetlen károsult nem hal meg a jogsértés következtében, akkor van-e lehetőség nem vagyoni kártérítést igényelni a kívülállóknak. Ez a párhuzamos

⁴¹⁹ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20 822/1986.

igényérvényesítés problémáját veti fel. Ha megengedjük a hozzátartozói igények érvényesítését az elsődleges áldozat igényérvényesítése mellett, akkor számolnunk kell azzal, hogy a károkozó egyszerre több személlyel szemben lesz felelős attól függetlenül, hogy jogellenes magatartása egyetlen személy ellen irányult.⁴²⁰ A kérdésnek azonban nincs különösebb dogmatikai buktatója, hiszen ahogy a vagyoni károk körében ismert az elmaradt haszon (közvetett károk) fogalma, úgy a személyhez fűződő jogok megsértésénél is lehetséges kell, hogy legyen a következményi károk megtérítésére való kötelezés.

A probléma forrását sokkal inkább annak a kérdésnek a léte jelenti, mely az igényérvényesítésre jogosult kívülállók körének meghatározására vonatkozik. Véleményünk szerint a hozzátartozói igények esetében a kauzális kapcsolatot a jogellenes magatartás és a közvetett kárt érvényesítő fél sérelme között az a speciális viszony adja, amely a hozzátartozót az elsődleges áldozathoz fűzte. Ezt a bírói gyakorlat hazánkban tradicionálisan, a jogintézmény elnevezésében is jelezve a hozzátartozói minőségben találta meg. Mivel sem a hatályos Ptk-ban, sem az új Ptk. tervezett szabályai között nem található a hozzátartozói igények elnevezés, így ehelyütt nem elsősorban az elnevezés hiányosságaival, sokkal inkább a jogintézmény tartalmával szállunk vitába.

Ha elfogadjuk azt a kijelentést, hogy a másodlagos áldozatok kárigenyeihez szükséges valamilyen kapcsolat bizonyítása az elsődleges áldozat és a közvetett károsult között, akkor ezt a kapcsolatot nem célszerű tisztán egy jogi vagy vérségi kategóriától függővé tenni. A hozzátartozói minőség bár a Ptk-ban tételesen meghatározott rokon kapcsolatot jelent, azonban nem látjuk annak indokát, hogy miért csak a közeli hozzátartozók vagy miért éppen ők szenvedhetnének el károkat egy másik személy ellen irányuló jogsértő magatartás következményeként. Véleményünk szerint a konkrét jogeset kapcsán dönthető-e el, hogy igazolható hátrányok (orvosilag igazolható kóros elmeállapot) hiányában a felperes hivatkozott sérelmét megalapozhatja-e az

⁴²⁰ Fővárosi Bíróság 41 Pt. 27.997/1998. sz. döntése

elsődleges áldozattal fennálló viszonya. Nem érezzük annak szükségét, hogy a jog leszűkítse az igényérvényesítés lehetőségét egyfajta kapcsolatra. Az emocionális kapcsolat meglétét ugyanis a rokonsági tényezőkön kívüli más tények is megalapozhatják.

4. Külföldi vonatkozások

Az európai államok jogalkotása és bírói gyakorlata számos megoldást dolgozott ki a hozzátartozói igények kezelésére. Találkozhatunk a kodifikált elutasítástól kezdődően a kifejezett elismerésig mindenféle variációval. Az eltérő modellek a következő főbb kérdésekre alapozva építik fel koncepciójukat:

- Az adott jogrendszer elismeri-e a személyiségi jogok megsértése esetén más személyek számára az igényérvényesítés lehetőségét.
- Az okozati összefüggés relevanciája.
- A hozzátartozói igények sui generis kárigényeknek minősülnek vagy származtatott igények.
- A megítélhető összegek nagysága korlátozott-e a hozzátartozói igények esetében.
- A „hozzátartozó” fogalmába beleértett személyek köre.

A német jog a hozzátartozói igényeket nem ismeri el. Kizárólag az *Immaterialen Schaden* jogintézményén keresztül van lehetőség a személyiségi jogsértés következtében elhunyt személy hozzátartozóinak vagyoni „károkat” megtéríttetni a károkozóval. Ezek azonban nem az erkölcsi kár fogalma alá vonható költségek és kiadások. Ide tartoznak a temetési költségek, a tartásdíj összege vagy a családfenntartó elvesztése miatti bevételkiesés. A német jog határozott tagadásának indoka, hogy a fájdalomdíj német koncepciója nem a károkozás alaptételéből indul ki, hanem csak a BGB 823. §-ban meghatározott, jogilag védett érdekek sérelmének esetében ismeri el az elégtételadási

funkcióval felruházott fájdalomdíj alkalmazhatóságát. Ennek megfelelően csak akkor tarthat igényt a hozzátartozó fájdalomdíjra, ha a gyász egyben egészségkárosodást is eredményez.⁴²¹ A testi épség, egészség megsértése ugyanis a védelemben részesített jogtárgyak között található. Ezt a felfogást azonban nem minősíthetjük valódi hozzátartozói igény biztosításának olyan szemszögből, ahogyan annak tartalmát egy francia vagy angol jog ismeri.

Franciaországban a hozzátartozói igények terén a bírák alakítják a jogot. A jelenlegi joggyakorlat alapján az erkölcsi kártérítés alapot szolgáltat a hozzátartozóknak arra, hogy a szeretteiket ért jogsértés, valamint saját fájdalmaik közötti okozati összefüggés bizonyítása esetén kártérítést követelhessenek a jogsértő féltől. A francia jog sajátja, hogy az igények kumulálhatók, így az okozati összefüggés megléte esetében akár igen távoli rokonok egymás mellett is részesülhetnek a kártérítési összegből saját jogaik megsértésére hivatkozva. Ennek alapját az az egységes kárfogalom adja, amely nem szab korlátokat törvényi szinten a bírák számára, hogy milyen veszteségeket, sérelmeket, hátrányokat értenek bele a kármező definíciójába. A francia modell komoly hiányossága azonban, hogy a hozzátartozói minőséget automatizmusként kezeli, és minden további feltétel bizonyítása nélkül, lényegében adminisztratív jogalkalmazás keretében részesíti kártérítésben a jogsértés elsődleges áldozatának valamennyi hozzátartozóját, függetlenül a tényleges emocionális viszony, kapcsolattartás meglététől. Bár a *dommage moral* bizonyítása ezekben az esetekben is elengedhetetlen követelmény, azonban a francia joggyakorlat általánosan kialakította annak elfogadását, hogy a hozzátartozó elvesztése önmagában olyan hátrányt generálhat az igényérvényesítő pszichéjében, amely külön bizonyítás nélkül is erkölcsi kárként értékelhető. Kóros elmeállapot vagy orvosilag igazolható pszichés elváltozás nem feltétele a kártérítés megítélésének.⁴²²

⁴²¹ MAGNUS – FEDTKE, *Damages for Non-pecuniary Loss in Germany*, In. ROGERS, *i.m.* 114.

⁴²² GALAND-CARVAL, *Damages for Non-pecuniary Loss in France*, In. ROGERS, *i.m.* 96.

Az *angolszász* megoldás alapjaiban különbözik a kontinentális felfogástól. Az 1846-ban elfogadott *Fatal Accidents Act* rendelkezett először vagyoni károk megtérítéséről a hozzátartozók számára.⁴²³ 1976-tól kezdődően a törvény alapján meghatározott alanyi kör (jegyes, hajadon gyermek esetén a szülő) az elvesztett rokon után fix összegű kártérítést követelhetett a jogsértőtől. Ezt arra a teóriára alapozva engedi meg, miszerint a közeli hozzátartozónak külön bizonyítás nélkül is el kell szenvednie bizonyos sérelmeket a hozzátartozó elvesztésével kapcsolatban, így az elvesztett életörömök mindenképpen igazolhatók.⁴²⁴ A fix összeg az elégtétel funkció és a büntető felfogás sajátos ötvözete. Jogsértés szankcionálatlanul ugyanis nem maradhat az angol koncepcióban. Az angol jog megengedi továbbá, hogy ha a bíróság előtt bizonyítják azt is, hogy a sérelem következtében más hátrányokat, lelki vagy fizikai megrázkódtatásokat éltek át a jogsértés elsődleges áldozatának hozzátartozói – függetlenül attól, hogy hozzátartozójuk a jogsértés után elhunyt-e vagy sem -, akkor saját jogon, közvetlen áldozatokként az arra irányadó feltételek szerint érvényesíthetnek nem vagyoni kártérítés iránti igényt a szabott összegű kártérítést meghaladóan.⁴²⁵ Az angolok sajátos jogértelmezése következtében nem a rokoni tényező a döntő elem a felperes perbeli legitimációjának vizsgálata során, sokkal inkább az az érzelmi kapocs, mely az igényérvényesítőt a közvetlen áldozathoz fűzte. Így akár az eltartó vagy jó szomszéd is részesülhet saját jogán erkölcsi kártérítésben. Az érzelmi kapcsolat vizsgálata minden per középpontja. A sérelem általános bizonyítási kötelezettségén túlmenően a bíró és/vagy az esküdtszék a hozzátartozók esetében is ragaszkodik az emocionális viszony igazolásához. Ez azt is eredményezheti, hogy közeli hozzátartozó akár ki is kerülhet a jogosulti körből, amennyiben nem tudja a per során hitelt érdemlően igazolni különleges érzelmi kötődését a jogsértés elsődleges áldozatához.⁴²⁶ Az elsődleges és másodlagos áldozat közötti kapcsolattartás gyakorisága,

⁴²³ O'HARE, John – BROWNE, Kevin, *Civil Litigation*, Sweet & Maxwell, London, 2005. 48.

⁴²⁴ Clark v. London General Omnibus Co. Ltd. 1906 2 KB 648

⁴²⁵ ROGERS, *i.m.* 61-62.

⁴²⁶ DEGELING, Simone, *Restitutionary Rights to Share in Damages: Carer's Claims*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007. 131.

rendszeressége az egyik alapvető kritérium, amelyre az emocionális kapcsolatot alapozni lehet. A bíróságok figyelembe veszik azt is, hogy a másodlagos áldozat szokásos életvitele, életritmusa során az elsődleges áldozat milyen szerepet töltött be.

Sajátos felfogást érvényesít az 1992-ben elkészült *holland* polgári törvénykönyv (BW). Hosszas kodifikációs vita után végül a törvénykönyv készítői elvetették a hozzátartozói igények elismerésének lehetőségét.⁴²⁷ A személyhez fűződő jogok szigorúan személyhez kötött volta és a kompenzációs funkciót következetesen érvényre juttatni szándékozó törvény így megtiltja a hozzátartozók sérelmére alapozott igényérvényesítést. A kifejezett tiltás ellenére azonban a bírói gyakorlat a híres *Taxibus* eset alapján kimunkálta azokat a feltételeket, amelyeknek fennállása esetén mégis erkölcsi kártérítést követelhetnek a sérelmet szenvedett fél hozzátartozói. Ennek megfelelően a hangsúly a *sui generis* igényérvényesítésenk van. A hozzátartozónak ugyanis azt kell bizonyítania, hogy a jogsértés olyan súlyosan és közvetlenül érintette őt is, hogy annak következtében – ha a külvilágban nem is mindig megjelenő módon – maga is a jogsértés közvetlen áldozatává vált. Ennek igazolásához olyan speciális körülmények fennforgása szükséges, mint például a szemtanúi minőség, orvosilag igazolható sokkhatás vagy más kóros elmebeli elváltozás. A *Taxibus* esetben⁴²⁸ egy kislányt halálra gázolt egy taxi. Az anya ért először a helyszínre, aki abban a hiszemben, hogy lánya túlélte a balesetet, rögtön mentőt hívott. A segítség kihívása után próbálta meg a kislányt megfordítani, aki arccal a föld felé feküdt. Amikor hozzáért a gyermek fejéhez, rádöbbsent, hogy amit korábban a gyermek hányadékának hitt, az valójában szétroncsolt koponyájából kifolyó agyveleje. A holland bíróság az anyát a jogsértés elsődleges áldozatának minősítette, mert olyan közvetlenül és annyira brutális körülmények között szembesült a jogsértő magatartás következményeivel, mint ahogy azzal a közvetlen károsultak

⁴²⁷ WISSINK – BOOM, *Damages for Non-pecuniary Loss in The Netherlands*, In. ROGERS, *i.m.* 160.

⁴²⁸ Hoge Raad 2002. február 22-i döntése In *European Review of Private Law* 3/2003. 412-465.

szoktak. Az eset megnyitotta az utat a holland jogalkalmazásban a hozzátartozói igények érvényesítésének lehetősége előtt. Sajátos felfogásként azonban már nem az elsődleges és másodlagos áldozat közötti viszony szolgál az okozatosságot megalapító tényezőként, hanem a jogsértés körülményeivel való találkozás különlegessége, különös közvetlensége jelenthet eredményes hivatkozási alapot.

A *belga jog* a taxációs rendszert érvényesíti, és kizárólag a hozzátartozó halála esetén ismer el fix összegű kártérítést. A gyermek, a szülő és a házastárs 10.000.- EUR összegű kártérítésre tarthat igényt. Ehhez pusztán rokoni minőségük igazolása szükséges.⁴²⁹

Az *osztrák* jogalkalmazás ismeri egy nem a mi felfogásunk szerinti hozzátartozói igénykategóriát is. Lehetőség van ugyanis az elhunyt jogsértéssel összefüggésben elszenvedett, halált megelőző fájdalmának peresítésére. Ha ugyanis a károsult (elsődleges áldozat) halálát megelőzően a jogsértés következtében igazolhatóan hosszantartó vagy súlyos szenvedésnek, fájdalomnak volt kitéve, úgy örökösei erre alapított erkölcsi kártérítést követelhetnek a jogsértőtől. Az igényt a hagyatékba tartozónak ismerik el. Ezek a kárigények már nem *sui generis* igények, hiszen minden esetben a jogelőd szenvedésére, fájdalmára kell alapozni őket. Nem feltétel továbbá az sem, hogy a jogelőd még halálát megelőzően megindítsa az igényérvényesítés folyamatát. Nem perbeli jogutódlásról, hanem speciális igénykategóriáról beszélhetünk tehát.⁴³⁰ A holland kodifikáció is ebből a szempontból próbálta meg eredetileg szabályozni a hozzátartozói igényeket. A jogelőd elszenvedett fájdalmára alapított kompenzációt azonban csak abban az esetben látta kivitelezhetőnek, ha a közvetlen áldozat még halála előtt – ha nem is a per megindítása formájában – informálta a jogsértőt az igényérvényesítési szándékáról. Ezzel tulajdonképpen a perbeli jogutódlás speciális esetét

⁴²⁹ COUSY – DROSHOUT, *Damages for Non-pecuniary Loss in Belgium*, In. ROGERS, *i.m.* 39.

⁴³⁰ KARNER – KOZIOL, *Damages for Non-pecuniary Loss in Austria*, In. ROGERS, *i.m.* 5-6.

kívánták meghonosítani. A jogirodalom azonban nem értett egyet a szabályozás módszerével, mondván, üres igényeknek biztosít alapot a holland jog ezzel a felfogásával. Számos olyan eset képzelhető el ugyanis, amikor a jogsértés körülményei nem rekonstruálhatók, vagy kizárólag a jogsértő az, aki utoljára kapcsolatba kerül az áldozattal. Groteszk példaként a repülőszerencsétlenség esetét hozták fel. Az eredeti elképzelés szerint ugyanis a repülőgép lezuhanása előtt az utasoknak a légitársaság képviselőjét, légi utaskísérőt vagy pilótát értesíteni kell arról, hogy az utasok igényt kívánnak érvényesíteni.⁴³¹ Ennek igazolása azonban a legénység és az utasok halála esetén kivitelezhetetlen.

Az úgynevezett másodlagos áldozatok (*secondary victim*) tekintetében az egyik leginkább ismert jogintézmény a nem vagyoni kártérítés körébe illeszthető hozzátartozói igények kérdése. A hozzátartozói igények – véleményem szerint szűkítő és nem feltétlenül helytálló – terminológiája olyan károk megtérítését vonja a jog látókörébe, melyek egy közvetlenül károsodott hozzátartozó elvesztése vagy más károsodása következtében érték a közeli rokont. Ahogyan az angolszász jogrendszerek ezt a kategóriát kitágították a hozzátartozói minőség jogi kategóriájától az érzelmi kapcsolat döntő vizsgálatára⁴³², úgy egyre több problémával találkoztak az oksági lánc szorosra fűzését biztosítani hivatott elméletek megtalálása során. Az igényérvényesítő félnek ugyanis már nem elegendő csupán a károkozó elsődleges károsultat sértő jogellenes cselekményének bizonyítása, hanem igazolnia kell valamilyen érzelmi kapcsolatot, amely feltételezi, hogy a közvetlen károsultat ért jogsérelem számára is negatív következményeket eredményezett.

⁴³¹ WISSINK – BOOM, *i.m.* 161.

⁴³² Bővebben lásd: FÉZER Tamás, *Gondolatok az erkölcsi károkhoz kapcsolódó hozzátartozói igények megengedhetőségéről*; Debreceni Jogi Műhely 2005/3. szám (http://www.law.klte.hu/jogimuhely/01_hun_index.htm) [Letöltés ideje: 2007. december 13.]

A kauzalitás bizonyítása ez esetben tehát kettős, hiszen az eredeti oksági lánc mellett ezt a jogsértő cselekményétől független rokoni vagy más érzelmi kapcsolatot is bizonyítani kell. Felmerül ebben az esetben az előreláthatóság kérdése. Az értékelés körébe vonhatók-e vajon az így elszenvedett mentális vagy pszichés, esetleg erkölcsi károk? Logikus választ ad a francia és az angol jog erre a kérdésre. A közvetlen áldozat családtagjait Franciaországban a joggyakorlat által kialakított sajátos vélelem, Angliában a *common law* alapján külön bizonyítás nélkül is az általában szokásos ismeretek és tapasztalatok miatt károsultaknak tekintik. A károkozó bizonyíthatja azonban, hogy a jogban létező vélelem ellenére nem állt fenn olyan érzelmi kapocs a közvetlen károsult és az igényérvényesítő hozzátartozó között, ami az oksági láncot megfelelően direktté tenné a jogellenes cselekmény és a közvetett áldozati minőségében fellépő fél kára között.⁴³³

Véleményem szerint a *magyar polgári jogi rekodifikáció* során mindenképpen szükséges a hozzátartozói igények törvényi elismerése, és nem kizárólag a halállal járó jogsértések kapcsán. Ezek az igények *sui generis* igényeket kell, hogy képezzenek, így az igényérvényesítő fél esetében ugyanazon feltételeket kell bizonyítani, mint a sérelemdíj esetén. A hozzátartozói minőség és elnevezés helyett – az angol megoldással egyetértve – célszerűbb lenne a *másodlagos vagy közvetett károsult/sértett* terminológia használata, mely jelölné, hogy nem a rokoni kapcsolat a döntő az okozati összefüggés bizonyítás szempontjából, sokkal inkább az az érzelmi kapocs, amely az igényérvényesítőt a közvetlenül sérelmet szenvedett félhez kötötte. Ez a szűrő kiiktatná az automatikus igényérvényesítéseket, és lehetőséget biztosítana a cizelláltabb, a jogintézmény célját megfelelően szolgáló jogalkalmazásra. A párhuzamos igényérvényesítés kérdése ebben az esetben nem jelentene problémát, hiszen a sérelemdíj iránti igények egymástól függetlenek, valamennyi fél saját jogán, saját személyhez fűződő jogának

⁴³³ MARKESINIS – COESTER – ALPA – ULLSTEIN, *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law: A Comparative Outline*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005. 56.

megsértésére hivatkozva érvényesítheti azokat. Ebben a koncepcióban szükségtelenné válik a megítélhető összeg limitálása is. Az áldozat elnevezés egyértelműen büntetőjogi jelentéstartalommal bír, az új Ptk. sérelemdíj modellje pedig a jogintézmény kártérítési kötődésén kíván lazítani, így a másodlagos vagy közvetett sértett kifejezés – hasonlóan a polgári jogban is használatos személyhez fűződő jogaiban sértett fél terminológiához – helytálló lehet.

V. AZ ÖSSZEKSZERŰSÉG SZEMPONTJAI

1. Az összekszerűségről irányadó körülmények jelentősége

Milyen körülményeket értékel egy bíró a nem vagyoni kártérítés iránti igény elbírálása során? Milyen jogsérelem mekkora kártérítési összeg megítélésére ad alapot?⁴³⁴ A károsultak és a károkozók is szeretnék tudni a választ a megfogalmazott kérdésekre. Ezek alapján a felperes keresetét úgy állítaná össze, hogy az illetékfizetés és a perköltség szempontjából a legkisebb teher háruljon rá. A károkozó pedig minden esetben el tudná dönteni, hogy érdemes-e egyezséget kötni a károsulttal, vagy a perben mennyi perköltséget felemészítő bizonyítás lefolytatásának indítványozásáig mehet el. Az eszmei kártérítés sajátosságaiból, a kár definiálhatatlanságából következik az, hogy nemcsak a peres felek, de a bíróságok sem tudnak hozzávetőleges összegeket mondani az egyes jogsérelmek, mint típusesetek vonatkozásában. A törvényi szabályok csak keretjelleggel segítik a bírákat ítéleteik meghozatalában, ezek az általános elvek azonban az összekszerűség kérdésében nem szolgálnak iránymutatással.⁴³⁵

A magyar joggyakorlat történetét vizsgálva, a nem vagyoni kártérítést mindig felelősségi szemlélet hatotta át. Ennek megfelelően a mai napig is elsősorban a kompenzációs eszme realizálódik az ítéletekben. Az elégtétel eszme talán csak egyetlen körben, a személyiség teljes megsemmisülésével együtt járó jogsérelmek esetén kerül előtérbe. Az új Ptk.-ban szabályozni tervezett sérelemdíj azonban már nyíltan az elégtétel eszme mellett foglal állást. Felmerül tehát annak a kérdése, hogy a bírói gyakorlatban már ítélezési állandóként funkcionáló, az összekszerűségről figyelembe vett körülmények alkalmazhatók-e a sérelemdíj összegének kalkulálása során. Bár

⁴³⁴ BH 1985/4. 147. a károsult kiskorúsága esetén szól a kártérítés összegének kiszabása során irányadó szempontokról; BH 1987/7. 258. a nem vagyoni kárpótlás összegének meghatározásánál irányadó körülményekről.

⁴³⁵ BH 1995. 516.

Petrik Ferenc a sérelemdíj bevezetésével kapcsolatban pontosan a lassan két évtized után a nem vagyoni kártérítés kapcsán kiforrt látszó jogalkalmazói vívmányok lerontását hozza fel ellenérvként⁴³⁶, véleményünk szerint a sérelemdíj nem jelent akkora törést az ítélkezésben, mely teljesen új alapokon történő építkezést kívánna meg. A bíróságok ismert hivatkozási alapjai, a figyelembe vett körülmények köre pontosan azért nem kell, hogy jelentősen megváltozzon, hiszen a sérelemdíj szabályai között elhelyezett utaló norma a felelősség megállapításával és az összecszerúséggel kapcsolatban számos ponton visszautal a most is alkalmazott kártérítési jogra.

2. A tarifális rendszer sajátosságai a dán jogban

Az összecszerúség kérdésében a Ptk. semmilyen támpontot nem adott és most sem ad a jogalkalmazók számára. Ez persze így van rendjén, hiszen a jogintézmény természetéből következik a bírói szabad mérlegelés, a diszkrecionális jogkör érintetlenül hagyása. Szólnunk kell azonban arról, hogy léteznek olyan jogrendszerek, melyek sikerrel alkalmazzák a személyhez fűződő jogok körében a klasszifikációs rendszert. Ebbe a körbe tartozik a dán jog, ahol a fájdalom megítélése testi sérülések elszenvedése esetén lehetséges. A fájdalom mértékének vonatkozásában azonban a bíró mozgástere kötött. Az elszenvedett sérülés fajtája, a megélt fájdalom erőssége, intenzitása, valamint a sértett személyi körülményei (életkor, nem) alapján pontosan rögzített napidíjakat határoznak meg. Ezek a napidíjak képezik a fájdalomdíj összegének alapját.

A dán felelősségről szóló törvény⁴³⁷ a károkozás általános szabályain túl a belátási képességgel nem rendelkező személyek és a munkáltatók által okozott nem vagyoni sérelmeket is szabályozási körébe vonja. A törvény mereven ragaszkodik a kompenzáció eszméjének érvényre juttatásához, így vagyoni és

⁴³⁶ PETRIK Ferenc, *A nem vagyoni kár megtérítése védelmében*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/1. 7.

⁴³⁷ Act 1989. No. 599. The Danish Liability of Damages Act

nem vagyoni károk esetében egyaránt az okozott sérelmek jóvátételét látja elsődleges célnak. A kár fogalmát pontosan definiálja, amikor kimondja: a károkozó jóvátétellel tartozik a keresetkiesés, a helyreállítás (gyógyítás) költségeiért, valamint minden egyéb sérelemért, beleértve a sérelemmel járó fájdalmat és szenvedést is, amennyiben másik személy életét, testi épségét, egészségét megsértette”. A személyt ért sérelem vonatkozásában a kompenzáció a jogsértés ellenértékeként funkcionál, és a jövőben bekövetkező károkra is fedezetet kell, hogy nyújtson. A dán jog abból a szempontból könnyű helyzetben van, hogy a sérülésen, személyhez fűződő jog megsértésén csak olyan sérelmeket ért, amelyek a külvilág számára nyilvánvalók, orvosilag igazolhatók.⁴³⁸ Az ellenérték kifejezés ebből következően ezen sérelmek tekintetében is helytálló.

A bekövetkezett sérelmek esetén a tarifákat rögzítő tabelláris rendszerben két tényezőnek van meghatározó jelentősége:

- a fájdalom és szenvedés tényének és tartósságának;
- a keresőképtelenségből következő károknak.

A fájdalomért és szenvedésért járó kompenzáció napi minimum 130 dán korona azokra a napokra, amikor a károsult betegnek is minősül egyben. A kár legjelentősebb eleme azonban a törvény rendelkezései szerint az, ha a személyi sérülés egyben a károsult keresőképtelenségét idézi elő. A keresőképtelenség miatti károsodást a keresőképesség csökkenésének százalékos arányában kell kifizetni. 15% alatti keresőképesség csökkenés esetében erre a kárkategóriára alapítva nincs helye kompenzációnak. A konkrét kompenzációnál a tabella két tényezőt vesz figyelembe: a károsult éves átlagkeresetét, valamint az életkorát. A keresőképesség csökkenésével kapcsolatban a dán törvény számos körülmény alapos vizsgálatát írja elő a bíróságok számára:

- a sérelem jövőbeni munkavégzésre gyakorolt hatása (tartós-e a munkaképesség-csökkenés);

⁴³⁸ KOZIOL – STEININGER, *i.m.* 137.

- a károsult életkora;
- a károsult életkorához igazodó átképzési lehetőségek;
- a megváltozott munkavállalási lehetőségek;
- rehabilitációs lehetőségek;
- egyéb tényezők, melyek hatással lehetnek a munkaképesség-csökkenés megállapítására.

A bíró azonban nemcsak a fájdalomdíj összegének megállapítása során, de a jogalap megtalálásánál is kevés mozgástérrel bír. A sérelmek tényének igazolása szakvélemény alapján történik. A törvény ugyanis a szakvélemény beszerzésének kötelezettségét írja elő, melyet autentikus forrásból egyetlen szervtől, a dán Munkaügyi Minisztérium mellett működő *National Board of Industrial Injuries*-tól⁴³⁹ lehet beszerezni.

A kompenzáció összegének kiszámítására a törvény egy képletet tartalmaz: keresetkiesés éves mértékét meg kell szorozni a munkaképesség csökkenésének százalékban megállapított mértékével. Az így kapott összeget meg kell szorozni tízzel. A számítás alapjául vett bevétel a káreseményt megelőző éves bevétel. Abban az esetben, ha ez a bevétel valamilyen nem tartós, rendkívüli ok folytán extra bevétellel egészül ki, akkor a bíróság becslés alapján határozhatja meg a hasonló szakmákban dolgozók átlagkeresetének figyelembe vételével az alapösszeget.⁴⁴⁰ Vizsgálunk kell azt az esetkört is, amikor a károsult nem aktívkorú. Ilyenkor életkorának van kiemelt jelentősége. A tabella az életkorhoz rendelve tartalmaz fájdalom összegeket.

A dán rendszer rendkívül merev, ám a jogbiztonság követelményének mindenben megfelelő szabályozást ad a személyhez fűződő jogok megsértése kapcsán. Véleményünk szerint azonban a személyiségvédelem körében a

⁴³⁹ <http://www.ask.dk/sw505.asp>

⁴⁴⁰ BONA, Marco – MEAD, Philip, *Personal Injury Compensation in Europe: A Comparative Study of and Guide*, Kluwer Law International, London, 2003. 75.

kiszámíthatósághoz fűződő jogos elvárás nem szolgálhat olyan indokként, mely lerontja a személyiség teljes körű védelmének alkotmányos követelményét. Éppen ezért a magunk részéről nem tartjuk elképzelhetőnek, hogy bármely sérelem kapcsán egy, a fentihez hasonló tarifális rendszer határozza meg a sérelemdíjként megítélhető összegeket.

3. A magyar bírói gyakorlatban irányadó szempontok

A magyar bírói gyakorlat 1977-től a következő általános értékelési szempontokat követte:

- a károsultat ért jogsérelem súlya,
- hány személyiségi jog szenvedett sérelmet,
- károsulti közrehatás, mint az összecszerűséget csökkentő tényező.

Ezek a szempontok akkoriban csupán a jogosultságot alapozták meg, de az összecszerűség kérdésében nem adtak eligazítást. Az első egységes, orientáló iránymutatás, a 16. számú irányelv volt, amely általános szabályként mondta ki, hogy a bíróságok az eset során „valamennyi tényező együttes és gondos mérlegelésével, valamint kellő mértéktartással kell, hogy a kártérítés összegét meghatározzák”. A figyelembe veendő szempontok sorát kiegészítette a nem vagyoni sérelem jellegével, mértékével, a társadalmi életben való részvétel, illetve az élet tartós, súlyos megnehezülésének megnyilvánulási módjával. Az irányelv megfogalmazásából kitűnik, hogy a testi sérelemmel együtt járó személyiségi jogsértések adtak alapot a legmagasabb kártérítési összeg megítélésére. A 21. számú irányelv és az 1992-ből származó AB határozat óta is megmaradt ez a szemlélet, és bár az igények befogadása tekintetében mindenféle személyiségi jogsérelemmel lehet találkozni, a legmagasabb megítélt összegek továbbra is az egészség, testi épség sérelme körében találhatók meg.

A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény általános elvei írják elő a kisegítő szabályokat a bírák számára az összegszerűség megállapítása során. A kártérítés mértékének megállapításánál a törvény rögzíti azt az elvet, hogy a bírák diszkrecionális jogkörébe tartozik az összegszerűség megítélése is. Kiemelendő szempont az, hogy a per összes körülményének mérlegelését a bíró számára kötelezően előírja.⁴⁴¹ A károsultak „bátorítására”, helyzetük könnyebbé tételére a törvény kimondja, hogy a perköltség egésze az ellenfél számlájára írható akkor is, ha ugyan a felperes keresetéhez képest kevesebbet ítélt meg a bíróság, de a követelt összeg nem volt nyilvánvalóan túlzott.⁴⁴² Ezzel a rendelkezéssel a Pp. ösztönözni kívánja a károsultakat, hogy követeléseik mértékét ne a perköltség, valamint az illeték függvényében kalkulálják. A gyakorlat azonban ezzel ellentétes tendenciát mutat. A felperesek félnek túl sokat kérni, mert a fenti szabályt a bíróságok kiszámíthatatlanul alkalmazzák, hiszen a Pp. sem tartalmaz előírást arra nézve, hogy mi tekinthető nyilvánvalóan túlzottnak. Másrészt a bíróságok e szabály alkalmazásától való ódzkodását támasztja alá az is, hogy egy olyan ítélet, amely a felperes 5 milliós követelése helyett 2 milliót ítélt meg, de az indokolás nem tekinti a követelt 5 milliót túlzottnak, alapot ad a felperes számára, hogy fellebbezéssel éljen.

A Ptk. összegszerűségre irányadó szabályai a vagyoni kártérítés körében lefektetett rendelkezésekből következnek, és semmilyen, a nem vagyoni kártérítésre vonatkozó specialitást nem tartalmaznak.

— A káron szerzés tilalma alapján a károkból le kell vonni a károsodás következtében előállt vagyoni előnyöket, hasznokat. Könnyen belátható, hogy a nem számszerűsíthető nem vagyoni károk esetében a polgári jogi

⁴⁴¹ Pp. 206. § (3) „A bíróság a kártérítés vagy egyéb követelés összegét, ha a szakértői vélemény vagy más bizonyíték alapján nem állapítható meg, a per összes körülményeinek mérlegelésével belátása szerint határozza meg.”

⁴⁴² Pp. 81. § (2) „Ha a per kártérítésre irányul, vagy egyébként olyan követelés iránt folyik, amelynek összegszerű megállapítása bírói mérlegeléstől függ, az ellenfelet akkor is kötelezni lehet a terhére megállapított marasztalási összegnek megfelelő perköltség megfizetésére, ha a bíróság a követelt összegnél kevesebbet ítélt ugyan meg, de a követelt összeg nem tekinthető nyilvánvalóan túlzottnak.”

felelősség teljes kártérítés elvét korlátozó főszabálya gyakorlatilag alkalmazhatatlan, objektív szempontokból kiindulva kivitelezhetetlen.

- A *surrogatum*, mint a káron szerzés speciális esete olyan helyébe lépett értéket takar, amit a károsult a kár folyamatoként pl. a biztosítótól kap.
- A *residuum* az a maradvány, ami a károsodás után még hasznosítható formában megmaradt. Ez a szabály nagyon ritkán jelentkezik a nem vagyoni kártérítés körében, hiszen a személyiségi jogsérelemnek materiálishan hasznosítható, értékesíthető maradványa általában nincs.

A nem vagyoni kártérítés összecszerúságát klasszikusan befolyásoló okok továbbra is a testi sérülések. Ezekben belül kiemelkednek, az összecszerúságra nagy hatást gyakorolnak a végtagsconkolással, érzékszervek romlásával járó esetek, a bénulást előidéző sérelmek, a mozgáskorlátozottságot eredményező jogsértések. A következő példák mutatják, hogy ilyen esetben a megítélt összegek igen magasak is lehetnek:

- A felperes egy rock-koncerten felrobbant pirotechnikai eszköz következtében maradandó agykárosodást szenvedett. A bíróság a koncert szervezőit és a fellépő zenekart egyetemlegesen marasztalta, és 2,5 millió forint megfizetésére kötelezte. Ítéletében figyelembe vette azt is, hogy a károsult csupán 15 éves volt.⁴⁴³
- A felperes egy üdítőital felnyitásakor a túlnyomás következtében kirepült kupak miatt látását egyik szemére teljesen elveszítette. A 2 millió forintos kártérítésnél különös fontosságot tulajdonított a bíróság annak, hogy a 18 éves felperes hegesztőszakmáját abbahagyni kényszerült.⁴⁴⁴

A fenti esetekből egyértelműen látszik, hogy a súlyos testi sérülések mellett a bíróság ítéletében minden esetben hangsúlyozott a károsult személyéhez tapadó, szubjektív szempontokat. Ilyenek tipikusan a fiatalkor, a sokgyermekes családi állapot, a válás miatti egyedülálló állapot. Ezek a

⁴⁴³ BH 1991. 314.

⁴⁴⁴ BH 1993. 742.

tényezők kívül maradnak a károkozó akaratán, mégis hozzájárulnak ahhoz, hogy a személyiségi jogsértést súlyosabbá tegyék. A károkozó pozícióban kétségkívül az is hozzájárult a nagyobb összegek kalkulálásához, hogy minden esetben cégek álltak alperesként a perben, a károsult igényét nem magánszeméllyel szemben érvényesítette. A bíróság igyekszik tehát maradéktalanul eleget tenni a minden körülmény mérlegelését előíró törvényi rendelkezésnek.

Több esetben alkalmazott a bíróság olyan szempontokat is, amelyek károsulti közrehatásként értékelhetőek, és így *kármegosztást* alkalmazott. Tipikus példa erre az alkoholista életmód. Ez az álláspont helytelen, a Legfelsőbb Bíróság már 1982-ben kivette az értékelési szempontok köréből.⁴⁴⁵ Nem lehet ugyanis a károsultat saját kárának viselésére kötelezni nem vagyoni károk tekintetében azon az alapon, hogy a károsodással közvetlenül össze nem függő életmódja a társadalomban negatív értékítéletet vált ki. Akkor azonban, ha az ittasság közvetlenül a károsodással összefüggésben értékelhető, nem a kármegosztás alkalmazásának van helye, hanem a kártérítési összeg csökkentésének. Például, ha valaki ittasan utazik egy közlekedési eszközön, akkor az itt elszenvedett olyan károkért, melyek összefüggésbe hozhatóak alkoholos befolyásoltságával, kisebb összegű kártérítés jár.

A Legfelsőbb Bíróság több esetben hangsúlyozta, hogy a nem vagyoni kártérítés mértékének megállapításánál a *károsult* személyi körülményeit, életkorát, társadalomban elfoglalt helyzetét, a káreseménynek a károsult személyével való összefüggéseit, valamint a munkaképesség-csökkenéssel járó hátrányokat kell döntő súllyal értékelni.⁴⁴⁶ Ha a károsult fiatalos, akkor olyan összegű kártérítést kell megállapítani akár egy összegben, akár járadék formájában, amely alkalmas annak biztosítására, hogy a fiatalos kiegyensúlyozott, teljes értékű felnőtté váljon, többi társával egyenlő

⁴⁴⁵ Legfelsőbb Bíróság Pf. V.20.199/1982

⁴⁴⁶ BH 1992. 462.

esélyekkel tudjon munkaképességének megfelelő pályát választani.⁴⁴⁷ Ha a károsodás tartós mozgáskorlátozottságot idéz elő a felperesnél, akkor az általában mérlegelendő körülmények mellett fokozottan tekintettel kell arra is lenni, hogy a károkozás hátrányos következményei nem egyszeriek, hanem azok tartósan fennmaradnak, ezek a mindennapi életet folyamatosan megnehezítik, élettevékenységét jelentősen korlátozzák.⁴⁴⁸

A bíróságok ítéleteikben mindig tekintettel vannak a *károkozó* személyére. Az összecszerűség esetében döntő jelentőségű, hogy magánszemély, vagy egy tőkeerős cég, biztosító e az alperes. Ez a megkülönböztetés úgy tűnik, nem szabadna, hogy teret nyerjen a nem vagyoni kártérítés esetében. Be kell azonban látni, hogy az általános személyiségvédelem eszköze abban az esetben nem működne hatékonyan, ha csak a jogsértés súlyához igazodnának a megítélt összegek. A statisztikák kétségtelen, hogy kedvező képet mutatnának a kártérítési összegek tekintetében, de a végrehajtás problémákat jelentene, és a károsultak sosem jutnának hozzá a részükre megítélt teljes összeghez. Ezért helyesnek tartom az alperes teljesítőképességének vizsgálatát a kártérítés mértékének meghatározásánál, azonban nem ennek kell a fő szempontnak lennie, és óvakodni kell attól is, hogy valamilyen formában büntető kártérítéssé alakítsa át ez a szempont a nem vagyoni kártérítés intézményét.

Az elmúlt évek a nem vagyoni kártérítésként megítélt összegek emelkedését hozták magukkal. Ez nem magyarázható pusztán az infláció növekedésével. Fontos tényező a fogyasztói árindex változása⁴⁴⁹, de véleményem szerint az ítéletek azt mutatják, hogy a magyar bíróságok kezdenek valóban függetlenedni klasszikus jogalkalmazói szerepkörüktől, és a nem vagyoni kártérítés adta egyéniesítési, egyediesítési lehetőségeket egyre jobban kihasználják újabb és újabb szempontokra hivatkozással. Ennek ellenére nem

⁴⁴⁷ BH 1993. 742.

⁴⁴⁸ BH 1997. 127.

⁴⁴⁹ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata*, ELTE JTI, Budapest, 1992. 64.

állítom, hogy maradéktalanul megvalósulna az a kíváncsi, hogy a személyiségi jogokat minél „drágábban” becsülnék fel.

4. A nem vagyoni kár megtérítésének módja

A 34/1992-es AB határozat egyértelművé tette, hogy nem vagyoni kártérítés minden személyiségi jogsértés esetén jár. Elegendő lenne tehát a károsultnak a jogsértés tényét bizonyítania, azonban a joggyakorlat azt mutatja, hogy a bíróságok mindig megkövetelik valamilyen hátrány bizonyítását. Ettől a bíró akkor tér el, ha a hátrány köztudomású.⁴⁵⁰ Ez a szemlélet megint csak a felelősségi, vagyoni kártérítési rendszer hazai jogalkalmazásban betöltött primátusát támasztja alá. A kártérítés módjának meghatározásánál a bíróságok a bizonyított hátrányt nagymértékben figyelembe veszik, és ennek alapján ítélnek meg járadékot, vagy egyösszegű kártérítést.

A kártérítés általános rendelkezései alapján a főszabály a sérelem helyreállítása, az *in integrum restitutio*. Ez nem vagyoni károk esetén lehetetlen, ezért – lévén, hogy a természetbeni megtérítés sem lehetséges – minden esetben pénzben történik a kompenzáció vagy elégtételadás. A járadék és egyösszeg problémájánál fontos hangsúlyozni, hogy a bíróságot nem terheli a keresethez kötöttség a kártérítés módjával kapcsolatban.⁴⁵¹ Függetlenül a felperes követelésétől saját belátása szerint ítélni meg a járadékot, vagy az egyösszegű marasztalást.

Mai napig a leggyakrabban az egy összegű kártérítést alkalmazzák a bíróságok. A 16. számú irányelv megszületéséig lehetőség sem volt a járadékkal történő kárpótlásra, de az irányelvben körülírt járadék megállapítási szempontokat is kivételként értékelték a bíróságok, és csak az ott írt feltételek szigorú megvalósulása esetén alkalmazták. Az egyösszegű marasztalás

⁴⁵⁰ HORECZKY Károly, *A nem vagyoni kártérítés jogintézménye*; Gazdaság és Jog, 2/1996 15.

⁴⁵¹ PK. 44.

sokszor inkább elégtétel jelleget mutat, mint kompenzációs vonásokat.⁴⁵² Ez a funkcionális megkülönböztetés azonban nem befolyásolja a bíróságokat.

Járadék megállapítására a Ptk. úgy biztosít lehetőséget, hogy a kártérítés általános szabályainál kimondja: „kártérítésként járadékot is meg lehet állapítani”.⁴⁵³ Mivel jelenleg a nem vagyoni kártérítés a felelősségtan körében foglal helyet, így dogmatikailag ugyan helytelenül, de gyakorlatilag nagyon ésszerűen erre az esetre is vonatkoztatható a szabály.

A 16. számú irányelv a következő szempontokat emelte ki, melyek a járadék megítélésének alapját jelenthetik:

- károsult személyes és családi körülményei
- károsult életkora
- egészségi állapot
- minden olyan körülmény, mely az elnehezült életvitel körében az említett szempontból értékelhető.

Kiemeli továbbá, hogy járadék megállapítását alátámaszthatja súlyos, folyamatos és állandó jelleggel jelentkező nem vagyoni hátrány is. Kimondja, hogy a vizsgálatnak ki kell terjednie arra, hogy a kártérítés melyik módja szolgálja leginkább a nem vagyoni kártérítés (sem akkor, sem ma egységesen meg nem határozott) célját. Az irányelv által felsorolt tényezők ma is hatást gyakorolnak a jogalkalmazásra, bár a 16. számú irányelvet már több mint tíz éve hatályon kívül helyezték.

Ma a bírói gyakorlat akkor állapít meg elsősorban járadékot, ha a károsult még fiatal, és sem a sérelem következtében elszenvedett hátrány nem tekinthető véglegesen kialakultnak, sem a károsult személyisége. Figyelembe kell venni ilyen esetben mindazokat a hátrányokat, amelyek a mindennapi életvitelben, a társadalmi beilleszkedésben jelentkeznek. Különösen fontos az

⁴⁵² Az igényérvényesítőket az is motiválja, hogy a károkozónak minél nagyobb anyagi veszteséget okozzanak.

⁴⁵³ Ptk. 355. § (3)

utóbbi tényező súlyosságának megállapítása során, hogy a megváltozott sportolási, egyéb játéklehetőségeket is vizsgálja a bíróság. Egy fiatal károsult ugyanis még nem rendelkezik kialakult adottságokkal, így életét e megváltozott körülmények között kell, hogy a jövőben felépítse.⁴⁵⁴ Idős korban érdekesen érvelt a bíróság a járadék mellett, mikor ítélete indoklásában kifejtette, hogy nem célja a nem vagyoni kártérítésnek, hogy az örökösöket gazdagítsa, mert abban az esetben az egyösszegű kártérítés ezt a célt szolgálta volna.⁴⁵⁵

A bíróságok összességében az alábbi feltételek fennállása esetén látják indokoltnak kártérítésként járadék megállapítását:

- A jogsértés következtében végbement károsodás véglegessé válása későbbi időpontra tehető.⁴⁵⁶ Az 1980-as években sok esetben idő előttinek ítélték tévesen a keresetet, mert a baleseti szövődmények az orvos szakértői vélemény szerint csak később válnak véglegessé. Ez a felfogás azért minősíthető tévesnek, mert a nem vagyoni kártérítés megállapítása független a hátránytól, lényeges eleme a személyiségi jogsértés megtörténte.
- A járadék azt a célt szolgálja, hogy lehetőséget biztosít az esetlegesen bekövetkező változásokhoz való igazodásra, melyekre későbbi módosítás útján kerül sor.
- Amennyiben a káresemény a károsultat egész életében végigkíséri. Erre alapozva ítélt meg járadékot a Legfelsőbb Bíróság az anya számára, akinek gyermeke császármetszés során a méhben fellépő oxigénhiány miatt agykárosodást szenvedett.
- Ha a kárnak az életre való kihatása pontosan nem állapítható meg. Ilyenkor mindig felmerül az általános kártérítés kérdése. Fontos azonban látni, hogy

⁴⁵⁴ BH 1992. 462.

⁴⁵⁵ LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban*, ELTE JTI, Budapest, 1986. 38.

⁴⁵⁶ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20 360/1992.

- bár az általános kártérítés megítélésére hasonló feltétel esetén van lehetőség – az általános kártérítés mindig vagyoni károkhoz kapcsolódik.
- Ha a károsult megélhetése, vagyoni háttere bizonytalan, a járadék megítélése megalapozott.⁴⁵⁷

A járadék pozitívumaként értékelhető, hogy nem megváltoztathatatlan. Az egyösszegű kártérítés, mint ítélt dolog többet nem tehető vitássá, újabb perben ugyanazon a jogcímen a megítélt összeg megváltoztatására irányuló igény nem terjeszthető elő.⁴⁵⁸ Járadék esetén lehetőség van a *clausula rebus sic stantibus* alkalmazására, így ha a körülményekben lényeges változás áll be, a nem vagyoni kártérítés korrigálható a járadék összegének, vagy időtartamának növelésével, illetve csökkentésével. Általában azok a felperesek terjesztenek elő járadékigényt, akiknek a mindennapi megélhetés gondot jelent. A bíróság így mérlegelési szempontjai körébe felvette azt, hogy megvizsgálja a károsult jövedelmi viszonyait is.⁴⁵⁹

A pertárgyérték meghatározásánál lényeges szabálya a Pp-nek, hogy járadékkövetelés esetén a járadék egyévi összege adja a pertárgyértéket.⁴⁶⁰ Ez azért fontos, mert az illetékfizetés mértéke a pertárgyértékhez igazodik. Az egyösszegű kártérítés pedig általában magasabb a járadék egyévi összegénél. Ennek ellenére a károsultak több esetben igényelnek egyösszegű kártérítést.

Fontos szabály, hogy a járadékot a bíróság véghatáridő nélkül állapíthatja meg, és ha később a körülmények megváltoznak, a járadékfizetés időtartamát

⁴⁵⁷ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20 751/1995.

⁴⁵⁸ „Az ítélet meghozatala után felmerülő újabb tényekre csak az elutasító ítélet jogereje nem terjed ki, mert itt a bírói ítélet a kár bekövetkeztének hiányát állapítja meg. Ha pedig a kár utóbb mégis bekövetkezik, nincs tényazonosság, a kártérítés tehát követelhető” LÁBADY Tamás, *A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban*, ELTE JTI, Budapest, 1986. 46.

⁴⁵⁹ Megjegyezzük, hogy az USA kártérítési jogában – pontosan a büntető kártérítés létezése és a kártérítés preventív funkciójának előtérbe kerülése okán – a károkozó vagyoni viszonyainak vizsgálata alapvető feltétel. HOLLADAY, *i.m.* 8.

⁴⁶⁰ Pp. 24. § (2)

csökkentheti vagy növelheti.⁴⁶¹ Végső korlát az, hogy járadékot a károsult csak életében kaphat, halála után megszűnik a károkozó fizetési kötelezettsége.

A Legfelsőbb Bíróság az 1980-as években az egy összegben történő marasztalás és a járadék megítélését ugyanazon a jogcímen nem tartotta lehetségesnek.⁴⁶² Ennek ellenére nem egy ítélet tartalmazza mindkét marasztalási formát. Ilyenkor a bírák rendszerint vagyoni kártérítésként ítélik meg a járadékot. Védőoltás következtében kialakult Heine Medin kór esetében a 2 millió forintos nem vagyoni kártérítés mellett, a felperes által keresetében a nem vagyoni kár súlyosságának részletezésére felhozott állandóan jelentkező gyógycipő és uszodai bérlet költséget a bíróság havi járadékként ítélte meg.⁴⁶³ Napjainkban is jellemző, hogy az ítéletek a két kártérítési módot nem alkalmazzák gyakran egymás mellett.

A kötelezett által önként teljesített egyösszegű nem vagyoni kártérítés azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a bíróság e mellett járadékot is megállapítson, ha úgy ítéli meg, hogy az egyösszegű kártérítés az okozott erkölcsi károk arányban nem álló.⁴⁶⁴

A fenti példából kiindulva megfontolásra érdemes és kodifikálandó megoldás lehetne a német minta átvétele, mely a járadék alkalmazása esetén számos variációt ismer. Németországban a bíróságok tőkeösszeget és járadékot is megítélhetnek ugyanazon a jogcímen akár határozott összegben, akár a járadékot a tőkeösszeg százalékához igazítva. Véleményem szerint a bíróságok szabad mérlegelését segítő minden olyan szabály, mely írott alternatívákat kínál az ítélkező jogalkalmazó számára választási lehetőségként - erősítve azt, hogy a nem vagyoni károk megtérítése során nem léteznek törvényi határvonalak - sokkal inkább orientáló jellegű előírások.

⁴⁶¹ Indoklás a Polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez. Forrás: *KJK-Kerszöv Complex Jogtár*

⁴⁶² Legfelsőbb Bíróság P.törv. III. 20 034/1982.

⁴⁶³ Debreceni Városi Bíróság 7.P. 21.308/1997.

⁴⁶⁴ BH 1992. 639.

A kártérítés módjának meghatározásánál a bírói gyakorlat ésszerűen kimunkált, egyedi esetekhez való igazodást lehetővé tévő elveket dolgozott ki. A járadék alkalmazásának gyakorisága azonban még mindig elmarad a kívánatos és az indokolt mértéktől, és ez nem csak a felperesi követelések egyösszegű marasztalást preferáló volta miatt alakul így. Ahogyan a nem vagyoni kártérítést, úgy a járadék formájában történő megítélés lehetőségét is csak említi a Ptk. A bírói gyakorlat vívmányait ideje lenne a jogalkalmazás egységesítése érdekében a Legfelsőbb Bíróságnak markánsabban megjelenítenie ítéleteiben és jogegységesítésre rendelkezésre álló eszközei terén egyaránt, teret engedve ezáltal a biztosabb és gyakoribb járadékot megítélő jogalkalmazásnak is.

A sérelemdíj új Ptk-beli szabályai a sérelemdíj megfizetésének módja tekintetében is változásokon ment keresztül a rekodifikáció során. Az új Ptk. koncepciója kezdetben a sérelemdíj magánjogi büntetés jellegét erősítve nem látott arra lehetőséget, hogy a járadék alkalmazható legyen a jogintézmény kapcsán. A járadék egyértelműen kompenzációs célokat szolgál, a büntetés szempontjából pedig sokkal inkább engedmény a jogsértőnek, mintsem speciális hátrány. A koncepció a sérelemdíj büntető jellegét elsődlegesen a privátszférát sértő magatartások – különösen az egyre agresszívebb, sajtó útján megvalósuló személyiségi jogsértések – miatt kívánta felvenni.⁴⁶⁵ Az élet, testi épség, egészség megsértése, a klasszikus személyiségi sérelmek esetében azonban továbbra is nagy jelentősége lehet az erkölcsi kárpótlás rugalmasságának. Az elszenvedett sérelmek ugyanis ebben a körben gyakran tartósak, és – főként egy kiforratlan személyiség esetében – az igényérvényesítés időpontjában még kalkulálhatatlan nehézségeket eredményezhetnek a sérelmet szenvedett fél hátralévő életében. Ennek megfelelően az új Ptk. jelenlegi szövegtervezete már elhagyja a sérelemdíj megfizetésének módjára vonatkozó megszorításokat,

⁴⁶⁵ VÉKÁS Lajos, *Sérelemdíj – fájdalomdíj: gondolatok az új ptk. reformjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében*, Magyar Jog, 2005/4. 196.

és a kártérítés szabályai alapján ismét helye lehet járadék megítélésének. Azt a véleményünket azonban továbbra is fenntartjuk, hogy a járadék és egy összegű sérelemdíj és kártérítés kombinációjának elterjedtebb alkalmazása mindenképpen kívánatos lenne.

5. Az esedékesség időpontja

Nem vagyoni károkozás esetén is - mint a felelősség- és szerződésen keretébe tartozó egyéb esetekben - a károkozó köteles az esedékességtől számítva kamatot fizetni. Az esedékesség vagyoni károk tekintetében a károsodás pillanata. Ha a károkozás és a károsodás időben elválik egymástól, az utóbbi számít kezdő időpontnak. Ismét a kártérítés általános szabályanyagát kell felhívni a kamatfizetési kötelezettség megalapozására: „A kárért felelős személy helyzetére a szerződés teljesítésében késedelmes kötelezettre irányadó szabályokat kell alkalmazni”.⁴⁶⁶

Bár a kamat a károsodás pillanatában esedékes, a bíróság a kereseti kérelemhez kötöttség elvéből kifolyólag csak a keresetlevél beadásának időpontjától ítélhet meg kamatot.⁴⁶⁷ A nem vagyoni károk esetében ismét eltérés mutatkozik, hiszen a károsodás nem feltétlenül mérhető egyes személyiségi jogok sérelme esetében, így sokkal inkább a jogsértő magatartásra kellene fókuszálni, azaz a károkozás időpontját irányadónak tekinteni.

Hozzá tartozói igények esetén – amennyiben a hozzátartozó elhalálozott – a bíróság szinte minden esetben a halál időpontját tekinti a károsodás bekövetkeztének szempontjából döntőnek. A bíróságnak joga van arra, hogy ha a kártérítési összeg egyes részei különböző időpontokban esedékesek, akkor a kamatfizetés kezdő időpontjaként egy átlagosan számított, egységes

⁴⁶⁶ Ptk. 360. § (2)

⁴⁶⁷ PK 50.

kamatfizetési időpontot állapítson meg.⁴⁶⁸ Ennek illusztrálására szolgál az a jogeset⁴⁶⁹, melyben egy büntetését töltő férfi baleset következtében elvesztette két ujját. Az első és másodfokú bíróság a kamatfizetés kezdő időpontjának megállapításánál a felperes azon érvelését nem fogadta el, hogy a károsodás bekövetkeztének pillanatában nyomban esedékes a kártérítés. Meglátása szerint csak a szabadulás időpontjában mutatkoztak a társadalmi életben a hátrányok, a jövedelem kiesés. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a baleseti járadék, valamint a nem vagyoni kártérítés különböző jogintézmények. A nem vagyoni kártérítés megítélését nem lehet függővé tenni attól, hogy a hátrányok mikor jelentkeztek igazán súlyosan. Az ujjak elvesztése önmagában súlyos hátránnyal párosuló jogsérelem, amelyhez további feltétel megvalósulása a nem vagyoni kártérítésre való jogosultság szempontjából nem szükséges. Az első és másodfok baleseti járadékként értékelte a nem vagyoni kártérítést, mert a jövedelem kiesés egyértelműen vagyoni jellegű károsodás.

A kamatfizetéssel kapcsolatban végül fontos megemlíteni, hogy amennyiben a bíróság ítéletét a meghozatalakor fennálló értékviszonyokra alapítva hozta, akkor késedelmi kamat a felperesnek nem jár.⁴⁷⁰ Ilyen esetekben a bíróságok a késedelmi kamat fizetését nem visszamenőlegesen, hanem az igény érvényesítésétől kezdődően határozzák meg, mintha a felperes keresetében eredetileg sem kérte volna az alperes késedelmi kamat fizetésére kötelezését.⁴⁷¹

A sérelemdíj kapcsán az új Ptk. szövegtervezete kifejezetten rendelkezik az esedékességről. Ezzel egyértelművé teszi, hogy a sérelemdíj a személyhez fűződő jogok megsértésekor esedékes. Ez a rendelkezés várhatóan véget vet a fentiekhez hasonló jogértelmezési zavaroknak, melyek a tényleges sérelem bekövetkezésének időpontját kutatják az esedékesség megállapítása során.

⁴⁶⁸ BK-PK 1.

⁴⁶⁹ Legfelsőbb Bíróság P.törv. III. 20 554-1988.

⁴⁷⁰ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája; Magyar Közlöny 2003/II., továbbá: BH 1996. 35.

⁴⁷¹ BH 1999. 206.

6. Az összecszerűség megállapítása a német modell alapján

A hatályos német jog a nem vagyoni kártérítés körében két jogintézményt ismer, melyek immateriális javak sérelme esetén nyújt jogvédelmet a sérelmet szenvedett félnek. A BGB kezdetben nem ismerte az általános magánjogi kárfelelősség tényállását, ezért jól körülhatárolt tényállási elemek fennforgása esetén adott lehetőséget a jogérvényesítésre. Mára mind a törvény, mind a bírói gyakorlat sokkal rugalmasabb elvek mentén alakítja a nem vagyoni kártérítés három formáját.

6.1. *Immateriellen Schaden*

A nem vagyoni kár olyan hátrányt jelent, melynek megnyilvánulási formája valamilyen pénzzel nem kifejezhető érték csorbulása, sérülése⁴⁷². Bár – mint a definícióból is kitűnik – az ilyen károk az általános egyenértékes pénzzel nem azonosíthatóak, a német dogmatika a BGB megalkotásától kezdve arra az álláspontra helyezkedik, hogy a hátrány kiküszöbölésére a pénzbeli kompenzáció illetve elégtétel az egyedüli alkalmas megoldás. Az *Immateriellen Schaden* esetében a személyiségi jogok olyan súlyos megsértéséről van szó, amelyek esetében a hagyományos vagyoni kártérítési szankciók nem alkalmazhatóak. Így főként azokat a – kezdetben taxatív, ma már példálózóan felsorolt – sérelmeket tekintik relevánsnak, mint a személyes szabadság indokolatlan megsértése, olyan sérülés okozása, mely a sérelmet szenvedett életmódját a szokásos mértéket meghaladóan megnehezíti. A szokásos mérték meghatározásánál nincs jelentősége annak, hogy objektív vagy szubjektív okokból jelentkezik e. Amennyiben már a károsult személynél

⁴⁷² A német jogban sokáig vitatott volt a nem vagyoni kár fogalma. A fő kérdés az volt, hogy vajon az értékelés körébe vonhatóak e a károsult belső, lelki világának csorbulásai. A BGB kommentárja a következőképpen fogalmaz: „A nem vagyoni kár a vagyoni károkkal ellentétben olyan javak károsodását jelenti, amelyet pénzben mérni az értékükből való levezetés útján lehetetlen”. Idézi: SMIED Orsolya, *A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére*, [www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar\(jf\).pdf](http://www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar(jf).pdf) 88. [Letöltés ideje: 2007. december 3.]

igazolható egyfajta aránytalan hátrányokozás, a nem vagyoni kártérítés jogalapja nem lehet kérdéses.

A BGB lehetőséget ad arra is, hogy szerződésben állapotjanak meg a felek az esetleges nem vagyoni károk rendezéséről. Ekkor kárpótlásul tipikusan pénzösszeg köthető ki, de azt a szerződésben konkrétan meg kell határozni, akárcsak azt a sérelmet, amihez ez a sajátos kártérítési összeg társul. Ez a megoldás némileg materializálja a nem vagyoni károkat. Itt ugyanis egy szerződésben megtestesülő érdekhez rendelnek forgalmi értéket.

A kártérítés megítélésénél a bíróságok szem előtt kell, hogy tartsák a jogintézmény BGB-ben meghatározott célját, mely szerint a nem vagyoni kártérítés feladata a sérelem előtti körülmények hozzávetőleges helyreállítása. Lényegében arról van szó, hogy a bírónak olyan kárpótlási összeget kell meghatároznia, amelynek segítségével megközelítőleg a sérelem előtti állapotba képes visszakerülni a károsult. A BGB megalkotását heves vita előzte meg. A fő kérdés az volt, hogy vajon megengedhető e a nem vagyoni károk pénzben történő ellentételezése. A klasszikus, kontinentális jogrendszerek jogászai által gyakorta megfogalmazott félelem, hogy az immateriális javak sérelme esetén a bíróságok túlzott jogalkotói szerepkört kaphatnak. Egy nem vagyoni károsodás pénzbeli értékének kalkulálása túlzott hatalmat adhat a jogalkalmazók kezébe. A megközelítő helyreállítás – mint a nem vagyoni kártérítés fő célja – ezért elsősorban természetbeni kártérítésként volt elképzelhető a BGB megszületésénél bábáskodó jogtudósok számára. Az absztrakt fejtegetés konkrét példával megvilágítva: nem vagyoni károk helyreállításaként értékelik ma a német bíróságok és a BGB azt is, amikor egy baleset következtében mozgássérültté vált személy részére az élete megkönnyítése céljából szükséges segédeszközöket (tolószék, mankó, stb.) a károkozó megtéríti. A magyar jog az ilyen kártérítést egyértelműen vagyoni kártérítésként értelmezi, hiszen a tolószék – mint a baleset következtében szükségessé vált eszköz – a károsult tényleges, kifejezhető káraként

jelentkezik. A német jogintézmény sem korlátozza természetesen a kártérítés megítélését pusztán az ilyen hátrányokra, hiszen az *Immateriales Schadenen* felül igénybe vehető még a fájdalomdíj intézménye, melyről később még szólunk.

A kártérítés mértékének megállapításánál irányadó szempontnak minősülnek különösen a sérelem súlyossága mellett a károkozó személyéhez tapadó egyéb okok is, mint a felróhatóság, vagyoni helyzet. A károsult oldalán a károsodásból származó előnyöket minden esetben le kell vonni a kártérítés összegéből a káron szerzés tilalma miatt.

6.2. *Fájdalomdíj*⁴⁷³

A nem vagyoni kártérítés magyar felfogásához sokkal közelebb álló német jogintézmény a fájdalomdíj, mely a személyiségi jogok megsértésének klasszikus szankciója. A fájdalomdíj kapcsán került kifejtésre a BGH⁴⁷⁴ gyakorlatában a nem vagyoni kártérítés funkcióját boncolgató két elmélet: a kompenzáció és az elégtételadás elve. Ennek megfelelően a fájdalomdíj lényegében nem más, mint a sérülés következtében csökkent, elmaradt életörömöknek a kiegyenlítése, valamint a károsult „bosszúérzetének lecsillapítása”⁴⁷⁵. Ez utóbbi elégtételadási funkció abban nyilvánul meg a BGH szerint, hogy perlési lehetőséget ad a károsult kezébe, aki ezáltal állami keretek között „megbosszulhatja” az őt ért sérelmet. Ez a felfogás szolgált kiindulópontként néhány német alsóbírói ítéletnek, amelyek a fájdalomdíj összegének kalkulálásánál figyelembe vették azt a körülményt, hogy a károsult a büntetőeljárás során már bizonyos fokú elégtételben részesült, így a polgári per feladata már csak a fájdalomdíj kompenzációs funkciójának érvényre

⁴⁷³ Schmerzensgeld

⁴⁷⁴ A Német Szövetségi Felsőbíróság

⁴⁷⁵ SMIED Orsolya, *A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére*, [www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar\(jf\).pdf](http://www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar(jf).pdf) [Letöltés ideje: 2007. december 3.]

juttatása. Ez a felfogás természetesen nem olvasható ki sem a BGB-ből, sem a Német Felsőbíróság ítéleteiből⁴⁷⁶. Az elégtétel eszme szerephez jutása elsősorban a visszafordíthatatlan, teljes személyiséglikvidálással járó sérelmek esetén válik uralkodóvá.

Annak ellenére, hogy a Német Szövetségi Felsőbíróság (BGH) következetesen tagadja a fájdalomdíjban bármilyen formában megnyilvánuló büntetőjellel jelenlétét, Volker Behr német jogtudós – német bírósági határozatokkal alátámasztott írásában – bizonyítja, hogy rejtett módon mégis megjelenik a német joggyakorlatban a fájdalomdíj pönális karaktere.⁴⁷⁷ Ez a kijelentés azért is különösen érdekes, hiszen egy 1992-es ügyben a BGH a büntető kártérítés intézményét a német közrendbe ütközőnek minősítette, és erre való hivatkozással tagadta meg a californiai bíróság *punitive damages* végrehajtása iránti kérelmét egy német állampolgárral szemben.⁴⁷⁸ Behr tanulmányában hivatkozik egy olyan esetre, amelyben maga a BGH találta az alsóbb bíróság által megítélt fájdalomdíj összegét túl kicsinek ahhoz, hogy elrettentő hatást fejtessen ki.⁴⁷⁹ A nemi diszkriminációval kapcsolatos ügyekben pedig Behr állítása szerint a német bíróságok szisztematikusan jelentős összegű fájdalomdíjat ítélnek meg a nemi diszkrimináció tilalmával kapcsolatos EK irányelv⁴⁸⁰ maradéktalan teljesítése okán.⁴⁸¹

A fájdalomdíj megítélésének előfeltétele, hogy olyan személyiségi jogsértés következzen be, amely valamilyen fájdalmat, betegséget idéz elő, vagy legalább a károsultat tartósan vagy időlegesen akadályozza életmódjának szabad megválasztásában. Ez utóbbi megállapítás alapján azonban nem lehet a fájdalomdíjnak örömszerző funkciót tulajdonítani. A törvényhozó ennek

⁴⁷⁶ Az ilyen jellegű megközelítésnek az is kiindulópontjául szolgálhatott, hogy a német alkotmány a személyiségi jogoknak nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint a vagyoni jogoknak.

⁴⁷⁷ BEHR, Volker, *Punitive Damages in American and German Law – Tendencies Towards Approximation of Apparently Irreconcilable Concepts*, Chicago Kent Law Review 78, 2003. 105-160.

⁴⁷⁸ GOTANDA, John Y., *Charting Developments Concerning Punitive Damages: Is the Tide Changing?*, Columbia Journal on Transnational Law 45, 2007. 518.

⁴⁷⁹ BEHR, *i.m.* 137.

⁴⁸⁰ 76/207/EGK irányelv

⁴⁸¹ BEHR, *i.m.* 139-140.

megfelelően a testi sérelmeket, az egészségkárosodást, valamint az indokolatlan szabadságelvonást nevesíti különösen.

A fájdalomdíj mértékének meghatározásánál általános tilalomként érvényesül, hogy a károsult anyagi körülményeit figyelembe venni nem lehet. A károsult oldaláról nézve a személyi körülményeknek azonban nagy relevanciája van. Ennek alapján a fájdalomdíj összege jóval magasabb lehet fél szem elvesztéséért egy olyan ember számára, aki a sérelem bekövetkezése előtt csak fél szemére látott, vagy bénulást előidéző esetekben egy sportolónak magasabb összegű fájdalomdíj járhat, mint másnak. Fontos annak vizsgálata, hogy a károsodás a károsult személyiségében milyen változásokat eredményezett. Ebben a körben kerülnek értékelésre a fiatal korban lévőket sújtó esztétikai károsodások is. A fájdalomdíj mértékét jelentősen befolyásoló további körülmény lehet, ha a sérülés szokatlanul súlyos következményeket okoz a károsultnak. Az ítéletekben elsősorban a szexuális potenciál csökkenését előidéző sérülések szerepelnek ilyenként. Abban az esetben, ha a károsodás a károsult személyiségében jelentős hátrányos változásokat eredményez, a bíróságok gyakran többszörözik meg a hasonló károkozások esetén általában megítélt kártérítési összegeket. Erre a gyakorlatban sűrűn előforduló példa az erőszakos közösülések áldozatai számára megítélt összegek. A károsult sajátos körülményei között figyelembe vehető szempontok körét bővíti az a körülmény is, hogy ha a sérülés az átlagosnál hosszabb gyógyulási időt, komplikált és szokatlanul nagy fájdalommal járó gyógyulási folyamatot generál, a jogalkalmazó jelentős összeget ítél meg. A fájdalomdíj mértékét növelő tényező, ha a károsult foglalkozására tekintettel értékelhető súlyosnak a jogsértés. Egy orvost ért kézsérülés jóval súlyosabb a német bíróságok praxisában, mint más embereket ért hasonló károsodások.

Különös, a magyar jog számára szokatlan megoldása a német fájdalomdíj intézményének, hogy ha a károsulttal egyidejűleg, a káreseményből kifolyólag közeli hozzátartozó is sérül, károsodik, azt összegnövelő tényezőként értéklik

a bíróságok.⁴⁸² Bár a magyar joggyakorlatban sem kiforrott, de számos ítélet tanulságát leszűrve mégis általánosságban elmondható, hogy az ilyen eseteket hazánkban a hozzátartozói igények körében értékelik. A magyar álláspont ekkor az, hogy a károsodott hozzátartozó saját jogán léphet fel a károkozóval szemben, hiszen a nála jelentkező – jellemzően pszichés – károkért a károkozó tehető felelőssé. Márpedig a nem vagyoni kártérítés iránti igény személyhez tapadó, így az nem átruházható, nem örökölhető. Bár a német jogalkotás is forgalomképtelennek nyilvánítja a fájdalomdíj iránti igényt, mégis a szigorú dogmatika megbomlása látható ez esetben. Arról van szó ugyanis, hogy a közvetlen károsult számára megítélhető fájdalomdíj összegében honorálják a német bíróságok a hozzátartozót ért sérelmekért járó kártérítést.

A károkozó szempontjából a személyi körülmények maradnak figyelmen kívül. Így a károkozó halála, vagy cselekményéért rá kiszabott szabadságvesztés büntetés sem befolyásolhatja a polgári bíróságot a fájdalomdíj megállapítása során. A károkozó anyagi helyzetének vizsgálatakor azonban a német joggyakorlat különbséget tesz az alapján, hogy a sérelmet előidéző félnek van e biztosítása, vagy sem. Amennyiben biztosított, úgy az anyagi körülmények az értékelés körébe nem vonhatóak. Ennek indoka a károsult azon érdekének biztosítása, hogy a megítélt fájdalomdíj összegét ténylegesen is megkapja.

A fájdalomdíj összegének meghatározásánál a felróhatóság központi elemként jelentkezik. A német joggyakorlat – hasonlóan a magyarhoz – a vétkesség fokának nem tulajdonít jelentőséget, pusztán a felróhatóságot vizsgálja az igények befogadása terén. Annak azonban, hogy a jogsértést előidéző enyhe gondatlansággal, súlyos gondatlansággal vagy szándékosan cselekedett e, komoly kihatása van a fájdalomdíj összegére. Az alkoholos befolyásoltságot minden esetben a kártérítés összegét növelő körülményként

⁴⁸² HUBER, William – LITAN, Robert, *The Liability Maze: The Impact of Liability Law on Safety and Innovation*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 1991. 72.

értékelik a német bíróságok. A BGB nevesít néhány olyan nem vagyoni kártérítési esetkört is, amikor a felróhatóság nem szerepel a kártérítés premisszái között. Ilyen objektív – a magyar veszélyes üzemhez közelítő – felelősségi forma található az állattartó⁴⁸³, az állam felelőssége⁴⁸⁴ körében, valamint méltányosságból is lehetőség van eltekinteni a károkozó felróhatóságának vizsgálatától⁴⁸⁵.

A károsulti közrehatás problémakörében a német bíróságok nemcsak a hazai jogászok számára klasszikus eseteket értékelik, de számos ítélet tartalmazza a következő, nem szokványos, kártérítési összeget csökkentő tényezőket:

- a károkozó maga is sérülést szenved a jogsértés következtében,
- ha a sérülés olyan cselekmény közben következik be, melyet a károsult és a károkozó közösen tervelt ki, függetlenül attól, hogy a konkrét sérülés kapcsán a károkozó felelőssége megállapítható,
- a stopposok által elszenvedett károk esetén megítélt összegek szintén jóval alacsonyabbak a hasonló sérüléseket elszenvedők számára megítéltekhez képest, mivel sajátos önhibaként értékeli az utazás ilyen módját.

6.3. Az ítékezés jogtechnikai módja vonatkozásában felállított követelmények

A BGH felállít bizonyos korlátokat a bíróságok számára, melyeket kötelesek szem előtt tartani a fájdalomdíj összegének megállapítása során⁴⁸⁶:

- A bíró szabad mérlegelésének gátat szab az az előírás, hogy a Felsőbíróság indoklási kötelezettséget ír elő abból a célból, hogy a bíró adjon számot arról, hogy a káreseményhez képest miért igazságos az

⁴⁸³ BGB 833.§

⁴⁸⁴ BGB 839.§

⁴⁸⁵ BGB 829.§

⁴⁸⁶ SMIED Orsolya, *A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére*, [www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar\(jf\).pdf](http://www.jogiforum.hu/publikaciok/filephhsmied_nem_vagyoni_kar(jf).pdf) [Letöltés ideje: 2007. december 12.]

által megítélt összeg. Az indoklás azonban kizárólag jogszabályon, valamint a józan éssen és tapasztalati tényeken alapulhat.

- A fájdalomdíjat úgy kell megállapítani, hogy az a sérülés jellegével, tartósságával arányban álljon. Ennek során nem szükséges a bírónak ragaszkodnia a hasonló sérülésekkel járó típusesetek kapcsán már korábban megítélt összegekhez, de az eltérését minden esetben indokolnia kell⁴⁸⁷.
- A bíró a kártérítési kötelezettség gazdasági vonatkozásairól is számot kell, hogy adjon. Ez azt jelenti, hogy ítélete indoklásában meg kell említenie a károsult biztosítotti minőségét, vagy ennek hiányát, valamint azt is, hogy ítéletét megfontolta e abból a szempontból, hogy a későbbiekben ez a hasonló körben biztosítottakra nézve is kihatással lehet.
- A BGH felállítja az ellentmondás tilalmának szabályát is, mely azt jelenti, hogy a bírói ítéletnek olyan egységes értékítéletet kell kifejeznie, amely nem tartalmaz semmilyen ellentmondást sem a jogszabályokkal, sem saját megállapításaival szemben⁴⁸⁸.
- Végül az egyenlő elbánás elvének, valamint az esetek egyéniesítésének megfelelő összhangját kell a bírónak megtalálnia. Ez azt jelenti, hogy az általános személyiségi jogok kapcsán nem tehető különbségtétel a jogalanyok között, ez a tényező az egyéniesítésre a konkrét személy személyiségi jegyein, érzelmi állapotán keresztül adhat okot. Egy példával megvilágítva: egy hívő embernek nem lehet kevesebb fájdalomdíjat megítélni, mint egy ateistának azon az alapon, hogy a hívő toleránsabb a külvilág felé, nagyobb nyugalommal képes elviselni a jogsértést.

⁴⁸⁷ A fájdalomdíj pénzbeti megítélésével kapcsolatosan ellenérvként fogalmazódik meg, hogy a biztosítót a díjak emelésére ösztönzik, valamint a biztosítással rendelkező gazdagabb rétegek számára esélyt adnak a felelősség alóli kibúvársra.

⁴⁸⁸ Ez a szabály azt is jelenti, hogy a másodfokú bíróság erre az okra hivatkozva bírálhatja felül az ítéletet. Az összegszerűség túl nagy vagy kis voltát nem vitathatja.

Ezek a követelmények megfontolandó megoldást jelenthetnének hazánk jogalkalmazásában is. Az mindenki számára egyértelmű, hogy a felső bíróságokra kiemelt szerep hárul a nem vagyoni érdekek védelme során. Jogszabályokban nehezen meghatározhatóak lennének ezek a követelmények, hiszen már az is problémát jelentene, hogy a fenti kritériumok melyik törvényünkben szerepeljenek. Szigorúan a nem vagyoni kártérítés iránti perekben irányadóak ugyanis, így az anyagi jogba nem illők, az eljárási jogban pedig új, speciális keresetet kellene generálni ahhoz, hogy beilleszthetővé váljanak. A követelmények előírása azonban egy nem elhanyagolható problémára jelenthet megoldást. Hazánkban a törvényi megkötések nélkül ítélő bírák számára hiába kínálta kiváló alkalmat a viszonylagos szabályozatlanság a nem vagyoni kártérítési perekben, azonban az összecszerúség kérdésében írott támpontok nélkül ítélő bírák jogosan félnek ítéleteik másodfokon való helytállóságától. A BGH ezen kritériumok felállításával lényegében megszabadítja a bíróságokat attól a félelmüktől, hogy az általuk kalkulált összegeket túlzottnak vagy éppen túl csekélynek ítélik felsőbb bírósági kollégáik. Ha ugyanis a bíró e szempontok szem előtt tartásával koherens indoklást tud adni az általa megítélt fájdalomdíj összegének, akkor egy esetleges jogorvoslati eljárás során a kérdés pusztán a kártérítésre való jogosultság lehet.

6.4. Az egy összegben és járadék formájában történő kárpótlás

A kártérítés módja tekintetében sajátosan német megoldás az is, hogy az egyösszegű és járadék formájában megítélhető kártérítés mellett a német jog ismeri a részösszeg, valamint a járadék és tőkeösszeg egyidejű alkalmazását is. A részösszegű kártérítés jelentősége abban áll, hogy lehetőséget biztosít a jövőben bekövetkező – gyakran még a járadék alkalmazásával sem kiküszöbölhető – hátrányokhoz való rugalmas igazodásra. Ekkor a bíróság az ítélelhezatalig nyilvánvalóvá vált károsodásokra tekintettel ítél meg egy meghatározott összeget, azonban ítéletében rögzíti annak a lehetőségét, hogy a

jövőben bekövetkező állapotromlás, súlyosbodás esetén a károsult újabb perben kérheti a korábbi ítélet meghozatala óta eltelt időben realizálódott sérelmeket. Ez utóbbi kereset esetén az elévülés idejére is speciális szabályok vonatkoznak a BGB alapján: az elévülési idő akkor kezdődik, amikor a károsult tudomására jut újabb sérülésének a károkozó cselekményével való okozati összefüggése⁴⁸⁹.

A német jog az egyösszegű kártérítést és a járadékot együtt is alkalmazhatja. A kombinált alkalmazás már megfosztja az egy összeg mellett megítélt járadékot számos rugalmas jellemzőjétől. Ekkor a bíróság konkrét időtartamot kell, hogy szabjon a járadék folyósítására, valamint a járadék összegét a megítélt tőkeösszeg arányában, ahhoz igazítva kell, hogy meghatározza. Ez a szabály kizárja a „clausula rebus sic stantibus” lehetőségét a tőkeösszeg mellett megítélt járadék vonatkozásában. Mivel ebben az esetben a bíróságokra komoly precizitást igénylő indokolási teher nehezedik a fenti, BGH által felállított jellemzők maradéktalan érvényesítés miatt, ezért ritkán alkalmazzák a kombinált kártérítési formát.

A német jog arra is lehetőség ad a bíróságoknak, hogy abban az esetben, ha a jogsértés következtében előállt testi sértés csak kisebb jellegű és egészen rövid ideig érvényesül, akkor a fájdalomdíj alkalmazásától eltekintsenek.

6.5. A jegyesség felbontása miatt követelhető kártérítés⁴⁹⁰

A nem vagyoni kártérítés ma már nem létező speciális fajtája egy külön tényállást szabályoz, a vőlegény által az eladósorban levő menyasszonynak okozott immateriális károk kiegyenlítését⁴⁹¹. Ennek problémája a magyar jogirodalomban is számos alkalommal felmerült. A jegyesség felbontása

⁴⁸⁹ BGB 852.§

⁴⁹⁰ Német megfelelője Beiwohnung. Ez a kárfajta jogunkban teljesen ismeretlen. A címben használt kifejezés saját fordítás.

⁴⁹¹ A jogintézménynek kánonjogi hagyományai vannak.

esetén többször jelentkezik kérdésként, hogy mikor alkalmazható a biztatási kár intézménye.

A német Beiwohnung célját abban lehet megtalálni, hogy a vőlegény elhagyása miatti lelki sérelmet, társadalmi megítélésén esett foltot hivatott kiküszöbölni a menyasszony számára. Ennek alapján előfeltétel egy jogilag érvényes jegyesség. A kártérítést kizárja az, ha a vőlegény alapos okot tud felhozni hűtlen magatartására, vagy a menyasszony szolgáltatott alapos indokot a jegyesség felbontására.

Bővebb magyarázatot igényel az ugyancsak előfeltételként megkívánt érintetlenség is. Ez nem a szüzességet jelenti, sokkal inkább a menyasszony társadalmi megítélésének pozitív voltát. Sem az özvegytől, sem az elvált nőtől nem tagadható meg a jogvédelem az érintetlenségre való hivatkozással. A kártérítés megítélésénél annak vizsgálata során, hogy a jegyesség felbontása milyen nem vagyoni hátrányt okozott a menyasszonynak, figyelembe kell venni a jegyes életkorát, a jegyesség időtartamát, a terhességet vagy házasságon kívüli szülést, valamint azt, hogy a jó hírnév esetlegesen milyen csorbát szenvedett.

A bírói mérlegelés során a következő személyi viszonyokat kellett a bírónak mérlegelnie:

- a jegyesség időtartama
- terhesség, házasságon kívüli szülés
- jegyes életkora, jövőbeni párvalasztási lehetőségei

Ha a jegyesség felbontása egészségkárosodással jár, ott elsősorban a fájdalomdíj intézményét kellett alkalmazni, hiszen a jegyesség felbontása miatt követelhető kártérítés a lelki sérelmeket, az esetleges jó hírnéven esett csorbákat hivatott kiküszöbölni. Nem lehetett a kártérítés összeget növelő körülményként értékelni azt sem, hogy a menyasszony egy korábbi, komoly – esetleg jó anyagi helyzetben lévő férfitől – kapott házassági ajánlatot utasított

vissza a csalárd, jegyességet felbontó károkozó ajánlatáért. Ha a károkozó később ajánlatát megújítja, nem mentesül a kártérítés következményei alól, mivel a károsult nem köteles az így megújított ajánlatot elfogadni. A kártérítés iránti igény elenyészik a menyasszony későbbi házasságkötésével.

Különös megoldás, hogy a BGB kizárólag nők számára biztosította ezt az egyébként is kissé anakronisztikus módon hatályában a mai napig fenntartott jogintézményt. Ma már a nemek közti egyenjogúság alkotmányos alapelve minden európai polgári és büntetőjogi tényállást áthatott, így pontosan erre hivatkozással történt, hogy a német Alkotmánybíróság ezt a kártérítési esetkörrel alkotmányellenesnek minősítette. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a bíróságok szigorúan közelítették ehhez a kártérítési formához, és csak komoly, megalapozott lelki és jó hírnéven esett sérelmek esetén ítélték meg a BGB-ben megfogalmazottaknak megfelelően. Az így kalkulált kártérítési összegek azonban igen csekélyek voltak. Aki egy ilyen per felperese kívánt lenni, annak a kétes végkimenetel mellett vállalnia kellett azt is, hogy komoly bizonyítási teher hárul rá. A felperes köteles volt ugyanis bizonyítani lényegében valamennyi, a per során jelentőséggel bíró tény és körülményt⁴⁹², míg az alperes csak ellenérveit kellett, hogy a bíróság elé tárja.

⁴⁹² A felperesnek kell bizonyítania a jegyesség ideje alatt történt elhálást, az alperes visszalépését, az erre okot adó körülményt, feddhetetlenségét.

VI. A SZEMÉLYHEZ FÜZŐDŐ JOGOK MEGSÉRTÉSÉNEK KÜLÖNLEGES ESETEI

A személyhez fűződő jogok természete és tartalma jogonként különböző. E jogok megsértése így számos formában történhet, és a jogsértés eredménye is esetenként eltérő lehet. Vannak olyan jogosultságok, melyeknek megsértése a külvilágban is érzékelhető negatív hatással jár, míg más jogosultságok csak az érintett pszichéjében okoznak helyrehozhatatlan károkat. A személyiségvédelem speciális célja okán olyan esetekkel is szembesülnie kell a jogalkotónak és jogalkalmazónak egyaránt, amikor sem a funkcionális megközelítés, sem a tételes jog előírásai nem adnak kellő iránymutatást. A következőkben néhány olyan, aktuális problémát vizsgálunk meg, melyek a személyhez fűződő jogok megsértésének különleges eseteiként aposztrofálhatók, és amelyekkel a magyar jogalkalmazás is szembesült már, vagy előbb-utóbb kényszerűen szembesülni fog.

1. A testi sérülések

A testi épség, egészség megsértésével okozott sérelmek azok, amelyek a legkönnyebben integrálhatók a kártérítési jog rendszerébe. Bár itt sem mérhetők az okozott sérelmek, azonban minden esetben érzékelhetők kívülálló személyek által is. A testi sérüléseknek azonban napjainkban már szinte valamennyi állam jogrendszerében egy kiterjesztett definíciója ismeretes, amelyik a nyilvánvaló fizikai károsodások mellett a pszichés elváltozásokat is testi sérüléseként azonosítja. Az egyes jogi megoldások azonban eltérnek azon a ponton, hogy vajon csak a betegségnek minősülő pszichés sérelmek férnek bele a testi sérülések fogalmába, és alkotnak kárpótlásra érdemes kategóriát, vagy olyan elváltozások is, melyek a személyiség negatív

megváltozását eredményezik ugyan, azonban diagnosztizált kórként nem ismerhetők fel.

A magyar bírói gyakorlat a testi sérülések esetében – amennyiben a kártérítés egyéb feltételei is fennállnak – a leginkább gördülékeny részét találta meg a nem vagyoni károk megtérítésének folyamatában.⁴⁹³ A nyilvánvaló hátrány egyértelmű kárként analizálható, így csupán a megítelt összegek kapcsán van helye a bizonytalansági tényezőnek és a mérlegelési jogkör gyakorlásának. A jelenleg uralkodó felfogás azonban a testi épséget, egészséget támadó magatartások kapcsán mindig megköveteli ennek a nyilvánvaló hátránynak, a testi sérülésnek vagy egészségkárosodásnak a meglétét ahhoz, hogy a károsultat nem vagyoni kártérítésben részesítse. Abban az esetben, ha orvosilag nem igazolható sérelmekre hivatkozik a sértett, a bíróság a nem vagyoni kártérítés jogalapját nem találja megállapíthatónak.⁴⁹⁴ A sérelemdíj tervezett szabályai alapján akár a jogsértés kapcsán kialakuló pszichés sérelmeket is figyelembe vehetik majd a bíróságok a sérelemdíj megítélése iránt indított perekben. A hátrány meglétének negligálásával ugyanis ez elméletileg lehetővé válik. Itt azonban azzal a korábban említett problémával találjuk magunkat szembe, hogy akár bagatell vagy nem létező sérelmekre alapítva is lehetségessé válik a sérelemdíj megítélése.

Az *osztrák* polgári jog minden elszenvedett fájdalomért és szenvedésért megállapíthatónak tartja a fájdalomdíjat.⁴⁹⁵ Ehhez az is szükséges, hogy a jogsértőt legalább a hanyagság terhelje.⁴⁹⁶ A testi sérülés fogalma alatt az osztrák jog minden olyan negatív hatást ért, amit a jogsértő magatartás a sértett testi épségére, lelki egészségére, testi és lelki integritására gyakorol. Akkor is megítélhető a fájdalomdíj, ha tisztán mentális sérelmekről van szó,

⁴⁹³ FÉZER Tamás, *Ítélezési állandók és vitás kérdések az erkölcsi kártérítés újabb magyar joggyakorlatában*, Debreceni Jogi Műhely 2004/1. szám (http://www.law.klte.hu/jogimuhely/01_hun_index.htm) [Letöltés ideje: 2007. szeptember 3.]

⁴⁹⁴ BH 2001. 12.

⁴⁹⁵ § 1325 ABGB

⁴⁹⁶ Objektív felelősségi alakzatoknál természetesen ez a feltétel kikerül a vizsgált szempontok köréből.

amennyiben ez az egészség elleni támadás eredménye. Fontos követelmény azonban, hogy a mentális sérelem betegség szintjén megállapítható legyen. Az időlegesen, egyszeri formában jelentkező rossz hangulat, levertség nem adhat alapot fájdalomdíj megítélésére, hiszen az osztrák fájdalomdíj szintén a kompenzáció elsődlegességére épül, így ha nincs sérelem, nincs mit kompenzálni. E felfogásból kiindulva az osztrák bíróságok az agyműködés káros elváltozását, idegi károsodásokat, idegösszeroppanást, álmatlanságot, visszatérő fejfájást, depressziót, sokkot, neurózist, pszichózist egyaránt a testi sérülések körébe tartozónak ismernek el. A jogsértésnek a mentális szférára gyakorolt komoly hatása alapján a bíróság telefonbetyárkodás („telefonos terrorizmus”) és állandó zajhatás következtében kialakult mentális sérüléseket is testi sérülésként értékelt.⁴⁹⁷ Ez utóbbi esetek már egyértelmű elmozdulást jelentenek a betegség – mint objektív hátrány – bizonyításának kötelezettségétől. Továbbra is fontosnak tartják azonban az osztrák ítések, hogy ezen sérelmek nem is ismert betegségeket idéznek elő, de mégis azonosíthatók, egyértelműen igazolhatók legyenek.⁴⁹⁸

Az osztrák joggyakorlat külön foglalkozik a jogsértés kívülálló harmadik személyének mentális sérelmével. Ez a hozzátartozói igényekről szóló részben tárgyalt, másodlagos áldozatok koncepciójával rokonítható esetkör azokat a sérelmeket vonja a vizsgálat körébe, amikor a harmadik személy szem vagy fültanúja egy, a hozzátartozója vagy hozzá közel álló személy elleni jogsértésnek. Ebben a körben az osztrák jog csak nem vagyoni károkat kompenzál, vagyoni károk nem merülhetnek fel. Ezért az ilyen ügyek központi eleme a jogsértő magatartás és a jogsértő szándékának vizsgálata. A fájdalomdíj megítéléséhez a jogsértés pusztán tanúkénti megélése elegendő. Azért fontos témánk szempontjából ez az eset, mert az osztrák bíróságok ebben a körben a hozzátartozói igényeket szabályozó ABGB szakaszt *analogia iuris* útján kiterjesztik, így a hozzátartozók akkor is igényt tarthatnak

⁴⁹⁷ KARNER-KOZIOL, *i.m.* 5.

⁴⁹⁸ KOZIOL – STEININGER, *i.m.* 516.

fájdalomdíjra, ha egyébként betegség nem alakult ki náluk a látottak, hallottak hatására.⁴⁹⁹ Ez azonban az egyetlen, joganalógia útján elismert esetkör, amikor a bíróságok egységesen sérelemként ismernek el olyan mentális problémákat, melyek betegséget nem keletkeztetnek. Egyetlen feltétel azonban, hogy a jogsértőnek szándékosan vagy tudatos gondatlansággal kell cselekednie. Ez a megnövelt felelősségi kritérium az, amelyiknek megléte esetén a bíróságok vélelmezik a sérelem komolyságát.

Ebben a körben a másik érdekes megoldás az *olasz polgári jog* éles különbségtétele a testi sérülések és a morális károk között. Maga a Codice Civile egyetlen kifejezett szabályt tartalmaz a nem vagyoni károkkal kapcsolatosan: ha egy személyt ért sérelem tartós, a bíróság kártérítést ítélhet meg, figyelembe véve a jogsértő és a sértett körülményeit, a sérelem természetét.⁵⁰⁰ A bírói gyakorlat ezeket a sérelmeket *danno alla salute* néven illeti, és – mint testi sérülések – elsődlegesen kompenzációs céllal tartja kártérítésre érdemesnek. Ami azonban valóban sajátos megoldás, hogy a polgári törvénykönyv egyértelmű megfogalmazása ellenére az olasz bíróságok a személyhez fűződő jogok általános védelméből kiindulva nem engedik meg, hogy e jogok polgári jogi védelme korlátok közé szoruljon. Így a tartós sérelem kritériumát következetesen nem juttatják érvényre ítéleteikben.⁵⁰¹ A nem vagyoni sérelmek másik típusa a *danno morale*, mely minden személyiségi jogsértés esetén elszenvedett erkölcsi károkat magában foglal. Morális károk testi sérülésekkel összefüggésben is keletkezhetnek. A teljes kompenzáció elvéből következően a *danno alla salute* korlátok nélkül kerül megtérítésre, míg a *danno morale* esetében a tartós sérelem kritériumának bizonyítása követelmény.⁵⁰²

⁴⁹⁹ KARNER – KOZIOL, *i.m.* 6.

⁵⁰⁰ Art. 2057 c.c.

⁵⁰¹ Corte Cost. 1986.184 Foro Italiano

⁵⁰² BUSNELLI, F. D. – COMANDÉ, G., *Damages for Non-pecuniary Loss in Italy*, In. ROGERS, *i.m.* 139.

A testi sérülések kapcsán tagadhatatlan, hogy a XXI. század polgári jogának arra is fel kell készülnie, hogy a társadalom részéről is egyértelmű igény jelentkezik a mentális sérelmek (pénzbeli) orvoslására, még akkor is, ha ezek a sérelmek jellemzően megfoghatatlanok, és betegségként ritkán diagnosztizálhatók. Pont ezért van szükség egy olyan szűrő beiktatására, amely a – a tervezett magyar sérelemdíj szabályaihoz kiválóan illeszkedve – a holland komoly jogsértés klauzulával összecsengő módon a jogsértés vizsgálatának központi rangra emelésével képes lenne kezelni ezeket a speciális eseteket.

2. Kómás betegek személyhez fűződő jogának megsértése

Sajátos kérdés, hogy a kómában fekvő beteg személyhez fűződő jogainak megsértése keletkeztethet-e nem vagyoni kártérítés iránti igényt, és amennyiben igen, az hogyan viszonyul a jogsértés tényét tudatukkal felfogni képes személyek kárigényeihez. A kómás beteg ugyanis a külvilággal nem képes kommunikálni, és az orvostudományban máig vitatott, hogy mennyiben érzi és érti a külvilág történéseit.

A magyar bírói gyakorlat már viszonylag korán, 1982-ben rögzítette, hogy a kómás állapot nem jelenti azt, hogy az érdeksérelem nem érvényesíthető kárpótlással, a nem vagyoni kártérítés nem nyújt elégtételt a kómás betegnek, hiszen ezzel az állapottal nem veszítik el személyhez fűződő jogaikat és a nem vagyoni kártérítéshez való jogukat.⁵⁰³ A döntést alapvetően helyeseljük, hiszen ha elfogadjuk, hogy az ember jogképessége a halállal szűnik meg, és a kóma sem orvosilag sem polgári jogi szempontból nem azonosítható a halál beálltával, így a személyhez fűződő jogok és az ezek védelmére rendelkezésre álló szankciók továbbra is alkalmazhatók. Az viszont már egy másik kérdés, hogy a kártérítés/sérelemdíj összegének megállapítása során mennyiben lehet

⁵⁰³ LB Pf. III.20.343/1982.

irányadó egy tudatánál lévő ember ellen elkövetett hasonló jogsértés kapcsán megítélt kártérítési összeg.

Az *osztrák jog* elismeri a kómás betegek fájdalomdíj iránti igényét személyhez fűződő jogaik megsértése esetén. Nincs annak jelentősége a bíróságok gyakorlatában, hogy a sértett érzékeli-e a jogsértést vagy sem.⁵⁰⁴ Ebből következően a megítélt fájdalomdíj összegek sem különböznek a két esetben számottevően. Ez a felfogás ellentmondani látszik az ABGB kompenzációs céljainak. Egy érzékelhető különbség azonban mégis van a jogalkalmazásban: ha a tudatánál lévő károsult élettartama megrövidülhet a jogsértés következtében, ez növelheti a fájdalomdíj összegét, míg kómás sértett esetében ezeket a „károkat” a bíróság nem veszi figyelembe.⁵⁰⁵ Látszólag jelentéktelen kérdésről van szó az élettartam megrövidülése kapcsán, azonban mégis fontos látni, hogy maga az osztrák jog is hordoz egyfajta burkolt büntető jelleget a fájdalomdíj jogintézményébe rejtve. A kompenzációs célú megrövidült élettartam leválasztása ugyanis nyilvánvalóvá teszi, hogy a kómás betegnek sem kompenzációt, sem elégtételt nem jelentő fájdalomdíj, a jogsértés tényére alapozva kerül megítélésre.

Az *angol jog* a kómás betegek személyhez fűződő jogait egyenrangúnak tartja a tudatuknál lévő személyek jogaival, ennél fogva a nem vagyoni sérelmek megtérítésére is lehetőséget lát. A megítélt összegek azonban alacsonyabbak a kómás betegek esetében. Pontosan a funkcionális megközelítés indokolja ezt a különbségtételt: a kómás beteg ugyanis nem érzékeli a jogsértést, így az elégtételnek nagyon kevés jelentősége lehet az ő esetében.⁵⁰⁶

Ezzel szembe állíthatjuk a *kanadai felfogást*, amely azon az alapon utasítja el a kómás betegek igényeit, hogy az nem igazolható funkcionálisan. Kanadában

⁵⁰⁴ KARNER – KOZIOL, *i.m.* 9.

⁵⁰⁵ BONA, *i.m.* 595.

⁵⁰⁶ CANE, Peter, *The Anatomy of Tort Law*, Hart Publishing, London, 1997. 112.

ugyanis a nem vagyoni sérelmek kárpótlásának elsődleges célja, hogy a sértett a pénzen vásárolt dolgokkal kárpótolja magát, megkönnyítse az életét, könnyebben igazodjon a megváltozott helyzetéhez.⁵⁰⁷

A *francia jogirodalom* és a bírói gyakorlat egyaránt sokat hezitál a kérdésen. A központi kérdés, hogy vajon jobba tehető-e a kómában lévő sértett helyzete a nem vagyoni kárpótlás alkalmazásával. Barrot szerint az egyetlen elfogadható megoldás az lenne, ha a kárpótlás összegét a kómás beteg sajátos szükségleteihez (pl. kezelés költségei) igazítanák.⁵⁰⁸ Az általánosan követett joggyakorlat azonban pont a kárpótlás funkciójának tisztázatlansága miatt egyelőre nem tesz különbséget kómás és tudatuknál lévő személyek kárigényei között.

Németországban a szigorú dogmatikai kötöttségek miatt 1992-ig csupán jelképes összegű fájdalomdíjat kaphattak a kómás sértettek, pontosan azért, mert a fájdalomdíj kompenzációs funkciója esetükben nem volt érvényre juttatható. Napjainkban azonban a személyek közötti diszkrimináció okán megszűnt ez a felfogás, és – bár alacsonyabb összegben – más esetekben támasztott azonos feltételekkel igényelhetnek fájdalomdíjat a kómás sértettek.⁵⁰⁹

Bár az európai jogrendszerek többsége egyetért abban, hogy a személyhez fűződő jogok megsértése esetén pénzbeli kárpótlást a sérelem érzékelésére való képességtől függetlenül igényt tarthatnak a jogalanyok, azonban az összegek megítélése során ismét előtérbe kerülnek a nem vagyoni kárpótlás funkciójáról szóló viták. A magyar sérelemdíj tervezett szabályai a büntető funkció hangsúlyozása okán nem indokolják majd a különbségtételt. Azzal, hogy a kártérítési jogtól elkülönülten kezeljük a sérelemdíjat, alapot teremtünk arra, hogy annak összegét se kössük mérhető károk bekövetkezéséhez. A

⁵⁰⁷ Lindal v. Lindal LLC No. 140

⁵⁰⁸ R. BARROT, *Le dommage corporel et sa compensation*, Paris, 1988. 385.

⁵⁰⁹ MAGNUS – FEDTKE, *i.m.* 114.

kórnás betegek esetében azonban hangsúlyosan jelentkezik az a probléma, hogy milyen formában lehet igazolni bizonyos jogsértések következményeit. A jelentéktelen sérelmek így még inkább félő, hogy sérelemdíjra jogosítják majd a felperest.

3. A becsület és a jó hírnév megsértése

A személyhez fűződő jogok között a testi sérülésekkel együtt járó jogsértésekkel szinte megegyező számban találkozunk hazánkban a becsület, jó hírnév megsértésére alapozott kártérítési igényekkel.⁵¹⁰ Annak ellenére, hogy a becsület és jó hírnév megsértésének orvoslására speciális objektív alapú jogvédelmi eszközök is rendelkezésre állnak (sajtó helyreigazítás), a nem vagyoni kártérítés iránti igények száma jelentős. Az ember személyiségének, belső világának egyik legfontosabb jogosultságcsoportját adja a becsület és a jó hírnév, különösen, ha ezt összekapcsoljuk azzal, hogy a társadalom adott személyről kialakult értékítéletét döntő mértékben ezek a jogok testesítik meg. A sérelemdíj hazai rekodifikáció során először tervbe vett szabályai ezen jogok megsértése miatt tervezték az objektív megközelítés bevezetését. Nagy számban fordulnak elő a becsületet és jó hírnevet támadó jogsértések, és ezek visszaszorítását célozta volna a felrőhatóság vizsgálatát nélkülöző sérelemdíj koncepció.⁵¹¹

Az *angol jog* a becsületsértés, rágalmazás esetére külön *tort*-ot alakítottak ki. A nem vagyoni kártérítés feltétele, hogy maradandó formát öltson a jogsértés, így jellemzően a sajtó útján megvalósuló jogellenes magatartások képezik a peres eljárások alapját. Akár vagyoni károk megtérítésére is lehetőséget lát az angol jog, ha a felperes a becsületsértéssel kapcsolatban igazolni tud ilyeneket. Önmagában az a tény, hogy valakinek a hírneve vonatkozásában dehonesztáló, valótlan tényállítás hangzott el, megalapozza a kártérítés iránti igényt, akár

⁵¹⁰ Pl. BH 2001. 467.; BH 1999. 402.; BH 1999. 251.

⁵¹¹ VÉKÁS Lajos, *Sérelemdíj – fájdalomdíj i.m.* 196.

minden vagyoni veszteség nélkül is.⁵¹² Az összegek kalkulálása során a felperes által elszenvedett kellemetlenséget és a jogsértő vétkességének fokát veszik súlyozottan figyelembe. Az objektív elem tehát az angol jogban döntő e sérelmekkel kapcsolatban, és arra is érdemes felfigyelnünk, hogy a sérelem bizonyítása sem szükséges. A jogellenesség maga alapozza meg a kártérítés iránti igényt. Lord Windeyer híres mondata hűen adja vissza az angol jog felfogását: „Egy ember megsértett hírneve nem érdemes a kompenzálásra. Azért kap kártérítést, mert megsértették a hírnevét, méghozzá azzal, hogy egyszerűen nyilvánosan rossz hírbe hozták. Ebből a szempontból a kártérítés két funkciót tölt be: egyrészt igazolás a felperes részéről a nyilvánosság felé, hogy a tényállítás jogsértő volt, másrészt vigasztalás számára a jogsértés okán.”⁵¹³ A becsületsértés, rágalmazás eseteinek nagy részében esküdszék jár el, így a megítélt összegek gyakorta ugyanolyan magasak, mint amilyeneket testi sérülések esetén ítélnék meg. Ezzel az angol jog máris igazolva látja magát, hiszen a laikusok, a társadalom akaratának megtestesítői egyetértenek a felállított modellel. A magyar joggyakorlat a köztudomású tény koncepciójára alapított ítélkezési módszere körében hasonló felfogást képvisel a sérelem bizonyítása kapcsán.

Az angol megoldással ellentétben az *osztrák ABGB* felfogása a becsület és jó hírnév megsértéséről. Pont az e körben bekövetkező sérelmek nehezen megfogható volta és a bagatell igények befogadásától való félelem indokolta, hogy a törvény megszorító rendelkezése szerint csak akkor lehet fájdalomdíjat követelni, ha tisztán igazolható a becsületsértés a kijelentés valótlanúsága miatt, és e tényállítás alkalmas is a személy becsületének megsértésére. Nem elég tehát a sérelem ténye, az is kell hozzá, hogy ez ne egy irreális folyamat következménye legyen, azaz az általános tapasztalati tények alapján is elképzelhető legyen a becsületsértés a kijelentés nyomán.⁵¹⁴ A

⁵¹² Rookes v. Bernard AC 1129. [1964]

⁵¹³ Uren v. John Fairfax & Sons Pty. Ltd. (1967)

⁵¹⁴ KARNER-KOZIOL, *i.m.* 16.

médiatörvény⁵¹⁵ a sajtószerv tulajdonosát teszi felelősség a becsület vagy jó hírnév megsértése kapcsán, amennyiben a jogsértő kijelentés tömegsajtó útján jutott el a nyilvánossághoz. Akár vétkességére tekintet nélkül felelősség tehető a sajtószerv tulajdonosa akkor, ha a közlemény egyben bűncselekményt is megvalósít.

Németországban 1958 óta a német bíróságok fájdalomdíjat ítélnek meg a személyiségi jogok általános védelme alapján. A személyiség általános védelmét megteremtő jogeset, a Herrenreiter ügy, amelyben a felperes képmását engedélye nélkül használták fel egy szexuális teljesítményfokozó szer reklámozására.⁵¹⁶ Az ítélet alapvetése az volt, hogy a személyiség tiszteletben tartása nem csupán az állami szerveknek a kötelessége, de más jogalanyok is kötelesek ezt érvényre juttatni egymás közötti viszonyaikban. A német jogban a becsület és jó hírnév védelmének azért is van kiemelt jelentősége, mert a névjog, képmás, hangfelvétel védelme nincs a BGB-ben külön nevesítve, így a becsülethez és jó hírnévhez fűződő jogosultságon keresztül részesülnek e személyhez fűződő jogok védelemben.⁵¹⁷ A személyiség szabad kibontakozásához való jog általános jog a német jogban, ami széleskörű jogvédelmet generál a gyakorlatban.

A becsület és jó hírnév védelme szempontjából különösen üdvözlendő lépés az új Ptk. sérelemdíj koncepciója. A jogintézmény hátrányközpontúságtól való megszabadítása bár csupán követi a hazai joggyakorlatot e tekintetben, azonban mindenképpen leküzdí az a fogalmi zavart, ami a hatályos törvényben a kár bizonyításával kapcsolatosan létezik. Nem tartjuk azonban követendőnek az angol jog megoldását, amely a jogellenességet teszi meg az egyetlen vizsgálendő szempontnak e körben. A jogsértő tudatának – felróhatóságának – elemzése feltétlenül fontos eleme kell, hogy legyen a sérelemdíj megállapításának. A szankció szubjektív

⁵¹⁵ Mediengesetz, MedG

⁵¹⁶ BGHZ 24, 349

⁵¹⁷ MAGNUS – FEDTKE, *i.m.* 121.

jogkövetkezmény természetéről nem lehet megfélekezni. Ennek hiányában ugyanis bizonyos személyhez fűződő jogok méltánytalan és indokolatlan többletvédelemben részesülnének.

4. A privátszféra megsértése

A magánszféra tiszteletben tartásához fűződő jog az új Ptk. szövegtervezetében egy új nevesített személyiségi jogot kreál a magyar polgári jogban. Az magánszférát alkotó jogosultságok kétségtelenül sokszínűek lehetnek, és számos európai állam már ismeri a jog ezen elnevezését jogalkotási termékeiben. Egyfajta gyűjtőjogként fogható fel a privátszféra, olyan jogosultságként, amely általános megfogalmazása okán könnyebbé teheti az igényérvényesítést, azonban könnyen hivatkozási alappá is válhat bagatell érdeksérelmekkel összefüggésben.

Az *osztrák* médiatörvény külön rendelkezést tartalmaz a privátszférába történő jogellenes beavatkozás kapcsán. Bármely olyan tényállítás, amely nem a becsület, jó hírnév fogalomkörébe tartozik, de a felperes magánéletének vagy intim szférájának valamely területét hozza engedély nélkül nyilvánosságra, fájdalomdíj iránti igényt keletkeztet.⁵¹⁸ Speciális rendelkezések vonatkoznak arra, amikor valakinek a személyazonosságát hozzák nyilvánosságra jogsértő módon (pl. áldozat egy bűncselekmény kapcsán, gyanúsítják bűncselekmény elkövetésével). Ha a személyazonosság nyilvánosságra hozatalához nem fűződik nyomós közérdek, és e tény titokban maradása a sértett méltányolható magánérdeke, az osztrák jog a fájdalomdíj iránti igényt jogosnak ismeri el. Az adatvédelmi törvény (DSG) szerint már csak különösen súlyos jogsértések alapozhatják meg a fájdalomdíj iránti igényt. Olyan jogsértések tartoznak ebbe a körbe, amelyek az adatok jogosulatlan kezelésével, jogosulatlan nyilvánosságra hozatalával, felhasználásával kapcsolatban bűncselekményt valósítanak meg vagy az ún.

⁵¹⁸ WINES, William A., *Ethics, Law and Business*, Lawrence Erlbaum Associates, 2006. 273.

különleges személyes adatok körét érintik (faji, vallási, nemzeti hovatartozás, politikai nézet, stb.).⁵¹⁹ A magánszféra védelme kiterjed a privát világ történéseit megtestesítő iratok jogosulatlan felhasználására is (pl. levél, napló, más bizalmas dokumentumok). A privátszféra egyik alkotóeleménél, a személyi szabadsággal összefüggésben csak akkor ítél meg az osztrák jog fájdalomdíjat, ha a fogva tartás szándékosan történt a jogsértő oldalán. Általánosságban megállapítható, hogy az osztrák jog széles körben védelemben részesíti külön jogszabályok segítségével is a privátszférát, azonban a bagatell igények kiszűrése érdekében a súlyosság vagy bűncselekmény elkövetéséhez kötöttség követelményét állítja fel.

Az *angol jogban* nem létezik külön *action* a privátszféra védelmével kapcsolatban. Az 1998-as emberi jogi törvény 2000-ben lépett hatályba, és a hatóságok számára tiltja meg, hogy az európai emberi jogi egyezményben lefektetett jogokat megsértsék. Akkor ítél meg a fenti helyzetekben kártérítést a bíróság, ha úgy ítéli meg, hogy a felperest az elszenvedett sérelem miatt elégtételben kell részesíteni. Az 1998-as adatvédelmi törvény szerint akkor lehet a személyes adatokkal kapcsolatos jogsértések esetén kártérítést igényelni, ha a jogsértés kimutatható sérelmet okozott, vagy a jogsértő magatartást sajtójogi, művészeti vagy irodalmi felhasználás során követték el. Különleges esetet képez a képmás védelme az angol jogban. Jellemző az angol bíróságokra, hogy ezen jog megsértésére alapítva a kártérítési igényt csak nagyon szűk körben ismerik el. Ennek az a magyarázata, hogy a képmást nem tekintik a privátszféra részének, így annak engedély nélküli felhasználása csak akkor valósít meg jogsértést, ha az egyben a becsület vagy jó hírnév elleni támadásként is felfogható.⁵²⁰ Egy esetben például az ebédjét a parkban fogyasztó felperesről készült, egész alakos fénykép jelent meg egy angol hetilapban, mely a felperest groteszk pózban ábrázolta. A megjelenítés módja és a kép alá írt szöveg együttesen a szórakoztatást szolgálták. A bíróság nem

⁵¹⁹ KARNER – KOZIOL, *i.m.* 17.

⁵²⁰ PRATT, Walter F., *Privacy in Britain*, Associated Univ. Pr., Manchester, 1979. 59.

azon az alapon ítélte meg kártérítést a felperesnek, mert őt ebédje fogyasztása közben egy kifigurázható mimikával lefényképezték, majd képmását jogosulatlanul felhasználták, hanem azért, mert a képaláírás a felperes becsületét sértette.⁵²¹

A francia jog az általános kártényállás alá rendezve ítéli meg a privátszféra sérthetetlenségének védelmét. A jogok és érdekek gyakorlatilag egy kategóriát képeznek a franciáknál, hiszen az egységes kármezőbe a bírói gyakorlat gyakorta érdeksérelmeket is beleért. A privátszféra védelme esetén az a lényeges, hogy a bíró minden olyan intézkedést megtegyen, mellyel a jogsértésnek véget vethet. A morális sérelem igazolásának kötelezettsége (*dommage moral*) a privátszférát sértő cselekmények kapcsán is követelmény, azonban a bíróságok rugalmasan értelmezik a sérelem fogalmát, így eseti mérlegelés alapján akár apró érdeksérelmek is megalapozhatják a privátszféra megsértésének negatív következményeire való hivatkozást.⁵²² A Code Civil 1382. szakasza mind a jó hírnév, mind a magánszféra körében a jogsértés tényére és a vétkesség meglétére alapozva lehetővé teszi a nem vagyoni károk megtérítését. Bár ebben az esetben is a bizonyítás terhe a sérelem vonatkozásában a felperesen van, ez mégsem jelenti, hogy a sérelem igazolásának sikertelensége kizárni a kártérítés megítélését. A francia bíróságok ugyanis a privátszférát alkotó jogosultságok esetében a jogsértés tényére és körülményeire alapozva is jogszerűnek látják a kártérítést. A képmás, névjog, adatvédelem témaköreit is e felfogás alapján bírálják el.

Németországban két feltétel esetén van lehetőség a magánszféra sérelmére alapított fájdalomdíj követelésének:

1. más eszközökkel a felperes sérelme nem állítható helyre teljesen (pl. nem elég a jognyilatkozat pótlása);⁵²³
2. a jogsértés súlyos volt.⁵²⁴

⁵²¹ DEAKIN – MARKESINIS, *i.m.* 703.

⁵²² GALAND-CARVAL, *i.m.* 104.

⁵²³ BGH [1970] NJW, 1077

A súlyosság kritériumát a következő szempontok alapján határozzák meg:

- a magánszférába való behatolás mértéke, tartalma (pl. milyen széles körben terjesztik az adott újságot);
- a felróhatóság foka: szándékosság, gondatlanság;
- a jogsértő motivációi, okai (pl. a sértett provokáló magatartása, közérdekre való hivatkozás stb.);
- a megsértett jog típusa.⁵²⁵

Az utóbbi feltétel kapcsán a német jogirodalom három kategóriát alakított ki a privátszférán belül. Az individuális szféra olyan témaköröket ölel fel, melyeket az egyén és a társadalom kapcsolata folyamatosan érint (pl. a foglalkozásra vonatkozó információk). A privát szféra a magánszemély családját és családi életét öleli fel. Az intim szféra gondolatokat, érzéseket, ezek megnyilvánulásait (levél, napló), a szexuális életre utaló tényeket, egészségi állapotra vonatkozó adatokat tartalmaz. A német joggyakorlat esetről esetre bírálja el, hogy mit tart komoly jogsértésnek.

A fenti modellek kapcsán követendőnek tartjuk a német jog súlyos jogsértésre vonatkozó szempontrendszerét. A privátszféra ugyanis tipikusan azokat a személyhez fűződő jogokat öleli fel, amelyek megsértése rendkívül szubjektív szempontok alapján keletkeztethet sérelmet. Mivel a privátszférát alkotó jogosultságok köre tág, így nem csak a jogalap, de az összecszerűség kapcsán is támpontot jelenthet a német tipizálás a magyar sérelemdíj jövőbeni gyakorlata kapcsán.

⁵²⁴ BGHZ 35, 363.

⁵²⁵ BGH [1995] NJW, 861

VII. SÉRELEMDÍJ AZ ÚJ MAGYAR POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVBEN

1. A dualista modell

Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója 2002-ben változást irányzott elő a személyhez fűződő jogok vagyoni szankcionálása terén. A német megoldás dualista felfogásához hasonlóan két jogintézmény keretében tervezte rendezni a jelenleg nem vagyoni kártérítés néven ismert jogintézmény problémáját.⁵²⁶ A modell lényege az volt, hogy a nem vagyoni kártérítés elnevezés megmarad, és egy, a kártérítés rendszerébe illeszkedő jogintézményként, speciális személyhez fűződő jogok sérelmére alapítva lesz a jövőben megítélhető. Ennek megfelelően a nem vagyoni kártérítés esetében a bíróság nem tekinthet el a hátrány bizonyításától. A kártérítési előfeltételeknek tehát valamennyi eleme szerepelt volna ebben a körben. Annak érdekében azonban, hogy a személyhez fűződő jogok közül azok, melyek megsértése tipikusan nem vagy nehezen bizonyítható módon generál hátrányt, ne szoruljon ki a védelem köréből, a személyiségvédelem szabályainál beiktatásra került volna a sérelemdíj intézménye. A sérelemdíj egy tisztán magánjogi büntetésként, személyhez fűződő jogok megsértése esetén igénybe vehető szankció formájában nyújtott volna elégtételt a sérelmet szenvedett fél számára. A sérelemdíj esetében a hátrány bizonyítása már nem lett volna feltétel.

A nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj a dualista modellben egymást kizáró jogintézmények formájában kerültek volna elhelyezésre. Ez azt jelenti, hogy a két jogcímen egyazon jogsértő magatartásból eredően nem lehet igényt érvényesíteni. Az igénybe vehető jogvédelmi eszköz formáját a személyhez fűződő jogot sértő magatartás során keletkezett hátrány döntötte volna el. Ha a kívülvilág számára egyértelmű hátrányt bizonyít a károsult, akkor a nem vagyoni kártérítés szabályai alapján, hátrány hiányában a sérelemdíj jogcímen

⁵²⁶ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója, Magyar Közlöny 2002/15/II.

tarthatott volna igényt jogvédelemre. A koncepció ezzel a megoldással azt a gyakorlati és elméleti dilemmát igyekezett feloldani, mely a személyiségvédelem szubjektív alapú szankciója körében a hátrány megkövetelésével kapcsolatban a magyar jogban az elmúlt közel ötven éven keresztül jelentkezett. A dualista modell alapján egyfajta éles határvonalat húzott volna a Ptk. a személyhez fűződő jogot sértő vagy támadó jogellenes magatartások megítélése között. A sérelemdíj intézménye kapcsán ebben a koncepcióban a törvény megkövetelte volna a jogellenes magatartás súlyosságának a bizonyítását, a jogsértő felróhatóságának meglétét, és annak igazolását, hogy nem vagyoni kártérítést – kimutatható hátrány hiányában – vagy egyáltalán nem, vagy a jogsértés súlyával arányban nem álló összegben lehet megítélni.

Érdemes elidőznünk a sérelemdíj dualista modellben betöltött szerepének vizsgálatánál. A sérelemdíj itt a közérdekű célra fordítandó bírság szerepét váltotta volna fel, és kétarcú jogintézményként a jelenlegi nem vagyoni kártérítés körébe értett igények egy részét is magába olvasztotta volna. Az azonban kezdettől fogva problémás és alkotmányos szempontból is kifogásolható volt, hogy a sérelemdíj kapcsán a felróhatóság követelménye eltérést nem engedően került megfogalmazásra. Ebben az felfogásban komoly hiányosság, hogy amíg a nem vagyoni kártérítés az adott kárfelelősségi alakzathoz igazodóan szubjektív vagy objektív felelősség körében is megállapítható, addig a sérelemdíj a dualista modellben csak felróhatósághoz kötött, szubjektív alapú szankció.⁵²⁷ Így azok a jogsértések, melyek objektív felelősség körében keletkeztek, de igazolható testi, lelki, érzelmi vagy egyéb személyi hátrányt nem eredményeztek, jogkövetkezmény nélkül maradtak volna. Kétségtelen, hogy az objektív felelősségi alakzatok (mindenekelőtt a veszélyes üzem⁵²⁸) kapcsán jellemzően olyan sérelmeket szenved el a károsult, amely a külvilágban is manifesztálódó testi sérülések körébe tartoznak,

⁵²⁷ BOYTHA György, *A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/1. 5.

⁵²⁸ Ptk. 345. §

azonban nem elképzelhetetlen az, hogy egy lelki megrázkódtatás lesz csupán a károkozás következménye.

A dualista modell döntött a kérdésben, és egyértelműen kártérítési jellegűnek kategorizálta az erkölcsi kárpótlás intézményét, tisztán kompenzációs funkciót tulajdonítva neki. Ez abban a tervezett rendelkezésben ölt testet, amely kimondja, hogy a pusztá jogsértés, csekély mértékű hátrányokozás nem vagyoni kártérítés megállapításához nem vezethet. A sérelemdíj ehhez képest egy teljes eltérő irányultságú intézmény, amely már nem a sérelmet tekinti kiindulópontnak, hanem a közérdekű célra fordítandó bírsággal rokonítható módon a jogsértőt bünteti, neveli.⁵²⁹ Különbsége a közérdekű célra fordítandó bírsággal szemben, hogy megítélése során kevesebb diszkréciót hagy a jogalkalmazó számára (ha feltételei fennállnak, a bíróság megítéli a sérelemdíjat), valamint, hogy összegét nem valamilyen közérdekű cél kielégítésére kell fordítani, hanem a sértett számára nyújt elégtételt.

A sérelemdíj megfogalmazása azonban ebben a koncepcióban egyértelműen a jogsértésre fókuszál, és a bagatell igények kiszűrését is a jogsértő magatartás oldaláról kísérli meg. A jogsértés komolyságának követelménye – amely valószínűleg minden további meghatározás nélkül a bíróságok mérlegelésére lett volna bízva – a holland komoly jogsértés klauzulájával mutat rokonságot.

A magunk részéről nem tartottuk volna helyesnek az erkölcsi kárpótlás ilyen formában történő kettébontását, ugyanis erősen diszkriminálta volna a szabályozás a személyhez fűződő jogokat, és egyes jogok megsértésénél (pl. magántitok védelme, képmás, hangfelvétel védelme) egyáltalán nem tette volna lehetővé az igényérvényesítést (sem hátrány, sem súlyos jogsértés nem bizonyítható). Nem tartjuk továbbá azt sem jó megoldásnak, hogy az általános személyiségvédelmet megvalósítani hivatott jogintézmények funkciója és célja

⁵²⁹ Boytha György véleménye szerint a „[...] sérelemdíj megítélésénél mindenképpen figyelemmel kell lenni a jogsértő és a sértett vagyoni körülményeire is.” In BOYTHA, *i.m.* 5.

eltérő irányultságú legyen. A sérelemdíj a dualista modellben büntet, míg a nem vagyoni kártérítés kiegyenlít. Ahogyan azt már korábban kifejtettük, a sérelem bekövetkezésének ténye – annak megmérhetetlensége okán – nem lehet döntő szempont a jogalap megállapításánál. A dualista felfogás valószínűleg ugyanúgy a hátrány vizsgálatának problémája elé állította volna a bíróságokat, legfeljebb annyiban változtatott volna a jelenlegi helyzeten, hogy sérelem hiányában is adott volna jogalapot valamilyen pénzösszeg fizetésére való kötelezésre.

2. A monista modell

Alig egy év múlva az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája⁵³⁰ már egy merőben más felfogást tervezett a személyiségvédelem eszközrendszerének körében. A nem vagyoni kártérítés elnevezésének és jogintézmények száműzését, és a sérelemdíj szankció személyiségvédelmi fejezetben való elhelyezését tűzte ki célul. Ezt a modellt követi a T/5949 szám alatt benyújtott törvényjavaslat is.

2.1. Az elnevezés

A sérelemdíj tervezett szabályainak vizsgálatát az elnevezéssel kell kezdenünk. A sérelemdíj nem új keletű fogalom a magyar magánjogban, hiszen Marton Géza már a XX. század elején említi többször hivatkozott művében.⁵³¹ A XIX. századi magyar büntető perrendtartás már használta jogszabály formájában ezt a fogalmat.⁵³² Petrik Ferenc az elnevezés alapos kritikáját adja, és a nem vagyoni kártérítés jogintézményének átnevezését feleslegesnek tartja.⁵³³ Bírálatainak azzal a részével magunk is egyetértünk, hogy a sérelem fogalma önmagában nem jelenti, hogy kizárólag erkölcsi (nem vagyoni) károkat

⁵³⁰ Megjelent a Magyar Közlöny különszámában

⁵³¹ MARTON Géza, *i.m.* 48.

⁵³² Az 576. és 589. §§-ban az ártatlanul elítélteknek járó kompenzációt illeték sérelemdíj elnevezéssel.

⁵³³ PETRIK Ferenc, *A nem vagyoni kár megtérítése védelmében*, *i.m.* 6.

értenénk alatta. A sérelem jelentése ugyanis a kárral rokonítható, és abba minden személyben vagy vagyonban bekövetkezett értékcsökkenést érthetünk. Petrik a nem vagyoni kártérítés terminológia megtartása mellett érvel, amit azonban már nem támogatunk. A nem vagyoni kártérítés fogalma ugyanis erősen átítatódott azzal a bizonytalan jogalkalmazást teremtő jogintézménnyel, amit hatályos jogunk még mindig a kártérítés rendszeréhez köt. Maga a nem vagyoni kár ugyanolyan fikció, mint amilyen a jogi személyek körében létezik. Amíg azonban a jogi személyek elnevezése kezdettől fogva a modern magyar polgári jog sajátja, és nem eredményezett ingatag jogalkalmazást, addig a nem vagyoni kár egy rosszul megtalált fogalom.

A sérelemdíj monista modell szerinti megfogalmazása ugyanis egyértelmű átrendezést vezet be az erkölcsi kárpótlás terén, és rendszertanilag, fogalmilag egyaránt jelezni kívánja, hogy a kártérítéstől elkülönült jogintézményről van szó. Ezt annak ellenére is kijelenthetjük, hogy az ítékezés jogtechnikai módja kapcsán a sérelemdíj szabályai visszautalnak a kártérítési jogra. Abban az elképzelésben, amiben a sérelemdíj kapcsán az igényérvényesítőt fel kívánjuk szabadítani a kár, hátrány bizonyításának kötelezettsége alól, véleményünk szerint a kárra utaló bárminemű utalás nem tartható. Ez azt is jelenti, hogy a nem vagyoni kár megfogalmazás mellett a sérelem elnevezést sem találjuk megfelelőnek. Ahogyan a kár, úgy a sérelem is magában hordozza a materiális hátrány fogalmát. Javasoljuk inkább a fájdalomdíj elnevezést, amely számos külföldi állam jogában is ismert fogalom, és a fájdalom szó kapcsán már egy kevésbé materializálható hátrányra való utalás történik. A fájdalom annál is inkább köthető az erkölcsi kárpótlás eszméjéhez, mivel napjainkban elsődlegesen pont az ember pszichéjében jelentkező „károk” megítélése jelenti a legnehezebb kérdést a jogalkalmazásban.

Petrik a díj elnevezésben nem annak joghátrány jellegét látja. Véleménye szerint a díj valamely pozitív cselekedet elismerése.⁵³⁴ Valóban

⁵³⁴ PETRIK *uott.*

ellentmondásos, hogy koncepció felfogásában büntető funkciót betölteni hivatott intézményt most mégis a sértett oldaláról közelítjük meg, és az ő szemszögéből felfogott pozitívumként tekintünk a sérelemdíjra. Ezt azonban nem látjuk olyan sarkalatos problémának, mint a sérelem kérdését, így a fájdalomdíj kontextusában elfogadhatónak találjuk. Annál is inkább, mert a fájdalomdíj egy meghonosodott kifejezés nyelvünkben. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a fájdalomdíj elsődlegesen a köznyelvben és nem a jogi szaknyelvben használt fogalom. Hazánkban a jogtudomány néhány külföldi jogintézmény (pl. német és osztrák fájdalomdíj) megjelölésére használja.

2.2. A sérelemdíj funkciója

A sérelemdíj a monista modell eredeti elképzelése szerint is magánjogi büntetésként képzelhető el. A sérelemdíj megítélésével így a bíróság lényegileg azt fejezné ki, hogy az alperes megengedhetetlen, személyhez fűződő jogot sértő magatartást fejtett ki. Azzal, hogy a hátrány bizonyításának kötelezettsége alól felmentjük a sértettet, valóban kihúztuk látszólag a talajt a magánjogba inkább illeszkedő kompenzáció alól.

Véleményünk szerint azonban a magánjogi büntetés emlegetése eltúlzott, különösen annak fényében, hogy a sérelemdíj egy utaló szabályból következően a kártérítéssel szoros rokonságot mutat. Ha valóban büntető, nevelő célokat szolgálna a jogintézmény, akkor felesleges lenne a kártérítés módjára vonatkozó szabályok alkalmazása, vagy akár a jogellenes magatartás részletes elemzése is. Csupán a felróhatóság is megalapozhatná a sérelemdíj iránti igényt. Ez azonban még sincs így.

Ha elfogadjuk azt a megoldást, hogy a kár, hátrány bizonyítását nélkülöző sérelemdíj modell központi eleme a jogellenes magatartás vizsgálata, akkor ebből mégiscsak következtetéseket vonhatunk le a jogellenes magatartás következményeire vonatkozóan. A sértettben ugyanis a személyhez fűződő

jogot támadó magatartás generál egy bizonyos hátrányt, ami lehet, hogy a külvilágban nem látható, nem bizonyítható az esetek egy részében, azonban pontosan a fentebb ismertetett holland komoly jogsértés klauzula kapcsán mégiscsak megfogható a jogellenes magatartáson keresztül. Ebből pedig az következik, hogy a valamely személyhez fűződő jogot sértő jogellenes magatartás komolysága esetén keletkeztet legalább valamilyen pszichés, lelki sérülést a sértett oldalán. Az, hogy erre a sérülésre megfoghatóságának hiányában a jogsértés körülményeiből, a felróhatóság fokából következtetünk, nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a sérelemdíjjal kompenzálhassuk a sértettet fájdalma, szenvedése miatt. A személyiségi jogokat sértő esetek jelentős részében pedig még hátrány is igazolható (testi sérülések, egészségkárosodás), így a kompenzációs funkció ezekben a szituációkban még inkább indokolható. A kompenzációs funkcióhoz azonban nélkülözhetetlen, hogy létezzen valamilyen szűrő a bagatell igények kiszűrésére vonatkozóan. Ennek hiányában tényleg csak büntetés jelleggel foghatjuk fel a jogintézményt.

Az elveszett életörömökért nyújtott kompenzáció szintén tartható lehet a jogintézmény kapcsán. Egyértelmű, hogy az erkölcsi sérelmeket nem lehet reparálni. A kompenzációnak olyan jelentéstartalmat lehet tulajdonítani, amelynek megfelelően a sértett életének megkönnyítését próbáljuk elérni. Az elveszett életörömök alapján a sérelemdíj összege hozzájárul minden olyan sérelem kompenzálásához, amely akár a konkrét jogsértés következményeként, akár azzal összefüggésben keletkezett. Az elégtételt is felfoghatjuk egy sajátos kompenzációnak. Akkor ugyanis, ha a sértett pszichéjében jelentkező kellemetlenség, düh, harag, fájdalom a jogsértés következménye, úgy a sérelemdíj összege – mint pénzben történő elégtétel – ismét csak ahhoz járul hozzá, hogy a sértett ezeket a kellemetlenségeket elfelejtse azáltal, hogy a pénzt saját szükségleteinek kielégítésére használja fel.

A büntető jelleg irányából azonban már maga a jelenlegi szövegtervezet is jelentősen elmozdult. A korábbi változat pontosan a magánjogi büntetés

szerepét erősítve csak egy összegben adott volna lehetőséget a sérelemdíj megítélésére. A járadék ugyanis egyértelműen a reparáció és kompenzáció eszköze. A későbbi tervezetből azonban kikerült ez a megkötés, és a kártérítés szabályaira való utalás okán az egy összegű és a járadék formájában történő megítélés is lehetséges.

2.3. A kártérítési jogra utalás

A sérelemdíj rendszerbeli elhelyezkedése ellenére szükségszerűen visszautal a kártérítési jogra. A törvényjavaslat a sérelemdíj megfizetésére való kötelezés feltételeire – elhagyva a korábbi példálózó felsorolást (kötelezett személy meghatározása és a kimentés módja) – a szerződésen kívül okozott károk szabályait rendeli alkalmazni. Egyetlen generális kivétel, hogy hátrány vagy kár bizonyítására a sérelmet szenvedett fél nem kötelezhető. A kártérítési joggal való kapcsolat nem csupán az előzménynek tekinthető nem vagyoni kártérítés hagyományaiból következően, de a jogintézmény célját és természetét is figyelembe véve megkerülhetetlen. Véleményünk szerint helyesen az új Ptk. nem kíván elkülönült felelősségi rendszert megalkotni – szemben a dualista koncepció sérelemdíj elképzelésével – a sérelemdíj vonatkozásában. Így a deliktuális felelősség valamennyi alakzatára nézve megítélhető a sérelemdíj. Specialitását a védendő jogtárgy különlegessége adja.

A kártérítési jogra való egyetlen kivétellel történő utalás azonban számos problémát felvet. Azzal, hogy a sérelemdíj definíciójában a nem vagyoni sérelem kifejezés szerepel, majd a kártérítési jog szabályaira való utalás előírásra kerül a hátrány bizonyításának kötelezettsége nélkül, zavar keletkezhet abban a tekintetben, hogy mely jogintézmények alkalmazhatók a kártérítés szabályainak köréből és melyek nem. A kártérítési jogra való utalás problémája, hogy számos olyan kártérítési jog körébe tartozó jogintézmény ismert, amelynek alkalmazása kivitelezhetetlen a sérelemdíj (és a jelenlegi nem vagyoni kártérítés) kapcsán. Bár a bírói gyakorlat ezeken a problémákon

túllépett, és néhány esetben *contra legem* alakított ki egységes álláspontot, azonban ezeket a vívmányokat – legalább utalás szintjén – bele kellene foglalni az új Ptk-ba. A kazuisztika és a merev szabályozás veszélyeinek elkerülése végett célszerűnek tartjuk, ha a kártérítésre történő utalásnál a „természetszerű kivételekkel” megkötés bekerülne a normaszövegbe. A kármegosztás, káron szerzés tilalma, *residuum* kiszolgáltatásának kötelezettsége, a teljes kártérítés ideálja ugyanis véleményünk szerint nem alkalmazható a sérelemdíj kapcsán. Ha a törvény a hátrány meglétét kifejezetten negligálja a sérelemdíj szabályainál, akkor a természetszerű kivételekre utalás – csakúgy, ahogyan a jogi személyek személyhez fűződő jogai körében alkalmazza ezt a megoldást a jogalkotó⁵³⁵ – egyértelművé tenné a jogintézmény megítélését.

⁵³⁵ Ptk. 75. § (2)

ÖSSZEGZÉS

A polgári jogi személyiségvédelem körében kiemelt fontosságú a személyiségi jogsértést pénzfizetési kötelezettség előírásával szankcionáló erkölcsi kártérítés jogintézménye. A magyar polgári jog írott szabályai és a bírói gyakorlat egyaránt felzárkózott a rendszerváltást követően az európai standardokhoz a személyiségvédelem terén. Az apró kiigazítások, melyeket az új Polgári Törvénykönyv tervez a személyhez fűződő jogok katalógusának szélesítése és bizonyos tekintetben újrafogalmazása során, valójában apró javítások. A nem vagyoni kártérítés körében azonban a változtatásra mindenképpen megérett az idő. Az Alkotmánybíróság 1992-ben született határozata bármennyire is előremutató volt a személyiségvédelem területén, az erkölcsi kárpótlás jogintézményénél a jogalkalmazásban csak a XXI. században kezdi hatását érezhetően kimutatni.

Nyilvánvalóvá vált azonban, hogy tisztán a jogalkalmazás szintjén nem lehet rendezni a nem vagyoni kártérítés problémáját. A köztudomású tény koncepciójának esetjogba integrálása áthidaló megoldásnak megfelelő ugyan, azonban sem dogmatikailag nem igazolható, sem hosszú távon nem tartható. Nem tartható akkor, ha jogrendszerünket az írott jog primátusát hangsúlyozó kontinentális jogcsaládhoz tartozónak ismerjük el. A jogalkotóra már tizenöt éve nyomás nehezedik, mely a probléma rendezését sürgeti. Az új Ptk. megalkotása során figyelemmel kell lenni arra a tagadhatatlan tényre, hogy a személyhez fűződő jogok sokszínűsége és meghatározhatatlansága megbontja a magánjogi szabályozással szemben általában támasztott íratlan szabályok rendszerét. A jogalkotónak ugyanis nem egyszerűen egy új jogintézményt kell megalkotnia a nem vagyoni kártérítés felváltására, hanem ezen új intézménynek olyan szabályait kell lefektetni, melyek egészséges keretek között alkalmasak a jogalkalmazás jövőbeni társadalmi igényekhez való

rugalmas igazodásának segítésére. A túlszabályozás ebben a körben ugyanolyan végzetes hiba, mint amilyenek az alulszabályozás bizonyult az elmúlt években.

Az új Ptk. sérelemdíj koncepciója üdvözölendő és mindenképpen pozitív változás a személyiségvédelem szankciórendszerében. A fogalom átértelmezése, a jogintézmény átnevezése, a rendszerbeli elhelyezés megváltoztatása véleményünk szerint a társadalmi kívánalmaknak és a legújabb bírói gyakorlatban uralkodó új trendeknek és ítélkezési állandóknak többé-kevésbé megfelelnek. A következőket azonban mindenképpen megfontolásra érdemesnek tartjuk a jogintézmény szabályozása körében:

— A sérelemdíj definícióját helyesnek tartjuk a nem vagyoni sérelmek szerepeltetésével, és pozitív változás a törvényjavaslatban annak kodifikált rögzítése, hogy a sérelemdíj megítélésénél a sérelmet szenvedett fél hátrány vagy kár bizonyítására nem kötelezhető. A személyhez fűződő jog megsértésének ténye az, amely a sérelemdíjra vonatkozó igényt keletkezteti, megalapozza. Ez a definíció bármennyire is egyfajta maximumát kívánja adni a személyiségvédelemnek, mindenfajta megszorítás nélküli, szinte automatikus igényt teremt a sérelemdíj követelésére. Ez a felfogás pedig sok esetben, amikor szubjektív és természetükből következően igazolhatatlan sérelmek jelentkeznek a sérelmet szenvedett fél oldalán, egyértelműen pönális célokat helyez előtérbe.

— A sérelemdíj nem mehet el abba az irányba, hogy tisztán magánjogi büntetésként funkcionáljon. Ennek érdekében a kompenzációs funkciót és az elveszett életörömök pótlását, elszenvedett fájdalom és szenvedés kompenzálását tartjuk a jogintézmény elsődleges céljának. Ezek a célkitűzések a polgári jog rendszerébe szervesen illeszkednek. A morális kártérítés kiemelése a kártérítési jog rendszeréből, a jogintézmény

átnevezése véleményünk szerint nem kell, hogy feltétlenül együtt járjon a polgári jog alapvetően restitutív koncepciójának teljes feladásával. A sérelmet szenvedett fél hátrányától teljesen függetlenített sérelemdíj a törvényjavaslatban magánjogi szempontból céltalanná válhat. A sérelemdíjra való jogosultság és a sérelemdíj összegének kalkulálása során mindenképpen fel kell állítani olyan kritériumokat, óvatos korlátokat, amelyek a bagatell igények szűrőjeként funkcionálnak, és a sérelemdíj alkalmazásának kereteit is kijelölik.

- A bagatell igények kiszűrése érdekében szükséges valamilyen szűrő beiktatása, amely a személyhez fűződő jogok egyikét sem fosztja meg a védelem lehetőségétől, mégis kellő eszközként szolgálhat az indokolatlan igényérvényesítések megakadályozására. Erre véleményünk szerint a holland komoly jogsértés klauzula alkalmazása a legjobb módszer. A Ptk. azonban nem kell, hogy a klauzula jelentését részletekbe menően tárgyalja, elegendő, ha a jogellenes magatartáshoz kötötten annak súlyosságát vagy komolyságát írja elő a törvény. Fontos azonban, hogy a súlyos vagy komoly jelző ne a nem vagyoni sérelemhez, hanem a személyhez fűződő jogok megsértéséhez kapcsolódjon, a jogellenes magatartást emelve ezzel a vizsgálat középpontjába. Tekintettel az Alkotmánybíróság 1992-es határozatára, valamint a sérelemdíj modell hátránytól való függetlenítésére, az egyetlen objektíven vizsgálható eleme a „kártényállásnak” a jogellenes, személyhez fűződő jogot sértő magatartás marad. E magatartás alapos vizsgálata az, amely a sérelemdíjra való jogosultság és az összegszerűség tekintetében is támpontot adhat, ha a törvény kellően rugalmas, mégis érezhető korlátot iktat be a bagatell igények kiszűrésére. A bagatell sérelmek kiszűrésére a magyar jog rossz eszközt választott 1977-ben, amikor a Ptk. 354. §-ban a súlyosság, tartósság kritériumait a jogsértés következtében elszenvedett hátrányhoz kapcsolta. Mivel nem minden személyiségi jog megsértése eredményez látható hátrányt, így ez a feltétel diszkriminált a személyhez fűződő jogok között, védelmüknek eltérő

megközelítést adott. A holland komoly jogsértés klauzula mintájára bevezethető súlyos vagy komoly jogsértés kitétel azt jelentené, hogy csak az olyan személyhez fűződő jogot sértő magatartások alapoznák meg a sérelemdíj iránti igényt, melyek objektív vagy szubjektív szempontból potenciálisan alkalmasak a személyiség valamely alkotórészének megsértésére. Az objektív szűrő azt jelenti, hogy az általános tapasztalati tények alapján alkalmas lehetett-e a jogsértés valamely személyiségi jog megsértésére. Amennyiben ezen a szűrőn nem akad fenn a jogsértés, a szubjektív szűrőt is meg kell vizsgálni, miszerint az adott sérelmet szenvedett fél sajátosságait (pszichés állapotát, személyiségét) vizsgálva alkalmas volt-e a jogellenes magatartás nem vagyoni sérelem okozására. Ha sem objektív, sem szubjektív vizsgálat során nem minősíthető a jogsértés „komolynak”, a sérelemdíj iránti igény alaptalan, a sérelem bagatell.

- A hozzátartozói igények egyértelművé tétele érdekében indokolt az eddig csak a bírói gyakorlatban nevesített jogintézmény Ptk-ban történő elhelyezése. A sérelemdíj szabályai között rendelkezni kell arról, hogy sérelemdíjat követelhet az is, aki a más ellen irányuló súlyos személyiségi jogsértés következtében maga is nem vagyoni sérelmet szenvedett el. Ehhez azt kell igazolni, hogy az igényérvényesítő felet a jogsértés közvetlen sértettjéhez szoros emocionális kapcsolat fűzte. Ezzel a meghatározással tartható a hozzátartozói igények *sui generis* jellege, és az angolszász *secondary victim* koncepció vívmányait hasznosítva az okozati összefüggés szorosra fűzéséhez az elsődleges és másodlagos áldozat közötti érzelmi kapcsolat bizonyítása szükséges. Ennek megfelelően a jogintézmény átnevezését is szükségesnek tartjuk, hiszen nem csak a hozzátartozók szerepelhetnek másodlagos áldozatként. Szemben az angol joggal, nem az áldozati minőség hangsúlyozását erősítenénk, sokkal inkább a közvetett vagy másodlagos sértettek terminológiát javasoljuk bevezetni. Különösen azért tartjuk fontosnak a hozzátartozói igények, másodlagos

sértettek helyzetének rendezését a törvényben, mert a kártérítési jogban bevezetni tervezett előreláthatósági korlát félt, hogy a jelenleg a bírói gyakorlatban uralkodó, erősen hátrányközpontú esetjogot erősítené, és a hozzátartozói igényeket az okozatosság extrémén távoli fokán állónak minősítené.

— A sérelemdíj megfizetésére való kötelezés feltételei kapcsán a kártérítésre utalás során a törvényjavaslatba a „természetszerű kivételekkel” szövegrész betoldását javasoljuk. Ezzel egyértelművé tenné a Ptk., hogy a sérelemdíj nem kártérítés, a kártérítés szabályai csupán az ítélkezés jogtechnikai módjára tartalmazznak előírásokat. A korábbi normatervezet példálózó felsorolását adta a szerződésen kívüli károkozás rendszeréből a sérelemdíjra is alkalmazható néhány szabálynak, jogintézménynek (kötelezett személy meghatározása, kimentés módja). Mivel az átvehető szabályok körének kimerítő felsorolása hosszadalmas, kazuisztikus és felesleges lenne, így a „természetszerű kivételekkel” szövegrész a hátrány igazolásának szükségtelenségén is túlmenően mutatná, hogy minden, az egyébként hátrányhoz kapcsolt kártérítési intézmény negligálásra kerül a sérelemdíj szabályainak alkalmazása során.

— A kártérítésre utaló szabályt kiegészítenénk azzal, hogy a sérelemdíj megfizetésére kötelezés feltételein túlmenően a sérelemdíj megfizetésének módjára is vonatkozzanak a kártérítés szabályai, ismét a természetszerű kivételekkel. Ezzel a sérelemdíjnak egy összegben és a járadék formájában történő megítélésére egyaránt lehetőség lenne. Ily módon a jogintézmény kompenzációs jellegét erősítené a törvény, és a bírák számára még nagyobb mozgásteret biztosítana az esetek egyéniesítésével kapcsolatban. Az egyösszegű sérelemdíj már nem követelmény a törvényjavaslatban, azonban a sérelemdíj megítélésének módjáról való hallgatás bizonytalanságot vethet fel a gyakorlatban. A járadék számításának részletes szabályai a kártérítés körében semmiképpen sem tarthatók a

sérelemdíj kapcsán, azonban maga a járadék lehetőséget biztosíthat a kártérítés szabályai körében is ismert méltányosság gyakorlására, valamint észszerűen segíthet kompenzálni azokat a veszteségeket, elvesztett életörömeket, melyekkel a sérelmet szenvedett félnek tartósan, akár élete hátralévő részében szembe kell néznie. A járadék a jogsértő teljesítőképességének függvényében biztosíthatja a végrehajtás sikerét, emellett pedig a sérelmet szenvedett fél elnehezdedt életviteléhez kapcsolódó, folyamatos kompenzációt nyújthat. A járadék megítélésének szempontjainál a bírói gyakorlat az eset körülményeinek vizsgálata során döntheti el, mely tényezők kerülhetnek értékelésre (kiforratlan személyiség, súlyos mozgáskorlátozottság, beszűkült életlehetőségek, stb.).

— Bár a kártérítés szabályaihoz kapcsolódik, de az utaló szabályból következően a sérelemdíjra is alkalmazható a törvényjavaslat előreláthatósági korlátja a deliktuális felelősség körében. Ennek elhagyása indokolt, ugyanis szükségtelenül korlátozza a közvetett sérelmek figyelembe vételét. Bár a személyhez fűződő jogsértések következményi kára – a hozzátartozói igények kivételével – jellemzően vagyoni jellegű (elmaradt tartás, keresetvesztés, stb.), azonban a károkozó és károsult (jogsértő és sértett) véletlenszerű, szerződésen kívüli összekapcsolódása miatt az előreláthatóság kiszolgáltatott helyzetbe hozhatja a sérelmet szenvedett jogalanyt. A személyhez fűződő jogsértések kapcsán különös jelentősége van e kérdésnek, hiszen az élet, testi épséghez fűződő jogában sértett „károsult” személyi körülményei (pl. eltartott gyermekeinek nagy száma, kimagaslóan jól jövedelmező foglalkozása, stb.) a vagyoni és az erkölcsi kár mértékét következményi, közvetett kárként jelentősen emelhetik. Ha figyelembe vesszük azt a körülményt is, hogy a kötelező és önkéntes felelősségbiztosítások igen elterjedtek napjainkban, úgy különösen problémás, hogy a biztosítót sem fogja terhelni az ilyen következményi károk megtérítésének kötelezettsége pusztán azon az

alapon, hogy a károkozó ezeket a sajátos személyi körülményeket a károkozás előtt nem láthatta előre.

- A sérelemdíj elnevezését célszerű lenne fájdalomdíjra változtatni. Bár gyakorlati jelentőséggel nem bíró probléma, de a jogintézmény következetesen megalkotott teóriájához hozzátartozik, hogy a nem vagyoni kártérítés rendszertani és funkcionális átértelmezéséhez igazodóan elnevezéséből is számúzzuk a hátrányra utalást. Ezzel a megoldással még inkább egyértelművé válna a jogintézmény célja, a hátrányközpontú értelméztől való megfosztása.

Mivel a nem vagyoni kártérítés és a tervezett sérelemdíj hatékony működésénél is elengedhetetlen a bírói gyakorlat jogfejlesztő és jogértelmező szerepe, álljon itt néhány különös *de lege ferenda* javaslat, mely a Ptk-ba nem illeszthető követelményeket fogalmaz meg a bírói gyakorlat számára:

- A sérelemdíjjal kapcsolatos eljárásokban lefolytatott bizonyítás központi eleme a személyhez fűződő jogot sértő jogellenes magatartás vizsgálata kell, hogy legyen. Ennek során állapítható meg ugyanis maga a jogalap, valamint a bagatell igények kiszűrése is csak e tényező körütekintő vizsgálata során történhet meg. A hátrány, sérelem bizonyításának számúzésével a kártényállás egyetlen objektíven vizsgálható eleme a jogellenes magatartás marad.
- A bagatell igények kiszűréséhez a jogsértés súlyosságát kell a bíróságoknak vizsgálniuk. Ennek során – hasonlóan a jogalkalmazás által kialakított köztudomású tény koncepcióhoz – azt kell vizsgálni, hogy a jogellenes magatartás az általános tapasztalati tények alapján alkalmas volt-e valamely személyhez fűződő jog megsértésére (*objektív szűrő*). Ha erre a kérdésre a válasz nemleges, akkor vizsgálni kell a sértett fél személyes körülményeit, pszichéjét, és meg kell állapítani, hogy a

jogellenes magatartás az adott károsult esetében alkalmas volt-e valamely személyhez fűződő jog megsértésére (*szubjektív szűrő*). Azok az magatartások, amelyek mindkét szűrőn kiesnek, bagatell sérelmek, amelyek nem indokolják a sérelemdíj megítélését.

— A közvetett vagy másodlagos sértettek sérelemdíj iránti igénye (hozzátartozói igények) kapcsán a bíróságnak az elsődleges és a másodlagos sértett közötti emocionális viszony létének megállapításához – még hozzátartozók esetében is - az angol jogból ismert tényezőket kell vizsgálnia: kapcsolattartás formája, gyakorisága, a sértettek egymás életében betöltött szerepe, a másikat ért támadás hatása a sértett személyiségére. Pusztán jogi (rokoni) kapcsolat igazolása elégtelen a sérelemdíjra való jogosultság megállapításához. A közvetett sértetti minőség sajátos voltából következik, hogy az objektíve nem igazolható nem vagyoni sérelem létre csakis az elsődleges és másodlagos sértett közötti, a jogsértést megelőző kapcsolat alapos vizsgálatával következtethetünk.

— A sérelemdíj összegének kalkulálása során a jogsértés súlyán, valamint a jogsértés sértettre gyakorolt hatásán túl – amennyiben az adott felelősségi alakzat a vizsgálat tárgyává teszi – értékelni kell a jogsértő felróhatóságának fokát. Ebből ugyanis következtetni lehet a sértett sérelmének nagyságára is. Ebben a körben a szándékosan vagy súlyos gondatlansággal kifejtett személyhez fűződő jogot sértő magatartások magasabb sérelemdíj összegeket keletkeztetnek. Nagy jelentőséget tulajdonítunk az amerikai kártérítési jog alapvető koncepciójának, mely éles határvonalat húz szándékos (*intentional*) és gondatlan (*negligent*) jogsértések között. A személyhez fűződő jogot sértő magatartás kifejtőjének tudattartama, a jogsértő felróhatóságának foka kétségtelenül hatással van a sérelmet szenvedett fél nem vagyoni sérelmének létre és nagyságára, súlyosságára.

- A sérelemdíj mértékének megállapításakor összegnövelő tényezőként kell figyelembe venni azt, ha a jogellenes magatartás egyszerre több személyhez fűződő jogot sértett.
- A nem vagyoni sérelem fogalmába a törvényes érdekek megsértését is bele kell érteni. Itt azonban különösen fontos a jogsértés súlyosságának a vizsgálata. Az érdeksérelmek abszolút szubjektív kategóriát jelentenek. Az amerikai jogban az 1960-as években megalkotott új *tort*, a szándékosan előidézett lelki sérelem (idegesség, harag) egyértelműen arra a koncepcióra épít, hogy az ilyen sérelmek létének igazolása csakis a jogsértő felróhatóságának különösen magas foka esetén fogadható el.

A fenti követelmények figyelembe vételével véleményünk szerint egy olyan személyiségvédelem alakítható ki, amely hasznosítja az európai jogrendszerek legfontosabb vívmányait a személyhez fűződő jogok megsértésének szankcionálása kapcsán. A bíróságokat így bátorítjuk arra is, hogy döntéseik meghozatala során – a jogfejlesztő értelmezés követelményének érvényre juttatása érdekében – a sérelemdíj jogintézményének helyes irányba terelése és társadalmi igényekhez igazítása érdekében a külföldi bírósági határozatokat is figyelembe vegyék, ahogyan ez már számos európai államban bevett gyakorlat. Következésképpen tarthatónak véljük azonban azt a tételt, hogy a polgári jog és a büntetőjog különböző célokat megvalósító jogágak. A külföldi vívmányok hazai implementálása vagy átalakítása során mindig tekintettel kell lenni arra, hogy a két jogág közötti határok ne mosódjanak el, a polgári jog megtartsa a megsértett vagyoni és személyi viszonyokat helyreállítani, kompenzálni szándékozó jellegét.

Az erkölcsi károk megtérítésének megítélése Magyarországon és külföldön egyaránt koronként változott. A kontinentális jogrendszer mindent szabályozni kívánó, jó értelemben vett kazuisztikájával nem fért össze ez a sajátos polgári

jogi jogintézmény. Bár hazánkban nehezen történtek meg az eszmei kártérítés elismerését kimondó lépések, a joggyakorlat - ha lassan is, de - folyamatosan pozitív irányba formálta azt az elmúlt közel két évtizedben. Az azonban látható, hogy a jelenleg hatályos szabályozás mellett a bíróságok lehetőségei korlátozottak. Az új Ptk. minden bizonnyal sokat segít majd a helyzeten, és bátrabbá teszi az eddig mindenféle törvényi előírás nélkül ítélő bírákat. Az új törvény megszületése sem jelenthet azonban teljes megoldást. Utána is a jogalkalmazás feladata lesz a nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj íratlan szabályainak konkrét esetekben való alkalmazhatóságának kialakítása. Olyan jogintézményről van ugyanis szó, ahol a kontinentális bírónak időlegesen fel kell adnia az írott joghoz kötött ítélkezés koncepcióját, és angolszász kollégájának talárját felöltve kell formálnia esetről esetre a sérelemdíj szabályait.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A szerző köszönetét fejezi ki Prof. Margaret A. Bancroft-nak, a New York University oktatójának, Prof. Tamila C. Jensen-nek, a University of California Whittier College of Law oktatójának, Prof. Edward R. Hyde-nak, a University of New Haven oktatójának, Prof. Don G. Holladay-nak, a University of Oklahoma oktatójának és Prof. Don H. Gjerdingen-nek, az Indiana University oktatójának a dolgozat elkészítéséhez nyújtott pótolhatatlan segítségéért, melynek során számos eredeti szakirodalom rendelkezésre bocsátásával, személyes konzultációkkal és hasznos javaslatokkal közreműködtek az angolszász jogrendszerre vonatkozó szabályok felkutatásában, rendszerezésében.

MAGYAR NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ

A személyiségvédelem polgári jogi aspektusai körében a jogtudományt leginkább foglalkoztató kérdés a személyhez fűződő jogok megsértése esetén igénybe vehető szankciók, jogvédelmi eszközök hatékonysága, gyakorlata. Az alapvetően az egyensúlyában megbomlott személyi és vagyoni viszonyokat szabályozó polgári jog klasszikus jogkövetkezménye a kártérítés. A személyhez fűződő jogok sérelme esetében azonban a teljes helyreállítás, reparáció a védelemben részesített jogtárgy – a személyiségi jogok – sajátos volta miatt nem valósítható meg. Magyarországon és Európában számos modell alakult ki arra nézve, hogy az erkölcsi kárpótlásnak, nem vagyoni kártérítésnek, fájdalomdíjnak, sérelemdíjnak nevezett jogintézmény miképpen illeszthető be a polgári jog rendszerébe, milyen mélységig határozhatók meg szabályai kodifikált formában. Megállapíthatjuk, hogy egyetlen modell sem hézag nélküli, azonban a leginkább nehéz helyzetben lévő jogrendszerek a kontinentális jogcsalád államai, amelyek a bíró alkotta jog tagadása okán hajlamosak mereven, rugalmatlanul kezelni a személyhez fűződő jogok megsértésének vagyoni szankcionálását.

Hazánkban a Polgári Törvénykönyv rekodifikációja alapvető változást irányoz elő a személyiségvédelem terén a jelenleg nem vagyoni kártérítésként ismert jogintézmény megszüntetésével és a sérelemdíj bevezetésével. Az eddig egyértelműen a kártérítési jog körébe tartozó jogintézményt felváltja egy általános személyiségvédelmi eszköz, amely már a materiális hátrány, a kár fogalmától elrugaszkodva igyekszik hatékonyabb jogvédelmet adni a jogaiban sértett fél számára. Az európai polgári jogi kódexek és a legújabb bírói gyakorlat egyaránt megújulóban van ezen a téren. A *judge made law* szigorú tagadása ellenére még a kontinentális jogrendszerek is meglepő rugalmasságot tanúsítanak akkor, amikor szabad mozgásteret adnak bíráiknak a személyiségtel összefüggő esetek elbírálása során (holland jog, osztrák jog, francia jog).

A dolgozat azt a célt tűzte ki, hogy az erkölcsi károk pénzben történő megtérítésének intézményét történeti, nemzetközi jogösszehasonlító és gyakorlati szempontból elemezze. A probléma komplexitása és a jogrendszerek megoldásainak sokszínűsége okán széles külföldi kitekintéssel, az angolszász államok gyakorlatának részletes elemzésével, és a polgári jogi kártérítés és személyiségvédelem dogmatikai kérdéseivel egyaránt foglalkozik a dolgozat. Az egyes álláspontok, megoldások nem csupán ütköztetésre kerülnek, hanem azzal a céllal szerepelnek, hogy a magyar jogi környezet számára alkalmazható sérelemdíj modell felépítésében, kiigazításában segítséget nyújtsanak.

A dolgozat a történeti gyökerek bemutatása és a főbb dogmatikai problémakörök ismertetése után felelősségtani és személyiségvédelmi szempontból egyaránt megvizsgálja az erkölcsi kárpótlás, sérelemdíj kérdéseit. A felelősségtani premisszák alá rendezett külföldi megoldások és gyakorlati problémák ütköztetése után a személyhez fűződő jogok megsértésének speciális tényállásain keresztül igyekszik bizonyítani a jogintézmény nehezen kategorizálható, még inkább nehezen kodifikálható jellegét. A magyar polgári jogi rekodifikáció dinamizmusa okán a jelenlegi nem vagyoni kártérítés szabályait, valamint a tervezett sérelemdíj különböző modelljeit egyaránt vizsgálja a dolgozat. Nem egy alapjaiban új, a magyar jogrendszerrel és annak sajátosságaitól idegen megoldásra való javaslatétel a cél, így a jogtörténeti, dogmatikai kontinuitás jegyében a nem vagyoni kártérítés ismert ítélkezési állandóinak egybegyűjtése, a problémás kérdések feltérképezése és azokra való javaslatétel, valamint a sérelemdíj modelljének konstruktív kritikája történik a dolgozatban.

A vizsgált témakör sajátosságaira tekintettel a történeti, összehasonlító és elemző módszerek alkalmazásán túl a hazai és külföldi joggyakorlat részletes elemzése is fontos részét képezi a dolgozatnak. Az erkölcsi kárpótlás jogintézményére ugyanis különösen igaz az a megállapítás, mely szerint a jogtudomány, jogalkotás és a jogalkalmazás csak harmonikus kölcsönhatásukban eredményezhetnek hatékony megoldásokat.

IDEGEN NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ

(Summary)

How should loss, which cannot be expressed in money, be compensated? How should pain be financially assessed? These questions are increasingly gaining significance. Legal systems have special instruments to protect personality against the injury of another person. Usually there are two opportunities to reply to the *injuria* with the language of law: enforcing the penal right of state there are sanctions from the perspective of criminal law and we can find special protections in the area of civil law. The most significant difference between the two legal fields is the aim of their functions. Criminal law punishes the aggressor, but does not give any compensation to the victim. The proposal of the sanction suits to the personality of the tortfeasor. Civil law has its function to ensure remedy to the injured party of the obligation. The problem is that damages for non-pecuniary loss cannot be examined from the traditional view of liability. To solve a problem in connection with compensation the judge has to analyze four essential lemmas: damage, wrongfulness, causality and imputation (fault). If any of the conditions mentioned previously is missing, there is no chance to adjudicate damages to the plaintiff in a legal procedure. Damages for non-pecuniary loss are special cases where the most important lemma – damage – is uncertain. In case of a personal injury, a physical stress or an infringement of reputation there are no manifested disadvantages. Only the injured person can feel the strength and heaviness of the injury. In the continental legal systems legislators do not want to give the power to the hand of a judge to calculate and adjudicate amounts without strict regulations. This approach is due to the old theory of checks and balances of power. It is obvious that solving a personal injury problem from a pure compensatory law aspect means the fall of the constitutional aim: protect individuality and personality with every possible legal instrument.

In Hungary it is a most mentioned dilemma because of the re-codification of the Civil Code. In the year 2003 the Committee Responsible for the Civil Law

Codification published their new solution: pain award. There is no need to demonstrate any loss or damage to claim damages from the aggressor, the only important condition to prove is the personal injury itself. The only fear of pain award is the lack of strict regulations that can open the floodgate for an uncontrolled judicature.

The essay focuses on the legal historical development of moral damages, the actual theoretical questions of jurisprudence, constants and doubtful questions in judicature and diverse models of foreign legal systems. A wide comparative perspective can be found in the work as several foreign methods and conceptions are demonstrated under specific problems of moral damages. Because of the difficultness in codifying this unique legal institution, the achievements of the European, American and Hungarian jurisdiction are placed into the centre of the essay. As the goal was not only to discover and demonstrate the difficulties and diverse theoretical opinions but to build a more effective model for handling the problem, the dissertation seeks to maintain the continuity in the Hungarian tradition of personality protection.

According to the significant nature of the examined object, historical, comparative and analytical methods are applied together during the essay. The role of the judge and the evaluation of judicature in forming the legal institution is one of the most important lemmas to start with when constructing a new model. That is why certain legal cases and hypothetical problems appear in the essay in confliction with the theoretical debates.

A general conclusion is that *common law* systems can handle the problem more flexible than *civil law* ones. This is not surprising if we take into consideration that the legal institution of moral damages results various real situations and cases in a legal procedure. The judge in the continental system has to temporarily dismiss the strict application of written rules in the civil codes, and he must form the exact rules of damages for non-pecuniary loss in the actual situation. Without choosing between the two methods, one general opinion can be stated: the legislation can help the judge with accepting the existence of this legal institution and stating only basic rules for orientation.

The Draft of the new Hungarian Civil Code delivers a new angle of personality protection with establishing the conception of pain award. Although it seems to be a major step and development in the unchanged situation of compensation non-economic damages, only the structural remodelling is not enough. In our opinion a pure penal approach of this civil sanction cannot be effective in a civil litigation. We emphasize that compensation has to remain the original goal of pain award but without seeking for actual damages manifested in the outside world. In case of mental and psychical injuries we can conclude to the existence of certain disadvantages, damages from the circumstances of the injury, the wrongful act along with the special personality of the plaintiff. We agree with the basics of the English and American tort law that puts the degree of fault (intent, negligence, wanton and reckless conduct) to the center of the examination. The degree of fault certainly has a significant impact on the victim. Instead of examining and proving damages in a personal injury case we encourage legislation and judicature to examine the circumstances of the actual wrongful act.

This indirect conclusion of damages can easily lead to the increase of petty claims for petty injuries. To create an effective obstacle we suggest the introduction of the Dutch 'seriousness requirement' model that examines the wrongful act from two angles: whether it was able to cause personal injury to the plaintiff due to the general knowledge and experience of the judge (objective step), and whether the wrongful act caused a personal injury to the actual plaintiff taking into consideration the special sensitivity of the injured person (subjective step).

Finally on the field of indirect claims we suggest the application of the Anglo-American secondary victim conception, where an emotional link between the direct victim and the actual plaintiff is necessary rather than a legal relationship such as being a relative.

IRODALOMJEGYZÉK

A MAGYAR ÁLTALÁNOS PTK. TERVEZETE
Budapest, 1900.

ABELE, Jon R.: Emotional Distress: Proving Damages
Lawyers and Judges Publishing, Boston, 2003.

ÁCS Tamás: A nem vagyoni kártérítés
Polgári jogi dolgozatok 1993. 255-285.

AMELUNG, Tilman Ulrich: Damage Awards for Infringement of Privacy – The German Approach
Tulane European & Civil Law Forum Vol. 14. 15-47.

BÁRDOS Péter: Az új Ptk. kárfelelősségi fejezete (Változat egy témára)
Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/5-6. 3-6.

BARENDRECHT, J. M.: Pure economic loss in the Netherlands
www.library.uu.nl/publarchief/jb/congres/01809180/15/b7.pdf

BARROT, ROBERT: Le dommage corporel et sa compensation
Paris, 1988.

BAUMAN, R. A.: The Interface of Greek and Roman Law. Contract, delict and crime, University of New South Wales
www.ulg.ac.be/vinitor/rida/BAUMAN.pdf

BEHR, Volker: Punitive Damages in American and German Law – Tendencias Towards Approximation of Apparently Irreconcilable Concepts
Chicago Kent Law Review 78, 2003. 105-160.

BEST, Arthur – BARNES, David W.: Basic Tort Law – Cases, Statutes and Problems
Aspen Publishers, New York, 2003.

BONA, Marco – MEAD, Philip: Personal Injury Compensation in Europe: A Comparative Study of and Guide
Kluwer Law International, Wien, 2003.

BOYTHA György: A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása
Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/1. 3-6.

BURDICK, Francis M.: The Law of Torts: A Concise Treatise on the Civil Liability at Common Law and Under Modern Statutes for Actionable Wrongs to Person and Property
Beard Books, Frederick, Maryland, 2000.

CANE, Peter: The Anatomy of Tort Law
Hart Publishing, London, 1997.

CASTILLO, Anthony H.: Liability Insurance and Punitive Damages
St. Mary's Law Journal 38, 2007. 809-848.

CHANDLER, Adrian – DEVENNEY, James: Breach of Contract and the Expectation deficit: inconvenience and disappointment
Legal Studies, 2007. Vol. 27. 126-154.

CIECKA, James – EPSTEIN, Seth: A Comment on the Use of Value of Life Estimates in Wrongful Death Litigation
Journal of Legal Economics, 1995. Vol. 5. 75-80.

COLE, Charles D.: Charging the Jury On Damages In Personal Injury Cases: How New York Can Benefit From the English Practice
Syracuse Journal of International Law, 2004. Vol. 31. 1-24.

COOKE, Philip John: Law of Tort
Longman, London, 2001.

CORBÉ-CHALON, David – ROGOFF, Martin A.: Tort Reform *À La Française*: Jurisprudential Policy Perspectives on Damages for Bodily Injury in France
Columbia Journal of European Law, 2006-2007. Vol. 13. 231-303.

CORPUS IURIS HUNGARICI (CD-ROM)
KJK-Kerszöv Complex, 2001.

CYTRYN, Dan: Bifurcation in Personal Injury Cases: Should Judges Be Allowed To Use the „B” Word?
Nova Law Review, 2001-2002. Vol. 26. 249-267.

DARAGÓ Dénes: A nem vagyoni kártérítés intézménye a mai magyar civilisztikai irodalomban
Collega 2/2000. 39-43.

DEGELING, Simone: Restitutionary Rights to Share in Damages: Carer's Claims
Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

DINGWALL – DURKIN – PLEASENCE – FELSTINER – BOWLES: Firm Handling: The Litigation Strategies of Defence Lawyers in Personal Injury Cases
Legal Studies, 2000. Vol. 20. 1-18.

DOBBS, Dan B.: Law of Remedies
WestLaw Publishing, New York, 1993.

DOBBS, Dan B.: The Law of Torts, Practitioner Treatise Series Vol. 1-2.
West Group, St. Paul, 2001.

DODGE, William S.: The Case for Punitive Damages in Contracts
Duke Law Journal, 1999. Vol. 48.

DÓSA Ágnes: Az orvos kártérítési felelőssége
HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2004.

ELLIOTT, Catherine – QUINN, Frances: Tort Law
Pearson Longman, Dorchester, 2005.

ENONCHONG, Nelson: Breach of Contract and Damages for Mental Distress
Oxford Journal of Legal Studies, 1996. Vol. 16. 617-640.

EÖRSI Gyula: Tézisek a polgári jogi felelősségről
Biztosítási Szemle, 1977/11-12.

EÖRSI Gyula – GELLÉRT György (szerk.): A Polgári Törvénykönyv Magyarázata
KJK, Budapest, 1981.

EÖRSI Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966.

EÖRSI Gyula: A jogi felelősség alapproblémái
Akadémia Kiadó, Budapest, 1961.

FÉZER Tamás: Gondolatok az erkölcsi károkhoz kapcsolódó hozzátartozói igények megengedhetőségéről
Debreceni Jogi Műhely 2005/3. szám
http://www.law.klte.hu/jogimuhely/01_hun_index.htm

FÉZER Tamás: Eredmények és lehetőségek az egységes európai magánjog kialakításának folyamatában
Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis V. Debrecen, 2005. 31-52.

FÉZER Tamás, A felelősségtani premisszák értelmezése az erkölcsi károk megtérítésének szemszögéből
Doktorandusz Fórum utókiadványa, Miskolc, 2004. 92-100.

FÉZER Tamás: Damages for non-pecuniary loss in Dutch legislation and jurisdiction
Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis IV. 49-67.

FÉZER Tamás: A nem vagyoni kártérítés kérdései a hazai jogalkalmazásban
Doktorandusz Fórum utókiadványa Miskolc, 2003. 113-118.

FÉZER Tamás: A természetjogi gondolkodás fejlődése és hatása a személyiségi jogi elméletekre
Jogelméleti Szemle 2004/3. szám
<http://jesz.ajk.elte.hu/fezer19.html>

FÉZER Tamás: A nem vagyoni kártérítés megítélése a külföldi jogalkotásban és jogalkalmazásban
Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tomus 5/1, 2004. 163-186.

FÉZER Tamás: Ítélezési állandók és vitás kérdések az erkölcsi kártérítés újabb magyar joggyakorlatában
Debreceni Jogi Műhely 2004/1. szám
http://www.law.klte.hu/jogimuhely/01_hun_index.htm

FÉZER Tamás: A felelősségtani premisszák értelmezése az erkölcsi károk megtérítésének szemszögéből
Doktorandusz Fórum utókiadványa Miskolc, 2004. 92-100.

FÉZER Tamás: Az Alkotmánybíróság szerepe a nem vagyoni érdekek védelmének kialakításában
Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tomus 6/1, 2005. 203-226.

FÉZER Tamás: A személyt és személyiséget ért jogsérelmek civiljogi szankcionálásnak sajátos jegyei az angolszász jogrendszerekben
Doktorandusz Fórum utókiadványa Miskolc, 2005. 65-69.

FÉZER Tamás: Ítélezési állandók és vitás kérdések az erkölcsi kártérítés újabb magyar joggyakorlatában – Átdolgozott változat
Debreceni Jogi Műhely Évkönyv – Válogatás a Debreceni Jogi Műhely Internet-alapú periodika 2005. évben megjelent tanulmányaiból, Debrecen 2006. 7-29.

FÉZER Tamás: Az erkölcsi károk megtérítésének európai és magyar fejlődéstörténete
Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tomus 7/1, 2005. 119-143.

FÉZER Tamás: Az okozati összefüggés értelmezésének változatai az európai államok kártérítési jogában
Collega, 2006. 2-3. 127-131.

FÉZER Tamás: Non-pecuniary loss in civil law of the Netherlands
Agora – Studii Nr. 3/2003 Revista Universitatii Agora – Oradea, 116-126.

FÉZER Tamás: Adjudging Moral Damages for Personal Injuries in the Dutch Civil Code
Evroperska Iuridicna Osvita I Nauka: Studentskij Vimir, Legal Mirror Kijev, Kijevi Egyetem, Ukrajna, 2007. 180-189.

FÉZER Tamás: Right to Live from the Aspect of Recent Civil Law
iSLaCo Conference Book, Szentpétervári Állami Egyetem, Oroszország, 2007 (megjelenés alatt)

FÉZER Tamás: Ítélezési állandók és vitás kérdések az erkölcsi kártérítés újabb magyar joggyakorlatában
Debreceni Jogi Műhely 2004/1. szám
http://www.law.klte.hu/jogimuhely/01_hun_index.htm

FODOR László: A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásai tükrében
Miskolci Jogi Szemle, 2007/1. 5-19.

FRANCIONE, Gary L.: Animals, Property and the Law
Temple University Press, Philadelphia, 1995.

FUGLINSZKY Ádám – MENYHÁRD Attila: Felelősség „közvetett” károkozásért
Magyar Jog, 2003/5. 283-286.

GADÓ Gábor: Alapjogok védelme és korlátozása az Alkotmánybíróság döntéseinek tükrében
Gazdaság és Jog, 1994/9. 3-9.

GÁTOS György: Időszerű kártérítési, jogalkalmazási kérdések, elsősorban a nem vagyoni kártérítés iránti ügyekben
Ügyvédek Lapja 3/1993. 31-34.

GEISTFELD, Mark A.: Due Process and The Determination of Pain and Suffering Tort Damages
Depaul Law Review, 2005-2006. Vol. 55. 331-358.

GERVEN-LAROCHE-LEVER-VINEY-VON BAR: Ius Commune Casebooks – Tort Law
Hart Publishing, Oxford, 1999.

GIGLIO, Francesco: The Foundations of Restitution for Wrongs
Hart Publishing, Portland, Oregon, 2007. 128.

GILIKER, Paula – BECKWITH, Silas: Tort
Sweet & Maxwell, London, 2004.

GILIKER, Paula: A 'new' Head of Damages: Damages for Mental Distress in the English Law of Torts
Legal Studies, 2000. Vol. 20. 19-41.

GJERDINGEN, Donald H.: The Common Law Mind – Torts
Indiana University Press, Bloomington, 2005.

GOLDBERG, John C. P.: Two Conceptions of Tort Damages: Fair v. Full Compensation
Depaul Law Review, 2005-2006. Vol. 55. 435-468.

GÖNCZI – HORVÁTH – STIPTA – ZLINSZKY: Egyetemes jogtörténet I.
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.

GÖRÖG Márta: A fájdalomdíj mértékét befolyásoló körülmények összehasonlító elemzése a német joggyakorlat előtérbe helyezésével
Jogelméleti Szemle, 2001/4.
<http://jesz.ajk.elte.hu/gorog8.html>

GÖRÖG Márta: Az általános személyiségi jog megsértésének fájdalomdíjjal való orvoslása
Jogelméleti Szemle, 2002/3.
<http://jesz.ajk.elte.hu/gorog11.html>

GÖRÖG Márta: Fájdalomdíj nem vagyoni kárpótlásként az ABGB-ben
Magyar Jog, 2002/3. 164-169.

GÖRÖG Márta: A nem vagyoni kártérítés kiterjesztése az általános személyiségi jog megsértésének eseteire
Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica. Tomus 66 Fasc. 7. Officina Press Kft., Szeged, 2004.

GÖRÖG Márta: Egyetemes eszmei kártérítési alapok
Jogtudományi Közlöny, 2004/5. 191-197.

GÖRÖG Márta: Az osztrák nem vagyoni kártérítés alapjai
Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica. Tomus 67. Fasc. 8.
Szeged, 2005.

GÖRÖG Márta: A nem vagyoni kártérítés összege
Bessenyei Lajos jubileum, Szeged 2007. 203-215.

GOTANDA, John Y.: Punitive Damages – A Comparative Analysis
Columbia Journal of Transnational Law, 2003-2004. Vol. 42. 391-444.

GOTANDA, John Y.: Charting Developments Concerning Punitive Damages: Is
the Tide Changing?
Columbia Journal on Transnational Law 45, 2007. 507-550.

GREY, Thomas C.: Accidental Torts
Vanderbilt Law Review, 2001. Vol. 54. 1225-1284.

GROSSCHMID Béni: Fejezetek a kötelmi jogunk köréből
Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest 1933.

HALMAI Gábor: Közszerplők személyiségvédelme kontra közügyek
vitathatósága
Fundamentum 2000/2. 17-32.

HARPWOOD, Vivienne: Modern Tort Law
Routledge Cavendish, London, 2005.

HART - HONORÉ, Causation in the Law
Oxford, 1985², reprint: 1994.

HAVASI PÉTER: A nem vagyoni kár bírósági gyakorlata
Gazdaság és Jog, 2002/1. 11-14.

HOBBS: Leviatán
Magyar Helikon, Budapest 1970.

HODGE, Sue: Tort Law
Willan Publishing, London, 2004.

HOLLADAY, Don G.: U.S. Litigation (Kézirat az azonos című kurzus
oktatásához)
Oklahoma City, 2008.

HOLMES, Oliver Wendell Jr.: Torts: The Common Law Remedy for Injuries
http://iped.utep.edu/IPED%20Reports/2001_11PDF/Chapter2.pdf

HORECZKY Károly: A nem vagyoni kártérítés jogintézménye
Gazdaság és Jog, 2/1996. 13-16.

HORVÁTH Barna: Demokrácia és jog (In: Demokrácia)
A Pázmány Egyetem Bölcsészettudományi Karának kiadása
Budapest 1945.

HUBER, William – LITAN, Robert: The Liability Maze: The Impact of Liability
Law on Safety and Innovation
Brookings Institution Press, Washington D.C., 1991.

JOBBÁGYI Gábor: Az ember és az emberi személyiség az új polgári
törvénykönyvben
Jogtudományi Közlöny, 2000/7-8. 257-263.

JOBBÁGYI Gábor: Személyi és családi jog, Egyetemi tankönyv
Szent István Társulat, Budapest, 2000.

JOBBÁGYI Gábor : Személyek joga
Novotni Kiadó, Miskolc, 1999.

JONSON, Paul: The Assessement of Damages for Loss of Enjoyment and
Mental Distress
International Travel Law Journal, 2001. 225-232.

JONSON, Paul: Why Damages Are Given For the Breach of a Contract to
Provide a Holiday
International Travel Law Journal, 2001. 146-152.

KECSKÉS László: Nem vagyoni sérelmek szerződészegési joggalapon
Polgári jogi tanulmányok, 1995. 37-56.

KECSKÉS László: Állami immunitás és kárfelelősség
Polgári jogi tanulmányok, 1995. 129-150.

KECSKÉS László: State immunity and liability for damages
Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1990/1-2. 91-127.

KECSKÉS László: Új irányok az állami kárfelelősség megítélésében az Európai
Bíróság joggyakorlatában
Földvári József jubileum, 2001. 77-100.

KIDNER, Richard: Casebook on Torts
Oxford University Press, Suffolk, 2004.

KISBÁN Tamás: Természetjogi hatások a nagy magánjogi kodifikációkban
Collega 1998/6. 16-20.

KISS Éva: A nemzetközi jogi normák, az alapjogok érvényesülésének kérdései az ember személyiségi jogait érintő ügyekben
Jogtudományi Közlöny, 1996/11. 451-461.

KISS Tibor: Nem vagyoni kár vagy sérelemdíj
Jogtudományi Közlöny, 2007/4. 164-172.

KÖLES Tibor: A nem vagyoni kár
HVG Orac, Budapest, 1997.

KOZIOL, Helmut (ed.): Unification of Tort Law: Wrongfulness
Kluwer Law International, London, 1998.

KOZIOL, Helmut – STEININGER, Barbara C.: European Tort Law
Springer, Wien, 2004.

LÁBADY Tamás: A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban
ELTE JTI, Budapest, 1986.

LÁBADY Tamás: A deliktuális felelősség objektívizálódásáról.
Collega 2002/3. 23-29.

LÁBADY Tamás: A deliktuális felelősség változásáról és ennek a polgári jogi kodifikációra gyakorolt hatásáról.
Jura. A Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és jogtudományi karának tudományos lapja 2002/1. 72-78.

LÁBADY Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata
ELTE JTI, Oktáv-Press Kft., Budapest, 1992.

LÁBADY Tamás: A nem vagyoni kártérítés funkcióiról
Biztosítási Szemle, 1994/11-12. 4-16.

LÁBADY Tamás: A fogyatékossgal született gyermek saját jogú kártérítési igényéről.
Családi Jog 2006/3. 15-25.

LÁBADY Tamás: A kártérítési felelősség.
Jogászgyűlés. 2002. 93-128.

LÁBADY Tamás: Alkotmányos alapjogok és személyiségi jogok
Jogi beszélgetések. 2000. 75-85.

LÁBADY Tamás: A magánélet alkotmányos védelme. A házasság és a család védelme, a magánszférához való jog.
Acta Humana. Emberi jogi közlemények 18-19. sz. 1995:74-86.

LÁBADY Tamás: A nem vagyoni kárpótlás elégtétel funkciója – A felelősségbiztosító nézőpontjából
Ünnepi Tanulmányok Novotni Zoltán 60. születésnapja alkalmából, Miskolc, 1991. 209-217.

LÁBADY Tamás: A nem vagyoni kártérítés a 18. és 19. század német jogában.
1. r. Természetjogi elméletek és kodifikációk. 2. r. Romanista elméletek és a BGB kodifikációja.
Biztosítási Szemle 1994/1. 14-22., 1994/2. 34-43.

LÁBADY Tamás: A nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatos bírói gyakorlat legújabb tendenciái.
Biztosítási Szemle 1992/7-8. 4-30.

LÁBADY Tamás: Az erkölcsi jóvátétel a magyar magánjog fejlődéstörténetében a 19. század végéig
Nizsalovszky-émlékkönyv. 1994. 132-140.

LÁBADY Tamás: Az eszmei kártérítés antikja
Jura 1994/1. 3-10.

LÁBADY Tamás: Az eszmei és büntető kártérítés a common law-ban
Állam és Jogtudomány 1994/1-2. 69-112.

LÁBADY Tamás: A nem vagyoni (ideális) kártérítés a középkorban
Magyar Jog 1993/10. 577-582.

LÁBADY Tamás: A nem vagyoni érdekek védelmének francia útja: le dommage moral
Jogtudományi Közlöny 1994/1. 1-9.

LÁBADY Tamás: Az általános személyiségi jog és pénzbeli elégtétellel való oltalmazása a svájci kodifikációban
Magyar Jog 1994/4. 230-236.

LÁBADY Tamás: Az eszmei kártérítés új dimenziói a magyar jogban
Kemenes-émlékkönyv. 1993. 241-248.

LÁBADY Tamás: Elégtétel a nem-vagyoni károkért a 20. század első felének magyar magánjogában
Benedek-émlékkönyv. 1996. 188-195.

LACSÁN István: Az esküdtbíróság jogdogmatikai kérdései az USA-ban
Bírák Lapja 1994/2. 62-75.

LEVI, Kelly Konig: Allowing a Tottle VII Punitive Damage Award Without an Accompanying Compensatory and Nominal Award: Further Unifying the Federal Civil Rights Laws
Kentucky Law Journal, 2000-2001. Vol. 89. 582-629.

LOCKE, John: Értekezés az emberi értelemről
Akadémia Kiadó, Budapest, 1979.

LOVETT, William A.: Exxon Valdez, Punitive Damages, Tort Reform
Tort Trial & Insurance Practice Law Journal, 2003. Vol 38. 1071-1128.

MAGNUS, Ulrich: Unification of Tort Law – Damages
Springer, New York/Wien, 2001.

MAITLAND, F. W.: The Forms of Action at Common Law 1909
<http://www.fordham.edu/halsall/basis/maitland-formsofaction.html>

MALLOR-BARNES-BOWERS-LANGVARDT: Business Law – The Ethical, Global and E-Commerce Environment
McGraw-Hill Irwin, New York, 2007.

MARKESINIS, Basil: Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law: A Comparative Outline
Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

MARKESINIS, Basil – DEAKIN, Simon: Tort Law
Clarendon Press, Oxford, 2003.

MCK NORRIE, Kenneth: Actions for Verbal Injury
Edinburgh Law Review, 2003. Vol. 7. 390-395.

MENYHÁRD Attila: A kártérítési jog egyes kérdései
Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/1-2. 47-49.

MENYHÁRD Attila: A kártérítési jog egységesítésére irányuló törekvések Európában
Polgári jogi tudományos diákkör évkönyve, 2007. 281-284.

MILLER, Chris: Causation in Personal Injury: legal or epidemiological common sense?
Legal Studies, 2006. Vol. 26. 544-569.

MISKOLCZI-BODNÁR Péter: Kontraktuális és deliktuális károk elhatárolásának nehézségei
Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok, 2005. 100-144.

MORE, Daniel: The Boundaries of Negligence
Theoretical Inquiries in Law, 2003. Vol. 4. 339-365.

MORGAN, David: Harris v. Digital Pulse, The Availability of Exemplary Damages in Equity
Monash University Law Review, 2003. Vol. 29. 377-400.

MURTAUGH, Michael T.: Wrongful Birth – The Courts’ Dilemma in Determining a Remedy for a „Blessed Event”
Pace Law Review, 2006-2007. Vol. 27. 241-304.

MARTON Géza: A polgári jogi felelősség
Triorg Kft. Budapest, 1992.

MARTON Géza: Magyar Magánjog III.
Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1934.

MCCLURG, Andrew J.: Dead Sorrow – A Story about Loss and a New Theory of Wrongful Death Damages
Boston University Law Review, 2005. Vol. 85. 1-51.

MERVINE, Leah R.: Bridging the „Philosophical Void” in Punitive Damages: Empowering Plaintiffs and Society Through Curative Damages
Buffalo Law Review 54, 2006. 1587-1638.

MESZLÉNYI Artúr: A személyiség védelme a Ptk. tervezetében
Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1903. 217. füzet

MESZLÉNYI Artúr: Magyar Magánjog, Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat, Magánjogi Törvénykönyv szövegével és rendszerében, I. kötet
Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1931.

MOGIN, Paul: Why Judges, Not Juries, Should Set Punitive Damages
The University of Chicago Law Review, 1998.

MORE, Daniel: The Boundaries of Negligence
Theoretical Inquiries in Law, 2003. Vol. 4. 339-365.

MORGAN, David: Harris v. Digital Pulse, The Availability of Exemplary Damages in Equity
Monash University Law Review 2003. Vol. 29. 377-400.

O'CONNELL, Jeffrey & SIMON, Rita James: Payment for Pain and Suffering – Who Wants What, When and Why?
Insurors Press Inc., Chicago, 1972.

O'HARE, John – BROWNE, Kevin: Civil Litigation
Sweet & Maxwell, London, 2005.

OWEN, David G.: The Five Elements of Negligence
Hofstra Law Review, 2006-2007. Vol. 35. 1671-1686.

PEKALA Károly: A diszkrimináció tilalma a személyiségi jogok körében
Jogvédelem, 1998. 111-136.

PETRIK Ferenc: A személyiség jogi védelme, a sajtó-helyreigazítás
HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2001.

PETRIK Ferenc: A felelősségi eszme változásai a kártérítési jogban.
Gazdaság és Jog 2002/7-8. 3-11.

PETRIK Ferenc: A polgári törvénykönyv "A személyek" című könyvének szabályozási koncepciója. Vitaindító tézisek.
Polgári Jogi Kodifikáció 2001/4-5. 14-21.

PETRIK Ferenc: A személyiségi jogok az új polgári törvénykönyvben.
Magyar Jog 2004/5. 259-271.

PETRIK Ferenc: Nem vagyoni kárpótlás: a személyiségvédelem általános és feltétlen eszköze.
Magyar Jog 1991/6. 337-343.

PETRIK Ferenc (szerk.): A kártérítési jog
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

PETRIK Ferenc: A nem vagyoni kár megtérítése védelmében
Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/1. 6-8.

PETRIK Ferenc: Kártérítési jog: Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése
HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2002.

PÓLAY Elemér: A személyiség polgári jogi védelmének történetéhez. Iniuria tényállások a római jogban
Acta Juridica et Politica, Tomus XXX. Fascilus 4.

POMAR - GARCIA, The Plural and Misleading Notion of Economic Loss in Tort: A Law and Economics Perspective
<http://www.indret.com/eng/artdet.php?ed=53&Idioma=eng&IdArticulo=401>

POZGAR, George D.: Long-Term Care and the Law: A Legal Guide for Health Care Professionals
Jones & Bartlett Publishers, Gaithersburg, Maryland, 1992.

PRATT, Walter F.: Privacy in Britain
Associated Univ. Pr., London, 1979.

PRESSER Zsuzsanna: A privát autonómia határai
Polgári jogi dolgozatok, 1993. 343-400.

RAJKI Márton: A nem vagyoni kárért való felelősségről
Ügyvédek Lapja 1993/4. 27-28.

RAYMOND, Richard: The Use or Abuse of Hedonic Value-of-Life Estimates in Personal Injury and Death Cases
Journal of Legal Economics, Winter 1999-2000.

ROGERS, W. V. Horton: Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective
Springer, New York, 2001.

RUSTAD, Michael L.: The Closing of Punitive Damages Iron Cage
Loyola of Los Angeles Law Review, 2004-2005. Vol. 38. 1297-1420.

SCHREIBER, Sol: Damages in Personal Injury and Wrongful Death Cases
Practising Law Institute, New York, 1965.

SCHWARTZ, Victor E. & SILVERMAN, Cary: Hedonic Damages – The Rapidly Bubbling Cauldron
Brooklyn Law Review, 2003-2004.

SEDGWICK, Theodore: A Treatise on the Measure of Damages: Or an Inquiry Into the Principles Which Govern the Amount of Pecuniary Compensation Awarded by Courts of Justice
Beard Books, Frederick, Maryland, 2000.

SHEFFIELD: Civil Codes on the Web
<http://www.worldlii.org/vn/legis/cc73/index.html>

SCHIPS, Peter: Schmerzensgeld für die Erben?, Ravensburg, 2003.

[http://deposit.ddb.de/cgi-](http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=96976376x&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=96976376x.pdf)

[bin/dokserv?idn=96976376x&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=96976376x.pdf](http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=96976376x&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=96976376x.pdf)

SMIED Orsolya: A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére

[www.jogiforum.hu/publikaciok/filephsmied_nem_vagyoni_kar\(jf\)pdf](http://www.jogiforum.hu/publikaciok/filephsmied_nem_vagyoni_kar(jf)pdf)

SÓLYOM László: A személyiségi jogok elmélete

Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1983.

SÓLYOM László: Polgári jogi kérdések az Alkotmánybíróság gyakorlatában

Jogtudományi Közlöny 1994/3. 99-107.

SÓLYOM László: A polgári jogi felelősség hanyatlása

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

SPIER, JAAP (ed.): Unification of tort law: Causation

Kluwer Law International, Wien, 2000.

STATSKY, William P.: Torts – Personal Injury Litigation

West Publishing, St. Paul, 1982.

STRETTON, Dean: The Birth Torts: Damages For Wrongful Birth and Wrongful Life

Deakin Law Review, 2005. Vol. 10. 319-364.

SUGARMAN, Stephen D.: A Century of Change in Personal Injury Law

California Law Review, 2000. Vol. 88. 2403-2436.

SUNSTEIN, Cass R.: Punitive Damages: How Juries Decide

University of Chicago Press, 2003.

SZABÓ Alajos: Elégtétel a nem vagyoni kárért

Ügyvédek Lapja, 1917. 34. szám

SZABÓ Emil: A nem vagyoni kártérítésről és az általános kártérítésről

Budapest, 1964. 460-477.

SZABÓ Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből, Miskolci Egyetem Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszékének kiadványa

Prudentia Iuris, Miskolc, 2004.

SZEKFŰ Gábor: A személyiségi jogok elmélete a magyar magánjogban
Jogtudományi Közlöny, 1991/9-10. 226-232.

SZLADITS Károly: Magyar magánjog, Kötelmi jog különös része
Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1942.

SZLADITS – FÜRST: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet
Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1935.

SZLADITS – FÜRST – UJLAKI: Magyar magánjog mai érvényben. Törvények,
rendeletek, joggyakorlat III. rész. Kötelmi jog III. kötet
Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1934.

TAGER, Evan M.: The Impact of State Farm v. Campbell – A Two Year
Retrospective, Coverage
Bar Association Newsletter, 2005. Vol. 13. 5-13.

TÖRŐ Károly: Közéleti szereplés és személyiségvédelem
Magyar Jog, 1991/4. 217-222.

TÖRŐ Károly: A személyiség jogi védelme
KJK, Budapest, 1972.

TÖRŐ Károly: A nem vagyoni kártérítés gyakorlati kérdései
Magyar Jog, 1992/8. 449-454.

TÖRŐ Károly: Ellentmondások a kegyeleti jog szabályozásában és
megítélésében
Jogtudományi Közlöny, 1991/11-12. 276-280.

Törő Károly: Sajtószabadság és személyiségvédelem
Magyar Jog 1990/6. 512-524.

TÓTH Endre: Miből lesz a „köztudomás”?, a bizonyítás egy sajátos kérdése a
nem vagyoni kártérítési perekben
Kontroll, 2005/1.

VAN GERVEN, Walter: Tort Law
Hart Publishing, Portland, Oregon, 2001.

VÉKÁS Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója
Magyar Közlöny, 2002/II./15.

VÉKÁS Lajos: Sérelemdíj – fájdalomdíj: gondolatok az új Ptk.
reformjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében
Magyar Jog, 2005/4. 193-207.

VÉKÁS Lajos: Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél
Magyar Jog, 2002/9. 513-527.

VÉKÁS Lajos (szerk.): Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez
Complex, Budapest, 2008.

VON BAR, Christian – DROBNIG, Ulrich: The Interaction of Contract Law and Tort and Property Law in Europe: A Comparative Study
European Law Publishers, Brussels, 2004.

VON BAR, Christian: The Common European Law of Torts
Oxford University Press, Oxford, 2000.

WATERS, Christopher P.M.: Assessing Punitive Damages: The Quebec Experience
Advocates Quarterly 1998. Vol. 20. 193-200.

WENCZEL Gusztáv: Egyetemes európai jogtörténet
Pest, 1873.

WHINCUP, Michael H: Contract Law and Practice: The English System with Scottish, Commonwealth and Continental Comparisons
Kluwer Law International, London, 2006.

WHITE, Edward G.: Tort Law in America – An Intellectual History
Oxford University Press, New York, 1985.

WINES, William A.: Ethics, Law and Business
Lawrence Erlbaum Associates, New York, 2006.

WOLF, ERIK: Grotius, Pufendorf, Thomasius. Drei Kapitel zur Gestaltgeschichte der Rechtswissenschaft
Mohr, Tübingen, 1927.

ZOLTÁN Ödön: Az emberi méltóságról
Magyar Jog, 1996/9. 531-538.

ZOLTÁN Ödön: A nem vagyoni kár megtérítéséről.
Magyar Jog 1991/9:529-533.

ZOLTÁN Ödön: Nem vagyoni kártérítés és állatvédelem.
Magyar Jog 1997/11:664-668.

ZOLTÁN Ödön: Felelőség szerződésen kívül okozott károkért
KJK, Budapest, 1961.

ZLINSZKY János: Római büntetőjog
Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1991.